

วารสารนิติสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

CMU Journal of Law and Social Sciences

ปีที่ 10 • ฉบับที่ 2 • 2560 • ISSN 1685-9723

Volume 10 • Issue 2 • 2017 • ISSN 1685-9723

ผ่านการรับรองคุณภาพของศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย TCI กลุ่มที่ 1 จนถึง 31 ธันวาคม 2562

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้เป็นวารสารวิชาการโดยเปิดโอกาสให้นักวิชาการ นักวิจัย นักนิติศาสตร์ และผู้สนใจทั่วไปทั้งภายในและภายนอก คณะนิติศาสตร์และมหาวิทยาลัย มีโอกาสได้เผยแพร่ผลงานวิชาการในรูปแบบบทความวิชาการและบทปริทัศน์
2. เพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการในสาขานิติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับความรู้ทางสังคมศาสตร์ให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ด้วยการจัดตีพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณชนผู้สนใจทั่วไป
3. เพื่อยกระดับวารสารนิติสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ให้เข้าสู่ฐานข้อมูล ASEAN Citation Index (ACI)

ขอบเขต

วารสารนิติสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รับผิดชอบบทความวิชาการ และบทปริทัศน์ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยขอบเขตเนื้อหาทางวิชาการของวารสารนิติสังคมศาสตร์ จะครอบคลุมเนื้อหาเกี่ยวกับกฎหมายทุกสาขา เช่น กฎหมายมหาชน กฎหมายเอกชน กฎหมายอาญา กฎหมายระหว่างประเทศ เป็นต้น ซึ่งสัมพันธ์กับความรู้ทางด้านสังคมศาสตร์ในสาขาต่างๆ

กำหนดออกตีพิมพ์เผยแพร่

วารสารนิติสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นวารสารวิชาการซึ่งตีพิมพ์บทความวิชาการจากบุคคลทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย จัดพิมพ์รายปี ปีละ 2 ฉบับ

ฉบับที่ 1 เดือน มกราคม – มิถุนายน

ฉบับที่ 2 เดือน กรกฎาคม – ธันวาคม

เจ้าของ

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สำนักงานกองบรรณาธิการ

กองบรรณาธิการวารสารนิติสังคมศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

239 ถนนห้วยแก้ว ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200

โทร. 053-942921

โทรสาร. 053-942914

E-mail: cmujlss@gmail.com

Website: www.tci-thaijo.org/index.php/CMUJLSS

Facebook: www.facebook.com/CMUJLSS

การพิจารณาบทความ

กองบรรณาธิการจะทำหน้าที่พิจารณากลับกรองบทความและจะแจ้งผลการพิจารณาให้ผู้ส่งบทความทราบภายใน 2 เดือน นับตั้งแต่วันที่ได้รับบทความ ทั้งนี้กองบรรณาธิการจะทำหน้าที่ประสานงานกับผู้ส่งบทความในทุกขั้นตอน

กองบรรณาธิการจะดำเนินการจัดรูปแบบของบทความให้เป็นระบบเดียวกันทุกบทความก่อนนำเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิ (peer review) พิจารณา จากนั้น จึงส่งบทความที่ได้รับการพิจารณาในเบื้องต้นให้กับผู้ทรงคุณวุฒิ (peer review) จำนวน 2 ท่าน เป็นผู้พิจารณาให้ความเห็นชอบในการตีพิมพ์เผยแพร่บทความ โดยใช้เวลาพิจารณาแต่ละบทความไม่เกิน 2 เดือน ผลการพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิดังกล่าวถือเป็นสิ้นสุด จากนั้น จึงส่งผลการพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิให้ผู้ส่งบทความ หากมีการแก้ไขหรือปรับปรุงให้ผู้ส่งบทความแก้ไขและนำส่งกองบรรณาธิการภายในระยะเวลา 15 วันนับตั้งแต่วันที่ได้รับผลการพิจารณา

กองบรรณาธิการนำบทความที่ผ่านการพิจารณาและแก้ไขแล้ว เข้าสู่กระบวนการเรียบเรียงพิมพ์และการตีพิมพ์ โดยใช้ระยะเวลาดำเนินการประมาณ 2 เดือน

ผู้ส่งบทความจะได้รับ “วารสารนิติสังคมศาสตร์” จำนวน 2 เล่มเป็นการตอบแทน ภายใน 1 เดือน นับตั้งแต่วารสารนิติสังคมศาสตร์ได้รับการเผยแพร่ และผู้ส่งบทความจะได้รับค่าตอบแทนตามความเหมาะสม

กองบรรณาธิการ

ที่ปรึกษา

ผศ. ดร. พรชัย วิสุทธิศักดิ์
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บรรณาธิการ

รศ. สมชาย ปรีชาศิลปกุล
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กองบรรณาธิการผู้ทรงคุณวุฒิ

ศ. ดร. วรเจตน์ ภาคีรัตน์
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รศ. ดิเรก ควรสมาคม
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ

ผศ.ดร. มณฑิชา ภักดีคง
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ศ. ดร. อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รศ. ดร. ประภาส ปิ่นตบแต่ง
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นายชำนาญ จันทร์เรือง
แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย

นายวรตุลย์ ตุลารักษ์
นักวิจัยด้านแรงงาน

กองบรรณาธิการ

ดร. นัทธน คงเจริญ
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
อาจารย์บุญชู ณ ป้อมเพ็ชร
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผศ. ดร. อุษณีย์ เอ็มศิรินันท์
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ฝ่ายจัดการ

นายทินกฤต นุตวงษ์
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

นางสาววราลักษณ์ นาคเสน
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

- บทความทุกเรื่องได้รับการตรวจทางวิชาการโดยผู้ทรงคุณวุฒิจากภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย จำนวน 2 ท่าน ต่อ 1 บทความ
- ความคิดเห็นใดๆ ที่ลงตีพิมพ์ในวารสารนิติสังคมศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นของผู้เขียน (ความคิดเห็นใดๆ ของผู้เขียนกองบรรณาธิการวารสารนิติสังคมศาสตร์ ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย)
- กองบรรณาธิการวารสารนิติสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ไม่สงวนสิทธิ์ในการคัดลอกแต่ให้อ้างอิงแหล่งที่มาด้วย

บทบรรณาธิการ

แนวความคิดของรัฐสมัยใหม่โดยเฉพาะในรัฐที่ถือว่าเป็นรัฐฆราวาส (secular state) จะพยายามจัดวางตำแหน่งของอำนาจรัฐและความเชื่อในทางมโนธรรมให้แยกจากกัน โดยถือว่าอำนาจรัฐจะมุ่งให้ความสำคัญกับประเด็นทางด้านโลกวิสัย หรือหมายถึงการทำให้ผู้คนกลุ่มต่างๆ สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบเรียบร้อย ส่วนแง่มุมที่เป็นทางด้านโลกุตรธรรม หรือหมายถึงแนวความคิดที่มุ่งไปสู่เป้าหมายสูงสุดในชีวิตของแต่ละคนนั้นเป็นเรื่องที่อำนาจรัฐจะไม่เข้าไปกำกับอย่างเข้มงวด หากมีการกำกับอยู่บ้างก็เป็นเพียงการระมัดระวังไม่ให้ความแตกต่างทางด้านความเชื่อเหล่านี้ไปสู่ความรุนแรงให้บังเกิดขึ้น

แม้อาจเป็นหลักการพื้นฐานสำหรับรัฐสมัยใหม่ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็มีการสร้างชุดความเชื่อบางด้านที่อาจถือได้ว่าเป็น “บาป/บุญ” ในรัฐสมัยใหม่ และดูราวกับว่าเป็นสิ่งที่ยากจะปฏิเสธ เช่น การเกณฑ์ทหารด้วยอำนาจบังคับ การบริโภครถยนต์ที่มีแอลกอฮอล์ในวันสำคัญทางศาสนา หรือการนำเสนอภาพล้อแหลมในทางเพศ เป็นต้น ประเด็นต่างๆ เหล่านี้แม้อาจเกี่ยวข้องกับคุณค่าหรือความดีของแต่ละบุคคล ซึ่งโดยทั่วไปควรต้องเปิดให้ปัจเจกบุคคลสามารถเลือกเส้นทางดังกล่าวได้ด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม จะพบว่ารัฐสมัยใหม่ได้ใช้อำนาจในการสร้างเกณฑ์ที่มีผลต่อการบังคับให้บุคคลต้องกระทำตาม หากบุคคลใดฝ่าฝืนก็อาจต้องได้รับโทษ ซึ่งนับวันก็ดูราวกับอำนาจของการสร้างบาปและบุญในรัฐสมัยใหม่ได้ขยายตัวออกกว้างขวางขึ้น วารสารนิติสังคมศาสตร์ ฉบับ บาบ บุญ คุณ (และ) รัฐ จึงชวนให้หันกลับมาพิจารณาให้รอบด้านมากขึ้นในประเด็นต่างๆ ดังที่ปรากฏอยู่ในวารสารฉบับนี้

บรรณาธิการ

สารบัญ

บทบรรณาธิการ	4
--------------	---

บทความพิเศษ

รัฐที่ไร้ศาสนาประจำชาติ	7
A State without National Religion	
สมชาย ปรีชาศิลปกุล (Somchai Preechasinlapakun)	

บทความวิชาการ

“ความจริง” ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย: มุมมองทางกฎหมายในวรรณกรรมเรื่อง รากบุญ ของ ช่อมณี	23
“The Truth” in Thai Criminal Justice System:	
Legal Perspectives on the Literature in Chomanee’s Rak Boon	
จิราภรณ์ อัจฉริยะประสิทธิ์ ไพบูลย์ ชูวัฒนกิจ	
Jiraporn Adchariyaprasit Paiboon Chuwattanakij	

การเกณฑ์ทหารกับการทรมาน และการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อทหารเกณฑ์ ในประเทศไทย: บทวิเคราะห์จากมุมมองหนังสือรัฐศาสตร์ไม่ฆ่า	47
Military Draft: Torture and Human Rights Violations towards Draftees in Thailand:	
A Critique from a Non-Killing Global Political Science Perspective	
ศิวัช ศรีโศคงกุล เทอดศักดิ์ ไปจันทิก	
Siwach Sripokangkul, Therdsak Paijuntuek	

พระพุทธศาสนากับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ : ทำดีและการปฏิบัติต่อทาส	81
Buddhism toward Human Dignity: Behavior and How to Treat Slave	
เจษฎา ทองขาว (Jesada Thongkaow)	

A Comprehensive Study on the Institution of Amicus curiae and the Current Practice in Investor-State Arbitration	111
Xinglong YANG	

จึงไม่มีเสียงครวญของมวลกรรมกร	145
The Silence of Labour	
ศรัณย์ จงรักษ์	
Saran Jongrak	
วิถีชีวิตในชุมชนอาคารชุด: กรณีศึกษาหมู่บ้านเอื้ออาทร จังหวัดเชียงใหม่	169
Living in Condominium Community:	
Case Study in Government Housing Complex, Chiang Mai Province	
อจิรวดี เหลาอ่อน	
Ajirawadee Lao-on	
บทปริทัศน์หนังสือ “ทนายวัฒนธรรม: ใช้กฎหมายเพื่อคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมชุมชน”	197
Book Review “Cultural Heritage Protection Lawyers:	
Using Law for the Protection of Local Cultural Heritage”	
ปิติเทพ อยู่ย่นยง	
Pedithep Youyuenyong	

รัฐที่ไร้ศาสนาประจำชาติ A State without National Religion

สมชาย ปรีชาศิลปกุล

Somchai Preechasinlapakun

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ถ.ห้วยแก้ว ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200

Faculty of Law, Chiang Mai University 239 Huay Kaew Road, Muang District,

Chiang Mai, Thailand, 50200

เมลติดต่อ: ajarnlek@hotmail.com

E-mail: ajarnlek@hotmail.com

บทคัดย่อ

รัฐธรรมนูญสหรัฐฯ ได้กำหนดห้ามมิให้มีศาสนาประจำชาติหรือห้ามมิให้รัฐให้การสนับสนุนต่อศาสนาใดศาสนาหนึ่งเป็นพิเศษ การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของลัทธิความเชื่อต่างๆ จึงต้องดำเนินไปด้วยการอาศัยทรัพยากรของตนเอง สภาวะเช่นนี้ทำให้เกิด “พหุนิยมทางศาสนา” โดยไม่มีศาสนาใดจะได้รับอภิสิทธิ์ต่างจากศาสนาอื่น และองค์กรของลัทธิความเชื่อ/ศาสนาต่างต้องแข่งขันกันในการแสวงหาทรัพยากรเพื่อสนับสนุนกิจกรรมของตน

บทบัญญัติเรื่องพหุนิยมทางศาสนาในสหรัฐฯ มีผลกระทบอย่างสำคัญต่อกิจกรรมทางศาสนาขององค์กรด้านศาสนา ศาสนาที่จะดำรงอยู่ได้จำเป็นต้องทำให้ผู้คนเห็นด้วยและเข้าร่วมกับศาสนาของตน ในขณะเดียวกัน การมีส่วนร่วมในศาสนาต่างๆ ก็เป็นต้นทุนทางสังคมประเภทหนึ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งยังเป็นพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ของประชาชนในระบอบประชาธิปไตยได้อีกด้วย

คำสำคัญ: พหุนิยมทางศาสนา, รัฐและศาสนา

Abstract

Constitution of the United States prohibits the establishment of religion or the privilege status to any religion. The establishment and existence of all kind of cults must depend on own resources. This leads to the “religious pluralism” which no religion is superior to the others. Religious organization must compete to gain the social support themselves.

The provision of religious pluralism in the US Constitution effects significantly to religious activities. Support and participation from followers are essential to their existence. Meanwhile, religious participation becomes the social capital which is useful to democratic system as well as learning space for people.

Keywords: religions pluralism, state and religion

1. สภาวะ “กึ่งศาสนาประจำชาติ” ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560

ความเปลี่ยนแปลงสำคัญประการหนึ่งในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 ซึ่งอาจไม่ได้มีการพิจารณากันอย่างกว้างขวางก็คือ บทบัญญัติในส่วนของอำนาจรัฐที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ทั้งนี้ บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญที่ผ่านมักจะไม่ได้มีการบัญญัติเกี่ยวกับศาสนาประจำชาติไว้อย่างชัดเจน โดยจะมีเพียงในส่วนที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ ด้วยการกำหนดให้ “พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก”¹

แต่สำหรับรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 นอกจากการบัญญัติข้อความในลักษณะดังกล่าวไว้แล้ว ก็ยังได้มีการบัญญัติถึงบทบาทของรัฐในการให้ความสำคัญกับพุทธศาสนาไว้เป็นพิเศษในหมวดแนวนโยบายแห่งรัฐ ดังนี้

“มาตรา 67 รัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น”

1 แม้จะไม่ได้มีบทบัญญัติให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ไพโรจน์ ชัยนาม มีความเห็นว่าบทบัญญัติในลักษณะนี้ก็ถือว่าเป็นการกำหนดให้เป็นศาสนาประจำชาติ ดูรายละเอียดใน ไพโรจน์ ชัยนาม, คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ เล่ม 1 ข้อความเบื้องต้นและหลักทั่วไปของกฎหมายรัฐธรรมนูญ (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2497) หน้า 459.

“ในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทย ส่วนใหญ่นับถือมาช้านาน รัฐพึงส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาและการเผยแผ่ หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา และต้องมีมาตรการและกลไกในการป้องกันมิให้มีการบ่อนทำลาย พระพุทธศาสนา ไม่ว่าในรูปแบบใด และพึงส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในการดำเนินมาตรการ หรือกลไกดังกล่าวด้วย”

แม้จะไม่ได้มีการกำหนดให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ แต่บทบัญญัติในมาตรานี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงการจัดวางสถานะของพุทธศาสนาให้มีความสำคัญที่รัฐจะต้องส่งเสริมและสนับสนุนทั้งในเชิงนโยบายและการสร้างมาตรการต่างๆ อันที่จริงสถานะของพุทธศาสนาก็มีความสำคัญอย่างต่อเนื่องภายใต้การบริหารจัดการของรัฐไทยอย่างต่อเนื่อง ดังสามารถพิจารณาได้จากการจัดตั้งหน่วยงาน งบประมาณ หรือการออกประกาศ ระเบียบของทางราชการ ที่อ้างอิงอยู่กับพุทธศาสนา เช่น การประกาศวันหยุดราชการ หรือการห้ามขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ในวันสำคัญทางพุทธศาสนา² เป็นต้น ขณะที่วันสำคัญของศาสนาอื่นๆ ไม่ได้รับการให้ความสำคัญ ในลักษณะเดียวกัน

ในอดีตที่ผ่านมา ได้เคยมีการเคลื่อนไหวที่จะให้รัฐธรรมนูญรับรองพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติเกิดขึ้นหลายครั้ง แต่ความพยายามดังกล่าวก็ไม่ประสบความสำเร็จแต่อย่างใด บทบัญญัติที่เกิดขึ้นในรัฐธรรมนูญจึงไม่ได้ให้การรับรองพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ก็สามารถกล่าวได้ว่าบทบัญญัติเช่นนี้เป็นการรับรองพุทธศาสนาอย่างไม่เป็นทางการให้เป็นศาสนาสำคัญมากกว่าศาสนาอื่นๆ

การผลักดันให้เกิดบทบัญญัติที่ให้ความสำคัญกับพุทธศาสนาเช่นนี้ ส่วนหนึ่งมาจากความเข้าใจว่าหากไม่มีการบัญญัติรับรองพุทธศาสนาอย่างชัดเจนแล้วก็จะส่งผลในด้านลบต่อความมั่นคง ความเจริญก้าวหน้าของพุทธศาสนา จึงจำเป็นต้องมีการรับรองไว้ให้ชัดเจน อย่างไรก็ตาม รัฐฆราวาส (secular state) ภายใต้ระบอบเสรีประชาธิปไตย มีการจัดวางสถานะของศาสนาในหลายรูปแบบ ดังการรับรองให้ศาสนาใดศาสนาหนึ่งเป็นศาสนาของรัฐ การกำหนดให้บางศาสนามีสถานะพิเศษกว่าศาสนาอื่น หรือการแยกศาสนาออกจากรัฐอันทำให้ศาสนาแต่ละศาสนาต่างดำรงอยู่อย่างเท่าเทียมกัน³ ซึ่งมีรัฐจำนวนไม่น้อยได้หลีกเลี่ยงที่จะกำหนดให้มีศาสนาประจำชาติขึ้น และการไม่มี

2 ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง กำหนดวันห้ามขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2558 ข้อ 2 ห้ามผู้ใดขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษาและวันออกพรรษา ยกเว้นการขายเฉพาะร้านค้าปลอดอากรภายในอาคารท่าอากาศยานนานาชาติ

3 ไพโรจน์ ชัยนาม, คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ เล่ม 1 ข้อความเบื้องต้นและหลักทั่วไปของกฎหมายรัฐธรรมนูญ (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2497) หน้า 459 – 460.

บทบัญญัติดังกล่าวก็ไม่ได้เป็นผลให้เกิดความตกรำขึ้นกับศาสนาแต่อย่างใด

บทความนี้ต้องการทำความเข้าใจกับการจัดวางสถานะศาสนาในรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา เนื่องจากเป็นรัฐธรรมนูญที่มีได้มีบทบัญญัติในเรื่องศาสนาประจำชาติ รวมถึงจะพิจารณาถึงผลกระทบในบางแง่มุมที่มีต่อระบอบการเมือง เพื่อให้เห็นว่าการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและรัฐเป็นสิ่งที่สามารถแตกต่างออกไปได้ในหลากหลายแง่มุม ซึ่งก็อาจทำให้เกิดความเจริญงอกงามแก่สถาบันศาสนาและระบอบประชาธิปไตยควบคู่กันไป โดยไม่จำเป็นต้องใช้อำนาจแห่งรัฐมาประกันการดำรงอยู่ของศาสนาแต่อย่างใด

2. ศาสนาในรัฐธรรมนูญสหรัฐฯ

แม้ว่านักรณรงค์ด้านสิทธิทางศาสนาและนักเทศน์ทางโทรทัศน์มักจะกล่าวอ้างบ่อยครั้งว่าสหรัฐฯ ถูกก่อตั้งมาให้เป็นรัฐคริสเตียน (Christian Nation)⁴ ซึ่งอาจมีประชาชนบางคนก็เข้าใจไปในลักษณะดังกล่าว อย่างไรก็ตาม การกล่าวว่าสหรัฐฯ มีประชาชนเป็นคริสเตียนมีความหมายแตกต่างไปจากการกำหนดให้เป็นรัฐคริสเตียนอย่างมาก เพราะหากกลายเป็นรัฐคริสเตียนก็ย่อมหมายความว่าต้องการนำหลักคำสอนทางศาสนามาบังคับใช้ในฐานะที่เป็นกฎหมายประเภทหนึ่งหรืออาจต้องให้สถานะอันเป็นพิเศษแก่คริสต์ศาสนาเอาไว้

แต่เมื่อพิจารณาจากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแล้วจะพบว่ามิได้เป็นเช่นนั้นแต่อย่างใด รัฐธรรมนูญของสหรัฐฯ แสดงให้เห็นถึงความเป็นรัฐฆราวาส (secular state) โดยไม่มีการบัญญัติถึงความเป็นคริสเตียน (Christianity) หรือพระเยซู (Jesus Christ) หรือกล่าวให้ชัดเจนมากขึ้น รัฐธรรมนูญสหรัฐฯ มีการบัญญัติถึงศาสนาไว้เพียง 2 แห่งเท่านั้น โดยในการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญครั้งที่ 1 (First Amendment) ได้มีข้อความว่า “สภาคองเกรสต้องไม่ออกกฎหมายที่เกี่ยวกับการกำหนดศาสนาประจำชาติ (establishment of religion) หรือห้ามไม่ให้มีการดำเนินการห้ามเสรีภาพใดๆ (prohibiting the free exercise thereof...)” และอีกแห่งปรากฏในมาตรา 6 (article VI) ซึ่งห้ามการตรวจสอบความเชื่อทางศาสนา (religious test) ของบุคคลในการเข้ารับตำแหน่งสาธารณะต่างๆ

ทั้งนี้ บทบัญญัติสำคัญที่สุดในรัฐธรรมนูญในประเด็นที่เกี่ยวกับศาสนาก็คือ บทบัญญัติอยู่ในการแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 1 ซึ่งต่อมาภายหลังถูกเรียกว่าบทบัญญัติว่าด้วยสิทธิพลเมือง (Bill of Rights) ซึ่งเริ่มต้นด้วยการกำหนดขอบเขตของรัฐบาลในเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนา ทำให้มีการเรียกเสรีภาพทางศาสนาว่าเป็น “เสรีภาพอันดับแรก” (the first freedom)

4 “Is America A Christian Nation? Religion, Government and Religious Freedom” สืบค้นออนไลน์ <https://www.au.org/resources/publications/is-america-a-christian-nation>

ในการแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 1 ข้อความที่เกี่ยวข้องกับประเด็นดังกล่าวนี้ได้ระบุว่า “สภาคองเกรสต้องไม่ออกกฎหมายที่เกี่ยวกับการกำหนดศาสนาประจำชาติ (establishment of religion) หรือห้ามไม่ให้มีการดำเนินการห้ามเสรีภาพใดๆ (prohibiting the free exercise thereof...)”⁵ บทบัญญัติทั้งสองประการในมาตราข้างต้นเรียกว่า “Establishment Clause” และ “Free Exercise Clause” ตามลำดับ แม้ความหมายและความสัมพันธ์ที่แน่ชัดของข้อบัญญัติทั้งสองนั้นยังเป็นที่ถกเถียงกัน แต่หากพิจารณาเฉพาะบทบัญญัติในแงุ่มที่เกี่ยวกับทางศาสนา บทบัญญัติว่าด้วยการห้ามกำหนดศาสนาประจำชาติและเสรีภาพในการดำเนินการทางศาสนา มีความหมายโดยรวมว่าการดำเนินชีวิตของประชาชนในสหรัฐฯ ในประเด็นทางด้านศาสนาจะต้องไม่ถูกควบคุมหรือถูกกีดกันจากรัฐบาล

บทบัญญัติที่ว่าด้วยการห้ามกำหนดศาสนาประจำชาติ มีความหมายในระดับต่ำที่สุดว่า รัฐบาลไม่สามารถที่จะให้การสนับสนุนทางด้านวัตถุหรือให้การรับรองศาสนาใดเป็นการเฉพาะ รวมถึงไม่สามารถให้การสนับสนุนกับองค์กรที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาใดศาสนาหนึ่งเป็นการเฉพาะได้ แม้รัฐบาลอาจจะสามารถให้การสนับสนุนกิจกรรมขององค์กรศาสนา เช่น ธนาคารอาหาร การให้ที่พักแก่คนไร้บ้าน และกิจกรรมอื่นๆ ในทำนองเดียวกัน โดยกิจกรรมเหล่านี้จะต้องไม่ใช่กิจกรรมขององค์กรในประเภทที่เกี่ยวกับพิธีสักการบูชา หรือการเผยแพร่ศาสนาเพื่อดึงให้คนมาร่วมทางศาสนา

นอกจากนี้ ในมาตรา 6 (article VI)⁶ ซึ่งกำหนดการห้ามการตรวจสอบเรื่องศาสนา

5 First Amendment of United States Constitution

“Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of the press; or the right of the people peaceably to assemble, and to petition the Government for a redress of grievances.”

6 United States Constitution, Article VI

“All Debts contracted and Engagements entered into, before the Adoption of this Constitution, shall be as valid against the United States under this Constitution, as under the Confederation.

This Constitution, and the Laws of the United States which shall be made in Pursuance thereof; and all Treaties made, or which shall be made, under the Authority of the United States, shall be the supreme Law of the Land; and the Judges in every State shall be bound thereby, any Thing in the Constitution or Laws of any State to the Contrary notwithstanding.

The Senators and Representatives before mentioned, and the Members of the several State Legislatures, and all executive and judicial Officers, both of the United States and of the several States, shall be bound by Oath or Affirmation, to support this Constitution; but no religious Test shall ever be required as a Qualification to any Office or public Trust under the United States.”

บทบัญญัติมาตรานี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญในทางปฏิบัติและเป็นสิ่งที่มีนัยสำคัญ ด้วยเหตุผลว่าเป็นวัตถุประสงค์ที่ต้องการแยกความเป็นสาวกแห่งศาสนาออกจากหน้าที่ของการเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งนอกจากจะห้ามการตรวจสอบเรื่องศาสนากับผู้ที่เข้ารับราชการแล้ว ในมาตรานี้ยังแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการวางตัวเป็นกลางของรัฐบาลในเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนา การห้ามตรวจสอบเรื่องเกี่ยวกับศาสนาของบุคคล ได้แสดงให้เห็นว่าผู้ที่วางกรอบรัฐธรรมนูญได้พยายามที่จะไม่โยงประเด็นที่แสดงความเป็นพลเมืองของประเทศเข้ากับความเชื่อทางศาสนาใด เป็นการเฉพาะหรือเป็นการทั่วไป

การที่รัฐธรรมนูญของสหรัฐฯ ไม่อนุญาตให้มีการกำหนดศาสนาประจำชาติทำให้มีความแตกต่างกับหลายประเทศในยุโรป ซึ่งประเทศเหล่านี้มักจะมีการกำหนดศาสนาประจำชาติไว้เป็นกฎหมาย หรือไม่ก็เป็นประเทศที่สามารถให้การสนับสนุนองค์กรทางศาสนาในรูปแบบต่างๆ ได้ ข้อกำหนดดังกล่าวจึงทำให้การจัดวางสถานะของศาสนาในสังคมของสหรัฐฯ ถูกเรียกว่าเป็น “พหุนิยมทางศาสนา” (religious pluralism)

การห้ามกำหนดศาสนาประจำชาติในสหรัฐฯ ซึ่งทำให้รัฐไม่สามารถจัดสรรงบประมาณหรือให้การอุดหนุนแก่ศาสนาใดศาสนาหนึ่งได้ ก็ย่อมมีความหมายว่าองค์กรทางศาสนา เช่น นิกาย (denomination) หรือกลุ่มผู้ร่วมพิธีในโบสถ์ต่างๆ (congregations) ต้องอาศัยทรัพยากรของตนเองในการก่อตั้งหรือเพื่อให้สามารถดำเนินองค์กรอยู่ได้ต่อไป ดังนั้น องค์กรศาสนาจึงจะต้องสร้างแรงดึงดูดสมาชิกจากกลุ่มคนที่มีศักยภาพซึ่งอาจจะอยู่ในนิกายอื่น หรืออาจเป็นกลุ่มบุคคลที่ไม่ได้เคยเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับองค์กรทางศาสนาแห่งใดแห่งหนึ่งมาเข้าร่วม องค์กรศาสนาจึงจำเป็นต้องมีหลักการ ประสบการณ์ และทรัพยากรที่สามารถดึงดูดบุคคลให้มาเข้าร่วมเป็นสมาชิกได้

หากพิจารณาในแง่นี้ ก็สามารถกล่าวได้ว่าองค์กรทางศาสนาที่ต้องใช้แนวทางการบริหารจัดการจากด้านอุปทาน (supply – side approach) ในการเข้าหาสมาชิกและการมีส่วนร่วมทางศาสนา ซึ่งทำให้เกิดลักษณะของการแข่งขันระหว่างองค์กรศาสนาต่างๆ มีความเชื่อว่าการแข่งขันเช่นนี้จะทำให้ฆราวาสมีแนวโน้มที่จะเข้าร่วมองค์กรศาสนามากขึ้น รวมทั้งมีการเสนอว่าประสบการณ์ของสหรัฐฯ ซึ่งมีความเป็นพหุนิยมทางศาสนาในระดับสูง รวมทั้งเรื่องของความเชื่อและศาสนกิจจะเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าศาสนากับสังคมในสหรัฐฯ มีความสัมพันธ์อย่างเป็นธรรมชาติมากกว่าประเทศในแถบยุโรป

อาจกล่าวได้ว่าบทบัญญัติ Free Exercise Clause มีส่วนส่งเสริมลักษณะทางศาสนาที่มีความโดดเด่นในวัฒนธรรมทางการเมืองและสังคมของอเมริกัน ตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ศาลยุติธรรมในสหรัฐฯ มีแนวโน้มจะให้การยอมรับกับสิทธิเสรีภาพในการนับถือศาสนาของกลุ่มศาสนานอกกระแส หรือกลุ่มศาสนานิกายต่างๆ ถึงแม้ว่าในบางคดีคำตัดสินของศาลสูงอาจจะ

เป็นการจำกัดขอบเขตของบทบัญญัติ Free Exercise Clause เช่น ในคดี Employment Division v. Smith (ค.ศ. 1990)⁷ แต่โดยทั่วไปแล้ว การควบคุมการเคลื่อนไหวทางศาสนาอย่างเปิดเผยเป็นเรื่องที่ขัดรัฐธรรมนูญ ดังจะเห็นได้ว่ากลุ่มลัทธินิกายต่างๆ เช่น นิกายมอรมอน (Mormons), นิกายพระยะโฮวาห์ (Jehovah's Witnesses), ลัทธิมูนี (Moonie) และศาสนาของชาวอเมริกันพื้นเมือง (Native American) ล้วนได้รับการคุ้มครองทางรัฐธรรมนูญตามบทบัญญัติ Free Exercise Clause ถึงแม้ว่าสถานะของลัทธิเหล่านี้จะเป็นเพียงกลุ่มศาสนาเล็กๆ ก็ตาม

เป็นการง่ายที่จะกล่าวว่าบทบัญญัติ Free Exercise Clause มีความสำคัญกับลักษณะพหุนิยมทางศาสนา โดยเหตุที่กิจกรรมทางศาสนาต้องอาศัยวิธีการจัดการด้านอุปทานจึงทำให้องค์กรศาสนาต้องทำการแข่งขันระหว่างกัน ดังนั้น การสร้าง “ความแตกต่างของสินค้า” จึงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็น องค์กรศาสนาที่ต้องแข่งขันหาสมาชิกหรือผู้สนับสนุน ก็ต้องพยายามทำให้ตัวเองแตกต่างจากคู่แข่งในเรื่องของหลักการหรือพิธีกรรมทางศาสนา บางครั้งการแข่งขันขององค์กรศาสนาที่ดูเหมือนจะมีการแข่งขันภายในศาสนาหรือกลุ่มนิกายเดียวกัน

แน่นอนว่าสาเหตุที่นิกายความเชื่อต่างๆ จะสามารถสร้างความแตกต่างในเรื่องหลักการความเชื่อหรือภารกิจได้มากแค่ไหนขึ้นอยู่กับทางเลือกว่ามีอยู่มากน้อยเพียงใด ดังนั้น จึงไม่ใช่แค่จำนวนศาสนาที่มีการนับถือกันเฉพาะในดินแดนแห่งหนึ่งแห่งใดเท่านั้น ที่แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของศาสนาต่างๆ เหล่านั้น แต่ยังมีหลากหลายของหลักคำสอนและการประพฤติปฏิบัติอีกด้วย ซึ่งสามารถเห็นได้จากความหลากหลายของศาสนาที่มีอยู่ในประเทศสหรัฐฯ

แม้ความแตกต่างของศาสนาในสหรัฐฯ ยังเป็นเรื่องที่มีการถกเถียงกันอยู่ อาจจะมีผู้โต้แย้งว่าศาสนาของชาวอเมริกันที่ดูเหมือนจะมีความหลากหลายนั้นถูกจำกัดด้วยความเชื่อทางทฤษฎีหรือการปฏิบัติศาสนกิจในขอบเขตที่แคบมาก รวมถึงการโต้แย้งว่าเหตุผลที่กล่าวมาก็ไม่มีความสอดคล้องตรงกันกับแนวทางการจัดการด้านอุปทาน เนื่องจากศาสนาที่มีความแตกต่างกันอย่างแท้จริงก็ไม่ควรต้องแข่งขันหาสาวกหรือผู้เลื่อมใส เช่น ผู้นำศาสนาฮินดูในอินเดียก็ไม่ต้องกังวลว่าสาวกของศาสนาตนจะเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม ในทำนองเดียวกันก็ไม่ควรเป็นข้อวิตกกังวลของนักบวชของนิกายโรมันคาทอลิกในฝรั่งเศสหรือเบลเยียม ซึ่งจะต้องเป็นห่วงว่าสาวกของตนเองจะเปลี่ยนไปเป็นสาวกของศาสนาอิสลาม

บทบัญญัติของ Free Exercise Clause เปิดทางให้สมาชิกของกลุ่มศาสนา/ความเชื่อต่างๆ สามารถใช้เสรีภาพในการนับถือศาสนาและสามารถเข้าสังกัดศาสนาได้มากกว่าศาสนาซึ่งถูกยึดถือเป็นหลักในสังคม แต่การบังคับใช้บทบัญญัตินี้อาจทำให้เกิดความไม่สะดวกแก่ศาสนาทางเลือก

7 Employment Division v. Smith (1990), เป็นคำตัดสินของศาลสูงในคดีซึ่งยืนยันว่ารัฐสามารถปฏิเสธการจ้างงานอันเป็นผลมาจากการละเมิดต่อกฎเกณฑ์ของรัฐในการใช้พืชบางประเภทที่มีผลทางจิต แม้ว่าจะเป็นการใช้ในส่วนหนึ่งของพิธีกรรมทางศาสนาก็ตาม

มากกว่าศาสนาหลัก อย่างไรก็ตาม ศาสนาใหม่หลายแห่งดูเหมือนจะพยายามหาสมาชิกใหม่โดยมุ่งที่กลุ่มคนหนุ่มสาว ซึ่งเป็นกลุ่มที่อาจจะยึดมั่นกับหลักการความเชื่อทางศาสนาใดเป็นการเฉพาะน้อยกว่ากลุ่มอื่น การมีศาสนาทางเลือกใหม่ดังกล่าวอาจเป็นการทำให้เห็นจุดเด่นของแต่ละศาสนาชัดขึ้นในเรื่องเกี่ยวกับหน้าที่ความรับผิดชอบ และยังเป็นการทำให้รูปแบบของกิจกรรมทางศาสนามีมาตรฐานเพิ่มขึ้น

บทบัญญัติ Free Exercise Clause ซึ่งทำให้ศาสนาในสหรัฐฯ มีความแข็งแกร่งก็อาจเป็นส่วนเติมเต็มอย่างดีให้กับบทบัญญัติ Establishment Clause แม้ว่าบทบัญญัตินี้จะช่วยป้องกันเรื่องศาสนาจำนวนไม่กี่ศาสนาที่ได้รับความนิยมหรือเป็นที่ชื่นชอบมาก่อนจะเข้ามาถือสิทธิเพื่อครอบครองพื้นที่สาธารณะทางศาสนาที่ศาสนาอื่น แต่ Free Exercise Clause ก็ประกันว่าพลเมืองจะสามารถเข้าถึงศาสนาทางเลือกได้อย่างแน่นอน

ดังนั้น บทบัญญัติที่เกี่ยวกับเรื่องศาสนาใน First Amendment จึงทำหน้าที่เสมือนเป็นการส่งเสริมให้ศาสนามีความหลากหลายและมีชีวิตชีวามากขึ้น มีเหตุผลยืนยันได้ว่าบทบัญญัติ Establishment Clause ทำให้ศาสนาต่างๆ ต้องหาความสนับสนุนจากสมาชิกที่มีความสามารถเนื่องจากกฎหมายนี้ไม่ยอมให้องค์กรศาสนาขอรับการสนับสนุนด้วยการให้รัฐบาลใช้อำนาจบังคับ และ Free Exercise Clause ก็สามารถคุ้มครองสิทธิของผู้นับถือลัทธิความเชื่อจากอำนาจของศาสนาหลักที่ได้รับความนิยม อันเป็นการทำให้คนอเมริกันมีศาสนาทางเลือกที่หลากหลาย รัฐธรรมนูญของสหรัฐฯ ช่วยให้เกิดตลาดทางศาสนา (religious market) ที่องค์กรศาสนาจะไม่ได้รับการสนับสนุนและไม่ถูกควบคุม และด้วยการผสมผสานของบทบัญญัติทางรัฐธรรมนูญดังกล่าว จึงเป็นการส่งเสริมความเป็นพหุนิยมทางศาสนาในสหรัฐฯ ให้บังเกิดขึ้น⁸

3. พหุนิยมทางศาสนาและการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ลักษณะพหุนิยมทางศาสนาในสหรัฐฯ มีความสัมพันธ์และส่งผลต่อการมีบทบาททางการเมืองของประชาชนในระบอบประชาธิปไตยอย่างไร ได้มีงานวิชาการที่ทำการศึกษาและเสนอความเห็นถึงประเด็นดังกล่าว ดังนี้

8 Ted G. Jelen, “The Constitutional Basis of Religious Pluralism in the United States: Causes and Consequences” สืบค้นระบบออนไลน์ <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0002716207301176>

9 Ted G. Jelen, “The Constitutional Basis of Religious Pluralism in the United States: Causes and Consequences” สืบค้นระบบออนไลน์ <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0002716207301176>

ประการแรก ศาสนามีผลกระทบกับนโยบายสาธารณะ การทำความเข้าใจโลกที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับนโยบายสาธารณะไม่ใช่เรื่องที่สลับซับซ้อน ถึงแม้ว่าลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างมติดมทากับนโยบายสาธารณะจะเป็นเรื่องยาก แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าการตัดสินใจของผู้กำหนดนโยบาย (โดยเฉพาะผู้ที่มาจากการเลือกตั้ง) ย่อมได้รับอิทธิพลมาจากมติดมทาเนื่องจากค่านิยมและความรู้สึคนึกคิดของชาวอเมริกันส่วนหนึ่งถูกกำหนดด้วยปัจจัยทางศาสนา เพราะฉะนั้น จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ศาสนาจะส่งผลกระทบกับเนื้อหาสาระในนโยบายของรัฐบาล

ตัวอย่างที่แสดงถึงอิทธิพลของศาสนากับการดำเนินนโยบายของรัฐบาลมีอยู่เป็นจำนวนมาก ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 และต้นศตวรรษที่ 21 แนวคิดเคลื่อนไหวทางการเมืองเชิงศาสนา (religious political activism) เชื่อมโยงกับสิทธิทางการเมือง กลุ่มอนุรักษ์นิยมทางศาสนาถือว่าเป็นกลุ่มหนึ่งที่เป็นคะแนนเสียงสำคัญซึ่งมีอิทธิพลในพรรครีพับลิกัน กลุ่มดังกล่าวมักจะถูกมองว่าได้รับแรงกระตุ้นจาก “ประเด็นสังคม” (อันเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับศีลธรรมส่วนบุคคล) เช่น สิทธิการทำแท้ง สิทธิของกลุ่มคนรักร่วมเพศ และบทบาทที่เหมาะสมทางสังคมของผู้หญิง

ความสำคัญของศาสนาและกลุ่มนักเคลื่อนไหวทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นขัดแย้งต่างๆ เช่น การเคลื่อนไหวของผู้ที่สนับสนุนการทำแท้งในกลางศตวรรษที่ 19, การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิพลเมืองและต่อต้านสงครามในทศวรรษที่ 1950 และ 1960 และในการเลือกตั้งประธานาธิบดีของสหรัฐ ค.ศ. 2008 พวกกลุ่มหัวก้าวหน้าทางศาสนาก็กำลังพยายามอ้างเหตุผลตามหลักศาสนาเพื่อใช้สนับสนุนนโยบายต่างๆ ที่ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องข้องประเด็นทางการเมือง

ไม่ว่าจะเห็นด้วยหรือไม่ก็ตาม แต่นโยบายต่างๆ ก็ขึ้นอยู่กับค่านิยมที่เป็นการผสมผสานระหว่างเรื่องทางโลกและทางศาสนาอย่างเห็นได้ชัด เช่น ในช่วงทศวรรษแรกของศตวรรษที่ 21 กลุ่มอนุรักษ์นิยมทางศาสนา ได้พยายามผลักดันให้แนวความคิดที่อธิบายกำเนิดของจักรวาลและมนุษย์ชาติที่เรียกกันว่า “การสร้างสรรคด้วยปัญญา” (intelligent design)¹⁰ ให้ได้รับการบรรจุไว้ในหลักสูตรวิชาวิทยาศาสตร์ในโรงเรียนของรัฐ และได้พยายามผลักดันให้มีการควบคุมการวิจัยทางการแพทย์ในเรื่องเกี่ยวกับสเต็มเซลล์ (stem cell)

ประเด็นทางการเมืองที่เป็นข้อถกเถียงเหล่านี้เป็นเรื่องราวระหว่างศาสนากับวิทยาศาสตร์ซึ่งอาจถูกมองว่าเป็นการขัดขวางความก้าวหน้าทางความรู้ของมนุษย์ ดังในกรณีการวิจัยเรื่องสเต็มเซลล์ก็ได้ถูกเรียกว่าเป็นการขัดขวางการช่วยเหลือมนุษย์จากความเจ็บป่วย หรืออาจเป็นการตอกย้ำให้สาธารณชนทราบถึงความสำคัญของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่กำลังให้ความสำคัญกับประเด็นทางโลกอย่างมากขึ้น แต่สิ่งที่ไม่อาจโต้แย้งก็คือการมีส่วนร่วมของพลเมืองที่อ้างความเชื่อตามหลักศาสนา

10 ประเด็นดังกล่าวเป็นข้อขัดแย้งที่ยังหาข้อยุติไม่ได้ในการอธิบายถึงกำเนิดของจักรวาลและมนุษย์ชาติระหว่างแนวคิดที่ว่าพระเจ้า (God) เป็นผู้สร้างสรรคพลั้งตามแนวความคิดของคริสต์ศาสนากับแนวความคิดตามทฤษฎีวิวัฒนาการซึ่งอธิบายว่ามนุษย์ในท่วงเวลาปัจจุบันเป็นผลมาจากวิวัฒนาการของมนุษย์

รวมทั้งการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของศาสนาอย่างชัดเจนว่ามีผลกระทบอย่างมากกับปัญหาสาธารณะที่เป็นประเด็นขัดแย้งกัน

ประการที่สอง ศาสนามักจะถูกมองว่าเป็นแหล่งทุนทางสังคม สมมติฐานว่าด้วยการมีส่วนร่วมได้แสดงให้เห็นว่าการเข้าเป็นสมาชิกและการมีส่วนร่วมในองค์กรอาสาสมัครต่างๆ ซึ่งอ้างว่าไม่มีความเกี่ยวข้องกับการเมือง ได้ช่วยสร้างทักษะทางการเมืองที่สามารถนำไปใช้กับการเข้าร่วมงานทางการเมืองโดยตรงมากขึ้น ศาสนาในสหรัฐอเมริกา เป็นพื้นที่ทางสังคมที่สามารถมีโอกาสพัฒนาได้อย่างกว้างขวาง การเข้าร่วมองค์กรทางศาสนาอาจถือได้ว่าเป็นประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการช่วยพัฒนาทักษะทางการเมืองเนื่องจากการมีส่วนร่วมทางศาสนาในสหรัฐอเมริกาค่อนข้างเป็นไปได้ง่าย การเข้าเป็นสมาชิกในองค์กรศาสนา (เช่น ศาสนาิกายต่างๆ หรือกลุ่มผู้เข้าร่วมพิธีในโบสถ์ตามท้องถิ่น) เป็นเรื่องปกติทั่วไปที่ชาวอเมริกันทำกันมากกว่าการสมัครใจเข้าร่วมองค์กรในรูปแบบอื่น

ในองค์กรศาสนา เช่น การเข้าร่วมพิธีในโบสถ์หรือร่วมกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศาสนา ประชาชนสามารถเรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับการจัดประชุม การหาข้อยุติเมื่อเกิดกรณีที่เกิดความเห็นขัดแย้ง หรือการจัดทำเอกสารประชาสัมพันธ์ หรือการติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอก ความเป็นพหุนิยมทางศาสนาจึงทำให้มีการเข้าร่วมศาสนามากขึ้น และการเข้าร่วมศาสนาก็เป็นการเพิ่มทุนหรือทรัพยากรทางการเมืองซึ่งสามารถเรียกโดยรวมได้ว่าเป็น “ทุนทางสังคม”

การเข้าเป็นสมาชิกและการมีส่วนร่วมทางศาสนาอย่างแพร่หลาย อันเป็นลักษณะเฉพาะของสหรัฐฯ ช่วยทำให้กลุ่มคนที่ขาดโอกาสทางการเมืองทางด้านอื่นๆ ได้มีทรัพยากรทางการเมืองดังที่กล่าวมา ถ้าระบอบประชาธิปไตยมีความหมายถึงการสนับสนุนความเสมอภาคทางการเมืองแล้ว การมีส่วนร่วมในองค์กรศาสนาที่แสดงถึงข้อได้เปรียบอีกประการหนึ่งอย่างชัดเจน

ประการที่สาม ศาสนาสามารถรักษาแนวโน้มของวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยไม่ให้เป็นที่เปราะบางเกินไปในทางที่แย่ง เมื่อเกือบสองศตวรรษที่ผ่านมา Alexis de Tocqueville ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยว่าผู้คนมีแนวโน้มที่จะปฏิบัติตามกันในแนวทางเดียวกัน เนื่องจากในสังคมมีแรงกดดันมหาศาลทำให้ผู้คนต้องทำตัวให้สอดคล้องกับกระแสความคิด ณ ห้วงเวลานั้น¹¹

11 อเล็กซิส เดอ ตอกเกววิลล์, **ประชาธิปไตยในอเมริกา เล่ม 1** (วิจารณ์ ตูยานนท์ แปล), (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์มนุษยศาสตร์, 2522) หน้า 311 ปรากฏการณ์นี้ได้ถูกเรียกในภายหลังว่า “การแพร่กระจายของความเงียบ” (the spiral of silence) อันเป็นแนวความคิดที่เสนอโดยนักรัฐศาสตร์ชาวเยอรมัน Elisabeth Noelle – Neumann ซึ่งยืนยันว่าบุคคลมีแนวโน้มที่จะไม่แสดงความเห็นของตนเองถ้าบุคคลนั้นรู้สึกว่าตนเองเป็นเสียงข้างน้อยเพราะเกรงว่าจะถูกโดดเดี่ยวจากเสียงข้างมาก ดูรายละเอียดได้ใน Elisabeth Noelle – Neumann, **The Spiral of Silence A Theory of Public Opinion** สืบค้นออนไลน์ <http://>

แต่ศาสนาทำให้การแสดงความคิดเห็นตามระบอบประชาธิปไตยเป็นเรื่องของความเชื่อและยังทำให้คนส่วนน้อยสามารถแสดงความคิดเห็นได้ ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญอันหนึ่งในระบบการปกครองที่มติดมหาชนเป็นสำคัญขั้นพื้นฐาน เนื่องจากการเสนอมุมมองที่แตกต่างมักเป็นการช่วยส่งเสริมกระบวนการการอภิปรายทางการเมือง การที่ศาสนาต่างๆ มีหลักการอยู่บนฐานความเชื่อที่ไม่ได้ขึ้นกับเหตุการณ์เฉพาะหน้าทั้งทางสังคมและทางการเมือง ทำให้หลักความเชื่อดังกล่าวเป็นแหล่งรวมของการวิพากษ์วิจารณ์ที่มีความอิสระเมื่ออยู่ในบรรยากาศการเมืองที่เกิดเหตุการณ์สำคัญ

เช่น ในช่วงแรกที่ โรนัลด์ เรแกน (Ronald Reagan) เข้าดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา (ค.ศ. 1981 – 1989) การดำเนินนโยบายต่างๆ เช่น การลดอาวุธนิวเคลียร์ และการให้ความช่วยเหลือคนยากจนไม่เป็นประเด็นที่อยู่ในความสนใจของสาธารณชน แต่ National Council of Catholic Bishops¹² ได้เขียนจดหมายเปิดผนึกตำหนิการทำสงครามนิวเคลียร์ว่าเป็นเรื่องที่ผิดศีลธรรม และยืนยันถึงภาระหน้าที่ทางศาสนาในการให้ความช่วยเหลือคนยากจน พลังทางปัญญาและจิตวิญญาณทางศาสนาของชาวอเมริกัน ช่วยทำให้แนวคิดอนุรักษนิยมที่เกี่ยวกับนโยบายเศรษฐกิจและนโยบายต่างประเทศมีความสมดุล กล่าวให้กว้างขึ้นคือมีความเป็นไปได้ว่าความเชื่อมั่นทางศาสนาช่วยทำให้แนวความคิดของคนส่วนน้อยสามารถแสดงออกได้อย่างมีพลังทั้งในทางปัญญาและทางจิตวิญญาณ

แน่นอนว่าไม่มีอะไรแปลกใหม่เป็นพิเศษเกี่ยวกับเรื่องนี้ ซึ่ง Alexis de Tocqueville ได้ระบุว่าศาสนาเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่สุดซึ่งช่วยลดพลังอำนาจของเสียงส่วนใหญ่¹³ ในฐานะที่เป็นแหล่งรวมหลักการต่างๆ ที่อยู่เหนือจากโลกแห่งวัตถุ โดยมีภาระหน้าที่ทางศีลธรรมมากมายในเรื่องที่เกี่ยวกับนโยบายสาธารณะ ศาสนาซึ่งมีหลักการคนละแนวทางกับระบบการปกครองที่เป็นอยู่ แต่ก็ทำหน้าที่เหนี่ยวรั้งวัฒนธรรมที่มีแนวโน้มไปในทางคล้อยตามกันในระบอบประชาธิปไตย

ประการที่สี่ ความหลากหลายทางศาสนาในสหรัฐฯ มีผลกับการนับถือศาสนาของผู้คนทั่วไป แม้อาจมีเสนอความเห็นที่ว่าวัฒนธรรมที่มีลักษณะทางโลกย์มากขึ้นของคนอเมริกัน ทำให้พื้นที่สาธารณะที่ผู้คนที่ใช้ชีวิตทางสังคมและทางการเมือง ต้องปราศจากหรือขาดความรู้สึกร่วมกันทางศาสนาและศีลธรรม ความเป็นพหุนิยมอาจจะส่งผลกระทบให้แต่ละศาสนาซึ่งมีหลักการและหลัก

dx.doi.org/10.1111/j.1460-2466.1974.tb00367.x

12 **The Challenge of Peace: God's Promise and Our Response A Pastoral Letter on War and Peace** by the National Conference of Catholic Bishops May 3, 1983 สืบค้นระบบออนไลน์ <http://www.usccb.org/upload/challenge-peace-gods-promise-our-response-1983.pdf>

13 อเล็กซิส เดอ ต็อกเกอวิลล์, **ประชาธิปไตยในอเมริกา เล่ม1** (วิจารณ์ ตูยานนท์ แปล), (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์มนุษยศาสตร์, 2522) หน้า 353 – 358.

จริยธรรมที่แตกต่างกันเป็นอุปสรรคต่อการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองในการที่จะอ้างอิงเป็นหลักทั่วไปในการดำเนินการทางการเมือง

แต่ Alexis de Tocqueville เห็นว่าศาสนาคริสต์ช่วยลดพลังอำนาจของเสียงส่วนใหญ่ และด้วยพื้นที่ทางศาสนาซึ่งสามารถมีการถกเถียงกันในเรื่องทางด้านศีลธรรม ในประเด็นเรื่องคู่รักเพศเดียวกัน การมีเพศสัมพันธ์นอกสถาบันการสมรส ปัญหาเศรษฐกิจ และการทำสงคราม โดยเป็นเสมือนองค์ประกอบหนึ่งทางด้านศีลธรรมของประเทศ

เนื่องจากการขาดมุมมองร่วมกันทางศาสนา ทำให้ผู้เลื่อมใสทางศาสนาที่ต้องการให้มุมมองด้านศาสนาปรากฏต่อสาธารณชนต้องตกอยู่ในสภาพอับจนทางยุทธวิธี การดำรงอยู่ของความเป็นพหุนิยมทางศาสนาในสหรัฐฯ จึงทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องใช้เหตุผลทางโลกในการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองโดยมีเป้าหมายทางศาสนา นักเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีเป้าหมายทางศาสนาต้องแสดงความคิดเห็นด้วยการใช้ศัพท์ในทางโลกที่สาธารณชนสามารถเข้าถึงได้ ถ้าต้องการจะให้การแสดงความคิดเห็นทางการเมืองได้ผลในการเมืองอเมริกันร่วมสมัย ก็จำเป็นต้องมีการใช้เหตุผลประกอบที่เป็นหลักการทางโลกซึ่งเป็นที่ยอมรับมากขึ้น

ดังการศึกษาในประเด็นโต้แย้งเกี่ยวกับการทำแท้งในสหรัฐฯ ซึ่งได้มีการแสดงข้อมูลให้เห็นว่าการถกเถียงเรื่องการทำแท้งได้เริ่มมีการใช้เหตุผลทางศาสนาน้อยลงกว่าเหตุผลทางวิทยาศาสตร์¹⁴ การอ้างอิงกฎธรรมชาติหรือจากข้อความใน Bible ถูกแทนที่ด้วยเหตุผลทางชีววิทยาหรือเรื่องของพันธุศาสตร์ เพื่อใช้ยืนยันความเป็นมนุษย์ของทารกที่ยังอยู่ในครรภ์ หรือจากการศึกษาวิจัยเรื่องทัศนคติทางการเมืองของนักบวช ก็มักจะพบกับการให้เหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์ในการต่อต้านการทำแท้ง เช่น นักบวชคาทอลิกคนหนึ่งของรัฐอินเดียนาตอนกลาง ได้ให้ทัศนะไว้อันมีหลายแง่มุมที่เป็นไปตามแบบฉบับดังกล่าว คือ “ทารกในครรภ์ย่อมเป็นบุคคลคนหนึ่ง จะเป็นอย่างไรไปได้อย่างไร ทารกนั้นมีดีเอ็นเอเฉพาะ มีกรุ๊ปเลือดที่ไม่จำเป็นต้องเหมือนกับกรุ๊ปเลือดของพ่อแม่ และทารกนั้นมีหัวใจที่เต้นได้เอง”¹⁵

ในทำนองเดียวกัน สำหรับประเด็นเรื่องการจัดหลักสูตรในโรงเรียนในเรื่องเกี่ยวกับแนวคิดวิวัฒนาการ ซึ่งยังเป็นปัญหาที่มีการถกเถียงกันอยู่นั้น ในบางครั้งฝ่ายที่สนับสนุนความเชื่อที่ว่า

14 Laura Grindstaff, “Abortion and the popular press: mapping media discourse from Roe to Webster”, *Abortion Politics in the United States and Canada studies in public opinion*, (edited by Ted G. Jelen and Marthe A. Chandler. Westport), (Connecticut: Praeger, 1994) pp. 57 – 88

15 Ted G. Jelen, “The Constitutional Basis of Religious Pluralism in the United States: Causes and Consequences” สืบค้นระบบออนไลน์ <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0002716207301176>

พระเจ้าเป็นผู้สร้างทุกสรรพสิ่ง (Creationism) ก็ยังพยายามหาเหตุผลมาโต้แย้งด้วยการใช้ภาษาเชิงวิทยาศาสตร์ร่วมสมัย การที่กลุ่ม Creationist มีการนำเสนอในรูปแบบใหม่ในระยะหลัง ทำให้ได้รับความสนใจและได้รับการสนับสนุนจากสาธารณะ แนวคิด scientific creationism หรือแนวคิด intelligent design มักจะโต้แย้งด้วยการให้ความสำคัญกับประเด็นซึ่งเป็นที่ถกเถียงกันในสองแง่มุม ประการแรก ทฤษฎีวิวัฒนาการมีคำอธิบายที่ไม่สมบูรณ์ (มันเป็นเพียงทฤษฎี) แต่เหตุผลเรื่อง intelligent design หรือความเชื่อเรื่องพระเจ้าสร้างโลกนั้นมีความน่าเชื่อถือมากกว่า ประการที่สองก็คือเรื่องของความเข้าใจที่ถูกต้องและความเป็นกลางทางวิชาการ ข้อเสนอที่พอจะได้รับการยอมรับก็คือควรมีการนำเสนอเหตุผลของทั้งสองฝ่ายและให้ผู้เรียนได้ “ตัดสินใจด้วยตัวเอง”

ประเด็นสำคัญก็คือคำอธิบายใน Bible เรื่องการสร้างโลกนั้นอาจไม่เป็นที่ยอมรับในสังคมร่วมสมัยของสหรัฐฯ และขณะเดียวกันก็ไม่อยู่ในวัฒนธรรมที่มีการขัดขวางอำนาจของ Bible แต่สำหรับผู้ที่ต้องการจะนำข้อความบางอย่างในคัมภีร์ไปใช้เป็นเหตุผลในการแสดงความคิดเห็นสาธารณะ ก็อาจรู้สึกว่าเป็นต้องหาเหตุผลที่มีความเป็นไปได้เพื่อสนับสนุนด้วยเหตุผลทางโลกย์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปมากกว่า

4. จากรัฐที่ไร้ศาสนาสู่รัฐสถานะกึ่งศาสนาประจำชาติ

จากประสบการณ์ของลักษณะพหุนิยมทางศาสนาที่เกิดขึ้นในการเมืองและรัฐธรรมนูญของสหรัฐฯ สะท้อนให้เห็นบทเรียนสำคัญเกี่ยวกับการจัดวางศาสนาภายในรัฐได้ 2 ประเด็น คือ

ประเด็นแรก ลักษณะความเป็นพหุนิยมทางศาสนามีพื้นฐานมาจากการเมืองและรัฐธรรมนูญของสหรัฐฯ บทบัญญัติที่ว่าด้วย Establishment Clause และ Free Exercise Clause ใน First Amendment ทำให้แต่ละศาสนาต้องมีการแข่งขันและสามารถเจริญเติบโตได้ในสภาพแวดล้อมทางการเมืองและกฎหมายที่แยกระหว่างรัฐและศาสนาออกจากกัน

ประเด็นที่สอง ความเป็นพหุนิยมทางศาสนาและความนิยมในการนับถือศาสนาของคนอเมริกัน มีผลสำคัญกับการเมืองในทางศาสนา (religious politics) นอกจากศาสนาจะมีผลกระทบกับนโยบายสาธารณะในบางแง่มุมแล้ว ยังดูราวกับว่าศาสนาเป็นเหมือนแหล่งอำนาจที่ทำให้พลเมืองชายขอบสามารถมีพลังทางการเมือง และช่วยให้ความคิดเห็นบางอย่างที่ไม่ได้รับความนิยมได้มีโอกาสดูแลออก ความเป็นพหุนิยมทางศาสนายังทำให้การแสดงความคิดเห็นทางศาสนาในรูปแบบสาธารณะอันมีลักษณะเป็นเรื่องทางโลกย์ เนื่องจากนักเคลื่อนไหวทางการเมืองที่อ้างความเชื่อทางศาสนาไม่สามารถอาศัยข้อสมมติฐานเชิงเทวนิยมหรือศีลธรรมมาใช้ในการสนทนาในแบบประชาธิปไตยได้อย่างเต็มที่

จากบทเรียนที่เกิดขึ้นในสหรัฐฯ จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าการปราศจาก “ศาสนาประจำชาติ” มิได้เป็นผลในด้านลบแก่การดำรงอยู่หรือความมั่นคงของศาสนาแต่อย่างใด ตรงกันข้ามโดยเหตุที่มีลักษณะแบบพหุนิยมทางศาสนากลับเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ศาสนาสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีชีวิตชีวา อันเนื่องมาจากความจำเป็นที่จะต้องอธิบายหลักคำสอนในแนวความเชื่อของตนให้แก่สาธารณชนให้เกิดความเลื่อมใส รวมถึงการให้การสนับสนุนทางด้านทรัพยากรแก่องค์กรที่ทำหน้าที่เผยแผ่แนวความคิดของกลุ่มนั้นๆ ให้สามารถดำรงอยู่ได้

ทั้งหมดย่อมนำมาสู่คำถามว่าการสร้างสถานะกึ่งศาสนาประจำชาติของพุทธศาสนาดังที่ได้ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 และกำหนดให้ต้องมีการสนับสนุน ส่งเสริมและรวมถึงการสร้างกลไกในการป้องกันพุทธศาสนาด้วยอำนาจรัฐนั้น จะสามารถนำมาซึ่งความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของพุทธศาสนาได้อย่างไร อำนาจอรรถสามารถเป็นเครื่องมือในการสร้างความเฟื่องฟูและความมีชีวิตชีวาให้กับศาสนาได้จริงหรือไม่ ในสถานะที่ดูราวกับว่าการดำรงอยู่ของพุทธศาสนาในสังคมไทยต้องเผชิญกับคำถามในหลากหลายแง่มุม ทั้งในด้านการครอบงำของระบบพุทธพาณิชย์ การแอบอิงกับอำนาจในทางโลกย์ การทุจริตคอร์รัปชันที่ไม่แตกต่างไปจากแวดวงฆราวาส ฯลฯ

คำถามนี้คงมิได้จำกัดไว้เฉพาะเพียงกับพุทธศาสนาในสังคมไทยเท่านั้น หากรวมถึงการดำรงอยู่และการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับอำนาจรัฐในสังคมอื่นๆ ด้วยเช่นกัน

บรรณานุกรม

- ไพโรจน์ ชัยนาม.(2497). **คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ เล่ม 1 ข้อความเบื้องต้น และหลักทั่วไปของกฎหมายรัฐธรรมนูญ**. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อเล็กซิส เดอ ต็อกเกอะวิลล์. (2522). **ประชาธิปไตยในอเมริกา เล่ม 1. แปลโดย วิภาวรรณ ตูยานนท์**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์มนุษยศาสตร์.
- Americans United for Separation of Church and State. (N.d.). **Is America A Christian Nation? Religion, Government and Religious Freedom**. Retrieved October 1,2017, from <https://www.au.org/resources/publications/is-america-a-christian-nation>
- Ted G. Jelen. (2007). **The Constitutional Basis of Religious Pluralism in the United States: Causes and Consequences**. Retrieved October 1,2017, from <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0002716207301176>
- Ted G. Jelen and Marthe A. Chandler. Westport (edi). (1994). **Abortion Politics in the United States and Canada studies in public opinion**. Connecticut: Praeger.
- The National Conference of Catholic Bishops. (1983). **The Challenge of Peace: God's Promise and Our Response A Pastoral Letter on War and Peace**. Retrieved October 1,2017, from <http://www.usccb.org/upload/challenge-peace-gods-promise-our-response-1983.pdf>

Translated Thai References

- Jayanama Pairoj. (1954). **Textbook on Comparative constitution Volume I: Introduction and General Principle of Constitutional Law**. Thammasart University.
- Alexis de Tocqueville. (1979). **Democracy in America Volume I (translated by Vipawan Tuwayanont)**. Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project.

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ถ.ห้วยแก้ว ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200 เมล์ติดต่อ: ajarnlek@hotmail.com

Affiliation: Faculty of Law, Chiang Mai University 239 Huay Kaew Road, Muang District, Chiang Mai, Thailand, 50200 E-mail: ajarnlek@hotmail.com

“ความจริง” ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย: มุมมองทางกฎหมายใน วรรณกรรมเรื่อง รากบุญ ของ ช่อมณี¹

“The Truth” in Thai Criminal Justice System: Legal Perspectives on the Literature in Chomanee’s Rak Boon

จิราภรณ์ อัจฉริยะประสิทธิ์^a

ไพบุลย์ ชูวัฒนกิจ^b

Jiraporn Adchariyaprasit^a

Paiboon Chuwattanakij^b

^{ab}คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
เลขที่ 1 ถนนอุทกนอก แขวงดุสิต เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300

Faculty of Humanities and Social Sciences, Suan Sunandha Rajabhat University,
1 U-Thong nok Road, Dusit, Bangkok 10300 Thailand

ผู้เขียนหลัก. เเมลติดต่อ: jiraporn.ad@ssru.ac.th

Corresponding author E-mail: jiraporn.ad@ssru.ac.th

บทคัดย่อ

กระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทยให้ความสำคัญกับ “ความจริง” อย่างมาก เพราะเชื่อว่าทำให้เกิดความเป็นธรรมแก่สังคม ผู้เสียหาย รวมถึงจำเลยได้ การสืบสวนสอบสวนหรือพิจารณาคดีของศาลจึงดำเนินไปเพื่อให้ความจริงปรากฏ บทความนี้จะศึกษากฎหมายผ่านงานวรรณกรรมโดยใช้มุมมองเชิงวิพากษ์และนิติศาสตร์แนวสตรีนิยมวิเคราะห์ความหมายและการสืบหา “ความจริง” ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย ในนวนิยายเรื่อง รากบุญ ของ ช่อมณี เพื่อเปิดเผยให้เห็นความคิดความเชื่อที่แฝงอยู่ในกระบวนการสืบหาความจริงนั้น จากการศึกษาพบว่า นวนิยายสื่อให้เห็น “ความจริง” ทางกฎหมายในหลายมิติ โดยความจริงมีความสำคัญต่อผู้เสียหายและการพิสูจน์ความผิด การสืบหาความจริงยังช่วยเปิดเผยให้เห็นชีวิตจิตใจและตัวตนของผู้เสียหาย รวมถึงสะท้อนระบบคิดของสังคมที่เกี่ยวกับกฎหมายอันเป็นความจริงในอีกมิติที่มักไม่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรม ในวรรณกรรม ตัวละครหญิงถูกสร้างให้มีบทบาทสำคัญในการคลี่คลายคดีและช่วยเปิดเผยความจริงด้วยวิธีสืบแบบเฉพาะ เสียงของคนตายที่เปล่งให้นางเอกได้ยินสะท้อนการเรียกร้องความเป็นธรรมและความต้องการให้ความจริงปรากฏ ขณะเดียวกันก็สื่อให้เห็นความขาดพร่องว่าแห่งของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทยบางประการและการถูกเอารัดเอาเปรียบของคนชายขอบในสังคมด้วย

คำสำคัญ: “ความจริง” ในกฎหมาย, กฎหมายกับวรรณกรรม, วรรณกรรมสืบสวนสอบสวน

1 บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง ภาพเสนอกฎหมายในนวนิยายของมณีรัตน์ อัคริราภรณ์ ได้รับทุนสนับสนุนงานวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ประจำปี 2559

Abstract

The “truth” in Thai criminal justice system is very important because it is what we believe that it provides fairness to the society, victims, including defendants. In this case, the investigation or court’s hearings are conducted in order to allow the truth to be appeared. In this article, it analyzes the definition and the investigation on “truth” in the novel titled *Rak Boon of Chomanee* by using a critical and Feminist Legal Theory to reveal the ideas, beliefs, or prejudices that lie behind the process of the truth investigation appeared in the novel. From the study, it was found in the novel presented that the truth was important to the victim and the proof of crime. The appeared truth had a complex meaning, both in terms of proving the offence and in terms of revealing life, mind, and reality behind the scenes that were not usually appeared in legal. The female characters were created to play an important role in solving the case and help revealing the truth through specific methods. The voice of the dead that was uttered to the main female character reflected the claim of fairness and the need for the truth to appear; whereas, it illustrated the lack of some points of the Thai criminal justice system and the action of taking advantages of marginalized people in Thai society.

Keywords: The truth in law, law and literature, investigative literature

1. บทนำ

นวนิยายเรื่อง *รากบุญ*² ผลงานของ ช่อมณี หรือ มณีรัตน์ อัศวิศราภรณ์ ได้รับการตีพิมพ์เป็นตอนๆ ในนิตยสารภาพยนตร์บันเทิง ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2549 จากนั้นจึงพิมพ์รวมเล่มครั้งแรกในปี 2554 นวนิยายเรื่องนี้ได้รับความนิยมอย่างมาก พิมพ์เป็นตอนๆ เพียงไม่กี่เดือนก็ได้รับคัดเลือกจากแพนนวนิยายทั่วประเทศให้เป็นนวนิยายยอดเยี่ยม ประจำปี พ.ศ. 2549³ ต่อมาในปี 2555 บริษัททีวีซีน แอนด์ พิกเจอร์ สร้างเป็นละครแนวแฟนตาซีที่ถึงสืบสวนสอบสวน

2 ช่อมณี. *รากบุญ* (กรุงเทพฯ : แสงดาว), 2554.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำผู้เขียน.

ออกอากาศทางช่อง 3 ซึ่งได้รับการตอบรับจากผู้ชมอย่างดี และมีภาค 2 ในปี พ.ศ. 2557 ที่รู้จักในชื่อว่า รากบุญ 2 ตอน รอยรักแรงมาร

เรื่อง รากบุญ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการคลี่คลายคดีฆาตกรรม มี เจตยา หญิงสาวนักศึกษากฎหมายเป็นตัวละครเอกช่วยตำรวจคลี่คลายคดี เจตยามีฐานะยากจนต้องทำงานตบแต่งศพเพื่อหารายได้พิเศษและจุนเจือครอบครัว การทำงานนี้ทำให้เธอได้รับกล่องรากบุญจากลุงทิวเพื่อนร่วมงาน กล่องรากบุญนี้ทำให้เจตยามีพลังพิเศษโดยมองเห็นภาพเหตุการณ์สุดท้ายของผู้ตายได้ โดยหากเจ้าของกล่องคลี่คลายคดีของผู้ตายที่เป็นวิญญาณซึ่งมาเรียกร้องให้ “บอกความจริง” ว่าตนตายได้อย่างไรได้สำเร็จ 3 ครั้ง เธอจะสามารถขอความปรารถนาต่อกล่องได้หนึ่งสิ่ง เจตยาคลี่คลายคดีได้และขอให้แม่หายป่วย ต่อมาเจตยาต้องการทำลายกล่องรากบุญเพราะเห็นว่าเป็นสะสมของกิเลส โดยเธอยอมสละชีวิตของตนเพื่อแลกกับชีวิตของแม่และน้องชายและการทำลายกล่องรากบุญ ซึ่งในที่สุดเธอสามารถทำลายกล่องได้ จากนั้นวิญญาณของเจตยาเดินทางไปพบมัจจุราชมุขอย่างไรก็ดี ด้วยความดีและความเสียสละของเจตยาทำให้มัจจุราชมุขให้เธอกลับไปมีชีวิตอีกครั้ง

ช่อมณีสร้างโครงเรื่องรากบุญให้มีลักษณะผสมผสาน โดยใช้เรื่องแนวสืบสวนสอบสวนเป็นโครงเรื่องหลักผสมผสานกับเรื่องวิญญาณคนตายในคดีฆาตกรรมและเรื่องรักระหว่างพระเอกกับนางเอกเป็นโครงเรื่องรอง การผสมผสานรูปแบบการประพันธ์เปิดโอกาสให้ช่อมณีใส่เรื่องราวเกี่ยวกับกฎหมาย ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่สามารถกล่าวได้โดยง่ายหรือกล่าวถึงได้ ดังจะเห็นว่าสังคมไทยไม่มองกฎหมายอย่างจริงจังว่าตัวเนื้อหากฎหมายเป็นธรรมหรือไม่ แต่มักมองว่าคนในกระบวนการยุติธรรมให้ความเป็นธรรมกับเขาได้หรือไม่แทน การใส่โครงเรื่องรักและเรื่องผีผสมผสานไปกับการฆาตกรรมจึงเปิดโอกาสเรื่องราวเหล่านี้ถูกถ่ายทอดออกมา และยังสามารถวิพากษ์วิจารณ์กระบวนการยุติธรรมได้โดยไม่ถูกเพ่งเล็ง

ใน รากบุญ ช่อมณีใช้ผู้เล่าแบบผู้รู้แจ้ง (Omniscient narrator) ในการเล่าเรื่อง ทำให้ผู้อ่านล่วงรู้เหตุการณ์และความรู้สึกนึกคิดของตัวละครได้หมด กลวิธีดังกล่าวเปิดโอกาสให้ช่อมณีนำเสนอเรื่องราวของบุคคลในเรื่องทั้งเจตยา ผู้เสียหาย ผู้กระทำผิด ตำรวจ หรือผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ ได้อย่างรอบด้าน ทำให้เห็นภาพของคดีและความรู้สึกนึกคิดของตัวละครในเรื่องปรากฏได้โดยตรงโดยไม่ผ่านปากหรือสายตาของใครเป็นการเฉพาะ กลวิธีการเล่าเช่นนี้ยังสอดคล้องกับการนำเสนอเรื่องราวความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นกับผู้ตายหรือผู้เสียหายในคดีความต่าง ๆ ในเรื่อง เพราะเปิดโอกาสให้ตัวละครทุกตัวได้นำเสนอภาพเหตุการณ์หรืออารมณ์ความรู้สึกนึกคิดได้อย่างเท่าเทียม และให้ผู้อ่านเป็นผู้ตัดสินความผิดชอบชั่วดีของตัวละครในเรื่องเอง กลวิธีดังกล่าวยังทำให้ผู้อ่านสัมผัสถึงเหตุการณ์และความรู้สึกต่าง ๆ ได้ง่าย อันเป็นการขยายกรอบการรับรู้เกี่ยวกับคดีความและบุคคลในคดีให้กว้างขวางขึ้น

วรรณกรรมของขอมณีส่วนใหญ่มากเกี่ยวกับกฎหมายหรือการสืบสวนสอบสวน ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากที่ขอมณีส่วนสำเร็จการศึกษาด้านกฎหมาย โดยมีอาชีพเป็นนักเขียนและที่ปรึกษาด้านกฎหมาย ดังที่ขอมณีส่วนให้สัมภาษณ์ถึงการเขียนนวนิยายของเธอไว้อย่างน่าสนใจว่า

“มีหลายเรื่องที่น่าสนใจทางกฎหมายเข้าไปสอดแทรกในนิยาย เพื่อเสริมความรู้ให้กับผู้อ่านว่า มีเรื่องแบบนี้เกิดขึ้นในสังคมด้วยเช่นกัน ตัวละครแสดงให้เห็นความทุกข์จากการทำผิดกฎหมาย ตัวเอกก็เล่าถึงทางแก้ไขซึ่งมีทั้งยากและง่ายผสมกัน มันเป็นเรื่องรอบตัวที่บางคนอาจไม่เคยเจอ แต่มันมีในสังคมจริง ๆ ตัวเองจึงมักนำประสบการณ์และความผิดพลาดของคู่คดีในศาลมาเขียนผ่านนิยาย เสริมความรู้ให้คนอ่านเข้าใจง่ายผ่านตัวละคร ซึ่งนิยายจะทำให้คนอ่านเข้าใจความผิดพลาดของคนอื่นได้ง่ายและจำเป็นบทเรียนได้เร็ว”⁴

คำสัมภาษณ์ของขอมณีส่วนสะท้อนให้เห็นการนำประสบการณ์ส่วนตัว อารมณ์ความรู้สึกที่มีต่อผู้คนในคดีมาผสานกับประสบการณ์ร่วมทางสังคม ซึ่งช่วยเชื่อมโยงผู้คนให้ได้เรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับกฎหมาย ประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิดของคนในคดีและต้องการให้เป็นบทเรียนแก่สังคม งานเขียนของขอมณีส่วนจึงมีนัยสำคัญมากกว่านวนิยายแนวสืบสวนสอบสวนเพื่อความบันเทิงทั่วไป

นวนิยายไทยแนวสืบสวนสอบสวนจำนวนมากมักใช้โครงเรื่องรักเข้าไปประกอบหรือใช้โครงเรื่องรักเป็นโครงเรื่องหลัก เรื่องสืบสวนสอบสวนกลายเป็นเครื่องเร้าความสนใจผู้อ่าน และอาจปฏิเสธไม่ได้ว่า มุมมองของนักอ่านไทยต่อเรื่องแนวสืบสวนสอบสวนนั้นมักมองว่ามีเนื้อหาหนัก ทำให้นักอ่านมีเฉพาะกลุ่มที่สนใจเท่านั้น และยังส่งผลต่อการสร้างวรรณกรรมมีน้อยด้วย ดังที่ขอมณีส่วนสะท้อนการเขียนงานวรรณกรรมประเภทสืบสวนสอบสวนว่ามีน้อยไว้ว่า “คิดว่าคนไทยน่าจะได้อ่านนวนิยายบ้างจึงเริ่มลงมือเขียน โดยเฉพาะการนำข้อกฎหมายไปสอดแทรกกับเนื้อหา เพื่อให้สาระกลายมาเป็นความสนุกสำหรับผู้อ่าน หรือการต่อสู้ที่เน้นการใช้ปัญญาหรือไหวพริบเป็นหลัก”⁵ คำกล่าวของขอมณีส่วนสะท้อนให้เห็นสถานะของการเขียนและการอ่านวรรณกรรมที่เกี่ยวกับกฎหมายและการสืบสวนสอบสวนที่มีไม่มากนัก อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นความพยายามเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของวรรณกรรมแนวนี้ให้มีทั้งสาระและความสนุกสนานผสมผสานกันไป ซึ่งน่าจะช่วยให้ผู้อ่านสนใจอ่านมากขึ้น

ความน่าสนใจในงานวรรณกรรมของขอมณีส่วนอยู่ที่การนำเสนอเรื่องกฎหมาย การสืบสวนสอบสวนและให้ภาพของผู้ที่เกี่ยวข้องในคดีในมุมมองใหม่ โดยเปิดเผยให้เห็นความจริงในมิติต่าง ๆ

4 ยุทธชัย สว่างสมุทรชัย. (17 ตุลาคม 2555). นิตยภันักเขียน: งานเขียนสะท้อนสังคมผ่านปลายปากกา ‘ขอมณีส่วน’. สืบค้นเมื่อ 31 กรกฎาคม 2560 จาก www.all-magazine.com.

5 เรื่องเดียวกัน.

ทั้งด้านการคลี่คลายคดีและ “ความจริง” ในหลายมิติ อันได้แก่ความจริงที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต จิตใจ และผลกระทบของผู้เกี่ยวข้อง รวมถึงทำให้ได้รับความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นในสังคม วรรณกรรมเป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้คนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมได้เล่าเรื่องของตนหรือเป็นปากเสียงถ่ายทอดเรื่องราวของผู้อื่น โดยไม่ถูกตั้งคำถามเพราะถูกมองเป็นเรื่องแต่ง

2. ความจริงทางกฎหมายกับความจริงของปัจเจก

ประเด็นเรื่อง “ความจริง” ในทางกฎหมายมีความสำคัญ เนื่องจากมีผลต่อการพิสูจน์การกระทำความผิด ซึ่งมีหลักในการพิสูจน์ว่า “ผู้ใดกล่าวอ้างผู้นั้นต้องพิสูจน์”⁶ ผู้ที่กล่าวอ้างจึงมีหน้าที่นำสืบให้ได้ตามที่อ้างนั้น พยานหลักฐานจึงเป็นสิ่งสำคัญในการสนับสนุนคำกล่าวอ้างของตน ความจริงในทางกฎหมายปรากฏจากการสืบสวนสอบสวนโดยการรวบรวมพยานหลักฐาน โดยการสืบสวนตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (10) หมายถึง “การแสวงหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐาน ซึ่งพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจได้ปฏิบัติไปตามอำนาจหน้าที่เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชนและเพื่อที่จะทราบรายละเอียดแห่งความผิด”⁷ ส่วนการสอบสวนตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (11) หมายถึง “การรวบรวมพยานหลักฐานซึ่งอาจจะเป็นพยานบุคคล พยานวัตถุ พยานเอกสาร”⁸ จากความหมายจะเห็นว่า ทั้งการสืบสวนสอบสวนมุ่งกระทำให้เพื่อหาและรวบรวมพยานหลักฐาน ทั้งนี้ การรวบรวมพยานหลักฐานนั้นดำเนินไปเพื่อ “จะทราบข้อเท็จจริงหรือพิสูจน์ความผิด และเพื่อจะเอาตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ”⁹ คำกล่าวนี้ สะท้อนความสำคัญของการสืบสวนสอบสวนเพราะนำไปสู่การค้นพบพยานหลักฐานที่จะใช้พิสูจน์ความผิด ซึ่งจะมีผลต่อทั้งผู้เสียหายและผู้ต้องหาตั้งแต่ขั้นสอบสวน ถ้าไม่ปรากฏว่าผู้ใดเป็นผู้กระทำความผิด พนักงานสอบสวนจะงดการสอบสวน แต่ถ้าปรากฏตัวผู้กระทำความผิด พนักงานสอบสวนจะทำความเห็นควรส่งฟ้องต่อศาล พร้อมส่งสำนวนการสอบสวนแก่พนักงานอัยการ ฉะนั้น การสืบสวนสอบสวนเพื่อหาพยานหลักฐานจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง แนวคิดเกี่ยวกับการสืบสวนสอบสวนนี้มีผลต่อการสร้างโครงเรื่อง รากบุญ ที่เน้นการหาหลักฐานเพื่อพิสูจน์ความผิด

“ความจริง” ที่ปรากฏในการสืบสวนสอบสวนเน้นความจริงที่เป็นรูปธรรม เป็นเหตุเป็นผล

6 สมชาย ปรีชาศิลปกุล, นิติศาสตร์ไทยเชิงวิพากษ์ (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2549), หน้า 171.

7 สุวัฒน์ชัย ใจหาญ, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์, 2530), หน้า 105.

8 เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์, คำอธิบาย หลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ว่าด้วยการดำเนินคดีในขั้นตอนก่อนการพิจารณา, กรุงเทพฯ ฯ: พลสยาม, 2553, หน้า 473.

9 เรื่องเดียวกัน, หน้า 473.

พิสูจน์ได้ ซึ่งสะท้อนความเป็นภาวะวิสัย ดังจะเห็นว่า มีการนำนิติวิทยาศาสตร์เข้ามาพิสูจน์ความผิด หรือการสรุปสำนวนคดีของตำรวจที่เน้นข้อเท็จจริงทางคดีเพื่อพิจารณาว่าเป็นความผิดหรือไม่ฐานใด สะท้อนให้เห็นการประกอบสร้างความจริงขึ้นมา ความจริงที่ปรากฏจึงเป็น “ระบอบของความจริง” ที่ถูกสถาปนาขึ้นจากผู้มีอำนาจ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็น “วาทกรรม” แบบหนึ่ง ความจริงจึงไม่มีความจริงแท้หรือมีความจริงเพียงรูปแบบเดียว ดังที่ มิเชล ฟูโก (Michel Foucault) กล่าวถึงวาทกรรมกับความจริงว่า “แนวคิดเรื่องวาทกรรมนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า “ความจริงในอุดมคติ” หรือ “ความจริงสัมบูรณ์” นั้นไม่ได้มีอยู่จริง หากแต่ความจริงเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับบริบทและสายสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับอำนาจ”¹⁰ ความจริงที่ถูกประกอบสร้างยังมีอิทธิพลต่อการกำหนดกรอบการรับรู้และความคิดของคนในสังคมและมีอิทธิพลต่อการกำหนดนิยามตัวตนและบทบาทของบุคคล ดังจะเห็นว่า ประสบการณ์ อารมณ์ความรู้สึกและตัวตนเชิงปัจเจกของบุคคลในคดีมักถูกมองข้ามหรือทำให้กลายเป็นวัตถุที่ถูกขีดเขียนให้เข้าตามขนบทาง กฎหมายที่เน้นความเป็นภาวะวิสัย

“ความจริง” เป็นแก่นเรื่องหลักของ *รากบุญ* โดยเรื่องราวทั้งหมดดำเนินไปเพื่อให้ความจริงในคดีคลี่คลาย การนำเสนอความจริงใน *รากบุญ* มีความน่าสนใจมาก เพราะสะท้อนให้เห็นความสำคัญของการสืบสวนสอบสวนและการหาพยานหลักฐาน โดยพยานหลักฐานต้องน่าเชื่อถือ ดังจะเห็นว่า แม้เจตียาจะมีพลังลึกลับมองเห็นเหตุการณ์สุดท้ายของผู้ตาย ทำให้ล่วงรู้ผู้ตายตายได้อย่างไร ใครเป็นฆาตกร หากแต่เธอไม่สามารถเป็นประจักษ์พยานได้ เพราะกระบวนการยุติธรรมไม่ยอมรับสิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้หรือเป็นเพียงพยานบอกเล่า¹¹ เพราะไม่น่าเชื่อถือ เจตียาจึงต้องสืบหาหลักฐานที่สามารถพิสูจน์การกระทำความผิด ซึ่งสะท้อนการยอมรับการเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม

อย่างไรก็ดี *รากบุญ* เปิดเผยให้เห็นมุมมองความจริงทางคดีในมิติที่หลากหลายโดยเฉพาะด้านจิตใจ ประสบการณ์หรืออารมณ์ความรู้สึก ทั้งก่อนและหลังคดี ทั้งของผู้เกี่ยวข้องโดยตรง อาทิ ผู้ตาย ผู้กระทำผิด ตำรวจ และไม่มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ ซึ่งเปิดเผยให้เห็นตัวตนเชิงปัจเจก และทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในคดีมีโอกาสในการให้เหตุผลในการกระทำหรือเรียกร้องความเป็นธรรม ในขณะที่

10 Michael Foucault. “Truth and Power”, ใน สุรเดช โชติอุดมพันธ์. *ทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 20* (กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559), หน้า 109-110.

11 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความ มาตรา 226/3 วรรคสอง บัญญัติว่า

“ห้ามมิให้ศาลรับฟังพยานบอกเล่า เว้นแต่

(1) ตามสภาพ ลักษณะ แหล่งที่มา และข้อเท็จจริงแวดล้อมของพยานบอกเล่านั้นน่าเชื่อว่าจะพิสูจน์ความจริงได้ หรือ

(2) มีเหตุจำเป็น เนื่องจากไม่สามารถนำบุคคลซึ่งเป็นผู้ที่ได้เห็น ได้ยิน หรือทราบข้อความเกี่ยวในเรื่องที่จะให้การเป็นพยานนั้นด้วยตนเองโดยตรงมาเป็นพยานได้ และมีเหตุผลสมควรเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมที่จะรับฟังพยานบอกเล่านั้น”.

ที่ผู้อ่านก็สามารถมองเห็นที่มาที่ไปของเหตุการณ์และเข้าใจภาพเหตุการณ์ทั้งหมดโดยไม่ด่วนตัดสินไปก่อน ดังจะเห็นว่า ใน *รากบุญ* ช่อมณีสร้างให้ผู้ตายเปล่งเสียงให้บอกความจริง ซึ่งสะท้อนให้เห็นความตายของผู้ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมและต้องการให้ความจริงเปิดเผย วิญญาณคนตายที่เปล่งเสียงออกมาในส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนชายขอบ ซึ่งสื่อให้เห็นปัญหาเรื่องความไม่เป็นธรรมที่มักเกิดกับคนที่ไม่มีอำนาจ ไม่มีสิทธิมีเสียง คดีความต่าง ๆ มักถูกทำให้เงียบไปหรือสรุปคดีง่าย ๆ ดังที่ เจตียากล่าวว่า “เพราะความจนจึงสรุปให้ปิดคดีง่าย ๆ ฉันอยากทวงความยุติธรรมให้ลุงสมิธ และเมียของเขา”¹² ข้อวิพากษ์นี้เป็นความจริงที่ไม่ถูกกล่าวถึงอย่างเปิดเผย แต่สะท้อนได้ในวรรณกรรม

การนำเสนอความจริงใน *รากบุญ* ยังเชื่อมโยงกับเรื่องเพศด้วย จะเห็นว่า ใน *รากบุญ* ช่อมณีเลือกให้ตัวละครหญิงมีบทบาทในการคลี่คลายคดีแม้จะไม่ได้เป็นตำรวจ เจตียาถูกสร้างให้เป็นตัวละครผู้รักความยุติธรรม ฉลาด ช่างสังเกตและเสียสละเพื่อส่วนรวม อีกทั้งยังมีบทบาทในการคลี่คลายคดีมากกว่าตำรวจ ซึ่งดูจะขัดแย้งกับนวนิยายแนวสืบสวนสอบสวนตามชนบ ที่ตัวละครเอกมักเป็นผู้ชาย ตัวละครหญิงมักเป็นเหยื่อหรือตัวประกอบ ฝ่ายชายยังถูกฉายภาพให้เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองหรือผดุงความยุติธรรม ส่วนฝ่ายหญิงเป็นผู้ต้องได้รับการปกป้องและอ่อนแอ การปรับเปลี่ยนให้ตัวละครหลักเป็นผู้หญิงส่งผลให้ความจริงถูกนำเสนอในลักษณะที่แตกต่างจากวรรณกรรมสืบสวนสอบสวนตามชนบ อีกทั้งยังเห็นวิธีการสืบสวนสอบสวนในแบบเฉพาะ เป็นการเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงเข้าไปมีบทบาทในพื้นที่ของผู้ชาย

วรรณกรรมที่คัดสรรมานี้มีลักษณะแตกต่างจากวรรณกรรมสืบสวนสอบสวนตามชนบ ตัวละครหญิงมีบทบาทสำคัญในเรื่อง และยังมีตัวละครผีเข้ามาประกอบ ซึ่งอาจสื่อให้เห็นถึงความพยายามของผู้เขียนที่จะนำเสนอภาพแทนกฎหมายและบทบาทผู้หญิงในกระบวนการยุติธรรมในมุมมองใหม่ การนำเสนอภาพแทนดังกล่าวยังเปิดเผยให้เห็นความจริงอีกแง่มุมหนึ่งที่เกี่ยวกับกฎหมายและการทำงานของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม เห็นตัวตนและการต่อสู้ ต่อรองของผู้หญิง และเห็นความตายอย่างไม่ได้ได้รับความเป็นธรรมจากเสียงของผู้ตายที่ส่วนใหญ่เป็นคนชายขอบในมิติที่หลากหลาย การศึกษากฎหมายผ่านวรรณกรรมเป็นช่องทางให้ผู้อ่านได้เข้าไปสัมผัสและรับรู้ตัวตนของปัจเจกบุคคลไม่ว่าจะเป็นคนชายขอบ ผู้หญิง ผู้ตายหรือผู้ที่อยู่ในกระบวนการยุติธรรม บทความนี้จะศึกษากฎหมายและกระบวนการยุติธรรมผ่านวรรณกรรม โดยมุ่งวิเคราะห์ความหมายและการสืบหาความจริงในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย โดยใช้มุมมองเชิงวิพากษ์และนิติศาสตร์แนวสตรีนิยมเป็นกรอบความคิด เพื่อให้เกิดความเข้าใจและขยายมุมมองที่เกี่ยวกับ “ความจริง” ในกระบวนการยุติธรรมออกไป

12 ช่อมณี. *รากบุญ*, หน้า 268.

3. ผู้หญิงกับบทบาทการสืบหาความจริง

ประเด็นเรื่องเพศถูกมองว่าปรากฏอยู่ในกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม นักนิติศาสตร์แนวสตรีนิยมเชื่อว่ากฎหมายและบทบาทของกฎหมายที่ดำรงอยู่นั้น สะท้อนผลประโยชน์ของมนุษย์เพศชายมากกว่าเพศหญิง ประหนึ่งมีธรรมชาติความเป็นชายในตัวกฎหมาย¹³ นักสตรีนิยมยังตั้งคำถามกับกฎหมายว่า “กฎหมายได้ละเลยหรือเพิกเฉยต่อประสบการณ์และค่านิยมที่ดูเหมือนว่าเป็นของผู้หญิงมากกว่าผู้ชายอย่างไร มาตรฐานและแนวคิดทางกฎหมายได้ทำให้ผู้หญิงเสียเปรียบอย่างไร คำถามเหล่านี้มีนัยว่ากฎหมายนั้น นอกจากจะไม่มีความเป็นกลางทางเพศแล้ว ยังเป็น “ผู้ชาย” อีกด้วย”¹⁴ ซึ่งทั้งหมดอยู่ในกรอบโครงสร้างทางสังคมกรอบใหญ่คือปิตาธิปไตย สังคมปิตาธิปไตยสร้างและสืบทอดมายาคติเกี่ยวกับธรรมชาติของเพศในแบบทวิลักษณ์ กล่าวคือ สร้างให้ผู้ชายสัมพันธ์กับความเป็นเหตุเป็นผล ความเป็นระเบียบ เข้มแข็ง ส่วนผู้หญิงสัมพันธ์กับอารมณ์ความรู้สึก ความไร้ระเบียบ และอ่อนแอ ซึ่งเอื้อให้อ่านยากกับผู้ชายมากกว่า มายาคติดังกล่าวทำให้ผู้ชายมีบทบาทในกระบวนการยุติธรรมมากกว่าผู้หญิง ดังจะเห็นว่า การเขียนกฎหมาย บุคลากรหรือกระบวนการสืบสวนสอบสวนล้วนถูกสร้างหรือเป็นพื้นที่ของผู้ชายเกือบทั้งสิ้น กฎหมายจึงมีนัยเป็น “การเมืองเรื่องเพศ” อย่างหนึ่ง

อิทธิพลของมายาคติทางเพศที่ส่งผลต่อบทบาทหญิงชายในกระบวนการยุติธรรมสะท้อนให้เห็นได้จากการเขียนวรรณกรรมแนวสืบสวนสอบสวนที่ตัวละครเอกมักจะเป็นชาย การใช้ตัวละครชายเป็นตัวละครหลักเป็นที่นิยมและเป็นชนบทหลักของการแต่งเรื่องแนวนี้อย่างต่อเนื่อง ตัวละครหญิงที่ปรากฏมักเป็นตัวละครประกอบ เป็นเหยื่อหรือเป็นตัวเสริมบทบาทให้กับตัวละครชายเสียมากกว่า การสร้างตัวละครในลักษณะดังกล่าวจะสร้างภาพแทนให้ผู้หญิงห่างไกลจากตัวบทกฎหมาย ไม่มีความรู้ กลายเป็นฝ่ายถูกกระทำ ซึ่งเป็นการลดทอนคุณค่า ตัวตน และความสามารถของผู้หญิงไป

ขอมติสร้างสรรค์นวนิยาย โดยนำความรู้ทางด้านกฎหมายใส่ไปในเนื้อหาและให้ตัวละครหลักเป็นผู้หญิง โดยเธอมองว่า การเขียนนวนิยายมีอิทธิพลต่อความคิดจิตใจของผู้อ่านเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะผู้หญิงซึ่งเป็นกลุ่มผู้อ่านส่วนใหญ่ ในบทสัมภาษณ์ ขอมติกล่าวถึงประเด็นการอ่านนวนิยายของผู้หญิงไว้อย่างน่าสนใจว่า “ผู้หญิงจึงมักชอบอ่านนิยาย แต่มีความรู้ทางด้านกฎหมายน้อยเหลือเกิน ตัวเองเลยสอดแทรกความรู้ตรงนี้เข้าไปในนิยาย รวมถึงอยากส่งเสริมให้ผู้หญิงรู้จักคุณค่าของตัวเองมากขึ้น ว่าตัวเองนั้นสามารถยืนหยัด เข้มแข็ง และปกป้องตัวเองได้”¹⁵ คำกล่าว

13 จริญญา โฆษณานันท์. นิติปรัชญาแนววิพากษ์ (กรุงเทพฯ ฯ : นิติธรรม, 2555), หน้า 80.

14 Katherine Bartlett. Feminism Legal Methods. อ้างใน พรพรรณรายรัตน์ ศรีไชยรัตน์, “Feminist Legal Theory”, *ตุลพาท*, 46(2), หน้า 93.

15 ยุทธชัย สว่างสมุทรชัย. (17 ตุลาคม 2555). นิตพนักเขียน: งานเขียนสะท้อนสังคมผ่านปลายปากกา ‘ขอมติ’.

ของซ่อมณีสะท้อนให้เห็นพันธกิจของนักเขียนหญิงที่มีต่อผู้หญิงและสังคม และช่วยเชื่อมโยงกฎหมายเข้ากับผู้หญิง อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นว่ากิจกรรมการอ่านของผู้หญิงไม่ใช่เป็นกิจกรรมฆ่าเวลาหรือเป็นเรื่องที่เปล่าประโยชน์ซ้ำซาก หากแต่เป็นกิจกรรมที่ช่วยประเทืองความรู้ ประสบการณ์ และสามารถสร้างจิตสำนึกใหม่ในการปกป้องหรือตระหนักถึงคุณค่าของตนได้ จากแนวคิดของซ่อมณีดังกล่าว ทำให้ปฏิเสธไม่ได้ว่า การสร้างสรรค์ตัวละครเอกให้เป็นผู้หญิงและมีบทบาทในทางกฎหมายน่าจะเป็นความตั้งใจ ซึ่งสื่อนัยยะทางเพศอย่างสำคัญ

ใน *รากบุญ* ซ่อมณีเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงได้เข้าไปโลดแล่น แสดงความสามารถในทางกฎหมาย โดยสร้างตัวละครเอกให้เป็นผู้หญิงและมีบทบาทในการคลี่คลายคดี และมีส่วนร่วมในการสืบสวนสอบสวน อย่างไรก็ดี ซ่อมณีไม่ได้สร้างให้เจดियाเป็นตำรวจ หากแต่เป็นนักศึกษากฎหมาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสำคัญของการมีความรู้ด้านกฎหมายและมีจิตสำนึกแห่งความยุติธรรมและเสียสละ ซึ่งช่วยนำพาให้เธอเข้าไปในโลกของผู้ชายและมีบทบาทในกระบวนการยุติธรรมไม่แพ้ผู้ชาย ซ่อมณีสื่อให้เห็นว่าบุคคลที่จะคลี่คลายคดียังไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมเสมอไป หากแต่เป็นผู้ที่รักในความยุติธรรมและเสียสละด้วย

ใน *รากบุญ* เจดियाถูกสร้างให้เป็นหญิงช่างสังเกต เก่งกล้า รักความยุติธรรมและเสียสละ แม้เจดियाจะไม่ใช่ตำรวจแต่เธอเป็นตัวหลักในการคลี่คลายคดี อย่างไรก็ตาม การคลี่คลายคดีของเจดियाไม่ได้ทำไปตามวิธีการตามขนบของตำรวจ หากแต่ทำตามวิธีการแบบเฉพาะของเธอเอง บางครั้งเจดियाทำตัวเป็นนักสืบ นักสังคมสงเคราะห์ นักนิติวิทยาศาสตร์ และนักกฎหมาย วิธีการดังกล่าวเปิดโอกาสให้เจดियाสามารถเข้าไปสืบค้นหาหลักฐานได้ง่ายและรวดเร็วกว่า ดังเช่นตอนที่ เจดियाสืบหาความจริงคดีของเอียด เธอทำตัวคล้ายนักสืบ ช่างสังเกต กล้าหาญและมีความรู้เรื่องยาเสพติด

“โชคคดียี่ประตุห้องพักของพิทยา กำลังรอแม่บ้านมาปิดล็อก เจดियाเข้าไปในห้องแล้วมองสำรวจห้องอย่างละเอียด พลาตูดมกลั่นแปลก ๆ ในห้อง ข้าวของหลายชิ้นวางอยู่บนพื้น เมื่อเดินไปที่โต๊ะญี่ปุ่นข้างเตียง จึงเห็นคราบผงสีขาวที่เจ้าหน้าที่เก็บไปไม่หมด ทำให้หล่อนคาดเดาว่ากลั่นแปลก ๆ นั้นมาจากผงสีขาวที่น่าจะมีการเผาเพื่อสุดตม

“ยาเสพติด!” หล่อนพึมพำ หลังจากสุดตมใกล้ ๆ แล้วยื่นมองเตียงนอนซึ่งไม่มีรอยย่น มันแสดงว่ายังไม่มีใครนอนบนเตียงเลย

เจดियाเหลือบไปเห็นสร้อยข้อมือเส้นหนึ่งตกในซอกตู้โชว์ซึ่งมีโทรทัศน์ตั้งอยู่ จึงหยิบกล้องดิจิทัลออกมาจากเป้ที่หลังเพื่อถ่ายภาพเก็บไว้ แล้วจึงล้วงมือเข้าไปหยิบมันออกมามองพินิจด้วยหัวใจเต๋นระทึก”¹⁶

16 ซ่อมณี. *รากบุญ*, หน้า 139.

วิธีการสืบสวนของเจตียายังสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่เกี่ยวข้องได้ง่าย และสามารถเข้าไปสืบข้อมูลได้โดยไม่ต้องมีคดีเกิดขึ้นหรือมีการแจ้งความก่อน ซึ่งสะท้อนการทำงานเชิงรุก ดังเช่น กรณีชายชราในบ้านสงเคราะห์หายตัวไป เจตียาเข้าไปสืบหาหลักฐานจนพบว่าเจ้าของสถานสงเคราะห์เป็นฆาตกร โดยเข้าไปในบ้านพักคนชราในฐานะนักสังคมสงเคราะห์พร้อมเพื่อนของเธอ ด้วยภาพลักษณ์ที่เป็นมิตร จริใจของเจตียาทำให้เธอได้รับข้อมูลที่สำคัญจากคนชรา และเธอยังกลายเป็นความหวังและที่พึ่งสุดท้ายของกลุ่มคนชราด้วย หรือในกรณีของกิ่งเด็กเร่รอนที่ขายบริการแล้วถูกฆ่าตาย เจตียาแกะรอยและสืบหาความจริงจนจับตัวคนร้ายและช่วยเหลือเพื่อนของกิ่งอีกสองคนไว้ได้อย่างรวดเร็ว วิธีการสืบของเจตียาสะท้อนการทำงานที่รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี แม้เจตียาจะใช้วิธีการเฉพาะของเธอ แต่เธอก็นำหลักฐานไปให้ตำรวจสะท้อนให้เห็นการยอมรับการอยู่ในขอบเขตของกระบวนการยุติธรรมด้วย

การคลี่คลายคดีของเจตียาช่วยเปิดเผยรายละเอียดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับคดีและผู้ที่เกี่ยวข้อง ในคดีที่กระบวนการยุติธรรมมักมองข้ามไป ดังจะเห็นว่า การเข้าไปสืบของเจตียาเผยให้เห็นเบื้องหลังของตัวละครต่าง ๆ ในด้านอารมณ์ความรู้สึก เหตุผล ผลกระทบ หรือความเสียหายต่าง ๆ ทั้งก่อนและหลังคดีเกิดขึ้นซึ่งมีความซับซ้อนและมีรายละเอียดอย่างมาก ดังเช่น คดีที่ป้อม หญิงพิการถูกฆ่าชิงเอาเลือดเตอรืที่ถูกรางวัลที่สองไป เบื้องหลังความตายนั้น พบว่า เลือดเตอรืมีความสำคัญกับป้อมมาก เพราะเธอเป็นหญิงพิการ เงินดังกล่าวจะช่วยให้อาชีพที่ดีขึ้น หรือแม้กระทั่งผู้กระทำผิดเองก็มีเบื้องหลัง พัดกับแฟนหนุ่มฆ่าป้อม โดยนอกจากเพื่อนำเงินไปใช้หนี้แล้วยังต้องการซื้อบ้านและไถ่มาให้พ่อแม่ด้วย อย่างไรก็ตาม *รากบุญ* ชี้ให้เห็นว่าผู้กระทำผิดย่อมต้องถูกลงโทษ มีอาชญากรรมได้ แต่ทั้งนี้ผู้กระทำผิดอาจจะไม่ใช่คนชั่วร้ายโดยสันดานทุกคน การใส่รายละเอียดด้านอารมณ์ความรู้สึกและเบื้องหลังของผู้ที่เกี่ยวข้องในคดีเป็นการช่วยเติมเต็มประสบการณ์ อารมณ์ความรู้สึกที่ขาดหายไปทางคดี การพิจารณาของศาล รวมถึงสำนวนคดีที่มักให้ความสำคัญกับข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงเชิงรูปธรรม เน้นความเป็นภาวะวิสัย โดยตัดประสบการณ์และอารมณ์ความรู้สึกของปัจเจกบุคคลไป

การมีพลังลึกลับมองเห็นภาพเหตุการณ์สุดท้ายของผู้ตาย เป็นสิ่งที่ไม่เข้ากรอบการสืบหาความจริงตามกระบวนการยุติธรรม เพราะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถอธิบายหรือพิสูจน์ได้ตามหลักทางวิทยาศาสตร์ ประกอบกับมายาคติแบบทวิลักษณ์ระหว่างหญิงและชายที่สร้างภาพให้ธรรมชาติของชายมีความเป็นเหตุเป็นผลมากกว่าหญิง และเอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้ชาย คำพูดของผู้หญิงยังถูกรวบในโครงสร้างคำพูดแบบชายที่เน้นอาศัยตรรกะแห่งเหตุผลเป็นสำคัญ ตรรกะแห่งเหตุผลที่ครอบด้วยความเป็นชายดังกล่าว ทำให้เกิดปัญหาในการถ่ายทอดประสบการณ์ อารมณ์ความรู้สึกอันจำเพาะของผู้หญิง เสียงและตัวตนของผู้หญิงจึงอาจหายไป พรรณรายรัตน์ ศรีไชยรัตน์ กล่าวว่า “ผู้หญิงไม่เพียงแต่จะไม่มีภาษาที่ใช้แสดงลักษณะเฉพาะของตนเท่านั้น แต่ยังไม่ชีวิตเป็นของตนเองอีกด้วย

ไร้คำพูด ไร้คนได้ยิน ไม่ได้เป็นเพียงผลของการไม่ได้รับการยอมรับในความเป็นตัวตนหรือไม่มีใครรู้ว่า
จะฟังอย่างไรเท่านั้น หากแต่ยังเป็นผลของการถูกกีดกันออกจากการมีอะไรจะพูดอีกด้วย”¹⁷
มายาคติทางเพศสะท้อนให้เห็นใน รากบุญ อย่างน่าสนใจ ดังจะเห็นได้จากการที่หมวดนวัช
ตำรวจหนุ่มพยายามถามหาเหตุผลว่าเจตยาสามารถให้เบาะแสหรือสเก็ตภาพคนร้ายได้อย่างไร
เจตยาไม่ยอมบอกเหตุผล เพราะเธอคิดว่าหมวดนวัชคงไม่เชื่อ การตอบไปตามตรงอาจทำให้เบาะแส
กลายเป็นสิ่งไม่น่าเชื่อถือด้วย ประเด็นนี้สื่อให้เห็นว่าประสบการณ์พิเศษของเจตยาเป็นประสบการณ์
อันจำเพาะ ที่หล่อหลอมจากปัจจัยหลายอย่างทั้งเพศ ความเชื่อเรื่องผี สิ่งลี้ลับ ศาสนาหรือ
วัฒนธรรม ซึ่งมักไม่อยู่ในกรอบของเหตุผลหรือการอธิบายได้ตามหลักวิทยาศาสตร์ที่มีโครงสร้าง
จากความเป็นชาย สิ่งที่เราทำได้คือการไม่ตอบหรืออธิบายผ่านกรอบที่คิดว่าหมวดนวัชจะเข้าใจได้
เพียงเท่านั้น

อย่างไรก็ดี การไม่ตอบหรือการเลี่ยงคำตอบของเจตยาอาจไม่ได้สะท้อนความไร้ตัวตนของ
ผู้หญิง แต่กลับสะท้อนทางเลือกและการเปิดพื้นที่ให้กับผู้หญิงที่จะปลดปล่อยอำนาจความเป็นชาย
ที่แทรกซึมอยู่ในกฎหมายและถ้อยคำ อีกทั้งยังสื่อให้เห็นข้อจำกัดในภาษากฎหมายที่ไม่สามารถ
อธิบายประสบการณ์เฉพาะของผู้หญิงได้ การเลือกไม่ตอบ นิ่งเงียบหรือเลี่ยงคำตอบจึงเป็นคำตอบ
แบบหนึ่งในวิถีทางเฉพาะของผู้หญิง ในสภาวะดังกล่าว เจตยาไม่ได้อยู่ในสถานะเป็นเบี้ยล่างเพราะ
ตอบคำถามไม่ได้ แต่เธอกลายเป็นผู้กระทำการ (agency) เธอสามารถอ่านกฎเกณฑ์หรือชนบททาง
กฎหมายที่ให้ความสำคัญกับสิ่งที่พิสูจน์ได้ ดังนั้น เธอจึงเลือกไม่ตอบเพราะหากตอบ เธออาจกลายเป็น
คนที่ไม่น่าเชื่อถือ ข้อมูลของเธอจะไร้ประโยชน์ ดังคำบรรยายที่ว่า “เจตยาทราบดีว่า ถ้าบอก
เล่าความจริงว่ามันเป็นภาพสุดท้ายของลุงสมิทธซึ่งถ่ายทอดให้รับรู้หลังจากเขาตายแล้ว หมวดนวัช
ต้องขาดความเชื่อถือกับข้อมูลจากหล่อนแน่”¹⁸ การนิ่งเงียบหรือเลี่ยงคำตอบจึงสะท้อนการต่อรอง
กับอำนาจความเป็นชายและกรอบคิดแบบวิทยาศาสตร์ การต่อรองดังกล่าวส่งผลให้ตำรวจหนุ่มตก
อยู่ในสภาวะงงนงงและไม่ซักถามเธอต่อไป ดังที่เจตยากล่าวว่า “เขาสงสัยและทำใจได้ว่า ฉันไม่ยอม
บอกที่มาของข้อมูลพวกนี้แน่ จึงอยากใช้สิ่งนี้เพื่อประโยชน์ในคดีของตำรวจตราบใดที่ไม่ขัดต่อ
กฎหมาย”¹⁹ ต่อมาเมื่อเวลาผ่านไปความงงนงงนั้นค่อย ๆ คลี่คลายไปเอง หมวดนวัชเริ่มเข้าใจ
ประสบการณ์พิเศษของเจตยาและยอมรับว่าเธอสามารถช่วยงานตำรวจได้ในท้ายเรื่อง เจตยาตัดสินใจ
บอกความจริงกับผู้กำกับและหมวดนวัช แม้ว่าทั้งสองคนจะไม่เชื่อเรื่องที่เราเล่าแต่ก็ไม่อาจปฏิเสธ
ความสามารถของเธอได้ ดังคำพูดที่หมวดนวัชกล่าว “แม้มันจะฟังดูพิลึก แต่คุณแสดงพรสวรรค์นั้น
เพื่อช่วยคลี่คลายคดีฆาตกรรมซึ่งแทบไม่มีทางจับคนผิดได้เลย มันทำให้ผมยอมรับโดยดีกับความ

17 พรรณรายรัตน์ ศรีไชยรัตน์, “Feminist Legal Theory”, *ตุลพาท*, 46(2), หน้า 108.

18 ข้อมณี. *รากบุญ*, หน้า 390.

19 เรื่องเดียวกัน, หน้า 390.

ลึกลับนั้น”²⁰

เป็นที่น่าสังเกตว่า การที่ผู้กำกับไม่เชื่อคำพูดของเจตียาสะทอนกรอบความคิดคนละกรอบ ดังจะเห็นว่า เมื่อเจตียาบอกผู้กำกับว่าเธอมีพลังพิเศษสามารถเห็นภาพเหตุการณ์สุดท้ายของคนตายได้ ผู้กำกับไม่เชื่อ โดยให้เหตุผลว่าสิ่งที่เจตียาเห็นนั้นไม่มีความเป็นเหตุเป็นผล ไม่น่าเชื่อถือ ดังคำกล่าวของผู้กำกับที่ว่า “ถ้าเป็นสมัยโบราณผมเรียกว่า ผีบอกคุณ แต่คุณนี่ผมไม่เชื่อเรื่องพวกนี้เลย มันควรมีเหตุผลน่าเชื่อถือนั่นละ”²¹ คำกล่าวของผู้กำกับสื่อให้เห็นการใช้กรอบตรรกะแบบวิทยาศาสตร์ตามแนวทางของตำราวจที่สัมพันธ์กับความมีเหตุมีผลและพิสูจน์ได้ ส่วนเจตียาใช้กรอบที่มาจากประสบการณ์พิเศษส่วนตัวและอารมณ์ความรู้สึกเชิงปัจเจก ซึ่งแม้จะพิสูจน์ได้ยากแต่ใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพไม่ต่างกัน

ความพยายามทำความเข้าใจประสบการณ์พิเศษหรือพลังลึกลับยังสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการต่อสู้ต่อรองในการเข้าไปสู่พื้นที่ในกระบวนการยุติธรรมของผู้หญิง ดังจะเห็นว่าเจตียาพยายามสื่อสารกับผู้กำกับว่าสิ่งที่เธอทำมีประโยชน์ และใช้เป็นเบาะแสหาคนร้ายได้ และยังไม่มีผิดกฎหมาย โดยอ้างอิงวิธีการตามที่ตำรวจตะวันตกทำ ดังที่เจตียาพูดกับผู้กำกับว่า

“ท่านสนใจจับฆาตกรตัวจริงให้ได้ สังคมสงบสุขก็พอ บางครั้งตำรวจฝรั่งยังต้องใช้เบาะแสพวกนี้เพื่อหาทางออกที่ตีบตัน เมื่อใช้ประกอบกับหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ เขาจับฆาตกรที่หลบตัวในมุมมืดได้ในที่สุด เมื่อเป็นเบาะแสที่ไม่ผิดกฎหมาย ทำไมตำรวจจะใช้วิธีนี้ไม่ได้ล่ะ?”²²

คำกล่าวของเจตียาสะทอนความพยายามนำความสามารถพิเศษส่วนตัวให้เข้าไปในพื้นที่กระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย เธอพยายามชี้ให้เห็นว่า ไม่ควรปฏิเสธประสบการณ์เฉพาะเชิงปัจเจกเพราะอาจช่วยความจริงปรากฏได้เช่นกัน การกล่าวอ้างถึงวิธีการของตำรวจฝรั่งที่ใช้ความสามารถพิเศษเหนือการพิสูจน์ในการสืบสวนสอบสวนและการยืนยันความสำคัญของหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ของเจตียา ช่วยสร้างอำนาจการต่อรองให้กับเธอ และยังสะท้อนให้เห็นว่าเธอเองไม่ได้ปฏิเสธหลักการทางวิทยาศาสตร์แต่อย่างใด บทสนทนาระหว่างเจตียากับผู้กำกับนั้น ในด้านหนึ่งสะท้อนว่าประสบการณ์เฉพาะสามารถเป็นทางออกหนึ่งให้กับการสืบสวนได้ แต่ในอีกด้านหนึ่งสะท้อนให้เห็นข้อจำกัดหรือสิ่งที่ขาดพร่องในกระบวนการยุติธรรมไทยด้วย ดังที่ลุงทวีเพื่อนร่วมงานของเจตียากล่าวว่า “ถ้าความสามารถพิเศษนี้เกิดกับตำรวจ คงไม่มีปัญหาหากเพียงนี้”²³

20 เรื่องเดียวกัน, หน้า 448.

21 เรื่องเดียวกัน, หน้า 383.

22 เรื่องเดียวกัน, หน้า 383.

23 เรื่องเดียวกัน, หน้า 296.

รากบุญ ชี้ให้เห็นว่า ในการคลี่คลายคดีนั้นบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมควรให้ความสำคัญกับการสืบหาหลักฐานที่เป็นข้อเท็จจริงตามหลักวิทยาศาสตร์ (Scientific method) ควบคู่กับการทำความเข้าใจประสบการณ์เฉพาะ ดังที่เจตียากล่าวว่า

“ฉันเชื่อเรื่องวิทยาศาสตร์ที่สมเหตุสมผลมากกว่า ถ้าหมกมุ่นกับความเชื่อเรื่องผี
คงทำงานกับศพไม่สนุกแน่แต่...” หล่อนทำท่าคิด ก่อนจะตอบต่อไปว่า “ฉันไม่ปฏิเสธ
เรื่องมิติที่คนธรรมดา มองไม่เห็น และอาจเป็นที่อยู่ของวิญญาณก่อนที่จะจะไปตาม
เส้นทางบุญบาปที่ตนก่อขึ้น ผู้ใหญ่บางคนบอกว่าไม่เชื่ออย่าลบหลู่ มันเป็นความเชื่อ
สายกลางดี”²⁴

คำกล่าวของเจตียาสะท้อนการยืนยันวิธีการสืบสวนควรนำข้อมูลทุกอย่างมาประกอบ
รวมถึงประสบการณ์เฉพาะ ซึ่งหมายรวมถึงการเรียนรู้ภูมิหลังทางสังคมวัฒนธรรม จิตใจ หรืออารมณ์
ความรู้สึกของผู้ที่เกี่ยวข้องในคดีทุกคนด้วย

การต่อรองของเจตียามีผลทำให้กรอบการรับรู้และความเข้าใจของตำรวจเกี่ยวกับการ
สืบสวนสอบสวนตามขนบวิทยาศาสตร์และความเป็นเหตุเป็นผลเริ่มสั่นคลอน ซึ่งส่งผลให้เจตียาได้
เข้าไปมีบทบาทในการสืบสวนสอบสวน ดังที่ผู้กำกับกล่าวว่า “เอาเถอะ เพื่อคลี่คลายคดีพวกคุณจะ
ใช้วิธีนี้ต่อไปก็ตามใจ แต่ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายเท่านั้น”²⁵ คำกล่าวของผู้กำกับสะท้อนให้เห็นแม้จะ
ไม่เห็นด้วยแต่ไม่สามารถปฏิเสธความสามารถพิเศษของเจตียาได้

แม้ รากบุญ จะสะท้อนให้เห็นบทบาทและความสามารถของผู้หญิงในกระบวนการยุติธรรม
แต่ก็สื่อให้เห็นด้วยว่าการเข้าไปมีบทบาทของผู้หญิงนั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย ทั้งนี้ ผู้หญิงจะต้องมีความ
สามารถหรือคุณสมบัติพิเศษบางอย่างประกอบ ดังจะเห็นได้จากที่เจตียามีประสบการณ์เฉพาะ
รู้กฎหมาย มีความรู้เฉพาะทางด้านนิติวิทยาศาสตร์ ความรู้ทางการแพทย์เบื้องต้น รวมถึงเป็นคน
ช่างสังเกต รักความยุติธรรมและเสียสละ คุณสมบัติเหล่านี้เป็นสิ่งที่เธอต้องใช้พิสูจน์ความรู้ความ
สามารถ การช่วยงานสืบสวนสอบสวนของเจตียาส่วนใหญ่ยังไม่ได้ทำอยู่เบื้องหน้า ซึ่งสะท้อน
ความไร้ตัวตนไปในขณะเดียวกันด้วย ประเด็นนี้อาจสื่อให้เห็นว่า พื้นที่สืบสวนสอบสวนยังคงเป็น
ของฝ่ายชายเป็นหลัก การยอมรับเจตียาจึงสะท้อนการเปิดรับและปิดกั้นไปในตัวด้วย อย่างไรก็ตาม
บทบาทของเจตียาสื่อให้เห็นการพลิกหนีโครงสร้างความเป็นชายด้วยวิธีการสืบสวนสอบสวนในแบบ
เฉพาะของเธอ ดังจะเห็นว่าเธอเลือกจะใช้พลังลึกลับในสืบสวนสอบสวนต่อไปและรับเป็นที่ปรึกษา
พิเศษเฉพาะบางคดีเท่านั้น ดังนั้น เธอจึงอยู่ในบทบาทผู้กระทำการด้วย ไม่ได้เป็นเพียงส่วนประกอบ
เพื่อเสริมบทบาทฝ่ายชายเท่านั้น

24 เรื่องเดียวกัน, หน้า 265.

25 เรื่องเดียวกัน, หน้า 383.

การที่ขอมณีสร้างบพทเจตยาในแบบที่ต่างไปจากชนบการสืบสวนสอบสวน เปิดโอกาสให้ผู้อ่านได้เข้าไปสัมผัสชีวิตจิตใจบุคคลที่เกี่ยวกับคดี ทั้งผู้ตาย หรือแม้กระทั่งผู้กระทำผิดในเชิงปัจเจก ทำให้เห็นว่าพวกเขาเป็นคนที่มีความมีชีวิตจิตใจ ไม่ใช่เป็นเพียงเหยื่อหรือคนร้ายที่เป็นเหมือนวัตถุในการสืบสวนสอบสวนเท่านั้น ดังจะเห็นว่า ขอมณีสร้างบพทเจตยาให้รายละเอียดก่อนและหลังเหตุการณ์เล่าวิถีชีวิต อารมณ์ความรู้สึกของผู้คนเหล่านั้น ซึ่งทำให้พวกเขามีตัวตน ดังเช่น การเข้าไปสืบหาข้อมูลคนชราสูญหายจนพบว่าคนชราเหล่านั้นถูกฆาตกรรม ช่วยให้ผู้มองเห็นความเหงาว่าเหวของกลุ่มนคนชราเหล่านั้นได้ ขณะเดียวกันก็เห็นความพยายามต่อสู้กับความไม่ชอบมาพากลของกลุ่มนคนชราต่อคนร้าย หรือความตายของเียตหญิงสาวเพื่อนของเจตยาที่ตายจากถูกผลักดันจากฝีมือของแฟนหนุ่ม รากบุญ ไม่ได้นำเสนอให้เียตเป็นเพียงเหยื่อของชายและไม่ใช่ผู้หญิงที่หลงรักชายแบบหัวปักหัวปำ หากแต่ความรักของเธอคือความรักที่เสียสละ มีความปรารถนาดีให้แฟนหนุ่มแต่เธอก็เลือกเลิกกับแฟนเมื่อพบว่าเขาเป็นคนไม่ดี เช่นเดียวกับความตายของลุงสมิทที่ช่วยเปิดเผยให้สังคมเห็นถึงความไม่ปลอดภัยของคนชราที่ไม่สามารถปกป้องตนเองได้และความอกตัญญูของลูกที่ทิ้งพ่อแม่ไว้เบื้องหลังจนพ่อถูกฆาตกรรมตาย ขอมณีสร้างบพทเจตยาให้สังคมลงโทษคนเหล่านั้นหากศาลไม่สามารถทำได้ “เขาควรได้รับการลงโทษจากสังคม ถ้าเล่นงานทางศาลไม่ได้ จะเป็นเยี่ยงอย่างไม่ดีต่อคนรุ่นใหม่”²⁶

การให้รายละเอียดด้านประสบการณ์ ความคิดความรู้สึกของผู้เกี่ยวข้องในคดีเช่นนี้ทำให้ภาพกฎหมายในวรรณกรรมกับกฎหมายในกระบวนการยุติธรรมต่างกัน วรรณกรรมทำให้ความเป็นปัจเจกบุคคลปรากฏ ไม่ใช่ให้ภาพแบบเหมารวม ปราศจากอารมณ์ความรู้สึกของบุคคล ดังที่ ชุตินา ประภาสวุฒินาส กล่าวไว้ว่า “ภาษาของกฎหมายมีลักษณะเป็นกลาง ปราศจากอารมณ์ ความรู้สึก แต่วรรณกรรมกลับทำให้ผู้อ่านมองเห็นตัวตนของตัวละครที่เป็นปัจเจกบุคคล มีชีวิตเลือดเนื้อ ไม่ใช่ภาพเหมารวม และนำสิ่งนี้มาประกอบการพิจารณาตัดสินด้วย”²⁷ วรรณกรรมจึงเป็นสิ่งที่ช่วยเติมเต็มประสบการณ์ในด้านอารมณ์ความรู้สึก เสริมสร้างจิตสำนึกในด้านคุณธรรมจริยธรรมให้กับผู้คน และยังเปิดเผยโลกของบุคคลในคดีที่บุคคลภายนอกมักมองข้ามให้ปรากฏ และยังเป็นการเชื่อมโยงโลกของกฎหมายที่หลายคนมองว่าไกลตัวให้เข้ามาอยู่ในโลกของปัจเจก ซึ่งช่วยสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้กับกฎหมายหรือคดีความว่าไม่ใช่เรื่องน่ากลัวหรือเป็นชะตากรรมหรือบาปเคราะห์

26 เรื่องเดียวกัน, หน้า 267.

27 ชุตินา ประภาสวุฒินาส. “ความเจ็บที่ส่งเสียง: ผู้หญิงกับความรุนแรงทางเพศในวรรณกรรมไทยร่วมสมัย” ใน *ความเป็นธรรมเชิงวรรณศิลป์*. สุวรรณา สถาอานันท์ (บก.) (กรุงเทพ ฯ : วิชาสา, 2552), หน้า 147.

4. เสียงของ “คนตาย” กับความจริงเบื้องหลังความตาย

รากบุญ นำเสนอเรื่องเกี่ยวกับคนตายตั้งแต่ต้นจนจบ คนตายในที่นี้คือคนที่ถูกฆาตกรรมด้วยสาเหตุต่าง ๆ ศพคนตายลืมนำขึ้นมาเพื่อสื่อสารกับเจตียา โดยแปลงเสียงเหมือนกันทุกศพว่า “บอกความจริง” และเจตียายังเกิดนิมิตเห็นภาพเหตุการณ์สุดท้ายของผู้ตายด้วย การแปลงเสียงของคนตายจึงเป็นจุดเริ่มต้นเรื่องและบทบาทการสืบสวนของเจตียา เป็นที่น่าสังเกตว่า ความเชื่อเรื่องวิญญาณคนตายมาพูดกับคนเป็นหรือนิมิตรให้เห็นภาพปรากฏอยู่ในสังคมไทยมาตลอดความเชื่อดังกล่าวเป็นสิ่งที่มีความมาก่อนการพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ โดยดั้งเดิมนั้น ผีหรือวิญญาณคนตายในสังคมไทยจะเป็นสิ่งที่ไม่ได้ต้องการการพิสูจน์ว่ามีจริงหรือไม่ เพราะเป็นสิ่งที่สนิทชิดเชื้ออยู่ในชีวิตคนไทยมานาน ตั้งแต่ผีบ้านผีเรือน ผีปู่ตายาย ผีกระหังกระสือหรือผีคนตาย ความเชื่อนี้แทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน พิธีกรรม ตำนาน นิทาน การละเล่น ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ขนบของกระบวนการยุติธรรมจะเป็นสิ่งที่สวนทางกับความเชื่อเรื่องวิญญาณคนตาย เพราะกระบวนการยุติธรรมต้องการข้อมูลเชิงรูปธรรมและการพิสูจน์ให้เห็นจริง ดังนั้น เรื่องผีกับกระบวนการยุติธรรมจึงดูไปด้วยกันไม่ได้ แต่ใน รากบุญ ช่อมณีกลับสร้างให้ผีกับกระบวนการยุติธรรมปรากฏไปพร้อมกัน โดยเชื่อมโยงความเชื่อพื้นฐานของคนไทยที่เชื่อว่า ‘ผีไม่โกหก’ ช่อมณีจึงให้คนตายลืมนำขึ้นมาแล้วแปลงเสียงให้ “บอกความจริง” ซึ่งกลายมาเป็นจุดเริ่มต้นการสืบสวน

แม้ช่อมณีสร้างเรื่องราวให้คนตายพูดสื่อสารกับคนเป็นได้และให้เจตียามองเห็นภาพเหตุการณ์สุดท้ายของคนตาย หากแต่กลับไม่ได้ให้คนตายพูดเล่าไปโดยตรงว่าใครเป็นคนฆ่า หลักฐานต่าง ๆ อยู่ที่ไหน หรือสาเหตุของการตายคืออะไร ช่อมณีเลือกให้เจตียามีบทบาทให้การสืบสวนพยานหลักฐานและมูลเหตุจูงใจในการฆาตกรรมนั่นเอง เพื่อให้สามารถอธิบายได้ว่า เจอพยานหลักฐานนั้นได้อย่างไร เพื่อพยานหลักฐานนั้นให้มีความเป็นเหตุเป็นผล มีที่มาที่ไปมากกว่าการที่จะบอกว่าเจตียาคิดได้เองหรือผีมาบอก ซึ่งจะลดความน่าเชื่อถือลงไป นอกจากนี้ พยานหลักฐานที่ได้ส่วนใหญ่ยังเป็นพยานวัตถุซึ่งสามารถพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เช่น คราบเลือด ลอยนิ้วมือ หรือสารพิษ สะท้อนให้เห็นว่าช่อมณีเองเชื่อว่าสิ่งที่พิสูจน์ความผิดนั้นจะต้องเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ตามหลักทางวิทยาศาสตร์ด้วยเช่นกัน โดยหลักฐานเหล่านี้จะช่วยมีน้ำหนักจนผู้กระทำผิดไม่อาจหลีกเลี่ยงความผิดหรือบิดเบือนคดีจากอำนาจหรือเงินทองได้ ดังที่เจตียากล่าวกับหมวดนวิช่วงว่า “คุณต้องทำงานอย่างละเอียด หลักฐานมีน้อย เขามีเงินทองมากย่อมทำคดีบิดเบือนง่ายด้วย” การสืบพยานหลักฐานทางวิทยาศาสตร์จึงเป็นสิ่งสำคัญ ช่อมณีจึงสร้างให้เจตียามีความรู้ทางด้านนิติวิทยาศาสตร์ ความรู้ทางการแพทย์และสืบสวนตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ด้วย หลักฐานเหล่านี้จะได้ถูกนำมาเป็นส่วนประกอบของการพิจารณาคดีต่อไป

เรื่องราวใน *รากบุญ* เน้นการนำเสนอความจริงอันมาจากการสืบสวนสอบสวนหาหลักฐานมากกว่าการสรุปสำนวนคดีของตำรวจ การสังคดีของอัยการ และการพิจารณาคดีในศาล การเน้นเรื่องการสืบสวนสอบสวนนี้ ชี้ให้เห็นว่ากระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทยให้ความสำคัญกับการหาพยานหลักฐานเพื่อพิสูจน์ความผิด ดังจะเห็นได้จากที่เจตียามีบทบาทในการหาพยานหลักฐานเป็นหลัก และความเชื่อที่ว่ากระบวนการที่เหลือนั้นจะดำเนินไปตามขั้นตอนกฎหมายหรือตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ในด้านการพิจารณาคดีในศาลนั้น จะเห็นว่า *รากบุญ* ไม่กล่าวถึง ซึ่งนอกจากสะท้อนให้เห็นความสำคัญในขั้นการสืบสวนสอบสวนแล้ว ยังสื่อให้เห็นความจริงเชิงซ้อนที่ซ่อนอยู่ในระบบคิดของคนไทยที่เชื่อว่า ศาลนั้นเป็นกลาง บริสุทธิ์ ไม่มีส่วนได้ส่วนเสีย ตัดสินไปตามข้อเท็จจริงตามตัวบทกฎหมายและสามารถมอบความยุติธรรมให้ได้ กระบวนทัศน์ดังกล่าวสะท้อนมุมมองต่อศาลในเชิงภาวะวิสัย หรือในอีกด้านหนึ่งอาจสะท้อนให้เห็นว่าสังคมไม่สามารถเข้าไปแตะต้องศาลได้เพราะอาจกลัวมีความผิดฐานละเมิดอำนาจศาล หรือเป็นเพราะไม่มีความรู้เพียงพอจึงไม่ทราบว่ามีผิดถูกตรงไหนก็ตาม ความจริงดังกล่าวสะท้อนให้เห็นได้จากการที่เนื้อเรื่องไม่ได้กล่าวถึงกระบวนการหลังฟ้องคดีแต่เน้นเนื้อหาไปที่การสืบสวนสอบสวนซึ่งเป็นกระบวนการก่อนฟ้องคดีแทน

เสียงของคนตายสื่อให้เห็นความจริงเชิงซ้อนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับคดีฆาตกรรมอย่างน่าสนใจ ช่อมณีนำเสนอให้เห็นประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการค้นพบศพ โดยนำเสนอให้เห็นว่าหากไม่มีศพจะไม่สามารถกล่าวโทษได้ว่าการฆาตกรรมเกิดขึ้นและจะไม่สามารถนำการฆาตกรรมเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมได้ ดังจะเห็นได้จากกรณีของชายชราที่หายตัวไปและภายหลังพบว่าถูกฆาตกรรมโดยเจ้าของสถานสงเคราะห์ คดีนี้เกิดจากที่เจตียาเข้าไปในบ้านสงเคราะห์และได้ยินเสียงของชายชราซึ่งเป็นผู้ตายมาบอกกับตนว่า “บอกความจริง” ทำให้เจตียาคิดว่ามีคนตายอย่างที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมอยู่ที่นั่น และผู้ตายคงถูกฝังดินไว้ อย่างไรก็ตาม เจตียาไม่สามารถนำข้อมูลนี้ไปบอกตำรวจได้เพราะไม่มีศพให้เห็นเป็นประจักษ์ ดังนั้น ความตายนี้จึงไม่สามารถเข้าสู่กระบวนการได้ ดังที่เจตียากล่าวว่า “เขาขอให้ฉันช่วยบอกความจริงอีกแล้ว ฉันไม่มีทางขุดพื้นดินเพื่อพิสูจน์ศพได้เลย กลุ้มใจจัง”²⁸ หรือนิษฐา นักสังคมสงเคราะห์ซึ่งเป็นเพื่อนของเจตียากล่าวกับเจตียาเรื่องศพว่า “เราต้องมีหลักฐานการตายของพวกเขา จึงสาวไปถึงผู้หญิงคนนั้นได้” หลักฐานการตายในที่นี้หมายถึงศพนั่นเอง เป็นที่น่าสังเกตว่า คดีชายชราถูกฆาตกรรมนี้ ได้รับการคลี่คลายโดยเจตียาและนิษฐานักสังคมสงเคราะห์ที่เข้าไปสืบและค้นพบว่ามีกรณีฆาตกรรม ตำรวจไม่ได้เข้ามาสืบบทบาทเนื่องจากพยานหลักฐานไม่เพียงพอและไม่สามารถพิสูจน์ว่ามีความตายเกิดขึ้นได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นปัญหาในการเข้าไปช่วยเหลือผู้ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมของตำรวจ อีกทั้งหากไม่สามารถค้นพบศพได้ ผู้ตายก็จะไม่ได้รับความเป็นธรรมและคนผิดก็จะลอยนวล

28 ช่อมณี. *รากบุญ*, หน้า 75.

เสียงของปรียา หญิงสาวที่เป็นอัมพาตและถูกฆาตกรรมเพื่อชิงมรดกโดยสามีและภรรยา น้อยที่เป็นพยาบาลดูแลเธอ ปรียาปลั่งเสียงเพื่อต้องการให้ความจริงปรากฏ ความจริงที่ปรากฏใน คดีของปรียานี้มีใช้เพียงแค่สามารถพิสูจน์ได้ว่าใครเป็นผู้กระทำความผิด แต่สะท้อนให้เห็นช่องว่าง ทางกฎหมายในการค้นพบคดีและการก่อเหตุอาชญากรรม เนื่องจากกรณีของปรียาไม่ใช่การตาย โดยผิดธรรมชาติที่จะต้องชันสูตรพลิกศพตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 148 ดังนั้น “หากตายเพราะป่วยก็ไม่ต้องมีการชันสูตรพลิกศพ”²⁹ ซึ่งสอดคล้องกับกรณีของปรียา อย่างไรก็ดี ความตายของปรียากลายเป็นคดีได้เมื่อเจตียาพร่องรอยบางอย่างจากศพ การค้นพบหลักฐาน จากศพทำให้ความตายของปรียาจากที่สรุปว่าเป็นหัวใจล้มเหลวกลายเป็นการฆาตกรรม ซึ่งช่วยให้ ความตายนี้เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม และนำไปสู่การจับตัวคนร้ายได้ในที่สุด การที่เจตียาสามารถ นำความตายนี้เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมได้เป็นเพราะเธอเป็นคนช่างสังเกตและมีความรู้ทางด้าน นิติวิทยาศาสตร์ ซึ่งอาจสื่อให้เห็นว่าคุณลักษณะของผู้สืบสวนสอบสวนควรมีลักษณะเช่นนี้ ดังที่ หมวดนวัชกล่าวกับเจตียาว่าตนก็ดูสารคดีประเภทสืบสวนสอบสวนเหมือนกับเจตียา “คุณไม่ได้ดู สารคดีประเภทนั้นคนเดียวนี้นา ผมดูและเรียนหลักสูตรสืบสวนมาด้วย มันเสริมซึ่งกันและกัน”³⁰

เสียงของเอียด เพื่อนสนิทของเจตียาที่เสียชีวิตจากการตกตึก สะท้อนให้เห็นว่าความสำคัญ ของหลักฐานและปัญหาของการหาหลักฐานที่ไม่เพียงพอทำให้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าผู้ต้องสงสัย กระทำความผิด ดังจะเห็นว่าคดีของเอียดตำรวจลงความเห็นเบื้องต้นว่าเป็นการฆ่าตัวตาย แต่เจตียาไม่เชื่อจึงหาหลักฐานเพื่อพิสูจน์ แต่หลักฐานกลับไม่เพียงพอแม้ว่าจะคาดเดาได้ว่าใครเป็น ผู้กระทำความผิดก็ตาม อีกทั้งยังทำให้ตำรวจไม่เชื่อและไม่ต้องการนำคดีเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ดังจะเห็นจากที่หมวดนวัชพูดกับเจตียาว่า “ผมคิดว่าคงพิสูจน์ยาก เพราะมีรอยให้เห็นไม่มาก และไม่ชัดเจน อีกทั้งยังไม่มีกรเก็บรอยอย่างถูกต้อง แค่อะไหล่ของคุณ คงใช้เป็นหลักฐาน ยากนะเจ”³¹ สุดท้ายเจตียาจึงเลือกให้เขาสารภาพออกมาเอง ซึ่งแม้จะเป็นช่องทางที่เอาผิดได้ แต่เจตียาเกือบจะต้องใช้ชีวิตของเธอแลกกับคำสารภาพผิด เสียงของเอียดจึงสื่อให้เห็นความสำคัญ ของหลักฐานและข้อจำกัดที่จะพิสูจน์ความผิดได้นั้น คดีของเอียดยังสะท้อนให้เห็นว่าพนักงาน สืบสวนจะต้องทำงานอย่างละเอียดรอบคอบและต้องเป็นคนช่างสังเกต เพื่อให้ได้หลักฐานมากที่สุด ดังที่เจตียาเข้าไปห้องของพิทยาแพนของเอียดเพื่อสืบหาหลักฐานและได้พบสร้อยข้อมือของเอียด ตกอยู่ในห้องนั้น โดยตำรวจที่เข้าไปตรวจก่อนหน้านี้หาไม่พบ ดังที่หมวดนวัชกล่าวต่าหนิการทำงาน

29 เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. คำอธิบายหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ว่าด้วย การดำเนินคดีในขั้นตอน ก่อนการพิจารณา, หน้า 641.

30 ซ่อมณี. รากบุญ, หน้า 105.

31 เรื่องเดียวกัน, หน้า 181.

ของพนักงานเก็บหลักฐานว่า “พวกเก็บหลักฐานหลงตาไปได้อย่างไรกัน แย่จัง”³² หลักฐานที่เจตียา หามาได้นั้นทำให้เธอมั่นใจว่าเอียดไม่ได้ฆ่าตัวตายอย่างแน่นอนด้วย

การเปล่งเสียงของคนตายให้บอกว่าจริงอาจตีความได้ว่า เป็นเสียงที่สื่อให้สังคมได้รับทราบ ว่ายังมีศพอีกมากมายที่ยังไม่ถูกนำเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมและคนตายยังไม่ได้รับความเป็นธรรม รวมถึงแม้จะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมแล้ว หากแต่ความเป็นธรรมอาจไม่เกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นล่าช้า เพราะหลักฐานไม่เพียงพอ เสียงของคนตายจึงเป็นเสียงเรียกร้องให้สังคมหันมาสนใจความตายเหล่านี้ อย่างใส่ใจ โดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในกระบวนการยุติธรรม อีกทั้งยังอาจสื่อให้เห็นข้อบกพร่องของ กระบวนการยุติธรรมที่เป็นไปในแนวตั้งรับ (passive) ที่ต้องมีข้อร้องเรียนหรือการแจ้งความก่อน จึงจะดำเนินคดี ทั้งที่มีคดีเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา และการทำงานในส่วนของการสืบสวนสอบสวนนั้น สามารถทำงานในเชิงรุกได้ ดังในกรณีการฆาตกรรมชายชราที่ขอมณีเขียนให้เจตียาและนิษฐาเป็นผู้คลี่คลายคดีแทนตำรวจ หรือในกรณีความตายของปริยาที่เจตียาเป็นผู้ค้นพบความผิดปกติจากร่างของศพและนำข้อมูลแจ้งตำรวจจนสามารถนำผู้กระทำความผิดมาลงโทษได้ หรือในกรณีความตายของเอียดสะท้อนให้เห็นความสำคัญของหลักฐานที่ใช้ดำเนินคดีต่อผู้กระทำความผิด และความเสียสละของเจตียาในการเอาตัวเข้าแลกกับการรับสารภาพของผู้ต้องสงสัย *รากบุญ* จึงสื่อให้เห็นว่าความตายจากการฆาตกรรมกับกระบวนการยุติธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมในเชิงแยกขาดจากกัน ความตายทั้งหมดยังสะท้อนให้เห็นข้อจำกัดและช่องว่างของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา และตำรวจอาจไม่ใช่สถาบันเดียวที่จะพึ่งพา หากแต่คนในสังคมต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หรือทำงานประสานงานกับตำรวจในการป้องกันเหตุ การคลี่คลายคดี รวมถึงร่วมกันสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม

5. อุดมการณ์และกลไกในกระบวนการยุติธรรมกับความจริงเชิงซ้อน

เนื้อหาใน *รากบุญ* แม้จะเน้นเรื่องการสืบสวน แต่ได้กล่าวถึงอุดมการณ์และกลไกของกระบวนการยุติธรรมซึ่งเป็นโครงสร้างใหญ่ที่เกี่ยวกับความยุติธรรมในสังคมไว้อย่างน่าสนใจด้วย โดยบทสนทนาระหว่างเจตียากับมัจจุราชในตอนท้ายเรื่องสะท้อนนัยสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมในด้านการตัดสินใจของศาลและลักษณะของกฎหมาย ดังจะเห็นจากบทสนทนาที่เจตียาถามมัจจุราชเกี่ยวกับการพิพากษาและการลงโทษผู้กระทำความผิดว่า

“ทำไมท่านไม่ลงโทษคนชั่วที่ศาลไม่อาจทำได้เพราะหลักฐานความผิดอ่อน กลับปล่อยให้เขาก่อกรรมกับคนบริสุทธิ์อีกมากมาย บางคนยังตายสบายเสียด้วย ความยุติธรรมอยู่ที่ไหน?”

32 เรื่องเดียวกัน, หน้า181.

ชายชุดดำยิ้มขลิบ “เราลงโทษตามบาปที่เขาทำขึ้นเท่านั้น มิอาจกำหนดโทษตามใจ
ต้องการได้หรอก แท้จริงแล้วคนทำบาปเป็นผู้กำหนดว่าตนต้องใช้กรรมที่นรกขุมใด
ต่างหาก”³³

การสนทนาข้างต้น อาจตีความได้ว่า มัจจุราชเป็นภาพแทนศาล ซึ่งบทสนทนาสื่อให้เห็นว่า ศาลไม่มีอำนาจตัดสินคดีได้โดยอำเภอใจ ศาลจะต้องตัดสินโทษไปตามความผิดที่ผู้กระทำความผิดก่อขึ้น เท่านั้น ดังที่มัจจุราชกล่าวไว้ ซึ่งสะท้อนการยืนยันความเป็นภาวะวิสัยของศาล บทสนทนายังสะท้อนให้เห็นลักษณะของกฎหมายว่าเป็นสิ่งที่เป็เหตุเป็นผล มีความเสมอภาคต่อทุกคนเท่าเทียมกัน คำถามของเจตียายังสื่อให้เห็นความสำคัญของศาลที่เป็นที่พึ่งของคนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม ขณะเดียวกันก็สะท้อนการวิพากษ์ความเป็นภาวะวิสัยของศาลจนอาจกลายเป็นข้อจำกัดในการ นำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ เพราะต้องอาศัยพยานหลักฐานเท่านั้น ซึ่งอาจนำมาซึ่งคำถามเรื่องความเป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรมได้

การสนทนาระหว่างเจตียากับมัจจุราชยังสะท้อนอุดมการณ์ของกระบวนการยุติธรรม ที่ผู้มีอำนาจหน้าที่จะต้องใช้อำนาจอย่างไม่หวังผลตอบแทน ดังจะเห็นว่า การสนทนาทำให้เจตียา ทราบว่ากล่องรากบุญที่ให้หลังลิ้นในการได้ยินเสียงคนตายและเห็นภาพเหตุการณ์สุดท้ายของ ผู้ตายนั้นถูกสร้างโดยมัจจุราช จุดมุ่งหมายของการสร้างกล่องรากบุญคือเพื่อช่วยเหลือคนและสะสม บุญ มีเงื่อนไขว่าหากผู้ที่เป็นเจ้าของกล่องสามารถบอกความจริงเกี่ยวกับคนตายที่ไม่ได้รับความเป็น ธรรมได้ 3 ครั้ง จะสามารถขอความปรารถนาจากกล่องได้หนึ่งสิ่ง อย่างไรก็ตาม แม้เจตียาจะทำงาน สำเร็จและขอความปรารถนาก็ตาม แต่เจตียากลับไม่รู้สึกรังเกียจแต่กลับมีความทุกข์ใจ เจตียามอง ว่าเงื่อนไขเช่นนี้ไม่ใช่การทำบุญหากแต่เป็นการค้าบุญเพราะมีสิ่งตอบแทน ดังที่เจตียากล่าวกับ มัจจุราชว่า “ท่านหวังดีจะลดจำนวนคนบาปในนรก จึงใช้กุศโลบายนี้ ในทางกลับกันมันเป็นการ สร้างนิสัยไม่ดีให้คนด้วย การทำบุญ รู้จักบุญควรมาจากหัวใจของแต่ละคน มิใช่ทำเพื่อแลกเปลี่ยน กัน มันเป็นการค้าบุญต่างหาก!”³⁴ คำกล่าวของเจตียาสื่อถึงการทำงานของคนที่ในกระบวนการ ยุติธรรมที่ควรช่วยเหลือผู้ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมโดยไม่หวังประโยชน์ตอบแทน การมีประโยชน์ ตอบแทนอาจทำให้เกิดการหวังผลประโยชน์มากกว่าการทำตามอำนาจหน้าที่ และจะไม่สามารถ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเป็นกลาง ซึ่งทำให้เสี่ยงต่อการบิดเบือนการใช้อำนาจและอาจเอื้อประโยชน์ ให้แก่ผู้มีส่วนได้เสียในคดี การทำงานโดยไม่มีประโยชน์ตอบแทนจึงเป็นกลไกในการดำเนินงานของ ผู้มีอำนาจหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมที่ควรจะเป็น

อย่างไรก็ดี หากการทำงานโดยมีประโยชน์ตอบแทนเกิดขึ้นเรื่อย ๆ จนกลายเป็นธรรมเนียม

33 เรื่องเดียวกัน, หน้า 438.

34 เรื่องเดียวกัน, หน้า 436.

ปฏิบัติ จะส่งผลให้เกิดระบบกลไกเชิงซ้อนของกระบวนการยุติธรรมที่มาครอบงำการดำเนินงานที่ควรจะเป็นให้บิดเบี้ยวไป และหากเป็นเช่นนั้น กระบวนการยุติธรรมที่เป็นกลไกในการเยียวยาและให้ความเป็นธรรม คงไม่สามารถสร้างความยุติธรรมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องในคดีได้ ข้อมณีสสะท้อนความวิตกกังวลดังกล่าว โดยใช้ “กล่องรากบุญ” เป็นภาพแทนการทำงานโดยได้รับประโยชน์ตอบแทน และใช้ตัวละคร “ปราณ” ซึ่งถูกสร้างจากกล่องรากบุญและกิเลสของมนุษย์เป็นภาพแทนระบบกลไกเชิงซ้อนที่ซ้อนทับอยู่ในกระบวนการยุติธรรมอันเกิดมาจากธรรมเนียมปฏิบัตินั้น ดังจะเห็นว่า ปราณเข้มแข็งขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อมนุษย์ทำงานโดยหวังประโยชน์ตอบแทนอันเป็นกิเลสของมนุษย์

ข้อมณีสื่อให้เห็นด้วยว่า หากกลไกเชิงซ้อนหยั่งรากลึกลงไปอาจทำให้เกิดระบบการปกป้องตัวเอง ดังที่ปราณล่วงรู้ว่าเจตียาจะทำลายกล่องหลังจากที่ได้ดาวทุกซ์ครบสามดวงโดยกล่าวว่า “พลังกิเลสต้องการปกป้องตัวเองจากการทำลายล้างกล่องใบนั้นตามที่เธอปรารถนาหลังจากได้ดาวทุกซ์ครบสามดวงเป็นครั้งที่สอง”³⁵ และผลักดันผู้ที่ไม่ยอมจำนนออกไปหรือทำลายผู้ที่จะมาทำลายระบบนี้ ดังจะเห็นได้จากที่ปราณบอกกับเจตียาว่าจะยอมตายหรือสละสิทธิ์กล่องรากบุญ “หากเธอไม่ตายหรือสละสิทธิ์ความเป็นเจ้าของด้วยตัวเอง ใครจะแตะต้องมันไม่ได้เลย”³⁶ แต่เนื่องจากเจตียาคลั่งคลายคดีได้ครบและมีสิทธิขอความปรารถนาได้ จึงพ้นช่วงที่จะสละกล่อง เว้นแต่เจตียาจะขอความปรารถนานั้นเสียก่อน อย่างไรก็ตาม ความปรารถนาที่เจตียาจะขอคือขอให้กล่องรากบุญสูญสลายไป ปราณจึงต้องเลือกกำจัดเจตียาเพื่อรักษากล่องและชีวิตตนไว้นั่นเอง การปกป้องตนเองดังกล่าวทำให้ผู้มีอำนาจหน้าที่สามารถหาประโยชน์ตอบแทนต่อไปได้

ข้อมณียังสื่อให้เห็นว่า คนในสังคมต้องอยู่ร่วมกันภายใต้กรอบศีลธรรมอันดี และความถูกต้องชอบธรรมของกระบวนการยุติธรรมเป็นส่วนหนึ่งของระบบศีลธรรมอันดีนั้น ข้อมณีสื่อให้เห็นว่าเจตียาเป็นภาพแทนของกระบวนการยุติธรรมที่ถูกต้องภายใต้กรอบของศีลธรรม ดังจะเห็นว่า เจตียาเข้าไปช่วยคลี่คลายคดีโดยไม่หวังผลตอบแทน ไม่มีอะไรสามารถจูงใจให้ทำผิดต่ออำนาจหน้าที่ บทบาทของเจตียาสสะท้อนถึงกระบวนการยุติธรรมที่คนในสังคมคาดหวัง รากบุญ ยังสื่อให้เห็นว่าการจะล้มล้างความถูกต้องชอบธรรมของกระบวนการยุติธรรมภายใต้กรอบศีลธรรมนี้เป็นสิ่งที่สังคมไม่ยอมรับ ดังจะเห็นว่า เมื่อปราณเข้าใกล้เจตียาแล้วรู้สึกหดรัด ไม่สามารถทำร้ายได้โดยตรง จึงต้องใช้วิธีการให้น้องชายของเจตียาขโมยกล่องรากบุญมาแทน วิธีการของปราณดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการทำลายความถูกต้องชอบธรรมนี้ไม่สามารถทำได้โดยตรง แต่ต้องทำโดยวิธีนอกระบบ อาทิ การแอบแฝงหรืออำพรางแทน

35 เรื่องเดียวกัน, หน้า 425.

36 เรื่องเดียวกัน, หน้า 420.

ช่อมณีให้ตัวอย่างผลจากการทำงานโดยหวังประโยชน์ตอบแทนว่าอาจนำมาซึ่งความทุกข์ ดังจะเห็นว่า เจตยาเองเคยขอความปรารถนาจากกล่องรากบุญหนึ่งครั้งคือขอให้แม่ของเธอหายป่วย แต่เธอกลับได้รับความทุกข์ จนนำมาซึ่งการทำลายกล่องรากบุญนั้น อย่างไรก็ตาม แม้ช่อมณีจะให้เจตยาเป็นคนที่เคยจวนต่อระบบกลไกเชิงซ้อนนี้ หากแต่ความปรารถนาที่เจตยาขอแสดงถึงความกตัญญูซึ่งอยู่ในกรอบของศีลธรรมอันดีอันเป็นสิ่งที่ประโยชน์ต่อสังคมมากกว่า การขอความปรารถนาของเจตยาจึงเป็นสิ่งที่ยอมรับได้และยังคงความถูกต้องชอบธรรม การขอความปรารถนาของเจตยาเช่นนี้เป็นการคงความบริสุทธิ์ของตัวเจตยาและสร้างความชอบธรรมในการกลับมาทำลายระบบกลไกเชิงซ้อนในภายหลังด้วย

แม้ รากบุญ จะสะท้อนให้เห็นว่าความบิดเบี้ยวนี้มีมานานแล้ว ดังที่ปรานกล่าววากล่องรากบุญมีมานับร้อย ๆ ปี อย่างไรก็ตาม เจตยาสามารถทำลายกล่องรากบุญได้และปรานสูญสลายไป สะท้อนให้เห็นความหวังของสังคมที่หล่อเลี้ยงคนที่ต้องการเปลี่ยนแปลงหรือปฏิรูประบบกระบวนการยุติธรรมให้กลับคืนสู่สิ่งที่ถูกต้องทั้งในแง่ของตัวระบบและศีลธรรม การไขคดีที่กล่องกำหนดให้ต้องแล้วเสร็จภายในหนึ่งเดือนมิเช่นนั้นเจ้าของกล่องจะต้องตาย ยังสะท้อนความหวังต่อการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมที่จะต้องกระทำโดยเร็ว เพื่อสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นเร็วที่สุด ดังสุภาษิตกฎหมายที่ว่า “ความล่าช้าคือความอยุติธรรม” ซึ่งดูจะสอดคล้องกับที่ช่อมณีนำเสนอไว้ใน รากบุญ อย่างไรก็ตาม การที่ช่อมณีหยิบยกประเด็นเรื่องความล่าช้าขึ้นมากล่าวนี้ สะท้อนภาพแทนปัญหาเรื่องดังกล่าวที่เกิดขึ้นอยู่ในสังคมปัจจุบันด้วย

6. บทสรุป

รากบุญ เปิดเผยให้เห็นประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในมุมมองที่แตกต่างจากที่สังคมรับรู้ โดยสังคมมักมองว่าการเปิดเผยความจริงในทางคดีจะมาจาก การเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมเท่านั้น แต่ใน รากบุญ นำเสนอให้เห็นว่า การเปิดเผยความจริงทางคดีสามารถทำได้หลายวิธี ดังจะเห็นจากการสืบคดีของเจตยาที่ไม่ได้ใช้วิธีการสืบอย่างตำรวจหรือการใช้อำนาจสืบกลับ การสืบคดีดังกล่าวยังช่วยให้เห็นความจริงที่หลากหลาย ทั้งในด้านการทำคดีและการสืบสวน รวมถึงความจริงเบื้องหลังคดี เช่น ภูมิหลังของผู้ตาย ผลกระทบ จิตใจ ฯลฯ ซึ่งช่วยเติมเต็มประสบการณ์และอารมณ์ความรู้สึกซึ่งมักไม่กล่าวถึงในกฎหมาย อย่างไรก็ตาม นวนิยายไม่ได้สื่อให้เห็นการปฏิเสธการเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมแต่อย่างใด ดังที่เจตยานำผลการสืบสวนของเธอไปให้ตำรวจและต้องการนำผู้กระทำผิดเข้าสู่กระบวนการทางกฎหมาย โดยการกระทำของเจตยาดังกล่าวในด้านหนึ่งสะท้อนความคาดหวังของสังคมที่ต้องการให้กระบวนการยุติธรรมเป็นที่พึ่งพิง แต่ในอีกด้านหนึ่งก็สะท้อนให้เห็นปัญหาของบุคลากรที่ยังขาดความเชี่ยวชาญและกระบวนการยุติธรรมทาง

อาญาที่ขาดประสิทธิภาพ ดังจะเห็นจากที่เจตียาต้องพึ่งพาอำนาจของกล่องรากบุญซึ่งเป็นอำนาจนอกระบบแทนอำนาจในระบบ เช่นเดียวกับผู้เสียหายหรือ “ผี” ที่ต้องการให้เจตียาช่วยเปิดเผยความจริงมากกว่าตำรวจ หรือการที่เจตียาสามารถคลี่คลายคดีได้รวดเร็วและมีประสิทธิภาพมากกว่าบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม บทบาทของเจตียาจึงเปิดเผยให้เห็นช่องโหว่และข้อจำกัดของกฎหมาย รวมถึงประสิทธิภาพในการทำงานของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมด้วย

ข้อมณียังสื่อความคาดหวังของสังคมที่มีต่อบทบาทของนักกฎหมายไทยผ่านบทบาทเจตียา โดยสร้างเจตียาให้เป็นนักเรียนกฎหมายผู้มีเจตนารมณ์มุ่งมั่นว่าเมื่อเรียนจบแล้วจะรับใช้สังคมอย่างเสียสละและกล้าหาญ ภาพของเจตียาจึงเป็นภาพแทนนักกฎหมายในอุดมคติที่สังคมไทยปัจจุบันต้องการ ข้อมณียังชี้ให้เห็นว่าแม้กระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทยอาจขาดประสิทธิภาพ เช่น บุคลากรขาดความสามารถ ความล่าช้าในการสืบสวนสอบสวน ฯลฯ แต่ก็ยังเป็นอำนาจหลักในการสร้างความเป็นธรรมที่สังคมยังคงยอมรับนับถือ ในแง่นี้ นักกฎหมายจะต้องช่วยเหลือหรือทำงานประสานกับบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมเพื่อให้ความยุติธรรมเกิดขึ้นโดยเร็ว นอกจากนี้ การสร้างเจตียาให้เป็นคนจนปากกัตตีนถีบยังเปิดโอกาสให้สามารถสร้างเรื่องราวเกี่ยวกับคนชายขอบจากสายตาของคนชายขอบเอง ซึ่งช่วยให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมและช่วยพาผู้อ่านให้ได้เข้าไปร่วมรู้เห็นเหตุการณ์และอารมณ์ความรู้สึกของผู้เสียหายได้ด้วย การให้ตัวละครหญิงเป็นตัวละครเอกยังอาจสื่อได้ว่า ผู้หญิงควรหันกลับมาทบทวนบทบาทของตนในการเรียนรู้กฎหมายและการตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในการสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมอย่างที่เจตียาทำ

บรรณานุกรม

หนังสือ

- เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์.(2553). คำอธิบาย หลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ว่าด้วยการ
ดำเนินคดีในขั้นตอนก่อนการพิจารณา. กรุงเทพฯ: พลสยาม.
- จรัญ โฆษณานันท์. (2555).นิติปรัชญาแนววิพากษ์. กรุงเทพฯ: นิติธรรม.
- ช่อมณี. (2554). รากบุญ. กรุงเทพฯ : แสงดาว.
- ชุติมา ประกาศวุฒิสาร. (2552). ความเจ็บที่ส่งเสียง: ผู้หญิงกับความรุนแรงทางเพศในวรรณกรรม
ไทยร่วมสมัย ใน สุวรรณา สถาอานันต์ (บ.ก.) **ความเป็นธรรมเชิงวรรณศิลป์**. กรุงเทพฯ:
วิภาษา.
- พรรณรายรัตน์ ศรีไชยรัตน์. (2542). Feminist Legal Theory. **ดุลพาท**, 46(2).
- สมชาย ปรีชาศิลปกุล. (2549). **นิติศาสตร์ไทยเชิงวิพากษ์**. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- Michael Foucault. (2559). Truth and Power ใน สุรเดช โชติอุดมพันธ์. **ทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์
ตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 20**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Bartlett, Katherine. (2542). Feminism Legal Methods. ใน พรรณรายรัตน์ ศรีไชยรัตน์,
“Feminist Legal Theory”, **ดุลพาท**, 46(2), หน้า 93.

เว็บไซต์

- ยุทธชัย สว่างสมุทรชัย. (2512). **นัดพบนักเขียน : งานเขียนสะท้อนสังคม ผ่านปลายปากกา
‘ช่อมณี’**. สืบค้นวันที่ 29 กรกฎาคม 2560, จาก [www.all-magazine.com/allMagazine/
tabid/106/articleType/ArticleView/articleId/2464/--.aspx](http://www.all-magazine.com/allMagazine/tabid/106/articleType/ArticleView/articleId/2464/--.aspx)

Translated Thai References

Bibliography

- Bartlett, Katherine.(1999). **Feminism Legal Methods** in Pannarairat Srichairat, Feminist Legal Theory, **Dulapaha**, 46(2), Page 93.
- Chomanee. (2011). **Rakboon**. Bangkok : Saengdao.
- Chutima Pragatwutisarn. (2009) “Silent Voices: Women and Sexual Violence in Contemporary Thai Literature” In **Literary Fairness**. Suwanna Satha-Anand, ed. Bangkok : Viphasa.
- Jaran Kosananan. (2012). **Critical Legal Philosophies**. Bangkok : Nititham.
- Kietkajorn Vajanasawat. (2010). **The Description on the Law of Criminal Procedure in the Pre-trial Stage**. Bangkok: PolSiam.
- Michael Foucault. (2016). “Truth and Power”, in Suradech Chotiudompant. **Theory of Western Literary Review in the Twentieth Century**. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Pannarairat Srichairat. (1999)“Feminist Legal Theory”, **Dulapaha**. 46: (2).
- Somchai Preechasilpakul. (2006). **Thai Critical Legal Studies**. Bangkok : Winyuchon.

Website

- Yuttachai Sawangsamutchai. (1969). **Meeting with the author : Social reflection through the tip of the pen of ‘Chomanee’**. Retrived 29th July, 2017, from www.all-magazine.com/allMagazine/tabid/106/articleType/ArticleView/articleId/2464/--.aspx

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา 1 ถนนอุทองนอก แขวงดุสิต เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300 เมล์ติดต่อ: jiraporn.ad@ssru.ac.th

Affiliation: Faculty of Humanities and Social Sciences, Suan Sunandha Rajabhat University,

1 U-Thong nok Road, Dusit, Bangkok 10300 E-mail: jiraporn.ad@ssru.ac.th

**การเกณฑ์ทหารกับการทรมาน และการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อทหารเกณฑ์
ในประเทศไทย: บทวิเคราะห์จากมุมมองหนังสือรัฐศาสตร์ไม่ฆ่า**
**Military Draft: Torture and Human Rights Violations towards
Draftees in Thailand: A Critique from a Non-Killing Global
Political Science Perspective**

ศิวัช ศรีโกทกุล^ก

เทอดศักดิ์ ไพจันทร์^ข

Siwach Sripokangkul

Therdsak Paijuntuek

^กวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น 123 มหาวิทยาลัยขอนแก่น อ.เมือง จ.ขอนแก่น 40002

^ขCollege of Local Administration, Khon Kaen University, 123 Khon Kaen University, Thailand 40002

^คคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ 167 ต.นาฝาย อ.เมือง จ.ชัยภูมิ 36000

^ดFaculty of Political Science Chaiyaphum Rajabhat University 167 Nafai Subdistrict,
Muang District, of Chaiyaphum Province.36000

ผู้เขียนหลัก เพล็ดติดต่อ: siwasri@kku.ac.th

Corresponding author E-mail: siwasri@kku.ac.th

บทคัดย่อ

ในขณะที่ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีการบังคับให้ชายไทยอายุ 18 ปีขึ้นไปต้องเข้าเกณฑ์ทหารเป็นประจำทุกปี หากแต่คนชั้นกลางและคนรวยก็มักจะสามารถหาทางหลบเลี่ยงด้วยเหตุผลต่าง ๆ นานา พวกเขาจึงรอดพ้นจากการเกณฑ์ทหาร ดังนั้น ทหารเกณฑ์ส่วนใหญ่จึงคือคนจน ในแต่ละปีก็จะมีข่าวโด่งดังเกี่ยวกับการถูกซ้อมและเสียชีวิตของทหารเกณฑ์ในค่ายทหาร นับตั้งแต่ในยุคสื่อออนไลน์แพร่หลายยังมีการเปิดเผยถึงภาพและวิดีโอคลิปเกี่ยวกับการทำร้ายและทรมานทหารเกณฑ์ บทความนี้จึงได้ตั้งคำถามถึงนัยถึงความรุนแรงของการเกณฑ์ทหารและปัญหาของการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อทหารเกณฑ์ในประเทศไทย โดยอาศัยกรอบวิเคราะห์จากหนังสือชื่อดังของ Professor Glenn D. Paige คือหนังสือ รัฐศาสตร์ไม่ฆ่า บทความนี้ไม่เพียงแต่จะชี้ให้เห็นว่าการคงรักษาการเกณฑ์ทหารไว้ไม่เพียงแต่เป็นการสนับสนุนการใช้ความรุนแรงต่อเพื่อนมนุษย์กันเท่านั้น วัฒนธรรมในกองทัพไทยเป็นการจำเพาะ ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ตลอดจน วัฒนธรรมในสังคมไทยยังมีส่วนสนับสนุนให้การเกณฑ์ทหารกลายเป็นสถาบันอีกด้วย ซึ่งเอื้อต่อการใช้ความรุนแรงต่อพวกเขา การบังคับการเกณฑ์ทหารจึงเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อสังคมไทยและเป็นอุปสรรคในการทำให้สังคมไทยติดอยู่กับกับดักของความรุนแรง

คำสำคัญ: การเกณฑ์ทหาร, การละเมิดสิทธิมนุษยชน, กองทัพไทย, รัฐศาสตร์ไม่ฆ่า

Abstract

While Thailand has compulsory military service for Thai men aged 18 years or over. Every year, the middle class and rich always seem to find a way around it citing numerous reasons. This way, they evade compulsory military service. The result is that in the army the poor are overrepresented. Every year there are reports of beatings and deaths among draftees and in the era of online media, photographs and videos in which draftees are injured and tortured, spread widely. This article questions the violent implication of military drafting and the problem of human rights violations of draftees in Thailand. Analysis is done in accordance with conceptual framework described in the book by Professor Glenn D. Paige: Non-killing Global Political Science. This article not only shows that retention of military drafting which is supporting violent using to humans, but that there is a specific military culture in army camps and structural violence and Thai culture are also the cornerstone which led military drafting to be firmly institutionalized that accommodates to use violence to the draftees. Mandatory military service therefore is a danger to Thai society and is a barrier that keeps Thai society in a trap of violence.

Keywords: Conscription, Human Rights Violation, Thai Military, Non-killing Global Political Science

1. บทนำ

ช่วงเดือนเมษายนในแต่ละปี สังคมไทยมักจะเผยแพร่ข่าวจำนวนมากเกี่ยวกับการเกณฑ์ทหาร ไม่ว่าจะเป็นภาพของดารานักแสดงเข้ามารายงานตัว ภาพของสาวประเภทสองเข้ามาขอตรวจการเกณฑ์ทหาร ตลอดจนภาพของการจับใบดำใบแดง ซึ่งหากพวกเขาจับได้ใบแดง พวกเขาต้องเป็นทหารเป็นเวลาสองปี อย่างไรก็ตาม ข่าวจำนวนมากที่เกิดขึ้นแทบทุกปีคือการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อทหารเกณฑ์ ไม่ว่าจะเป็นการทรมาน การลงโทษ การทำร้าย การสร้างความอับอาย และการใช้แรงงานเยี่ยงทาส ซึ่งทหารเกณฑ์หลายรายต้องเสียชีวิตในค่ายทหาร บทความนี้จะพิจารณานัยของการเกณฑ์ทหารในสังคมไทย และกล่าวถึงปัญหาในวิถีคิดเรื่องการเกณฑ์ทหารผ่านกรอบ

วิเคราะห์จากหนังสือชื่อดังของ Professor Glenn D. Paige คือหนังสือ *รัฐศาสตร์ไม่ฆ่า* (Nonkilling Global Political Science)

บทความนี้จะเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงภาพรวมการเกณฑ์ทหาร ก่อนที่จะกล่าวถึงพัฒนาการการเกณฑ์ทหารในสังคมไทย ข้อเสียของการเกณฑ์ทหารในสังคมไทย โดยเฉพาะผ่านมุมมองการถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน ปัญหาของการเกณฑ์ทหารในสังคมไทย จากนั้น จะวิเคราะห์การเกณฑ์ทหารผ่านกรอบหนังสือ *รัฐศาสตร์ไม่ฆ่า* และปิดท้ายด้วยข้อเสนอแนะการเกณฑ์ทหารในสังคมไทย

2. การเกณฑ์ทหาร

การเกณฑ์ทหารถือเป็นรูปแบบใหม่ของการบังคับใช้แรงงานที่มีต่อมวลชนขนาดใหญ่ในรัฐชาติสมัยใหม่ การเกณฑ์ทหารในรัฐชาติสมัยใหม่ต่างจากการสู้รบแบบเดิม เช่น การกวาดต้อนเชลยสงครามไปทำหน้าที่อกรบ หรือ การระดมไพร่พลไปรบ หรือ การนำทหารรับจ้างไปรบ ฯลฯ เพราะการเกณฑ์ทหารสัมพันธ์กับการรวมศูนย์กลางอำนาจไว้ที่รัฐส่วนกลางอย่างเคร่งครัด ภายใต้การเกิดรัฐชาติ (nation-state) ได้ก่อให้เกิดแนวคิดความเป็นพลเมือง (citizenship) ขึ้นในเวลาเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมืองอยู่ภายใต้ความคิดที่ว่า การเกณฑ์ทหารถือว่าเป็นหน้าที่ที่พลเมืองต้องปฏิบัติตาม เพื่อแลกมากับสิทธิของการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองที่มากขึ้น¹

ต้นกำเนิดของการเกณฑ์ทหารในรัฐชาติสมัยใหม่เริ่มต้นในประเทศฝรั่งเศสภายหลังการปฏิวัติ ค.ศ. 1789 โดยประเทศฝรั่งเศสจำเป็นต้องนำชาวนาและช่างฝีมือที่เคยมีส่วนสำคัญในการปฏิวัติมาฝึกให้พวกเขามีความเป็นทหารอาชีพและทักษะในการรบอย่างเป็นระบบ เพื่อรักษารัฐบาลหลังปฏิวัติและเพื่อทำสงครามกับประเทศออสเตรีย ปรัสเซีย และประเทศพันธมิตรอื่น ๆ การระดมมวลชนขนาดใหญ่ให้เข้ากองทัพอย่างต่อเนื่อง ทำให้ทหารของประเทศฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1792 ซึ่งมีจำนวน 130,000 นาย ได้พุ่งทะยานขึ้นเป็น 600,000 นายในปี 1794² อย่างไรก็ตาม ผลของการที่ฝรั่งเศสพ่ายแพ้สงครามดังกล่าวทำให้ประเทศฝรั่งเศสได้ออกคำสั่งให้ชายชาวฝรั่งเศสทุกคนต้องเป็นทหารเหมือนกันทั้งหมด โดยปราศจากข้อยกเว้นและไม่มีการกำหนดระยะเวลาตายตัว ซึ่งจากคำสั่งดังกล่าวทำให้ประชาชนเดือดร้อนจำนวนมาก ต่อมา ประเทศฝรั่งเศสได้ตรากฎหมาย Jourdan 1798 เพื่อทำให้การเกณฑ์ทหารถูกทำให้เป็นสถาบันยิ่งขึ้น กฎหมายนี้มีสาระบัญญัติให้ พลเมืองฝรั่งเศสทุกคน ต้องเป็นทหารในยามสงคราม ส่วนในเวลาปกติ ให้เกณฑ์แต่เฉพาะบุคคลที่มีอายุ

1 Margaret Levi, "The Institution of Conscription," *Social Science History*, 20, 1(1996): 134.

2 William Scupham, "Friend, fellows, citizens and soldiers: The evolution of French revolution army, 1792-1799," *Primary Source* 5, 1 (2014): 24-31. Retrieve from <http://www.indiana.edu/~psource/PDF/Current%20Articles/Fall2014/4%20Scupham%20Fall%2014.pdf>

ระหว่าง 20-25 ปีเท่านั้น³ เพราะระบบการเกณฑ์ทหารนี้เอง ทำให้ประเทศฝรั่งเศสมีทหารในขณะนั้นนับล้านนาย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการสร้างชาติมหาอำนาจด้วยการสร้างกองกำลังทางทหาร จากนั้น ระบบการเกณฑ์ทหารได้แพร่ขยายใน ปรัสเซียภายใต้กษัตริย์ Friedrich Wilhelm ที่ 3 ในปี 1814 ได้ออกกฎหมายเกณฑ์ผู้ชายทุกคนอย่างไม่มีเงื่อนไขให้มาเป็นทหาร หลังจากนั้นการเกณฑ์ทหารก็ขยายไปยังประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคยุโรปและภูมิภาคอื่น ๆ ทั่วโลก ทั้งนี้ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ครั้งที่สอง และ ช่วงสงครามเย็น การเกณฑ์ทหารถือว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในประเทศต่าง ๆ แต่ทว่าภายหลังยุคสงครามเย็น ประเทศจำนวนมากได้ยกเลิกการเกณฑ์ทหาร โดยอาศัยระบบสมัครทหารแบบสมัครใจแทน (volunteer system)⁴ นักวิชาการบางส่วนให้เหตุผลถึงข้อดีของการเกณฑ์ทหารว่า การเกณฑ์ทหารเป็นประชาธิปไตยอย่างสำคัญ เพราะผู้ชายทุกคนต้องมีความรับผิดชอบตามกฎหมายที่ต้องถูกเรียกให้ไปรบ⁵ นอกจากนี้ การเกณฑ์ทหารยังสัมพันธ์กับความเป็นพลเมืองที่ได้ผนวกสิทธิและหน้าที่บังคับ (obligation) ให้ประชาชนที่มีต่อรัฐ การเกณฑ์ทหารมิใช่เป็นเรื่องความสำคัญต่อกองทัพเท่านั้น แต่ยังเป็นการแสดงออกถึงความรักชาติ ซึ่งคุณลักษณะนี้สำคัญต่อการอยู่รอดของชาติ การเกณฑ์ทหารยังเป็นการวัดระดับความสามารถการบริหารของรัฐ (administrative capabilities) ในการคัดคน ฝึกฝน และจัดสรรวัสดุอาวุธจำเป็นให้⁶ กระนั้นก็ตาม การเกณฑ์ทหารก็เผชิญกับความย้อนแย้งต่อหลักการเสรีนิยมนับตั้งแต่ความคิดของโทมัส ฮอบส์ จอห์น ล็อก ฯลฯ เรื่อยมาในแง่ทฤษฎีสัญญาประชาคมที่ว่า พลเมืองจำเป็นต้องสละซึ่งสิทธิเสรีภาพบางประการเพื่อแลกมาด้วยการปกป้องคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินจากรัฐ แต่การเกณฑ์ทหารทำในสิ่งตรงข้าม เพราะเป็นการเรียกร้องให้พลเมืองต้องพร้อมเสียสละชีวิตเพื่อรัฐ⁷ เนื้อหาดังกล่าวผู้เขียนจะกล่าวถึงพัฒนาการการเกณฑ์ทหารในสังคมไทย

3. พัฒนาการการเกณฑ์ทหารในสังคมไทย

พระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) ถือว่าเป็นกฎหมายการเกณฑ์ทหารที่เกิดขึ้นฉบับแรกในสังคมไทย โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ได้ทหารจำนวนมากพอประจำการและมีการ

3 จารุพล พงษ์สุริยา, พันตรี, “มาตรการในการแก้ไขการเกณฑ์ทหาร ตามพระราชบัญญัติราชการทหารพ.ศ.2497,” วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546, หน้า 20.

4 Panu Poutvaara and Andreas Wagener, *The Political Economy of Conscription* [online], 2009. Retrieve from <https://pdfs.semanticscholar.org/feb9/e7c857868f1c561adc8574c4ec11f52d9983.pdf>

5 ต้นฉบับภาษาอังกฤษคือ “conscription is essentially democratic because every male (in theory, although rarely in practice) is liable to be called on to fight” โปรดดู James J. Sheehan, “The Future of Conscription: Some Comparative Reflections,” *Daedalus* 140, (2011): 113.

6 Ibid.

7 Margaret Levi, “The Institution of Conscription,”: 134.

ฝึกหัดระเบียบวินัยตามแบบอย่างกองทัพของประเทศตะวันตก พระราชบัญญัติฉบับนี้นับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีคุมกำลังคนครั้งยิ่งใหญ่ในประเทศไทย ซึ่งเป็นผลมาจากการยกเลิกระบบไพร่-ทาส กล่าวคือ แต่เดิมประชาชนจะขึ้นต่อรัฐบ้างหรือต่อมูลนายบ้าง แต่พระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหารเป็นการนำคนทั้งหมดมาขึ้นโดยตรงต่อกษัตริย์ ทุกคนกลายเป็นคนที่สามารถทำอะไรก็ได้ตามสถานะและความสามารถของตนเอง หากเป็นชายต้องเข้ารับการเกณฑ์ทหาร โดยมีการกำหนดระยะเวลาประจำการ เงินเดือนและช้อยกเว้นของผู้ที่ไม่ต้องถูกเกณฑ์ไว้ให้⁸

อนึ่ง การรับราชการทหารตามพระราชบัญญัติข้างต้นได้รับการยกเว้นการรับราชการมากมายให้แก่เชื้อเจ้าและ ธรรมเนียม ๆ ต่อมา ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร พ.ศ. 2460 ขึ้นมาแทน พระองค์มีดำริว่า พระราชบัญญัติฉบับก่อนมีช้อยกเว้นมากเกินไป และ พลเมืองชายจำนวนมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ควรได้รับการเข้ารับการฝึกทหาร ต่อมา ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 ได้มีการตราพระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร พ.ศ. 2475 เพื่อแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อความให้มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบการปกครองประชาธิปไตย และต่อมามีการตราพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร พ.ศ. 2479 เพื่อวางหลักการเกี่ยวกับการรับราชการทหารให้มีความทันสมัยขึ้น

พระราชบัญญัติฉบับต่อมาที่ยังคงถูกใช้ถึงปัจจุบันคือ พระราชบัญญัติรับราชการทหารกองประจำการพ.ศ. 2497 โดยระบุให้ชายไทยที่มีอายุ 18 ปี ไปขึ้นทะเบียนทหารไว้ที่อำเภอ และเมื่อถึงอายุ 21 ปี จะมีหมายเรียกให้เข้ารับการตรวจ และคัดเลือกเข้าเป็นทหารเกณฑ์ โดยการตรวจร่างกายและจับสลาก ผู้ที่ได้สลากดำ ไม่ต้องเป็นทหาร ส่วนผู้ที่ถูกจับได้สลากแดง ต้องเป็นทหารสังกัดตามหน่วยที่ระบุไว้ในสลาก โดยแบ่งออกเป็น 2 ผลัด คือ ผู้ที่จับได้ผลัดแรก จะเริ่มเข้าหน่วยภายในต้นเดือนพฤษภาคม ส่วนผลัดที่สอง จะเริ่มเข้าหน่วยในต้นเดือนพฤศจิกายน โดยต้องเริ่มเข้ารับราชการเป็นระยะเวลาทั้งหมด 2 ปี เงื่อนไขดังกล่าวยกเว้นให้กับบุคคลบางประเภทที่ไม่ต้องถูกเกณฑ์ทหาร เช่น พระภิกษุ ในกรณีที่เจ็บป่วย 9 นักศึกษาวิชาทหาร (ร.ด.) หรือผู้ที่ฝึกทหารมาเป็นระยะเวลาสามปีในระหว่างเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย ผู้ที่พิการทุพพลภาพ และผู้ที่มีร่างกายไม่สมบูรณ์ เช่น มีความสูงน้อยกว่า 146 เซนติเมตร ขนาตรอบอกไม่ถึง 76 เซนติเมตร หรือ มีโรคติดต่อชนิดรุนแรง หรือ มีภาวะอ้วน หรือ มีอวัยวะผิดปกติ เช่น พิการ ตาเหล่ หูหนวก ขานขาผิดรูป หรือ มีโรคประจำตัวที่อันตราย เช่น โรคหัวใจ มะเร็ง หอบหืด เบาหวาน ไตวาย หรือ ป่วยเป็นโรคทางจิตเวช ตลอดจน ผู้เป็นกะเทย⁹ ขณะที่บางเงื่อนไขที่ทำให้ไม่ต้องรับราชการทหารเป็นเวลา

8 นันทิยา สว่างวุฒิธรรม, การควบคุมกำลังคนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการจัดการเกณฑ์ทหาร (พ.ศ. 2325-2448), กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525, หน้า 293.

9 อนึ่ง ประเด็นดังกล่าวเป็นที่ถกเถียงเป็นอย่างยิ่งว่า การห้ามกะเทยเกณฑ์ทหารถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติต่อพวก

2 ปี เช่น หากเรียนจบวุฒิปริญญาตรีและสมัครเป็นทหารเองจะใช้เวลาราชการ 6 เดือน แต่หากจับสลากได้ใบแดงจะรับราชการ 1 ปี หรือหากเรียนจบวุฒิมัธยมศึกษาหรือประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) หากสมัครเป็นทหารเองจะใช้เวลาราชการ 1 ปี แต่หากจับสลากได้ใบแดงจะรับราชการ 2 ปี เป็นต้น

4. ปัญหาของการเกณฑ์ทหารในสังคมไทย

แม้ไม่เคยมีการทำวิจัยอย่างเป็นระบบ แต่ข้อมูลจำนวนหนึ่งในอดีตที่ระบุไว้คล้ายคลึงกัน คือ ทหารเกณฑ์ชาวไทยจำนวนมากมักมีสถานภาพโสด มีบางส่วนที่อยากเข้ามาเป็นทหารเกณฑ์ด้วยความสมัครใจ แต่มีจำนวนไม่น้อยเช่นกันที่ต้องเข้ามาเป็นด้วยภาวะจำยอม นอกจากนี้ ทหารเกณฑ์ส่วนใหญ่เป็นชนบท มีการศึกษาโดยเฉลี่ยในระดับมัธยมศึกษา ประกอบอาชีพรับจ้างมากที่สุด รองลงมาได้แก่ อาชีพทำนา ทำไร่ รายได้เฉลี่ยของคนในครอบครัวอยู่ในต่ำปานกลางจนถึงต่ำ¹⁰ อย่างไรก็ตาม หากเป็นคนที่มีฐานะแม้ไม่ได้ผ่านนักศึกษาวิชาทหาร (ร.ด.) มากก็ตาม พวกเขามีรูปแบบการหลีกเลี่ยงการเกณฑ์ทหารได้หลายรูปแบบ เช่น พวกเขาสามารถย้ายชื่อตนเองชั่วคราวไปอยู่ในทะเบียนบ้านในอำเภอที่มีคนสมัครทหารเต็มแล้ว ผ่านกระบวนการจ่ายเงินใต้โต๊ะ หรือนำปัญหาสุขภาพเข้ามาแสดงต่อเจ้าหน้าที่ทหาร ไม่ว่าปัญหานั้นจะเป็นจริงหรือไม่ก็ตาม เป็นต้น¹¹ แต่ที่กล่าวเช่นนี้มีได้หมายความว่า ทุกคนควรถูกเกณฑ์ทหารหรือประเทศไทยยังควรจะต้องเกณฑ์ทหารเอาไว้

ไม่เพียงเท่านั้น ในแต่ละปีมักจะมีการนำภาพของสาวประเภทสองขณะที่ไปรายงานตัวมาลงสื่อ โดยมีการล้อเลียนต่าง ๆ นานาต่อพวกเธอ การสร้างความบันเทิงในลักษณะนี้ยังเป็นเป็นการตอกย้ำและลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ (dehumanization) ให้เหลือเป็นเพียงวัตถุและของเล่นเพียงเท่านั้น

ควรต้องย้ำว่า การเกณฑ์ทหารนำไปสู่การสูญเสียงบประมาณจำนวนมาก เริ่มตั้งแต่การแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจเลือกการเกณฑ์ทหารเข้าประจำการทั่วประเทศแต่ละปีไม่น้อยกว่า 50 ล้าน

เขาหรือไม่ เช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกาไม่อนุญาตให้กะเทยแปลงเพศเข้าเป็นบุคลากรในกองทัพรวมถึงสามารถไล่ออกพวกเขาได้ในกรณีที่ยังปฏิบัติงานอยู่ เนื่องด้วยเหตุผลว่า พวกเขามีความผิดปกติทางความต้องการทางเพศ (psychosexual disorders) พิจารณาแง่มุมนี้ใน Gary J. Gate and Jody L. Herman, **Transgender military service in the United State** [online], 2014. Retrieve from <https://williamsinstitute.law.ucla.edu/wp-content/uploads/Transgender-Military-Service-May-2014.pdf>

10 ไกรสุทธินันท์ วงษ์อำนวย, “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจเข้ารับการเกณฑ์ทหารของทหารกองประจำการ : ศึกษาเฉพาะกรณีทหารกองประจำการสังกัดหน่วยทหารในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น,” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2541, หน้า 4.

11 จารุพล พงษ์สุริยา, พันตรี, “มาตรการในการแก้ไขการเกณฑ์ทหาร ตามพระราชบัญญัติราชการทหารพ.ศ. 2497,” วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546, หน้า 5.

บาท¹² นอกจากนี้ ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา รัฐต้องเสียเงินกับค่าตอบแทนทหารเกณฑ์เฉลี่ยที่ปีละหนึ่งหมื่นล้านบาท ซึ่งถือว่าเป็นเงินมหาศาลเลยทีเดียว พิจารณาดังนี้

ตารางที่ 1 จำนวนทหารเกณฑ์และประมาณการงบประมาณ

ปี พ.ศ.	จำนวนทหารเกณฑ์ (คน)	ประมาณการงบประมาณ (บาท)
2550	81,701	7,843,296,000
2551	85,760	8,232,960,000
2552	87,041	8,355,936,000
2553	87,452	8,395,392,000
2554	97,208	9,331,968,000
2555	103,555	9,941,280,000
2556	94,480	9,070,080,000
2557	100,865	9,683,040,000
2558	99,373	11,924,760,000
2559	101,307	12,156,840,000
2560	103,097	12,371,640,000

ที่มา: ปรับปรุงจาก จำนวนทหารเกณฑ์จาก ขนา กานต์ อาทรประชาชาติ. สถิติการตรวจเลือกทหารกองเกิน. TCIJ [ออนไลน์], 2557. เข้าถึงจาก <http://www.tcijthai.com/news/2014/05/watch/4294> และ “ทบ.แจ้งชายไทยเกณฑ์ทหาร 1-12 เม.ย. เพื่อยืนยันต้องการ 103,097 นาย,” ไทยรัฐออนไลน์ (29 มีนาคม 2560). เข้าถึงจาก <https://www.thairath.co.th/content/899175> สำหรับประมาณการงบประมาณ แบ่งวิธีการคำนวณเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรกก่อน พ.ศ.2558 ซึ่งเป็นช่วงก่อนมีนโยบายปรับขึ้นเงินเดือนของข้าราชการ โดยโครงสร้างเงินเดือนของพลทหารแบ่งเป็น เงินเดือน เงินเพิ่มค่าครองชีพชั่วคราว และเบี้ยเลี้ยง ในช่วงปี พ.ศ.2550-2557 โดยเฉลี่ยแล้วอยู่ที่คนละ 8,000 บาท และตั้งแต่พ.ศ.2558-2560 โดยเฉลี่ยแล้วอยู่ที่คนละ 10,000 บาท เมื่อมาคำนวณกับจำนวนทหารเกณฑ์ที่รับแต่ละปี จึงปรากฏข้อมูลดังตารางข้างต้น โปรดดูเพิ่มเติมจาก กระทรวงการคลัง, สารบัญชั้บัญชีอัตราเงินเดือนและค่าจ้าง [ออนไลน์], 2560.เข้าถึงจาก <https://www.mof.go.th/home/salary.html> และ กองสัสดี หน่วยบัญชาการรักษาดินแดน, สิทธิประโยชน์ของทหารกองประจำการ [ออนไลน์], 2560. เข้าถึงจาก http://www.sus-sadee.com/2017/0410201_7_4.pdf

ยิ่งไปกว่านั้น ในแต่ละปีมักจะพบข่าวการละเมิดสิทธิมนุษยชนทหารเกณฑ์สม่ำเสมอ พิจารณาเฉพาะการถูกทรمانนำไปสู่ความตายในรอบทศวรรษที่ผ่านมาที่ปรากฏเป็นข่าวจำนวนถึง 9 ราย พิจารณาดังนี้

12 เรื่องเดียวกัน, หน้า 118.

ตารางที่ 2 การเสียชีวิตของทหารเกณฑ์ และนายทหารในระดับอื่นๆ เรียงตามปี พ.ศ.

วันเดือนปีที่เสียชีวิต	ผู้เสียชีวิต	สาเหตุการเสียชีวิต
14-15 เมษายน พ.ศ. 2552	พลทหารอภินพ เครือสุข	ที่บ้านพักแม่ทัพภาค 1 ผลชันสูตรระบุเสียชีวิตเพราะ “กะโหลกแตก” ผลการสอบสวนระบุตายเพราะอุบัติเหตุ
5 มิถุนายน พ.ศ.2554	พลทหารวิเชียร เผือกสม	ถูกซ้อมทรมาน โดยนายทหารยศร้อยโท พร้อมพวกรวม 10 คน
29 มกราคม พ.ศ. 2557	พลทหารสมชาย ศรีเอื้องดอย	ผลการชันสูตรระบุ เสียชีวิตเพราะติดเชื้อไขหวัดนก ญาติเข้าใจเพราะก่อนตาย ผู้ตายระบุว่าถูกทหาร 3 นาย ลงโทษด้วยการใช้ปืนคลุมศีรษะ ใช้อาวุธตีที่ศีรษะ แผ่นหลัง หน้าอก จำนวน 20 ครั้ง
6 มิถุนายน พ.ศ.2558	ร.ต.सनาน ทองดินอก	เสียชีวิตระหว่างฝึก โดยถูกบังคับให้ว่ายน้ำเกินกำลังความสามารถที่ร่างกายจะทนได้ โดยให้ฝึกว่ายน้ำไป-กลับภายในสระว่ายน้ำโดยไม่มีการหยุดพักหลายสิบบรอบและเป็นเวลานาน จนเป็นเหตุให้จมลงไปในก้นสระเป็นเวลานานจนขาดอากาศหายใจ
21 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2559	สิบโทกิตติกร สุธิพันธุ์	ผลการชันสูตร และการไต่สวนการตายระบุเหตุและพฤติการณ์ที่ตายคือมีการบาดเจ็บที่ศีรษะอย่างรุนแรงร่วมกับกระเพาะอาหารแตกเนื่องจากถูกทำร้ายร่างกายขณะถูกคุมขัง โดยพลทหาร 4 นาย
4 เมษายน พ.ศ. 2559	พลทหารทรงธรรม หมุดหมัด	ตายเพราะถูกซ้อมทรมานโดยนายทหารยศร้อยตรี พร้อมกับพวกรวม 5 คน
22 มิถุนายน พ.ศ.2559	สิบโทปัญญา เงินเหรียญ	ถูกร้อยเอกสั่งทำโทษให้วิ่งรอบสนามกลางแดดเสียชีวิตเพราะเป็นลมแดด
1 เมษายน พ.ศ.2560	พลทหารยุทธกนิษฐ์ บุญนิยม	คาดว่าถูกซ้อมทรมานจนเสียชีวิต ภายหลังจากถูกสั่งขังคุกทหาร

วันเดือนปีที่เสียชีวิต	ผู้เสียชีวิต	สาเหตุการเสียชีวิต
20 สิงหาคม พ.ศ.2560	พลทหารนภดล วรกิจพันธ์	ถูกลงโทษทางวินัย มีเลือดออกทางจมูกและปาก โดยแพทย์ให้ความเห็นว่าถูกกระแทกอย่างรุนแรง

ที่มา: ปรับปรุงจาก ทวีศักดิ์ เกิดโกคา, ศพสุดท้ายอีกกี่ครั้ง?: รวมกรณีซ้อมทรมาน-ตายแปลกในค่าย คุณ บ้านพักนายทหาร [ออนไลน์], 2560. ค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2017/04/70894> และ “พลทหารพลิกกลับบ้านขอไปนอน พบอีกทีเลือดออกปากดับคาเตียง แม่เชื่อถูกซ้อมโหด,” ข่าวสดออนไลน์ (20 สิงหาคม 2560), เข้าถึงจาก https://www.khaosod.co.th/breaking-news/news_480075

รายละเอียดข้างต้นยังเต็มไปด้วยความคลุมเครือมากกว่านั้น เช่น ในกรณีการตายของพลทหาร อภิณพ เครือสุข ซึ่งเสียชีวิตในช่วงการชุมนุมทางการเมืองของคนเสื้อแดงในปี 2552 และเสียชีวิตในค่ายทหาร รายละเอียดถูกเชื่อได้ว่าเขาถูกซ้อมทรมานในบ้านนายทหารแห่งหนึ่ง ระหว่างวันที่ 14-15 เมษายน พ.ศ. 2552 ซึ่งเป็นบ้านหลังเดียวกับที่ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น และสุเทพ เทือกสุบรรณ อดีตรองนายกรัฐมนตรี ฝ่ายความมั่นคงได้เข้าไปพักเมื่อวันที่ 12-13 เมษายนปีเดียวกัน ญาติพี่น้องของเขาเชื่อว่าที่เขาถูกทุบด้วยของแข็งจนกะโหลกศีรษะแตก เพราะเขาส่งข้อความผ่านมือถือนำความลับว่า มีนายกรัฐมนตรีมาพักให้ผู้อื่นทราบ แม่เขาเล่าว่า มีทหารโทรศัพท์มาแจ้งว่าบุตรชายเสียชีวิตแล้ว จะส่งศพไปยังบ้านเกิดที่ จังหวัดเลย พร้อมกับกำชับว่า “ให้รีบเผาศพโดยเร็ว” โดยทางทหารให้เงินช่วยเหลือจำนวน 17,500 บาท ขณะที่กรณีสิบโท กิตติกร สุธิพันธุ์ ถูกซ้อมจนมีอาการกระเพาะแตก และบาดเจ็บที่ศีรษะอย่างรุนแรง แต่ถูกจัดฉากการเสียชีวิตว่า เป็นผลมาจากอากาศหนาวทำให้ตาย ขณะที่ข่าวโด่งดังในช่วงหลายปีที่ผ่านมาคือการเสียชีวิตของพลทหารวิเชียร เผือกสม ซึ่งสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาโท ที่ถูกซ้อมทรมานเสียชีวิตระหว่างการเกณฑ์ทหารในปี 2554 จากนั้น นริศราวัลย์ แก้วนพรัตน์ ผู้เป็นหลานสาวได้ออกมาต่อสู้เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมให้พลทหารวิเชียรในรอบหลายปีที่ผ่านมา เธอเล่าว่า เธอถูกข่มขู่บ่อยครั้ง โดยในช่วงแรกแรกที่ออกมาเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับน้าชาย มีคนส่งกระสุนปืนบรรจุอยู่ในซองรูปมาให้ที่หน้าบ้าน เคยมีคนเข้ามาในหมู่บ้านแล้วถามว่าบ้านของพลทหารวิเชียรอยู่ตรงไหน และยังมีรถที่ทหารเคยขับมาที่งานศพของน้าชายเธอขับตามรถของเธอด้วย ส่วนกรณีของพลทหารสมชาย ศรีเอื้องดอย ซึ่งถูกลงโทษด้วยการใช้ปืนคลุมศีรษะ ใช้อาวุธตีที่ศีรษะ แผ่นหลัง หน้าอก จำนวน 20 ครั้ง จนเขามีอาการไอ เจ็บคอ มีอาการเหนื่อย หอบ และเหงื่อแตก และเสียชีวิตในวันต่อมา แต่มีการกล่าวว่าเขาเสียชีวิตว่าเป็นเพราะไข้หวัดนก¹³ ขณะที่คำพุดสุดท้ายของพลทหารยุทธภินันท์ บุญเนียม ที่เสียชีวิตที่ค่ายทหารในจังหวัดสุราษฎร์ธานีในปี 2560 ที่โทรหาคุณ

13 ทวีศักดิ์ เกิดโกคา, ศพสุดท้ายอีกกี่ครั้ง?: รวมกรณีซ้อมทรมาน-ตายแปลกในค่าย คุณ บ้านพักนายทหาร [ออนไลน์], 2560. เข้าถึงจาก <https://prachatai.com/journal/2017/04/70894>

แม่ภายหลังถูกข่มในค่ายทหารคือ “แม่ ผมถูกข่ม ผมเจ็บมากเลย”¹⁴ เป็นต้น

หากเรื่องราวข้างต้นคือข่าวของการเสียชีวิต ยังปรากฏข่าวการข่มทรมานกรณีอีกจำนวนมาก เช่น ในปี 2558 พลทหารเอนก พลทองวิจิตร เล่าว่า ตนเองเป็นทหารประจำการอยู่ที่ศูนย์การฝึกทหารใหม่สัดหีบ จังหวัดชลบุรี ก่อนที่ผู้บังคับบัญชาจะส่งตัวมาช่วยทำงานให้กับนายทหารนอกราชการ ที่บ้านพักจังหวัดนครปฐม ถูกมอบหมายให้ทำงานไม้ ซึ่งเป็นงานที่ไม่มีความชำนาญ กระทั่งถูกนายทหารนอกราชการเจ้าของบ้าน นำโซ่มาผูกเอวล่ามกับยางล้อรถยนต์ ทำให้ได้รับความทรมานทั้งทางร่างกายและจิตใจจนทนไม่ไหว ต้องหลบหนีออกมา โดยเจ้าตัวมาร้องทุกข์ที่ศูนย์บริการประชาชน สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีพร้อมกับล้อรถที่ถูกล่ามโซ่ไว้ที่ขาตนเอง¹⁵ หรือในปี 2560 พลทหารณัฐพันธ์ ชูฉ่ำ ทหารเกณฑ์ ประจำการกองพันทหารปืนใหญ่ที่ 4 ค่ายจิระประวัติ จังหวัดนครสวรรค์ ถูกส่งลงโทษด้วยวิธีการให้ฟุ้งหลัง จำนวน 400 ครั้ง แต่ขณะนั้นเขาขาหักและใส่เหล็กตามไว้ จึงทำไม่ได้ แต่ผู้บัญชาการไม่สนใจสั่งให้เขาทำต่อ ปรากฏว่า เขาเจ็บจนเดินไม่ได้และถูกส่งตัวไปที่โรงพยาบาลค่ายจิระประวัติ ซึ่งแพทย์ระบุว่า เหล็กตามขาหักและกระดูกต้นขาขวาหัก ต้องผ่าตัดต่อกระดูกและตามเหล็กใหม่¹⁶ ไม่เพียงเท่านั้น ปัจจุบันยังมีการเผยแพร่คลิปวิดีโอแอบถ่ายการถูกทำร้ายในแต่ละปีจำนวนหลายกรณีผ่านสื่อออนไลน์ เช่น พลทหารปรัชญา วัฒนสนธิ ภาพปรากฏในคลิปวิดีโอว่า เขาถูกใช้ไม้ฟาดและยกเท้าถีบใส่หลายครั้ง จนพ่อของพลทหารปรัชญา ซึ่งเป็นทหารเช่นกัน ระบายความในใจว่า “ตนเป็นทหารอาชีพ การทำโทษลักษณะเช่นนี้ไม่มี จะไม่มีการถูกเนื้อตัว ไม้ตี ใช้เท้าถีบ คักดีศรีความเป็นมนุษย์ต้องมีทุกคน สุนัข แมว ยังมี พ.ร.บ.คุ้มครอง”¹⁷ ตลอดจนมีข่าวเรื่องการสร้างความอับอายทางเพศจำนวนมาก ดังเรื่องเล่าของพลทหารคนหนึ่งว่ามี การสั่งให้ทหารใหม่ส่งตัวแทนในแต่ละหมู่ออกมาสร้างความใคร่แข่งกัน เขายังเล่าอีกว่าในรุ่นเขามีบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศอยู่ 3 คน ซึ่งบางครั้ง 3 คนนั้นก็จะถูกสั่งให้ออกไปสร้างความใคร่แข่งกัน¹⁸ เป็นต้น

นอกจากนี้ เป็นที่รู้กันดีในสังคมไทยว่าพลทหารในค่ายต่าง ๆ จะทำการฝึกทหารในระยะ

14 “แม่เผยคำพูดสุดท้าย พลทหารตายในค่ายที่สุราษฎร์ฯ ‘ผมถูกข่ม ผมเจ็บมาก,’” **ไทยรัฐออนไลน์**, (2 เมษายน 2560), เข้าถึงจาก <https://www.thairath.co.th/content/902682>

15 “เรื่องยังเงียบ กรณีล่ามโซ่พลทหาร! ต้นสังกัดอยู่ระหว่างสอบสวน,” **ไทยรัฐออนไลน์**, (21 สิงหาคม 2558), เข้าถึงจาก <https://www.thairath.co.th/content/519892>

16 “แม่ทหารเกณฑ์’ พาลูกร้อง ‘บ๊วกตู’ เหตุถูกส่งลงโทษจนเจ็บขาหัก,” **ไทยรัฐออนไลน์**, (28 เมษายน 2560), เข้าถึงจาก <https://www.thairath.co.th/content/925685>

17 “ร้อยตรี’ พ่อทหารในคลิป รับผิดชอบไม่ได้ถูกข่ม เรียกร้องคนทำรับผิดชอบ,” **ไทยรัฐออนไลน์**, (19 พฤศจิกายน 2559), เข้าถึงจาก <https://www.thairath.co.th/content/787992>

18 ทวีศักดิ์ เกิดโสภา, **คุยกับ 4 ทหารเกณฑ์ เมื่อหน้าที่หลักแรกของชาติ คือการตัดหญ้า** [ออนไลน์], 2558. เข้าถึงจาก <https://prachatai.com/journal/2015/08/61005>

สามเดือนแรก จากนั้นจะถูกส่งตัวไปยังหน่วยที่ไม่เกี่ยวข้องกับการรบ บางคนถูกส่งตัวไปรับใช้บ้าน
ของเจ้านาย ไม่ว่าจะเป็นทหารในราชการหรือนอกราชการแล้วก็ตาม งานหนักที่ต้องทำคือ ตัดหญ้า
ซักผ้า ฝ้ายบ้าน ไปตลาด ขักรถ คอยหิ้วของให้ภรรยาเจ้านาย เป็นต้น พลทหารคนหนึ่งเล่าว่า “ตอน
เราเป็นทหารเกณฑ์ก็ได้รับการปลูกฝังอยู่ทุกวันว่า เราคือคนที่ทำเพื่อชาติ เราต้องรักชาติ แต่สิ่งที่
เราเจออยู่ทุกวันคืออะไร การตัดหญ้า ตัดต้นไม้ กวาดบ้านนาย ทำถนน เราก็งง เฮ้ย! ทุกวันนี้เราไม่
ได้ทำเพื่อประเทศชาติวะ”แน่นอนว่าการกระทำเช่นนี้คือการทุจริตคอร์รัปชั่นของกองทัพ ขณะที่
พลเอกอุดมเดช สีสันทันต์ อดีตผู้บัญชาการทหารบกและรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหมได้กล่าว
ในปี 2558 ว่า อย่าเรียกว่าทหารรับใช้ แต่ “ให้เรียกว่าทหารบริการแทนทหารรับใช้” และให้เหตุผล
เสริมถึงการไปใช้ชีวิตในบ้านเจ้านายว่า “การอยู่กับผู้ใหญ่จะได้รับความรู้และมุมมองต่าง ๆ ที่นำไป
ใช้ประโยชน์หลังจากปลดประจำการ”¹⁹ อย่างไรก็ตาม ความหมายของทหารบริการหรือทหารรับ
ใช้ในที่นี่แทบจะไม่ต่างกัน การทุจริตยังปรากฏในรูปแบบของการให้เงินเดือนตนเองแก่เจ้านาย โดย
เฉพาะสำหรับคนที่เข้าเป็นทหาร 6 เดือน จะต้องทำการฝึก 3 เดือนแรก ส่วน 3 เดือนหลังพวกเขา
จำนวนหนึ่งได้รับการอนุญาตให้กลับบ้าน แต่ต้องมีการลงนามยินยอมให้เงินเดือนจำนวน 9,000
บาทของตนเองให้เป็นของผู้อื่นได้ เช่น กรณีของพลทหารคนหนึ่งเล่าว่า “จริงๆ แล้วเราก็ควรจะอยู่
6 เดือน แต่พออยู่ไปสักพักผู้กองเขาก็เรียกคนที่อยู่ 6 เดือนเข้ามาพบ แล้วก็บอกว่าเดี๋ยวจะให้พวก
เอ็ง กลับบ้านก่อน คือหลังจากฝึกหนัก 2 เดือนเราไม่ต้องมากรมทหารอีกเลย มากี่แคว่มาเซ็นชื่อเฉย
ๆ ด้วยวิธีการนี้ผู้กองเขาก็จะเก็บเงินเดือนของพวกเรา ที่จะฝากเข้าธนาคารทหารไทยเดือนละ 9 พัน
ก็คือเอาบัตรเอทีเอ็มเราไปเลย”²⁰

การเกณฑ์ทหารยังนำไปสู่การสร้างสภาวะความเครียดให้แก่คนจำนวนมาก พิจารณาเพียง
เฉพาะเหตุการณ์ล่าสุดในปี 2560 ได้ปรากฏข่าวถึงพลทหารจอมพล แก้วมา อายุ 21 ปี สังกัดค่าย
กาวิละ จังหวัดเชียงใหม่ มีอาการซึมเศร้าและได้นำเอาปืนเอ็ม 16 ซึ่งเป็นอาวุธประจำกาย จ่อเข้าไป
ในปากตัวเอง เสียชีวิตทันที²¹ อนึ่ง ก่อนหน้านั้นเคยมีงานวิจัยเกี่ยวกับภาวะสุขภาพจิตทหารใหม่
พบว่า การเปลี่ยนสถานภาพจากชีวิตพลเรือนไปเป็นทหารเกณฑ์ทำให้ทหารเกณฑ์จำนวนมากเกิด
ปัญหาสุขภาพจิตตามมา เช่น โรคจิตเภท โรคซึมเศร้า และปัญหาการปรับตัว พิจารณาจากสถิติ
ระหว่างปี 2550-2553 ของกองสุขภาพจิต โรงพยาบาลอาภากรเกียรติวงศ์ ฐานทัพเรือสัตหีบ
พบว่า ในแต่ละปียังคงมีทหารเกณฑ์เข้าสู่บริการบำบัดรักษาโรคทางจิตเวชอย่างต่อเนื่อง คือ

19 “รมช.กลาโหมให้เรียกทหารบริการแทนทหารรับใช้ ย้ำอยู่กับผู้ใหญ่ได้ความรู้,” มติชนออนไลน์, (24 สิงหาคม 2558), เข้าถึงจาก <http://m.matichon.co.th/readnews.php?newsid=1440414558>

20 ทวีศักดิ์ เกิดโสภา, คุยกับ 4 ทหารเกณฑ์ เมื่อหน้าที่หลักรั้วของชาติ คือการตัดหญ้า [ออนไลน์], 2558. เข้า
ถึงจาก <https://prachatai.com/journal/2015/08/61005>

21 “สลดพลทหารเครียด ซึมเศร้ายิงตัวตายคาด่านตรวจ,” เดลินิวส์, (11 เมษายน 2560). เข้าถึงจาก <https://www.dailynews.co.th /regional/240499>

มีจำนวน 49 คน 76 คน 59 คน และ 58 คน ตามลำดับ แม้บางรายอาจมีประวัติเจ็บป่วยทางด้านจิตใจมาก่อนเกณฑ์ทหาร แต่มีจำนวนไม่น้อยเลยที่มีปัญหาทางจิตใจในช่วงระยะเวลาสามเดือนแรกของการฝึกวิชาทหาร²²

ข้อมูลข้างต้นคือตัวอย่างปัญหาการเกณฑ์ทหารในสังคมไทย ซึ่งปรากฏข่าวของทั้งการละเมิดสิทธิมนุษยชน การเสียชีวิต การซ้อมทรมาน ตลอดจน การนำทหารเกณฑ์ไปปรับใช้ตามบ้านของนายทหารและการรับเงินเดือนของทหารเกณฑ์ ซึ่งถือเป็นหนึ่งในรูปแบบของการทุจริตคอร์รัปชั่น ตลอดจน ปัญหาสุขภาพจิตของทหารเกณฑ์

อย่างไรก็ตาม หากมีการกล่าวว่า ในเมื่อคนไทยจำนวนหนึ่งมีความนิยมในการเป็นทหาร ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากการสร้างภาพยนตร์แนวตลกเกี่ยวกับทหารเกณฑ์จำนวนหลายเรื่อง หรือ การนำเอาประสบการณ์ของดาราที่เคยเกณฑ์ทหารมาผลิตซ้ำเผยแพร่ หรือ การสร้างเพจนิยมทหารหล่อจำนวนมากในโลกออนไลน์ หรือแม้แต่การที่ผู้มีชื่อเสียงจำนวนหนึ่งออกมาตำหนิผู้ที่ไม่ยอมเกณฑ์ทหาร ฯลฯ ปรากฏการณ์เช่นนี้จะอธิบายได้อย่างไร ควรต้องย้ำว่า ความอยากเป็นทหารเป็นเรื่องส่วนตัว เป็นสิทธิและเสรีภาพ ผู้ที่อยากเป็นสามารถสมัครเป็นโดยสมัครใจได้ ซึ่งข้อสรุปตรงนี้เข้ากันได้กับข้อเสนอของบทความนี้ดังที่จะกล่าวต่อไป แต่ทว่าการบังคับให้ทุกคนต้องเกณฑ์ทหารไม่สามารถอ้างได้ว่า ไม่ได้เป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพ เนื้อหาต่อไปผู้เขียนจะพิจารณาปัญหาของการเกณฑ์ทหารโดยจะนำหนังสือรัฐศาสตร์ไม่ฆ่ามาร่วมสนทนา

5. การเกณฑ์ทหารกับรัฐศาสตร์ไม่ฆ่า

ครั้งหนึ่ง Stephen M. Younger นักวิทยาศาสตร์ชื่อดังได้วิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างรัฐบาลประชาธิปไตยกับการลดความรุนแรง โดย Younger กล่าวว่า ไม่มีใครสนใจคิดแบบจริงจังและหาทางออกแบบต่อประเด็นดังกล่าวอย่างเป็นระบบได้เท่ากับที่ Glenn D. Paige กระทำไว้ผ่านหนังสือรัฐศาสตร์ไม่ฆ่า คำกล่าวนี้ไม่ผิดนัก หากพิจารณาถึงคุณูปการของ Paige ในฐานะเป็นผู้บุกเบิกว่าด้วยการศึกษาการไม่ฆ่า (nonkilling studies) ในโลกวิชาการสมัยใหม่และยังเป็นผู้ก่อตั้งศูนย์สำหรับการศึกษาการไม่ฆ่าระดับโลก (Center for Global Nonkilling) ในปี 2007²³ ไม่เพียงเท่านั้น Younger ยังระบุฯ แม้ Paige เป็นนักอุดมคติ แต่ Paige เคยผ่านสมรภูมิสงครามเกาหลีจึงได้เห็นพิษภัยของสงคราม ซึ่งนำไปสู่การก่อรูปความคิดและคำถามของ Paige ที่ว่า ทำไมสงคราม

22 วิเชียร ศรีภูธร, เรือตรี, “ภาวะสุขภาพจิตทหารใหม่ ตอนที่ ๑,” *นาวิกศาสตร์*, 95, 9(2555): 86-87.

23 Chaiwat Satha-Anand, *Glenn D. Paige: pioneer of nonkilling studies and peace researcher (1929-2017)* [online], 2017. Retrieve from <http://nonkilling.org/center/2017/01/23/glenn-d-paige-1929-2017/>

จึงกลายเป็นสถาบันทางสังคมที่ผู้คนทั่วไปยอมรับกัน²⁴ นอกจากนี้ ยังมีผู้มีชื่อเสียงอีกจำนวนหนึ่ง กล่าวถึงหนังสือเล่มนี้ของ Paige เช่น Kim Dae-jung อดีตประธานาธิบดีเกาหลีใต้ และเคยได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพกล่าวว่า “หนังสือเล่มนี้มีคุณค่าการอย่างยิ่งต่อความก้าวหน้าของสันติวิธีและสันติภาพในคริสต์ศตวรรษที่ 21 นี้” ส่วน William Smirnoff รองประธานสมาคมรัฐศาสตร์แห่งรัสเซีย และรองประธานสมาคมรัฐศาสตร์นานาชาติ ระบุว่า “ความคิดหลักในหนังสือพิเศษเล่มนี้น่าจะรับมาใช้เป็นฐานของคุณค่าสากลเพื่อมนุษยชาติในคริสต์ศตวรรษที่ 21 และสร้างโครงการ (ทำให้คุณค่า) กลายเป็นจริง” ขณะที่ James MacGregor Burns อดีตประธานสมาคมรัฐศาสตร์อเมริกันกล่าวว่า “หนังสือเล่มนี้คงมีผู้อ่านอย่างกว้างขวาง” และ Mairead Corrigan Maguire ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพย้ำว่า “สำหรับฉัน หนังสือเล่มนี้สร้างแรงบันดาลใจให้มากที่สุด”²⁵ อนึ่ง ปัจจุบันหนังสือเล่มนี้ได้รับการแปลมากกว่า 30 ภาษาทั่วโลก²⁶

Paige ได้นิยามถึงสังคมที่ปลอดจากการฆ่าว่าเป็น สังคมที่ปราศจากการฆ่าฟันมนุษย์ ปราศจากการข่มขู่คุกคามว่าจะฆ่า (threats to kill) ปราศจากอาวุธที่ออกแบบมาให้ฆ่าฟันผู้คน ปราศจากเหตุผลรองรับให้กับการฆ่า (justifications) และ ปราศจากเงื่อนไขในสังคมที่จะมุ่งรักษาหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งใดได้ด้วยการฆ่าฟันหรือข่มขู่คุกคามว่าจะฆ่า Paige เชื่อว่า สังคมดังกล่าวมีลักษณะเป็นไปได้ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น การฆ่าไม่ได้เป็นธรรมชาติของมนุษย์ รวมถึงรากฐานของจิตวิญญาณจากศาสนาต่าง ๆ มีคำสอนร่วมกันถึงการงดเว้นการฆ่า ตลอดจน จากการทดลองทางวิทยาศาสตร์จำนวนมากต่างแสดงถึงผลลัพธ์สอดคล้องกันว่าธรรมชาติของมนุษย์ไม่ได้เป็นนักฆ่า Paige ยังได้ระบุว่า หากเราสามารถคิดถึงสังคมที่ปราศจากการฆ่าได้ เราจะเห็นโฉมสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปแบบกลับตาลปัตร เพราะเราสามารถเอาเงินไปพัฒนาเศรษฐกิจ แก้ไขความยากจน พัฒนาระบบสุขภาพ ความเป็นอยู่ ฯลฯ มากกว่านำเงินไป คิดค้น ทดลอง ผลิต ค้าขาย และใช้อาวุธ สังคมที่ปราศจากการฆ่าจึงเป็นสังคมที่ไร้อาวุธ นอกจากมีอาวุธที่จัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์เพื่อให้เห็นว่ามนุษย์มีประวัติศาสตร์อันโหดเหี้ยมเพียงใด ทั้งนี้ Paige ย้ำว่า สังคมที่ปลอดจากการฆ่าไม่ใช่จะเป็นสังคมที่ไม่มีความแตกต่างและความขัดแย้ง แต่ต้องกุมหลักการว่า โครงสร้างและกระบวนการของสังคมที่ปลอดการฆ่ามันจะไม่วางอยู่บนการฆ่าฟันเพราะถือว่าไม่มีการฆ่าประเภทใดก็ตามที่ขอบธรรม²⁷

24 ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, คำนำ. ใน เกล็น ดี. เพจ. (ศิริตรัม คล้ามไพบูลย์ (แปล), รัฐศาสตร์ไม่ฆ่า. กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2552, หน้า 5.

25 เรื่องเดียวกัน.

26 Chaiwat Satha-Anand, Glenn D. Paige: pioneer of nonkilling studies and peace researcher (1929-2017) [online], 2017. Retrieve from <http://nonkilling.org/center/2017/01/23/glenn-d-paige-1929-2017/>

27 เกล็น ดี. เพจ, (ศิริตรัม คล้ามไพบูลย์ (แปล)), รัฐศาสตร์ไม่ฆ่า, 2552, หน้า 2.

Paige ได้กล่าวถึงการฆ่าและความรุนแรงไว้อย่างมากในหนังสือ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนจะจำกัดขอบเขตไว้ที่มุมมองการวิเคราะห์เรื่องกองทัพบกกับการเกณฑ์ทหารเท่านั้น Paige กล่าวว่า กองทัพเป็นหนึ่งในองค์ประกอบหลักทางการเมืองหากคิดแบบแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ในแง่ที่ว่า ความรุนแรงคือเครื่องมือที่สำคัญที่สุดของการเมือง (The decisive means for politics is violence) ทั้งนี้ เวเบอร์เคยกล่าวว่า การใช้กำลังเป็นเรื่องพื้นฐานของรัฐทุกรัฐ และ รัฐเป็นรูปแบบของชุมชนที่มนุษย์อ้างสิทธิ์ (อย่างประสบความสำเร็จ) ในการผูกขาดการใช้ความรุนแรงทางกายภาพได้อย่างชอบธรรมภายในอาณาเขตเฉพาะอาณาเขตหนึ่ง²⁸ ผู้เขียนเห็นว่า หากคิดแบบรัฐศาสตร์ไม่ฆ่า ปฏิเสธไม่ได้ว่า กองทัพเป็นหนึ่งในสถาบันที่ให้กำเนิดระบบคุณค่าของตนเองชุดหนึ่งและทำหน้าที่ผลิตซ้ำคุณค่าชุดนั้น ระบบคุณค่าที่ว่านี้มีแกนกลาง เป้าหมาย ลำดับการให้ความสำคัญ มีความคาดหวัง เหตุการณ์ และปฏิบัติการต่าง ๆ เกี่ยวกับการได้มาและการใช้อำนาจ²⁹ กองทัพเป็นสัญลักษณ์ของการใช้ความรุนแรง ประเทศที่ให้ความสำคัญกับกองทัพเป็นประเทศที่ยอมรับว่ารัฐกับความรุนแรงเป็นสิ่งควบคู่กัน หากมองในมุมมองรัฐศาสตร์ไม่ฆ่าแล้ว ควรต้องยอมรับในแง่ดีที่ว่า ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 มีประเทศจำนวนมากที่ยอมรับหลักเคารพในมนุษยธรรมของพลเมืองที่ปฏิเสธภารกิจทางทหาร (conscientious objection to military conscription)³⁰ พิจารณาเฉพาะการเกณฑ์ทหารจะพบว่า มนุษย์จำนวนมากในประวัติศาสตร์ปฏิบัติการอารยะขัดขืนเพื่อปฏิเสธเข้าร่วมกับกองทัพ แม้พวกเขาต้องแลกมาด้วยการถูกลงโทษก็ตาม งานศึกษาของ Moskos and Chambers³¹ เคยศึกษา เปรียบเทียบประวัติศาสตร์การปฏิเสธที่จะเข้าร่วมกับกองทัพที่เกิดขึ้นในประเทศระบบประชาธิปไตยสมัยใหม่ ผู้ปฏิเสธให้เหตุผลทางการเมืองและความคิดมนุษยธรรมเป็นหลัก ไม่ใช่เหตุผลทางศาสนาเพียงเท่านั้น แม้จะมีทหารจำนวนมากถูกเกณฑ์บังคับให้เข้าสงคราม เช่น ทหารอเมริกัน อย่างไรก็ตาม มีหลักฐานว่ามีทหารราว 22,500 คน ปฏิเสธไม่ทำการฆ่าชีวิตมนุษย์ในสงครามเกาหลี ขณะที่ขบวนการต่อต้านสงครามเวียดนามก็เป็นเหตุให้จำนวนทหารอเมริกัน ผู้ปฏิเสธไม่ทำการฆ่าทวีสูงขึ้นอย่างไม่เคยมีมาก่อน เฉพาะในปี 1972 มีผู้แจ้งความจำนงค์ว่าจะไม่ทำการฆ่าเป็นจำนวนสูงกว่าคนที่ไม่ได้แจ้ง ส่วนผู้คัดค้านสงครามเวียดนามส่วนอื่นก็ต่อต้านการขึ้นทะเบียนทหาร ยอมถูกจับ หรือไม่ก็อพยพหลบหนี เพื่อแลกกับบิสรภาพจากการถูกบังคับเกณฑ์ทหาร³² หลังจากนั้น ประเทศสหรัฐฯ จึงได้ประกาศยกเลิกการเกณฑ์ทหารและใช้ระบบสมัครทหารโดยสมัครใจ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นผลมาจากความตกต่ำของกองทัพอเมริกันใน

28 Max Weber, *Politics as a vocation*. Philadelphia: Fortress Press, 1965, p.78.

29 เจมส์ เอ. รอนสัน, *ศาสตร์สู่นโยบายไม่ฆ่า* ใน เกล็น ดี. เพจ. (ซีโรทม์ คล้ามไพลูย์ (แปล)), *รัฐศาสตร์ไม่ฆ่า*, 2552, หน้า 23.

30 เกล็น ดี. เพจ, (ซีโรทม์ คล้ามไพลูย์ (แปล)), *รัฐศาสตร์ไม่ฆ่า*, หน้า 55.

31 เรื่องเดียวกัน., หน้า 55, 72-73.

32 เรื่องเดียวกัน., หน้า 73.

วิกฤตการณ์สงครามเวียดนาม³³

อนึ่ง ก่อนหน้านั้น อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ที่ด้านหนึ่งเป็นนักวิทยาศาสตร์ชื่อดัง แต่อีกด้านถือเป็นนักสันติวิธีคนสำคัญเคยกล่าวว่า การเกณฑ์ทหารถือเป็นรูปแบบการใช้อำนาจรูปแบบหนึ่งในการคงระบบทาสเอาไว้ การไม่ตั้งคำถามและยอมรับถึงการเกณฑ์ทหารจะสร้างผลกระทบอันมหาศาลให้กับสังคมโลก³⁴ ขณะที่มหาตมะ คานธี กล่าวว่า ประเทศที่คิดว่าตัวเองสามารถบังคับประชาชนให้ไปร่วมสงครามได้ตามใจชอบ ย่อมไม่มีวันที่จะคิดถึงคุณค่าและความสุขของประชาชนในยามสงบ และคานธีเคยกล่าวว่า การยกเลิกการเกณฑ์ทหารจะเป็นขั้นตอนสำคัญที่สุดที่นำไปสู่การที่ประเทศต่าง ๆ จะทำการปลดอาวุธอย่างสมบูรณ์ (complete disarmament) และการเกณฑ์ทหารถือว่าเป็นภัยอันตรายอย่างใหญ่หลวงต่อการสร้างสันติภาพ³⁵

หลังยุคสงครามเย็นหลายประเทศได้ยกเลิกการเกณฑ์ทหารอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตามก็ดีประเทศจำนวนมากเริ่มลดการเกณฑ์ทหารมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองแล้ว เช่น การเกณฑ์ทหารในประเทศเนเธอร์แลนด์ลดลงตั้งแต่ทศวรรษที่ 1950 เรื่อยมาและยกเลิกอย่างเป็นทางการในปี 1993 แม้แต่ในปัจจุบันสโลแกนของกองทัพเนเธอร์แลนด์ก็คือ “เป็นพลเรือนให้มากที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ เป็นทหารเพียงแค่พอเท่าที่จำเป็น” ส่วนประเทศเบลเยียมยกเลิกการเกณฑ์ทหารในปี 1995 ประเทศฝรั่งเศสยกเลิกในปี 1996 ตามมาด้วยประเทศสเปน อิตาลี และหลายประเทศในยุโรปตะวันออก ส่วนประเทศสวีเดนยกเลิกการเกณฑ์ทหารในปี 2010³⁶ ยังรวมถึงประเทศ เช่น อังกฤษ แคนาดา ลักเซมเบิร์ก โปรตุเกส โรมานี สาธารณเช็ก ประเทศแอฟริกาใต้ได้ยกเลิกแล้วเช่นกัน ฯลฯ ขณะที่บางประเทศได้วางแผนจะยกเลิกการเกณฑ์ทหารในอนาคต เช่น ประเทศรัสเซียวางแผนที่จะลดจำนวนทหารเกณฑ์พร้อมกับยกเลิกการเกณฑ์ทหารให้ได้ในช่วงทศวรรษที่ 2020 เช่นเดียวกับประเทศลิทัวเนียที่แม้ยังคงการเกณฑ์ทหารเอาไว้ แต่บุคคลมีสิทธิปฏิเสธเข้าร่วมได้ หากรู้สึกว่าการเกณฑ์ทหารไม่สำนึกของตนเอง เป็นต้น³⁷

ไม่เพียงการยกเลิกการเกณฑ์ทหารเท่านั้น หลายประเทศยังแสดงออกถึงความสำคัญน้อยลงของกองทัพ โดยพิจารณาได้จากผลกระทบทางเศรษฐกิจโลกนับจากปี 2008 เรื่อยมา ทำให้

33 James J. Sheehan, “The Future of Conscription: Some Comparative Reflections,” ;: 112-121.

34 V. Alexander Stefan, **THUS SPOKE EINSTEIN on LIFE and LIVING: Wisdom of Albert Einstein in the Context**, New Jersey: Institute for Advanced Physics Studies, 2011, p. 423.

35 Peter van den Dungen, **Press Releases** [online], 2016. Retrieve from <http://www.nonviolent-resistance.info /eng/press/pressall.htm>

36 James J. Sheehan, “The Future of Conscription: Some Comparative Reflections,” ;: 115.

37 Matthias Bieri, **Military conscription in Europe: new relevance** [online], 2015. Retrieve from <http://www.css.ethz.ch/content /dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSS-Analyse180-EN.pdf>

ประเทศในยุโรปที่เป็นสมาชิกขององค์การสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือจำนวนมากตั้งงบประมาณกองทัพลง งบประมาณด้านกองทัพจากร้อยละ 2.05 ต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) ในปี 1999 เหลือเพียงร้อยละ 1.65 ต่อ GDP ในปี 2008 นอกจากนี้ เอลเลียต โคเฮน (Eliot Cohen) นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันเคยกล่าวว่า “ยุคของการมีกองทัพขนาดใหญ่นั้นสิ้นสุดลงแล้ว” อย่างไรก็ตาม ยังมีอีกหลายประเทศเช่นกัน โดยเฉพาะประเทศที่ประชาธิปไตยเปราะบาง การเกณฑ์ทหารจึงดูเป็นสถาบันและยังมองไม่เห็นหนทางในการยกเลิก เช่น อียิปต์ เกาหลีเหนือ พม่า ไทย ฯลฯ การยังคงให้ความสำคัญกับการเกณฑ์ทหารยังเป็นหนึ่งในปัจจัยชี้วัดว่า ประเทศเหล่านั้นมองเห็นตนเองทั้งในปัจจุบันและอนาคตอย่างไร³⁸

คำถามสำคัญตามมาคือ การยกเลิกการเกณฑ์ทหารส่งผลต่อคุณูปการสำหรับประเทศที่ยกเลิกอย่างไร

ประการแรก เป็นการแสดงออกถึงการตระหนักถึงความสำคัญของสิทธิมนุษยชน กล่าวคือ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ซึ่งที่ประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติให้การรับรองในปี 1948 ได้ยืนยันถึงสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ทุกคนอย่างแจ่มชัดและรัฐไม่สามารถบีบบังคับให้พวกเขากระทำการใดที่ขัดแย้งกับมโนสำนึกของพวกเขาได้เพราะพวกเขาสามารถตัดสินใจชีวิตของตนเองได้ แม้ข้อความดังกล่าวมีความชัดเจนในตัวเอง แต่นายฌอง แม็คไบรด์ (Sean MacBride) ผู้ก่อตั้งองค์การนิรโทษกรรมสากลและได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพในปี 1974 เคยแนะนำว่า ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนข้างต้นควรระบุถึง “สิทธิในการปฏิเสธการฆ่า” (right to refuse to kill) เข้าไปด้วย³⁹ ในแง่นี้ การเกณฑ์ทหารเป็นการใช้อำนาจอรัฐในการควบคุมเหนือร่างกายและช่วงชีวิตมนุษย์⁴⁰ การไปบีบบังคับให้มนุษย์ต้องไปเป็นทหาร ถือว่าเป็นการแสดงออกในทางตรงกันข้ามกับหลักการความเคารพในสิทธิมนุษยชน

ประการที่สอง เป็นการเสริมสร้างประชาธิปไตยด้วยการลดทอนความสำคัญในสถานะของกองทัพ หลายประเทศมีความเป็นประชาธิปไตยที่เข้มแข็งได้เนื่องมาจากการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างพลเรือนและทหารอย่างเหมาะสม กล่าวคือ พลเรือนต้องมียอำนาจเหนือทหารและทหารต้องเป็นทหารอาชีพ บางประเทศสร้างประชาธิปไตยได้ผ่านการปฏิรูปกองทัพ และหนึ่งในนั้นคือการยกเลิกการเกณฑ์ทหาร เช่น ประเทศอาร์เจนตินาภายหลังความเสื่อมทรุดของกองทัพในช่วงปราบ

38 Ibid., p. 119.

39 Oseremen Irene, **Nonkilling Political Leadership** [online], 2013. Retrieve from <http://nonkilling.org/center/publications-media/periodicals-global-nonkilling-working-papers/>

40 Kristen Song, “Between Global Dreams and National Duties: the Dilemma of Conscription Duty in the Transnational Lives of Young Korean Males. *Global Networks*,” **A Journal of Transnational Affairs**, 15, 1(2015): 6.

ปรามประชาชนหรือที่เรียกว่าสงครามสกปรกระหว่างปี 1976-1983 มีความพยายามปฏิรูปกองทัพ
ในประเทศต่าง ๆ จำนวนมาก และหนึ่งในนั้นคือการยกเลิกการเกณฑ์ทหารในปี 1995 ซึ่งแต่เดิม
ประเทศออกกฎหมายการเกณฑ์ทหารตั้งแต่ในปี 1902⁴¹ ทำนองเดียวกับที่อดีตประเทศคอมมิวนิสต์
ในยุโรปตะวันออกจำนวนมากได้ให้ความสำคัญกับกองทัพลดน้อยลงและได้ยกเลิกระบบเกณฑ์ทหาร
ผลที่ตามมาจึงทำให้ประเทศเหล่านั้นมีพัฒนาการประชาธิปไตยที่สูงขึ้น มาร์ติน ชอว์ (Martin Shaw)
นักสังคมวิทยาผู้เชี่ยวชาญด้านทหารชื่อดังเคยกล่าวในประเด็นนี้ว่า “ปรากฏการณ์สุดท้ายของลัทธิ
ทหารนิยมในโลกอุตสาหกรรมซีกโลกเหนือได้สิ้นสุดแล้ว ประเทศในยุโรปตะวันออกกลายเป็นรัฐที่
ให้ความสำคัญกับพลเรือนเหมือนเช่นแบบอย่างของยุโรปตะวันตก”⁴² ไม่เพียงเท่านั้น งานวิจัยของ
แอนโทนิส อัดัม (Antonis Adam)⁴³ ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเกณฑ์ทหารกับความเป็น
ประชาธิปไตย โดยอาศัยข้อมูลของ 149 ประเทศทั่วโลกระหว่างปี 1970-2005 และได้ข้อสรุปว่า
ประเทศที่มีเสถียรภาพทางประชาธิปไตยจะไม่ใช้หรือยกเลิกวิธีการเกณฑ์ทหารไปแล้ว นอกจากนี้
องค์การสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือและสหภาพยุโรปได้แสดงออกถึงการสนับสนุนให้ประเทศ
สมาชิกยกเลิกการเกณฑ์ทหาร เช่นเดียวกับนำประเด็นเรื่องการเกณฑ์ทหารมาเป็นส่วนหนึ่งของการ
พิจารณารับประเทศต่าง ๆ เข้ามาเป็นสมาชิกอีกด้วย⁴⁴

ประการที่สาม การเกณฑ์ทหารเป็นเรื่องสิ้นเปลืองทางเศรษฐกิจเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจาก
ประเทศจะต้องนำเงินมาเป็นค่าจ้างทหารเกณฑ์ ค่าวัสดุ ค่าอาวุธ รวมถึงค่าใช้จ่ายอื่น ๆ นับจาก
ทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา หลายประเทศได้ยกเลิกระบบการเกณฑ์ทหารเนื่องจากสาเหตุสำคัญ
คือความสิ้นเปลืองด้านงบประมาณ⁴⁵ ไม่เพียงเท่านั้น การเกณฑ์ทหารยังสัมพันธ์กับต้นทุนทาง
เศรษฐกิจอย่างมหาศาล หากมีนับเพียงในแง่รายได้ส่วนตัวของประชาชน ซึ่งพวกเขาสามารถทำการ

41 Santiago Garaño, “The Opposition Front against Compulsory Military Service: The Conscription Debate and Human-Rights Activism in Post-dictatorship Argentina,” **Genocide Studies and Prevention: An International Journal**, 5, 2(2010): 174-190.

42 ต้นฉบับภาษาอังกฤษคือ “the last bastions of classical militarism in the northern industrial world,” the former Communist regimes of Eastern Europe have become, within little more than a decade, civilian states on the Western European model.” โปรดดู James J. Sheehan, “The Future of Conscription: Some Comparative Reflections,” ,: 117.

43 Antonis Adam, “Military conscription as a means of stabilizing democratic regimes,” **Public Choice**, 150, 3/4 (2012): 715-730.

44 Matthias Bieri, **Military conscription in Europe: new relevance**, (online), 2015 Retrieve from <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSS-Analyse180-EN.pdf>

45 Sheng-Tung Chen, Jyun-Wei Lai and Arwin Pang, “The effect of military service system change on the demand for military expenditure,” **Defence and Peace Economics**, 26, 6 (2015): 623-633.

ผลิตที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจอะไรได้มากกว่าการไปอยู่ในค่ายทหารหรือเรียกว่าการสูญเสียแรงงานทางเศรษฐกิจ การสูญเสียยังส่งผลพวงไปถึงการเติบโตของตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) ตลอดจน การสูญเสียค่าเสียโอกาสอื่น ๆ (opportunity costs)⁴⁶

ประการที่สี่ การเกณฑ์ทหารส่งผลต่อความเป็นทรัพยากรมนุษย์ การนำชายหนุ่มหรือหญิงสาว (บางประเทศมีการเกณฑ์สตรีเป็นทหาร) ในวัยที่พวกเขาจำเป็นต้องสั่งสมวิชาความรู้หรือสั่งสมการเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา ด้านการฝึกอาชีพ ด้านประสบการณ์ ฯลฯ เข้าไปอยู่ในค่ายทหาร ถือว่าเป็นการหยุดหรือทำให้กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวชะงักลงไป⁴⁷ ยิ่งกว่านั้น การเกณฑ์ทหารยังเป็นการตัดอนาคตที่ดีของพวกเขาไป เช่น เรื่องราวของนายซงมิน (Sangmin) หนุ่มชาวเกาหลีใต้ที่ครอบครัวส่งไปเรียนในประเทศสหรัฐฯ ตั้งแต่อายุ 14 ขวบ ด้วยความเพียรพยายามของเจ้าตัวส่งผลให้ตนเองมีผลการเรียนยอดเยี่ยมจนได้รับทุนของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งให้เข้าศึกษาต่อและเรียนจบในระดับยอดเยี่ยม จากนั้น ซงมินได้เข้าทำงานในบริษัทการเงินในย่านแมนฮัตตันอันมีชื่อเสียงของประเทศในปี 2009 ผ่านไปอีกสองปี คือปี 2011 บริษัทได้เลื่อนตำแหน่งให้เขาเป็นตำแหน่งที่สูงขึ้นเพื่อตอบแทนความสามารถอันยอดเยี่ยม อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาเดียวกัน สถานทูตเกาหลีใต้ได้ระบุว่าเขาจะไม่ได้รับการต่ออายุในพาสปอร์ตเนื่องจากยังไม่ได้กลับไปรับใช้ภารกิจทหาร ซึ่งเขาต้องกลับไปก่อนที่อายุพาสปอร์ตกำลังจะหมดลงอีกสามเดือน กรณีเช่นนี้เกิดขึ้นจำนวนมากกับเด็กหนุ่มในประเทศที่ยังมีการเกณฑ์ทหาร ซึ่งเป็นการทำลายความฝันและแรงบันดาลใจในการสร้างอนาคตของพวกเขา ในส่วนกรณีของซงมินและชาวเกาหลีใต้จำนวนมากในประเทศสหรัฐฯ ฯ เคอร์สเทน ซอง (Kirsten Song)⁴⁸ ระบุว่า นี่เป็น “ภาวะปฏิกิริยาระหว่างความฝันสู่โลกสากลกับหน้าที่เพื่อชาติ” (dilemma between global dreams and national duties) ในบางประเทศกำหนดระยะเวลาการเกณฑ์ทหารสองปี ด้วยการที่ปัจจุบันสงครามไม่ได้เป็นประเด็นสำคัญของโลกอีกต่อไป ทหารเกณฑ์จำนวนมากจึงไม่ได้ฝึกการรบเพียงอย่างเดียว แต่พวกเขายังต้องทำงานในหน่วยที่ไม่เกี่ยวกับการรบ (Champagne unit) ทำงานธุรการหรืองานเอกสารแทน บางประเทศทหารเกณฑ์ต้องไปทำหน้าที่ขับรถยนต์ ตัดหญ้า ทำงานบ้าน ฯลฯ ซึ่งเมื่อพวกเขาปลดระวางแล้ว พวกเขามักจะเผชิญปัญหาในการหางานเนื่องด้วยทักษะความรู้ของเขาได้ถูกบั่นทอนศักยภาพไปเป็นอย่างมาก⁴⁹

46 Antonis Adam, “Military conscription as a means of stabilizing democratic regimes,” : 715-730.

47 Mortenl. Lau, Panu Poutvaara, and Aadreas Wagener, “Dynamic costs of the draft,” **German Economic Review**, 5, 4 (2014): 381-406.

48 Kristen Song, “Between Global Dreams and National Duties: the Dilemma of Conscription Duty in the Transnational Lives of Young Korean Males,” **Global Networks**, : 70.

49 พิมพ์ชนก พุกสุข, “สุรชาติ บำรุงสุข เกณฑ์ทหาร เรื่อง ‘ร้อน’ เดิมๆ ประจำเมษายน,” **มติชน** (9 เมษายน 2559): 13.

ประการที่ห้า ปฏิเสธไม่ได้ว่า การเกณฑ์ทหารส่งผลต่อสุขภาพจิตของผู้คนที่ไม่อยากถูกบังคับให้ต้องเป็นทหาร มีงานวิจัยชิ้นหนึ่งได้ศึกษาถึงการฆ่าตัวตายของผู้ที่เกณฑ์และเคยผ่านการเกณฑ์ทหารในประเทศฟินแลนด์พบว่า มีการฆ่าตัวตายจำนวน 48 ราย ในระหว่างปี 1991-2007 ในจำนวนนี้มี 6 รายที่ฆ่าตัวตายในค่ายทหาร จำนวน 36 รายฆ่าตัวตายภายหลังปลดระวาง จำนวนหนึ่งรายฆ่าตัวตายขณะที่กำลังปฏิบัติการฝึกหัด และจำนวนที่เหลือฆ่าตัวตายขณะหนีออกมาจากค่ายทหารโดยไม่ขออนุญาตผู้คุมฝึก ส่วนรูปแบบการฆ่าตัวตายมากที่สุดคือการยิงตัวตาย รองลงมาคือการแขวนคอและกระโดดตึก จากการสอบถามคนใกล้ชิดผู้เสียชีวิตพบว่า ผู้ตายมีปัญหาในเรื่องการปรับตัว ความหวาดกลัวและความผิดปกติทางอารมณ์เมื่อต้องเข้าไปใช้ชีวิตในค่ายทหาร (adjustment, anxiety and mood disorders) ผลการวิจัยนี้ยังคล้ายคลึงกับในกรณีของประเทศอิสราเอลที่พบว่าทหารเกณฑ์จำนวนหนึ่งมีอาการเป็นโรคซึมเศร้า (major depression)⁵⁰

หากนำข้อมูลข้างต้นมารวมสนทนากับหนังสือ *รัฐศาสตร์ไม่ฆ่า* จะพบว่า เอาเข้าจริง ๆ แล้ว มนุษย์ไม่ได้มีธรรมชาติเป็นผู้ฆ่า แม้ว่าเป้าหมายพื้นฐานของการฝึกทหารคือ “การก้าวข้ามเกณฑ์เฉลี่ยที่เอกบุคลจะต่อต้านการฆ่าในระดับลึกที่สุด” แต่ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาจะพบว่า แม้จะมีมนุษย์จำนวนมากที่เข้าร่วมสงคราม แต่พวกเขาไม่ได้มีความพยายามจะฆ่าศัตรู เพียงแต่ต้องการปกป้องชีวิตของเขาหรือของเพื่อน ในแง่นี้ นายพลกรอสแมน (Grossman)⁵¹ จึงระบุว่า “สงครามสร้างสภาพแวดล้อมซึ่งทำลายจิตใจของคนที่เกี่ยวข้องถึงร้อยละ 98 ส่วนคนอีกร้อยละ 2 ที่ไม่ได้เสียสติเพราะสงคราม ก็คือคนที่เสียสติอยู่ก่อนแล้ว นั่นคือมีจิตใจโหดร้ายมาก่อนจะอย่างเข้าสู่สมรภูมิใด ๆ” กล่าวในแง่นี้ได้ว่า แม้การฝึกทหารจะเป็นการทำให้ปัจเจกบุคคลสามารถข้ามผ่านภาวะต่อต้านการฆ่า แต่ภาวะดังกล่าวขัดกับธรรมชาติของมนุษย์ที่ไม่ได้นักฆ่า

ประการที่หก การเกณฑ์ทหารส่งผลเสียต่อด้านความเป็นมืออาชีพของกองทัพเอง (professionalism) ปัจจุบันแนวโน้มเรื่องความมั่นคงกำลังเปลี่ยนจากการมีกองกำลังขนาดใหญ่ไปเป็นกองกำลังขนาดปานกลางหรือเล็ก แต่มีเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพ ทหารที่มีอยู่ควรเป็นทหารอาชีพที่มีความเชี่ยวชาญ แต่การนำทหารเกณฑ์มาฝึกในช่วงเวลาสั้น ๆ ไม่ได้ทำให้พวกเขามีประสบการณ์แต่อย่างใด รวมถึง พวกเขายังต้องเผชิญความไม่มั่นคงในอาชีพ ดังนั้นจึงขาดแรงจูงใจในการทำหน้าที่ทหารเกณฑ์⁵² ในประเด็นนี้ สุรชาติ บำรุงสุข⁵³ กล่าวว่าทำนองเดียวกันว่า ปัจจุบันประเทศจำนวน

50 Tanja Laukkala, Timo Partonen, Mauri Marttunen, and Markus Henriksson, “Suicides among military conscripts between 1991–2007 in Finland- A descriptive replication study,” *Nordic Journal of Psychiatry*, 68, 4(2014): 270-274.

51 เกล็น ดี. เพจ, (ศิริตม์ คล้ามไพบูลย์ (แปล)), *รัฐศาสตร์ไม่ฆ่า*, หน้า 32.

52 Katarina Keller, Panu Poutvaara, and Andreas Wagener, “Military Draft and Economic Growth in OECD Countries,” *Defence and Peace Economics*, 20, 5(2009): 373-393.

53 พิมพ์ชนก พุกสุข, “สุรชาติ บำรุงสุข เกณฑ์ทหาร เรื่อง‘ร้อน’เดิมๆ ประจําเมษายน,” : 13.

มากมีการสำรวจว่า นิยมใช้ทหารอาชีพโดยตรง ซึ่งรับผ่านการสมัครโดยสมัครใจ เนื่องจากระบบเช่นนี้มีค่าใช้จ่ายน้อยกว่าการคงทหารเกณฑ์ไว้ด้วย เพราะไม่ต้องนำงบประมาณมาฝึกเฉพาะให้ทหารเกณฑ์ในช่วงเวลาสั้น ๆ และไม่สามารถคาดหวังถึงความภักดีในองค์กรจากทหารเกณฑ์ได้เช่นกัน เนื่องจากรัฐก็ไม่ได้สร้างหลักประกันให้พวกเขา

คำถามสำคัญตามมาที่ควรร่วมกันขบคิดคือ นักรัฐศาสตร์ควรจะต้องแสดงออกเพื่อต่อต้านการเกณฑ์ทหารอย่างไร ในช่วงครึ่งหลังของหนังสือ รัฐศาสตร์ไม่ฆ่า เพจได้เสนอแนะถึงการสร้างสถาบันต่าง ๆ เพื่อเอื้อต่อการไม่ฆ่า และคำแนะนำแก่นักรัฐศาสตร์เพื่อรับนำหลักการไม่ฆ่าให้มีความสำคัญทัดเทียมกับมโนทัศน์อื่น ๆ เช่น ความยุติธรรม เสรีภาพ ความเท่าเทียมกัน ฯลฯ เพจกล่าวว่า “วิชา *รัฐศาสตร์ไม่ฆ่า* มุ่งลดตัวแปรที่ก่อให้เกิดความรุนแรง และส่งเสริมให้ตัวแปรที่เกื้อกูลต่อความไม่รุนแรงเติบโตขึ้น”⁵⁴ ปฏิเสธไม่ได้เลยว่า การยกเลิกการเกณฑ์ทหารถือว่าเป็นหนึ่งในการลดตัวแปรที่จะนำไปสู่ความรุนแรง เพจยังเล็งเห็นว่า หลักฐานของการเป็นสังคมไม่ฆ่าคือ การไม่ยอมรับการทำลายชีวิตมนุษย์ในสงคราม หลักเคารพในมโนธรรมของพลเมืองที่ปฏิเสธภารกิจทางทหาร การต่อต้านโทษประหารชีวิต การต่อต้านการทำแท้ง การเคลื่อนไหวคัดค้านการสะสมอาวุธ การเคลื่อนไหวเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเศรษฐกิจอย่างสันติวิธี รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงทางความสัมพันธ์ระหว่างเพศ สัตว์ วัฒนธรรม ศาสนา และการแสดงออกทางศิลปะ วรรณคดีต่าง ๆ⁵⁵ ไม่เพียงเท่านั้น การสนับสนุนการคงอยู่ของระบบเกณฑ์ทหารยังจะนำไปสู่ภาระทางเศรษฐกิจที่ยากจะประเมินค่าได้ ไม่ว่าจะเป็นค่าเงินเดือน ค่าอาวุธ ค่าวัสดุอุปกรณ์ในการฝึก ฯลฯ ทั้ง ๆ ที่ทรัพยากรตรงนี้ควรถูกนำไปใช้ในการพัฒนาด้านสาธารณสุขและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นให้กับมนุษย์ ในช่วงท้ายของหนังสือรัฐศาสตร์ไม่ฆ่า เพจจึงได้นำคำกล่าวหนึ่งของอดีตประธานาธิบดีไอเซนฮาวร์มาแสดงเพื่อให้เห็นว่า การคงความเป็นไปได้ของการใช้ความรุนแรงเอาไว้สร้างต้นทุนมหาศาลให้กับสังคม ไอเซนฮาวร์กล่าวในปี 1953 ว่า “ถึงที่สุดแล้วปีนทุกกระบอกที่สร้างขึ้น เรือรบทุกลำที่ออกจากฐานทัพ และจรวดทุกลูกที่ยิงออกไป คือสัญลักษณ์ของการปล้นชิงอาหารจากคนที่อดอยากหิวโหย รวมทั้งการปล้นชิงเครื่องนุ่งห่มจากคนที่เหน็บหนาวและปราศจาก *อารมณ์คลุ้มกาย*” หัวข้อต่อไปผู้เขียนจะถกเถียงและแสดงถึงข้อเสนอแนะเรื่องการเกณฑ์ทหารสู่สังคมไทย

54 เกลีน ดี. เพจ, (ศิริธม คัลัมไพบูลย์ (แปล)), *รัฐศาสตร์ไม่ฆ่า*, หน้า 113-114.

55 เรื่องเดียวกัน., หน้า 74.

6. ข้อเสนอแนะการเกณฑ์ทหารในสังคมไทย

จากข้อมูลทั้งปัญหาการเกณฑ์ทหารในสังคมไทยและแนวโน้มการยกเลิกการเกณฑ์ทหารในสังคมโลกดังที่กล่าวไปก่อนหน้านี้ ผู้เขียนมีข้อเสนอเช่นเดียวกับภาคส่วนอื่น ๆ ในสังคมไทยจำนวนหนึ่งคือ ประเทศไทยควรมีการยกเลิกการเกณฑ์ทหารและใช้รูปแบบสมัครทหารด้วยความสมัครใจแทน ข้อเสนอดังกล่าวได้ถูกนำเสนอจากภาคส่วนต่าง ๆ ด้วยเหตุผลที่มีน้ำหนัก พิจารณาข้อเสนอจากภาคส่วนต่าง ๆ ดังนี้

ภาคส่วนกองทัพ

จารุพล พงษ์สุริยา ได้เขียนงานวิจัยขณะที่ยังเป็นทหารระดับพันตรีในปี 2546 ว่า ประเทศไทยควรยกเลิกการเกณฑ์ทหาร เพราะประเทศไทยมีได้อยู่ในสภาวะของการสงครามเหมือนอย่างในอดีต ไม่เพียงเท่านั้น ปัญหาของทหารเกณฑ์ยังต้องประสบกับการมีค่าตอบแทนที่ต่ำ อีกทั้ง ทหารที่ถูกเกณฑ์บางคนมีงานติดอยู่แล้วได้รับผลกระทบ ทำให้ต้องออกจากงานมารับราชการทหาร ซึ่งเป็นปัจจัยทำให้ขาดแรงจูงใจ จึงไม่อยากจะรับราชการทหารกองประจำการและเมื่อออกจากกองประจำการแล้ว ก็ไม่มีหลักประกันว่าจะกลับไปทำงานที่เดิมได้อีกหรือไม่ เพราะไปรับราชการในกองประจำการเป็นเวลานานถึง 2 ปี เป็นเหตุให้นายจ้างต้องรับบุคคลอื่นเข้าทำงานแทนตน เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายแก่บริษัทของนายจ้าง ตลอดจน ทหารเกณฑ์มักได้รับการดูถูก ดูหมิ่นเหยียดหยามจากสังคมและไม่ให้เกียรติเท่าที่ควร เช่น ถูกเรียกว่า ไอ้เณร ฯลฯ⁵⁶ ดังนั้น จารุพล พงษ์สุริยาเสนอว่า การรับบุคคลชายไทยเข้ารับราชการทหารได้นั้น จึงควรเอาเฉพาะบุคคลที่สมัครใจหรือเต็มใจ ที่มีความตั้งใจโดยเฉพาะ เพื่อมาลงบัญชีทหารไว้ ซึ่งควรหาทางในการดึงดูดใจหรือหามาตรการใด ๆ ให้บุคคลเข้ามาเป็นทหาร โดยให้สวัสดิการที่ดีในการดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข⁵⁷ นอกจากนี้ พ.ท.หญิง ดร. อมรรัษฎ์ บุนนาค กล่าวในงานวิชาการของตนเองในปี 2557 ว่า การรบแบบซึ่งใช้กำลังพลจำนวนมากเหมือนในอดีตนั้นคงเกิดขึ้นได้ยาก กระทั่งสงครามในหลายประเทศทั่วโลกได้ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงนี้มามากกว่าสองทศวรรษ รวมถึงประเทศมหาอำนาจ อย่างสหรัฐอเมริกา และประเทศมหาอำนาจในยุโรป ดังนั้นประเทศต่าง ๆ เหล่านี้จึงพยายามลดกำลังรบหลักของตนลงเพื่อลดภาระทางด้านเศรษฐกิจและงบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัด กล่าวในแง่หนึ่งเห็นได้ว่า งานวิชาการที่มาจากคนในกองทัพเองก็สนับสนุนให้มีการยกเลิกการเกณฑ์ทหารเช่นกัน⁵⁸

56 จารุพล พงษ์สุริยา, พันตรี, “มาตรการในการแก้ไขการเกณฑ์ทหาร ตามพระราชบัญญัติราชการทหารพ.ศ. 2497,” หน้า 117-119.

57 เรื่องเดียวกัน., หน้า 124.

58 TCIJ, สแกนลายพราง: ปัญหาทำหายกองทัพ ‘เกณฑ์ทหาร’ ยุคประชากรลด-สงครามเปลี่ยน [ออนไลน์], 2015. Retrieve from <http://www.tcijthai.com/news/2015/31/scoop/5581>

ภาคส่วนนักการเมือง

ในรอบหลายปีที่ผ่านมา วิลาศ จันทรพิทักษ์ จากพรรคประชาธิปัตย์ เป็นผู้ที่ถูกกล่าวถึงการยกเลิกการเกณฑ์ทหารอย่างสม่ำเสมอ วิลาศให้เหตุผลว่า การนำทหารไปฝึกสามเดือน จากนั้นให้ทหารไปทำหน้าที่รับใช้นายทหารระดับสูง หรือให้ทหารกลับบ้าน แต่ต้องให้เจ้านายรับเงินเดือน แทน ถือว่าเป็นการทุจริตรูปแบบหนึ่ง วิลาศกล่าวว่า “การฝึกทหารเพื่อหวังให้เป็นกำลังรบยามศึกสงคราม ที่สุด กลายเป็นรบไม่เป็น เพราะมัวแต่เอาทหารไปภูบ้าน เลี้ยงหมา หากมีการประเมินตัวเลขทหารที่เกณฑ์เข้าไป และไปเป็นทหารรับใช้ ผมว่าเกินครึ่ง ไม่เชื่อลองไปดูตามร้านสวัสดิการทหาร องค์กรต่าง ๆ ของรัฐ ก็เอาทหารเกณฑ์ทั้งนั้น ไปใช้แรงงาน ชกกาแฟ ปิ้งขนมปัง ถือว่าไม่ถูก การเอาทหารเกณฑ์ไปอยู่ตามบ้านถือเป็นคอร์รัปชันอย่างหนึ่ง หนักสุดคือการยัดเงินเดือนทหาร การอ้างว่าเอาทหารไปดูแลระดับผู้บังคับบัญชานั้น ต้องถามว่าอาชีพทหารมันต่างกับอาชีพอื่นหรือ หน่วยงานอื่นก็มีผู้บังคับบัญชา ทำไมไม่เห็นมีคนไปดูแลบ้างล่ะ ทหารเป็นเทวดาหรือ”⁵⁹ อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายที่ในภาคส่วนนักการเมืองแทบจะไม่ขบคิดและถกเถียงถึงปัญหานี้เท่าที่ควร

ภาคส่วนวิชาการ

ในส่วนของวิชาการที่มีข้อเสนอให้ยกเลิกการเกณฑ์ทหารนั้น จะให้ความสำคัญกับการตั้งคำถามประเด็นว่าด้วย “ชาติ” เนื่องจากสังคมไทยมักผลิตซ้ำมายาคติว่า การเกณฑ์ทหารคือการรับใช้ชาติและเป็นการแสดงออกต่อความรักชาติ อย่างไรก็ตาม ครั้งหนึ่ง ปวย อึ้งภากรณ์ ปัญญาชนคนสำคัญของสังคมไทยเคยกล่าวว่า “เรื่องการรับใช้ชาติ การทำสาธารณประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมนั้น ไม่เพียงแต่อยู่ที่การเกณฑ์ทหาร หรือไม่อยู่ที่การรับราชการทหารอย่างเดียว”⁶⁰ เช่นเดียวกับสุรชาติ บำรุงสุข ได้ตอบคำถามที่ว่า “สังคมไทยมักนำคำว่ารับใช้ชาติไปผูกกับการเป็นทหาร อันที่จริงคิดว่ามีวิธีไหนในการรับใช้ชาติอีกไหม?” สุรชาติตอบว่า “ในบางสังคม คำว่าการรับใช้ชาติอาจมีทางออก เช่น ไปช่วยงานในโรงพยาบาล รับใช้ชาติมี 2 มิติ คือรับใช้ในภาคสนาม หรือไม่ก็มาอยู่ในบริษัท Social services การบริการสังคม”⁶¹ ขณะที่ เนติวิทย์ โชติภัทร์ไพศาล ประธานสภานิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ชูป้ายข้อความขณะที่ยื่นเอกสารขอผ่อนผันการเกณฑ์ทหารว่า “การรักชาติ ควรทำได้หลายทาง การบังคับเกณฑ์ทหารเป็นสิ่งล้าสมัยและเกินจำเป็น” เนติวิทย์ให้

59 “วิลาศ ชี ทหารเกณฑ์เกินครึ่งกลายเป็นทหารรับใช้ จี๋ ยกเลิก ชัดเป็นคอร์รัปชันอย่างหนึ่ง,” มติชนออนไลน์ (5 เมษายน 2560), เข้าถึงจาก <https://www.matichon.co.th/news/519449>

60 อ่างใน สมชาย ปรีชาศิลปกุล, “จ่านิวและปวย”: สมมติเสวนาวาดด้วยเสรีภาพในมโนธรรม การเกณฑ์ทหารและการรับใช้ชาติ” [ออนไลน์], 2560. เข้าถึงจาก <https://www.the101.world/thoughts/when-ja-new-meets-ajarn-puey/>

61 พิมพ์ชนก พุกสุข, “สุรชาติ บำรุงสุข เกณฑ์ทหาร เรื่อง‘ร้อน’เดิมๆ ประจำเมษายน,” ,: 13.

เหตุผลว่า “การรักษาดินไม่ได้มีรูปแบบเดียว ส่วนความคิดที่ว่าต้องรับใช้ชาติโดยการเป็นทหารนั้น เป็นความคิดที่ล้าหลังหมดสมัย ความคิดแบบนี้เป็นการยกย่องทหารว่าทหารเป็นคนรักษาดินอยู่กลุ่มเดียว แล้วกลุ่มอื่นๆ ไม่สำคัญหรืออย่างไร เช่น คนกวาดพื้น พ่อบ้านแม่บ้าน พ่อค้า แม่ค้า ครู ฯลฯ ทุกคนไม่มีความสำคัญเลยใช้ใหม่นอกจากทหาร แล้วทหารอ้างแบบนี้ใช้ใหม่ถึงปกครองบ้านเมืองแบบนี้ ด้วยการอ้างว่ารักษาดิน ควรยกเลิกได้แล้ว การอ้างว่าทหารกลุ่มเดียวที่รักษาดิน”⁶²

ควรต้องกล่าวเสริมด้วยว่า คนหนุ่มสาวในบางประเทศสามารถแสดงออกถึงการรักษาดินได้หลายทาง เช่น นักเรียนในประเทศฟิลิปปินส์ ทั้งโรงเรียนภาครัฐและเอกชน สามารถเลือกแสดงออกได้หนึ่งโครงการจากสามโครงการเหล่านี้ เป็นระยะเวลาสองภาคการศึกษา คือ โครงการร่วมดูแลสวัสดิการพลเมือง โครงการฝึกทักษะการคำนวณ และโครงการฝึกทหาร เช่นเดียวกับประเทศเยอรมนี ซึ่งคนหนุ่มสาวสามารถร่วมแสดงความรักชาติได้ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ อาสาเข้าร่วมเป็นหน่วยดับเพลิง หน่วยพยาบาล ตลอดจนอาสาดูแลผู้สูงอายุ เป็นต้น⁶³

ภาคส่วนอื่น ๆ

นอกจากนี้ยังมีบุคคลสาธารณะ เช่น วีระ สมความคิด เลขาธิการเครือข่ายประชาชนต้านคอร์รัปชัน สนับสนุนให้มีการสมครทหารแทนการเกณฑ์ทหาร โดยให้เหตุผลว่า การเกณฑ์ทหารนำไปสู่การสิ้นเปลืองงบประมาณ และวีระยังกล่าวอีกว่า “นอกจากนี้ยังมีปัญหา คนที่เกณฑ์ไปแล้ว ใช้เส้นสาย ไม่อยากถูกฝึก หรือฝึกไม่นาน ก็ไปรับใช้นายที่บ้านจนปลดระวาง กลายเป็นการเอาทหารเกณฑ์ไปเป็นทหารรับใช้ให้นายทหาร ซึ่งเป็นการใช้งบประมาณแผ่นดินไปดูแล ทหารรับใช้มีเยอะมาก โดยการเกณฑ์ทหารเยอะ ๆ แต่ไม่นำมาใช้เป็นการสูญเสียทรัพยากร เพราะชายหนุ่มคนหนึ่งต้องมาเป็นทหาร 2 ปี ซึ่งเวลา 2 ปี เขาสามารถเอาไปใช้ทำงานหาเลี้ยงครอบครัว เป็นกำลังสำคัญของชาติ แต่ต้องเสียไปถึง 2 ปี ประเทศจะได้ประโยชน์จากเขาแค่การฝึก นอกจากนี้ยังพบเรื่องปัญหาการคอร์รัปชัน เช่น เงินการฝึก เบี้ยเลี้ยง หรือสวัสดิการ ที่ปรากฏว่ามีปัญหาดังกล่าวจริง ๆ เพราะมีข่าวเกิดขึ้นบ่อยครั้ง จนกลายเป็นเหมือนธุรกิจ เป็นเรื่องผลประโยชน์มิชอบ เข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งตนไม่ได้กล่าวหา เพราะข่าวปรากฏเยอะ” นอกจากนี้ วีระยังกล่าวถึงการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อทหารเกณฑ์ตามที่ปรากฏข่าวในทุกๆ ปีด้วย⁶⁴ ส่วนทหารเกณฑ์คนหนึ่งกล่าวว่า “คุณอย่าลืมนะ

62 ฟาร์ุง สีขาว, “เนติวิทย์’ ยื่นฟ้องผัน-ชูป้ายต้านบังคับเกณฑ์ทหาร,” [ออนไลน์], 2560. เข้าถึงจาก <http://news.voicetv.co.th/Thailand/477048.html>

63 John Draper and Siwach Sripokangkul, “Transform conscription to national service ,” **Bangkok Post** (30 September 2017), Retrieve from <https://www.bangkokpost.com/opinion/opinion/1334063/transform-conscription-to-national-service>

64 “วีระ หนุนเลิกเกณฑ์ทหาร เปลี่ยนเป็นระบบสมัครใจ ชี้โลกเปลี่ยนไปแล้ว,” **มติชนออนไลน์** (5 เมษายน 2560), เข้าถึงจาก <https://www.matichon.co.th/news/519258>

ครับ เด็กคนหนึ่งที่ได้ขึ้นมา ได้รับการอบรม ไปศึกษาหาความรู้ บางคนจบปริญญาตรี ปริญญาโท คิดดูนะครับ ต้องมาทำงานแบบนี้ครับ ตัดหญ้าอยู่ในกองร้อย มันไม่ถูกเลย มันเป็นการใช้แรงงาน คนในลักษณะที่ผิดนะ แทนที่เขาจะได้ออกไปทำงานทำการข้างนอก”⁶⁵ ขณะที่ผู้สร้างเพลง “ยกเลิกเกณฑ์ทหาร” ซึ่งปัจจุบันมีผู้ติดตามเกือบสี่หมื่นคน ได้ให้สัมภาษณ์ถึงเหตุผลที่สังคมไทยจำเป็นต้องยกเลิกการเกณฑ์ทหารว่า 1. การเกณฑ์ทหารขัดกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ซึ่งที่ประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ ให้การรับรองตามข้อมติที่ 217 A (III) เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2491 โดยประเทศไทยออกเสียงสนับสนุน 2.การเกณฑ์ทหารเป็นการใช้แรงงานทาสรูปแบบหนึ่ง คือ พลทหารมีหน้าที่รับคำสั่งอย่างเดียวโดยปราศจากข้อโต้แย้งหรือท้วงติงใด ๆ 3.การเหยียดเพศเหยียดอายุ ผู้หญิงและผู้ชายควรมีสิทธิในการเป็นทหารเท่าเทียมกัน 4.ปัญหาวินัยและคุณภาพของทหารเกณฑ์ ด้อยกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่ใช้ระบบสมัครทหารแบบสมัครใจ 5.ชาตินิยมและความแข็งแกร่งทางการทหาร รัฐที่คิดว่าตัวเองสามารถบังคับประชาชนให้ไปร่วมสงครามได้ตามใจชอบ ย่อมไม่มีวันที่จะคิดถึงคุณค่าและความความสุขของประชาชนในยามสงบ 6.ความสิ้นเปลืองและสูญเสียทางเศรษฐกิจในยามที่บ้านเมืองสงบ ผลตอบแทนต่อต้นทุนของการเกณฑ์ทหารในยามสงบอยู่ในระดับต่ำ เนื่องจากการเกณฑ์ทหารมีต้นทุนที่รัฐต้องจ่ายโดยตรงในการฝึกอบรมและการที่ประชาชนมิได้ไปประกอบอาชีพของตนนั้นเป็นการใช้แรงงานจำนวนมากของชาติไปในทิศทางที่ไม่เพิ่มผลิตภัณท์มวลรวมภายในประเทศ 7.ประเทศไทยไม่อยู่ในภาวะที่สุ่มเสี่ยงที่จะเกิดสงคราม และไม่มีสงครามมากกว่า 50 ปีแล้ว 8.กองทัพขยายขอบเขตอำนาจมากเกินไปจนความจำเป็นและแทรกแซงอำนาจของฝ่ายบริหาร 9.ทหารเกณฑ์ไม่มีสวัสดิการที่ดีพอในการดำรงชีวิต และ 10.การเกณฑ์ทหารทำให้เกิดการทุจริตเรียกรับสินบนมากมาย เช่น การจ่ายเงินเพื่อไม่ต้องเป็นทหารเกณฑ์ตามที่ปรากฏเป็นข่าวอยู่เสมอ ๆ ก่อนวันตรวเลือก⁶⁶

เป็นเรื่องที่น่ามีความหวังเมื่อพิจารณาถึงสถานการณ์ด้านสิทธิมนุษยชนของประเทศต่าง ๆ ในช่วงกว่าสองทศวรรษที่ผ่านมาควบคู่กับความคิดรัฐศาสตร์ไม่ฆ่า หลายประเทศได้แสดงถึงศักยภาพของมนุษย์ในการสร้างสังคมปราศจากความรุนแรง หลายประเทศได้ยกเลิกโทษประหารชีวิต หลายประเทศยกเลิกกองทัพ และประเทศจำนวนมากได้ยอมรับหลักเคารพในมโนธรรมของพลเมืองที่ปฏิเสธภารกิจทางทหาร (conscientious objection to military conscription) ผู้เขียนจึงหวังให้สังคมไทยปรับตัวเพื่อเข้าถึงกระแสการเคารพในสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีของมนุษย์ ทั้งนี้ สังคมที่ดีคือสังคมที่ต้องให้ทางเลือกกับประชาชน ขณะที่การเกณฑ์ทหารที่ผ่านมาถูกทำราวกับว่าเป็นความปกติและไม่ถูกตั้งคำถามอย่างหยั่งลึกถึงความไม่จำเป็นที่ต้องคงเอาไว้

65 ทวีศักดิ์ เกิดโสภา, **คุยกับ 4 ทหารเกณฑ์ เมื่อหน้าที่หลักแรกของชาติ คือการตัดหญ้า** [ออนไลน์], 2558. เข้าถึงจาก <https://prachatai.com/journal/2015/08/6100>

66 ชวิศ วรสันต์, **คุยกับแอตมินเพจ ‘ยกเลิกเกณฑ์ทหาร’: ทำไมคนรุ่นใหม่ไม่ยอมเกณฑ์ทหาร** [ออนไลน์], 2557. เข้าถึงจาก [https:// deklanghong.com/content/2014/10/49](https://deklanghong.com/content/2014/10/49)

ไม่เพียงเท่านั้น นับจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 เรื่อยมา กองทัพได้มีบทบาทสำคัญในทางการเมืองไทย เกิดการรัฐประหารและกบฏบ่อยครั้งโดยกองทัพ กองทัพเป็นสถาบันที่ถูกตรวจสอบไม่ได้ ควบคุมไม่ได้และถ่วงดุลไม่ได้⁶⁷ การยกเลิกการเกณฑ์ทหารสามารถสันคลอนความเชื่อว่า กองทัพเป็นองค์กรสำคัญที่สุดและแตะต้องไม่ได้ เช่นเดียวกับเป็นการสันคลอนมายาคติว่าด้วยความมั่นคง ที่มองว่า ความมั่นคงด้านทางทหารเท่านั้นที่สำคัญที่สุด การยกเลิกการเกณฑ์ทหารยังนำไปสู่การลดปัจจัยอื่น ๆ ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงงบประมาณทั้งด้านอุตสาหกรรม การผลิตอาวุธ และสลายวัฒนธรรมอำนาจนิยมค่ายทหาร ที่สำคัญ การยกเลิกการเกณฑ์ทหารยังเป็นการให้ความสำคัญกับภาคพลเรือนไว้สูงกว่าสถาบันกองทัพ อันเป็นความสัมพันธ์ที่กองทัพต้องถูกควบคุมโดยพลเรือน ซึ่งถือว่าเป็นหลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตย

67 Siwach Sripokangkul and Paul Chambers, “Returning Soldiers to the Barracks: Military Reform as the Crucial First Step in Democratizing Thailand,” *Pertanika Journal of Social Sciences and Humanities* 25, 1(2017): 1-20.

บรรณานุกรม

- กระทรวงการคลัง. (2560). **สารบัญชียู่อัตราเงินเดือนและค่าจ้าง**, (ออนไลน์). เข้าถึงจาก <https://www.mof.go.th/home/salary.html>
- กองสัสดี หน่วยบัญชาการรักษาดินแดน. (2560). **สิทธิประโยชน์ของทหารกองประจำการ**. (ออนไลน์). เข้าถึงจาก http://www.sussadee.com/2017/04102017_4.pdf
- ไกรสุทธินันท์ วงษ์อำนวย. (2541). **ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจเข้ารับการเกณฑ์ทหารของทหารกองประจำการ : ศึกษาเฉพาะกรณีทหารกองประจำการสังกัดหน่วยทหารในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยา การพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ชนากานต์ อาทรประชาชาติ. (2557). สถิติการตรวจเลือกทหารกองเกิน. TCIJ. เข้าถึงจาก <http://www.tcijthai.com/news/2014/05/watch/4294>
- ชวิศ วรสันต์. (2557). **คุยกับแอดมินเพจ ‘ยกเลิกเกณฑ์ทหาร’: ทำไมคนรุ่นใหม่ไม่อยากเกณฑ์ทหาร**. เข้าถึงจาก <https://deklanghong.com/content/2014/10/49>
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2552). คำนำ. ใน เกล็น ดี. เพจ. (ศิริโรจน์ คล้ามไพบูลย์ (แปล)). **รัฐศาสตร์ไม่ฆ่า**. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- จารุพล พงษ์สุริยา, พันตรี. (2546). **มาตรการในการแก้ไขการเกณฑ์ทหาร ตามพระราชบัญญัติราชการทหารพ.ศ.2497**. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- “ทบ.แจ้งชายไทยเกณฑ์ทหาร 1-12 เม.ย. เผยปีนี้ต้องการ 103,097 นาย.” (2560, มีนาคม 29). **ไทยรัฐออนไลน์**. เข้าถึงจาก <https://www.thairath.co.th/content/899175>
- ทวีศักดิ์ เกิดโกคา. (2558). คุยกับ 4 ทหารเกณฑ์ เมื่อหน้าที่หลักแรกของชาติ คือการตัดหญ้า. **ประชาไท**. เข้าถึงจาก <https://prachatai.com/journal/2015/08/61005>
- ทวีศักดิ์ เกิดโกคา. (2560). ศพสุดท้ายอีกกี่ครั้ง?: รวมกรณีซ้อมทรมาน-ตายแปลกในค่าย คุณบ้านพักนายทหาร. **ประชาไท**. อ้างอิงจาก <https://prachatai.com/journal/2017/04/70894>
- นันทิยา สว่างวุฒิธรรม. (2525). **การควบคุมกำลังคนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการจัดการเกณฑ์ทหาร (พ.ศ. 2325-2448)**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เพจ, เกล็น ดี. (ศิริโรตม์ คล้ามไพบูลย์ (แปล)). (2552). **รัฐศาสตร์ไม่ฆ่า**. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

พิมพ์ชนก พุกสุข.(2559, เมษายน). **สุรชาติ บำรุงสุข เกณฑ์ทหาร เรื่อง'ร้อน'เดิมๆ ประจำ
เมษายน. หน้า 13.**

“พลทหารเพี้ยกลับบ้านขอไปนอน พบอีกทีเลือดออกปากดับคาเตียง แม่เชื่อถูกซ้อมโหด”
(2560, สิงหาคม 20). **ข่าวสดออนไลน์**. เข้าถึงจาก [https://www.khaosod.co.th/
breaking-news/news_480075](https://www.khaosod.co.th/breaking-news/news_480075)

รอบินสัน, เจมส์ เอ. (2542). **ศาสตร์สู่นโยบายไม่ฆ่า**. ใน เกล็น ดี. เพจ. (ศิริโรตม์ คล้ามไพบูลย์
(แปล)). (2552). **รัฐศาสตร์ไม่ฆ่า**. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

“‘แม่ทหารเกณฑ์’ พาลูกร้อง ‘บ๊ิกตู’ เหตุถูกสั่งลงโทษจนเจ็บขาหัก.” (2560, เมษายน 28).
ไทยรัฐออนไลน์. เข้าถึงจาก <https://www.thairath.co.th/content/925685>

“แม่เผยคำพูดสุดท้าย พลทหารตายในค่ายที่สุราษฎร์ฯ ‘ผมถูกซ้อม ผมเจ็บมาก’”. (2560, เมษายน
2). **ไทยรัฐออนไลน์**. เข้าถึงจาก <https://www.thairath.co.th/content/902682>

ฟ้ารุ่ง สีขาว. (2560). ‘เนติวิทย์’ ยื่นพ่อนผัน-ชูป้ายต้านบังคับเกณฑ์ทหาร. **VoiceTV21**. เข้าถึง
จาก <http://news.voicetv.co.th/thailand/477048.html>

“ร้องสอบพลทหารตาย ไม่เชื่ออุบัติเหตุ แฉพิรุณเร่งให้เผาศพ.” (2552, เมษายน 25). ร้องสอบ
พลทหารตาย ไม่เชื่ออุบัติเหตุ แฉพิรุณเร่งให้เผาศพ. **ไทยรัฐออนไลน์**. เข้าถึงจาก [https://
www.thairath.co.th/content/1868](https://www.thairath.co.th/content/1868)

“‘ร้อยตรี’ พ่อทหารในคลิป รับผิดชอบไม่ได้ลูกถูกซ้อม เรียก้องคนทำรับผิดชอบ.” (2559, พฤศจิกายน
19). **ไทยรัฐออนไลน์**. เข้าถึงจาก <https://www.thairath.co.th/content/787992>

“เรื่องยังเจียบ กรณีล่ามโซ่พลทหาร! ต้นสังกัดอยู่ระหว่างสอบสวน.” (2558, สิงหาคม 21).
ไทยรัฐออนไลน์. เข้าถึงจาก <https://www.thairath.co.th/content/519892>

“รมช.กลาโหมให้เรียกทหารบริการแทนทหารรับใช้ ย้ำอยู่กับผู้ใหญ่ได้ความรู้.” (2558, สิงหาคม
24). **มติชนออนไลน์**. เข้าถึงจาก [http://m.matichon.co.th/readnews.php?newsid
=1440414558](http://m.matichon.co.th/readnews.php?newsid=1440414558)

วิเชียร ศรีภูธร, เรือตรี. (2555). ภาวะสุขภาพจิตทหารใหม่ ตอนที่ ๑. **นาวิกศาสตร์**, 95(9), 86-87.

“วิลาศ ชี ทหารเกณฑ์เกินครึ่งกลายเป็นทหารรับใช้ จี้ ยกเลิก ชดเป็นคอร์รัปชั่นอย่างหนึ่ง.”
(2560, เมษายน 5). **มติชนออนไลน์**. เข้าถึงจาก [https://www.matichon.co.th/
news/519449](https://www.matichon.co.th/news/519449)

“วีระ หนูเหล็กเกณฑ์ทหาร เปลี่ยนเป็นระบบสมัครใจ ชี้ โลกเปลี่ยนไปแล้ว.” (2560, เมษายน 5). **มติชนออนไลน์**. เข้าถึงจาก <https://www.matichon.co.th/news/519258>

สมชาย ปรีชาศิลป์กุล. (2560). “จ่านิวและปวย”: สมมติเสนาว่าด้วยเสรีภาพในมโนธรรม การเกณฑ์ทหาร และการรับใช้ชาติ. เข้าถึงจาก <https://www.the101.world/thoughts/when-ja-new-meets-ajarn-puey/>

“สลดพลทหารเครียด ซึมเศร้ายิ่งตัวตายคาด่านตรวจ.” **เดลินิวส์**. (2560, เมษายน 11). เข้าถึงจาก <https://www.dailynews.co.th/regional/240499>

Adam, A. (2012). Military conscription as a means of stabilizing democratic regimes. **Public Choice**, 150(3/4), 715-730.

Bieri, M. (2015). **Military conscription in Europe: new relevance**, (online). Retrieve from <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSS-Analyse180-EN.pdf>

Chen, S.T., Lai, J.W., & Pang, A. (2015). The effect of military service system change on the demand for military expenditure. **Defence and Peace Economics**, 26(6), 623-633.

Draper, J. and Sripokangkul, S. (2017). Transform conscription to national service. **Bangkok Post**. (2017, September 30). Retrieve from <https://www.bangkok-post.com/opinion/ opinion /1334063/transform-conscription-to-national-service>

Dungen, P.V.D. (2016). **Press Releases**. Retrieve from <http://www.nonviolentresistance.info/eng/ press/pressall.htm>

Garaño, S. (2010). The Opposition Front against Compulsory Military Service: The Conscription Debate and Human-Rights Activism in Post-dictatorship Argentina. **Genocide Studies and Prevention: An International Journal**, 5(2), 174-190.

Gate, J. G. & Herman, J. L.. (2014). **Transgender military service in the United State**, (online). Retrieve from <https://williamsinstitute.law.ucla.edu/wp-content/uploads/ Transgender-Military-Service-May-2014.pdf>

- Irene, O. (2013). **Nonkilling Political Leadership**. Retrieve from <http://nonkilling.org/center/publications-media/periodicals-global-nonkilling-working-papers/>
- Keller, K., Poutvaara, P., & Wagener, A. (2009). Military Draft and Economic Growth in OECD Countries. **Defence and Peace Economics**, 20(5), 373-393.
- Lau, M.I., Poutvaara, P., & Wagener, A. (2004). Dynamic costs of the draft. **German Economic Review**, 5(4) 381-406.
- Laukkala, T., Partonen, T., Marttunen, M., & Henriksson, M. (2014). Suicides among military conscripts between 1991–2007 in Finland- A descriptive replication study. **Nordic Journal of Psychiatry**, 68(4), 270-274.
- Levi, M. (1996). The Institution of Conscription. **Social Science History**, 20(1), 133-167.
- McCarthy, N. (2013). **The state of military conscription around the world**, (online). Retrieve from <https://www.statista.com/chart/3907/the-state-of-military-conscription-around-the-world>
- Poutvaara, P., & Wagener, A. (2009). **The Political Economy of Conscription**. Retrieve from <https://pdfs.semanticscholar.org/feb9/e7c857868f1c561adc8574c4ec11f52d9983.pdf>
- Satha-Anand, C. (2017). **Glenn D. Paige: pioneer of nonkilling studies and peace researcher (1929-2017)**, (online). Retrieve from <http://nonkilling.org/center/2017/01/23/glenn-d-paige-1929-2017>
- Scupham, W. (2014). Friend, fellows, citizens and soldiers: The evolution of French revolution army, 1792-1799. *Primary Source* 5 (1), 24-31. Retrieve from <http://www.indiana.edu/~psource/PDF/Current%20Articles/Fall2014/4%20Scupham%20Fall%2014.pdf>
- Sheehan, J.J. (2011). The Future of Conscription: Some Comparative Reflections. **Daedalus**, 140(3), 112-121.
- Song, K. (2015). Between Global Dreams and National Duties: the Dilemma of Conscription Duty in the Transnational Lives of Young Korean Males. *Global Networks: A Journal of Transnational Affairs*, 15(1), 60-77.

- Stefan, A. (2011). **THUS SPOKE EINSTEIN on LIFE and LIVING: Wisdom of Albert Einstein in the Context**. New Jersey: Institute for Advanced Physics Studies.
- Sripokangkul, S. & Chambers, P. (2017). Returning Soldiers to the Barracks: Military Reform as the Crucial First Step in Democratizing Thailand. **Pertanika Journal of Social Sciences and Humanities**, 25(1), 1-20.
- TCIJ. (2015). **สแกนลายพราง: ปัญหาทำทายกองทัพ ‘เกณฑ์ทหาร’ ยุคประชากรลด - สงครามเปลี่ยน**. Retrieve from <http://www.tcijthai.com/news/2015/31/scoop/5581>
- Weber, M. (1965). **Politics as a vocation**. Philadelphia: Fortress Press.
- Wikipedia. (2008). **Conscription map of the world**. Retrieve from <https://en.wikipedia.org/wiki/Conscription>

Translated Thai References

- Athonprachachit, C. (2014, May 28). **Sathiti kan truat lueak thahan kongkoen** [Statistics for selection the reserve forces]. Retrieved October 19, 2017, from <http://www.tcijthai.com/news/2014/05/watch/4294>
- Dailynews. (2017, April 11). **Salot phon thahan khriat suem sao ying tua tai kha dan truat** [Severely Depressed Soldier Shoots Himself at a Checkpoint]. Retrieved October 18, 2017, from <https://www.dailynews.co.th/regional/240499>
- Khaosod. (2017, August 20). **Phon thahan phlia klapban kho pai non phop ik thi lueat okpak dap kha tiang mae chuea thuk som hot** [A fatigue draftee went back his home for sleep but when he was found later, his mount was bleeding. His mother believed he was tortured brutally]. Retrieved October 20, 2017, from https://www.khaosod.co.th/breaking-news/news_480075
- Koetphokha, T. (2015, August 24). **Khui kap 4 thahan ken muea nathi lak rua khong chat khue kan tat ya** [A talk with 4 Draftees: Their Task Is to Mow

Grass]. Retrieved October 19, 2017, from <https://prachatai.com/journal/2015/08/61005>

Koetphokha, T. (2017, April 4). **Sop sutthai ik ki khrang?: ruam korani som thora-man - tai plaek nai khai khuk banphak naithahan** [The Last Death? Torture and Death in the Military Base]. Retrieved October 19, 2017, from <https://prachatai.com/journal/2017/04/70894>

Kong satsadi nuai banchakan raksa dindaen. (2017). **Sitthi prayot khong thahankong-prachamkan** [Privileges of military officer]. Retrieved October 20, 2017, from http://www.sussadee.com/2017/04102017_4.pdf

Krasuangkankhlang. (2017). **Sara na ru banchi attra ngoenduean lae khachang** [Useful knowledge about salary and wage]. Retrieved October 20, 2017, from <https://www.mof.go.th/home/salary.html>

Matichon. (2015, August 24). **Romocho kalahom hai riak thahan borikan thaen thahan rapchai yam yu kap phuyai dai khwamru** [Minister of Defence Calls it Soldiers Serving Soldiers and Stresses that Staying with Higher Officers Offers Knowledge]. Retrieved October 19, 2017 from <http://m.matichon.co.th/readnews.php?newsid=1440414558>

Matichon. (2017, April 5). **Veera nun loek ken thahan plian pen rabop samakchai chi lok plian pai laeo** [Veera supports Abolishing Conscription]. Retrieved October 20, 2017 from <https://www.matichon.co.th/news/519258>

Matichon. (2017, April 5). **Vilas chi thahan ken koen khrueng klaipen thahan rapchai chi yokloek sat pen khorapchan yang nueng** [Vilas Says Half of Draftees are Servant Soldiers, Calls for a Halt As It Is a Form of Corruption]. Retrieved October 20, 2017 from <https://www.matichon.co.th/news/519449>

Paige, G., D. (2009). **Ratthasat mai kha** [Nonkilling Global Political Science]. S. Klam-paiboon (Translated). Bangkok: Kobfai.

- Phongsuriya, C. (2003). **Mattrakan nai kan kaekhai kan ken thahan tam phraratchabanyat ratchakan thahan phoso 2497** [A Measure for Consider the Recruit Follow the Act of Legislation Soldiers A.D. 2497] (Master's thesis, Ramkhamhaeng University).
- Phuksuk, P. (2016, April 9). **Surachat bamrungsuk ken thahan rueang ron doem doem pracham mesayon** [Talk with Surachart Bamrungsuk]. Retrieved October 20, 2017, from <https://www.matichon.co.th/news/100329>
- Preechasinlapakun, S. (2017, April 12). **Cha nio lae puai sommot sewana wa duai seriphap nai manotham kan ken thahan lae kan rapchai chat** [Ja New and Puey: An Imaginary Dialogue about Conscription]. Retrieved October 19, 2017 from <https://www.the101.world/thoughts/when-ja-new-meets-ajarn-puey/>
- Robinson, J., A. (1999). **Sat su nayobai mai kha** [Science toward Nonkilling policy]. In G. D. Paige, **Ratthasat mai kha** [Nonkilling Global Political Science]. (p. 23). S. Klampaiboon (Translated). Bangkok: Kobfai.
- Satha-anand, C. (2009). Khamnam [Introduction]. In G. D. Paige, **Ratthasat mai kha** [Nonkilling Global Political Science] (p. 5). S. Klampaiboon (Translated). Bangkok: Kobfai.
- Sawangwutthitham, N. (1982). **Kan khuapkhun kamlang khonnai samai rattanakosin kon kan chatkan ken thahan (phoso 2325-2448)** [Control of manpower during the Bangkok Period Prior to the introduction of modern conscription (A.D. 2325-2448)] (Master's thesis, Chulalongkorn University).
- Srikhao, F. (2017, April 4). **'Netiwit' yuen phonphan - chu pai tan bangkhap ken thahan** [Netiwit Reported for Military Drafting]. Retrieved October 18, 2017, from <http://news.voicetv.co.th/thailand/477048.html>
- Sriphuthon, W. (2012). **Phawa sukkhaphapchit thahan mai ton thi 1** [Mental Health and the New Draftees], *Naval Science Journal*, 95(1), 86-87.
- TCIJ. (2015, May 31). **Sakaen lai phrang: panha thathai kongthap yuk prachakon lot - songkhram plian** [Military Camouflage: The Army Problem in an Era of

Population Decreases and the Form of War Changes]. Retrieved October 18, 2017, from <http://www.tcijthai.com/news/2015/31/scoop/5581>

Thairath. (2009, April 25). **Rong sop phon thahan tai mai chuea ubattihet chae phirut reng hai phao sop** [Investigation into Soldier's Death, Accident Not Believed, Body Urgently Cremated]. Retrieved October 19, 2017, from <https://www.thairath.co.th/content/1868>

Thairath. (2015, August 24). **Rueang yang n**

Thairath. (2015, August 24). **Rueang yang ngiap korani lam so phon thahan ! tonsangkat yu rawang sopsuan** [Undisclosed Case of Chaining a Soldier! Case under Investigation]. Retrieved October 19, 2017, from <https://www.thairath.co.th/content/519892>

Thairath. (2016, November 19). **Roi tri ' pho thahan nai khlip rap mai dai luk thuk som riakrong khon tham raphitchop** [Second Lieutenant and Father of Beaten Soldier in Video Clip Calls for Perpetrators to Take Responsibility]. Retrieved October 19, 2017, from <https://www.thairath.co.th/content/787992>

Thairath. (2017, April 2). **Mae phoei khamphut sutthai phon thahan tai nai khai thi surat paiyannoi ' phom thuk som phom chep mak** [Mother Reveals Last Words of Soldier who Died in SuratThaniCamp 'I Have Been Beaten and I Am in a Lot of Pain']. Retrieved October 18, 2017 from <https://www.thairath.co.th/content/902682>

Thairath. (2017, April 28). **Mae thahan ken ' pha luk rong ' bik tu ' het thuk sang longthot chon chep kha hak** [Mother of Draftee Files Complaint that "Burpee" Punishment is the Cause of a Broken Leg]. Retrieved October 18, 2017, from <https://www.thairath.co.th/content/925685>

Thairath. (2017, March 29). **"Thobo chaeng chai thai ken thahan 1-12 mesayon phoei pi ni tongkan 103,097 nai,"** [Military Announces that Reporting for the Military Draft from April 1-12 Requires 103,097 Troops]. Retrieved October 19, 2017, from <https://www.thairath.co.th/content/899175>

Wongamnui, K. (1998). **Patchai thi mi khwam samphan kap kan tatsinchai khao rap kan ken thahan khong thahankongprachamkan: sueksa chapho korani thahankongprachamkan sangkat nuai thahan nai phuenthi changwat khon kaen** [Factors related to decision making for the recruitment of privates: A Case Study of Privates in Changwat Khon Kaen]. (Master's thesis, Khonkaen University).

Worasan, C. (2014, October 13). **Khui kap aet min phet ‘ yokloek ken thahan’: thammai khon run mai mai yak ken thahan** [Talk with the Administrator: ‘Abolition of Conscription in Thailand’]. Retrieved October 18, 2017, from <https://deklanghong.com/content/2014/10/49>

หน่วยงานผู้แต่ง: วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น 123 มหาวิทยาลัยขอนแก่น อ.เมือง จ.ขอนแก่น 40002
เมลล์ติดต่อผู้เขียนหลัก: siwasri@kku.ac.th

Affiliation: College of Local Administration, Khon Kaen University, 123 Khon Kaen University, Thailand 40002
Corresponding author E-mail : siwasri@kku.ac.th

**พระพุทธศาสนากับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ :
ท่าทีและการปฏิบัติต่อทาส
Buddhism toward Human Signity:
Behavior and How to Treat Slave**

เจษฎา ทองขาว

Jesada Thongkaow

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา 140 หมู่ 4 ตำบลเขารูปช้าง

อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 90000

Faculty of Law Thaksin University 140, Moo 4 , Tambon Khoa-Roob-Chang ,

Muang Songkhla 90000

เมลติดต่อ: jesada_po@hotmail.com

E-mail: jesada_po@hotmail.com

บทคัดย่อ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีความเป็นอกาลิโก คือ ไม่มีเงื่อนไขและเวลาและเป็นจริงอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต หลักธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกคือสิ่งที่ยืนยันถึงเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี ในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์ได้ทรงสั่งสอนให้พุทธสาวกเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของโลกเสรีประชาธิปไตยในยุคปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงปฏิเสธวรรณะซึ่งเป็นคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเป็นศาสนาดั้งเดิมของชาวอินเดีย ทรงห้ามมิให้มีการบวชให้ทาส ทรงห้ามมิให้ภิกษุและภิกษุณีมีทาสไว้คอยรับใช้ และทรงวางแนวทางให้คฤหัสถ์ปฏิบัติต่อทาสโดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และทรงห้ามมิให้อูบาสกค้าขายมนุษย์อีกด้วยซึ่งแนวปฏิบัติและข้อห้ามเหล่านี้ต่างมีความสอดคล้องกับปณิธานสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และกฎหมายระหว่างประเทศอื่นๆ รวมทั้งกฎหมายภายในของรัฐต่างๆ ในปัจจุบันอย่างน่าอัศจรรย์

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา, ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์, ทาส, คัมมนุษย์

Abstract

It can be said that Buddhism is a religious that is “Agaligo” which means that the Buddhist’s doctrines are always true regardless of time (past, present or future) and conditions. The doctrines that are inscribed in the Tripitaka can reaffirm such claim. In Buddhists’ era, the Buddha taught to respect human dignity of others which seems to be the main idea of democracy in the liberal society. Lord Buddha argued that the teaching of Hindu Brahmin, one of religious in India, particularly on the castes and classes. His teaching related to being slave includes avoiding the ordination to the slave, having the slave to serve monks and nuns been also forbidden. Moreover, he regulated principle regarding how to treat slave to householder. An act as a human trafficking of a layman has been refused as well. These guidelines and the prohibitions are consistent with the Universal Declaration of Human Rights and related to international law as well as domestic laws of civilized states.

Keywords: Buddha, Human dignity, Slave, Human Trafficking

1. อารัมภบท

ท่ามกลางกระแสของโลกโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันที่ทั่วโลกต่างตระหนักและให้ความสำคัญกับเรื่องของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ภายใต้แนวคิดพื้นฐานที่ว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพทั้งปวง มนุษย์ทุกคนจึงควรได้รับการปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน องค์การระหว่างประเทศและรัฐต่างๆ จึงได้พยายามร่วมมือกันเพื่อแก้ไขปัญหาการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในทั่วทุกมุมโลก หนึ่งในปัญหาสำคัญของปัญหาดังกล่าวได้แก่ ปัญหาการค้ามนุษย์ซึ่งเป็นการค้าขายทาสในยุคใหม่อันเนื่องมาจากความต้องการแรงงานเพื่อขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ ในความเป็นจริงแล้วการนำเอาคนลงเป็นทาสนั้นเป็นประเพณีที่ยอมรับกันโดยทั่วไปมาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ทั้งในซีกโลกตะวันตกและซีกโลกตะวันออก เนื่องจากการในอดีตกาลนั้นการมีทาสไว้ในครอบครองเป็นการแสดงออกถึงความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจจนกระทั่งประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 18 ภายหลังจากสิทธิเสรีประชาธิปไตยได้ก่อกำเนิดขึ้นการต่อสู้เรียกร้องเพื่อปลดปล่อยคนให้พ้นจากการเป็นทาสภายใต้แนวคิดหลักความเสมอภาคของปัจเจกชนจึงได้เริ่มแผ่ขยายไปยังประเทศต่างๆ การนำเอาคนลงเป็นทาสจึงได้หมดสิ้นไป อย่างไรก็ตามหากพิจารณาย้อน

กลับไปในสมัยพุทธกาล (623 – 543 ปีก่อนคริสตกาล) จะพบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีท่าทีที่ไม่เห็นด้วยกับการนำเอาคนลงเป็นทาสในประเทศอินเดียและทรงปลุกฝังหลักการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้แก่พุทธศาสนิกชนซึ่งมีความสอดคล้องพอจะเทียบเคียงกับแนวคิดของหลักความเสมอภาคและความพยายามในการแก้ปัญหาการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์โดยนำเอาคนลงเป็นทาสในลักษณะของการค้ามนุษย์ในปัจจุบันไว้อย่างน่าสนใจ บทความนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงปรัชญาและแนวคิดที่เกี่ยวกับทาสที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เพื่อเป็นการยืนยันถึงความความเป็น “อกาลิโก” คือไม่มีเงื่อนไขแห่งเวลา¹ ของหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับหลักความเสมอภาค และบทบัญญัติกฎหมายที่มุ่งขจัดปัญหานำเอาคนลงเป็นทาสในทุกรูปแบบในปัจจุบัน เพื่อเปิดมุมมองโลกทัศน์ระหว่างกฎหมายกับพระพุทธศาสนา

อนึ่งผู้เขียนเองหาได้มีความเชี่ยวชาญหรือแตกฉานในหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกแต่อย่างใดไม่ จึงจำเป็นต้องอาศัยพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยในการอธิบาย โดยอ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง ซึ่งกรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดพิมพ์ในปิลองรัชดาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 พุทธศักราช 2514 รวมทั้งอรรถกถา² และตำราทางพระพุทธศาสนาต่างๆ เพื่อประกอบการอธิบายในบทความเรื่องนี้

2. ข้อความคิดทั่วไปเกี่ยวกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา หรือศาสนาพุทธ หมายถึง ศาสนาของท่านผู้รู้ ซึ่ง “พุทธะ” หรือ “ผู้รู้” ในที่นี้หมายถึง พระสมณโคดมหรือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ซึ่งตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง และทรงสอนให้ผู้อื่นรู้ตามได้³ สิ่งทีพระพุทธรองค์ทรงตรัสรู้ไม่มีสิ่งทีทรง “เดา” หรือ “คิดค้น” ขึ้นมา แต่เป็นกฎความจริงในธรรมชาติอันมีอยู่แล้วในทุกกาลสมัย มีอยู่ก่อนทีพระพุทธรเจ้าจะตรัสรู้ และปัจจุบันก็ยังคงเป็นความจริงอยู่เช่นเดิม⁴ และเมื่อพระพุทธรองค์ทรงค้นพบกฎนี้จึงได้นำมาเปิดเผยและเผยแผ่ให้ปวงชนชาวโลกได้รู้ตาม ภายหลังจากทีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานได้ 3 เดือน พระอรหันต์จำนวน 500 รูป ได้มีการประชุมกัน และเรียกการประชุมครั้งนี้ว่า

1 สโรช สันตะพันธุ์, (2549) **พระพุทธศาสนากับหลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน**, สืบค้นวันที่ 1 เมษายน 2560, จาก <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=931>.

2 อรรถกถา คือ คำอธิบายหรือขยายความบาลีในพระไตรปิฎก เพื่อให้ผู้ที่สนใจศึกษาพระไตรปิฎกเข้าใจความหมายของถ้อยคำบาลีซึ่งทำความเข้าใจได้ยากได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น ผู้สนใจโปรดอ่านเพิ่มเติมใน ธรรมรักษา (นามแฝง), **พระไตรปิฎกฉบับชาวบ้าน**, กรุงเทพฯ:รุ่งแสงการพิมพ์, 2540, หน้า 8-9.

3 ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, **ศาสนาสำคัญของโลก**, กรุงเทพฯ:โอเดียนสโตร์, 2551, หน้า 91.

4 นิธินันท์ วิทเวศวรร (บรรณาธิการ), **พุทธเศรษฐกิจ...ใน...ธรรมศาสตร์** โดยพระอาจารย์อารยวังโส วัดป่าพุทธพจน์หรียญไชย, กรุงเทพฯ:บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2555, หน้า 124.

“การสังคายนา” หรือ “สังคีติ” โดยมีพระมหากัสสปะทำหน้าที่เป็นประธานซักถาม “ธรรม” และ “วินัย” อย่างเป็นระบบ คือ ตามลำดับและหมวดหมู่⁵ ในส่วนของธรรมนั้น ได้แก่ หลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ โดยแบ่งเป็นสองประเภท คือ ธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ตามกาลเทศะที่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือเหตุการณ์ และธรรมที่แสดงเฉพาะเนื้อหาล้วนๆ ส่วนวินัยได้แก่พุทธบัญญัติเกี่ยวกับความประพฤติของภิกษุและภิกษุณี จึงเรียกพระธรรมวินัยนี้รวมกันว่า “พระไตรปิฎก”⁶ หลังจากเสร็จสิ้นการสังคายนาครั้งนี้จึงได้มีการถ่ายทอดพระธรรมวินัยดังกล่าวด้วยการท่องจำสืบต่อกันมา เรียกวิธีนี้ว่า “มุขปาฐะ” ต่อมาจึงได้มีการจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษรในการสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่ 4 เมื่อประมาณปี พ.ศ. 460 ที่ประเทศศรีลังกา ซึ่งการถ่ายทอดโดยการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรนี้ เรียกว่า โปตถกาโรปนะ⁷ และสืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน

หลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกนั้นเมื่อพิจารณาถึงสาระของหลักธรรมในเรื่องที่เกี่ยวกับทาสในอินเดียในสมัยพุทธกาลอย่างถี่ย่านจะพบว่า มีความสอดคล้องกับหลักความเสมอภาค การพยายามแก้ไขปัญหาค้าทาสหรือการค้ามนุษย์ และหลักการปฏิบัติที่เหมาะสมต่อผู้ใช้งานแรงงานในปัจจุบันอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งหลักการดังกล่าวต่างก็อยู่ภายใต้แนวคิดสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นหลักการสากลที่ทั่วโลกให้การยอมรับ จึงอาจกล่าวได้ว่าธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้ในสมัยพุทธกาลนั้น ดำรงอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะยุคใดหรือสมัยใดก็ตาม ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“อุปปาทา วา ภิกขเวเตถาคตานอนูปปาทา วา” เป็นต้น แปลความว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตเจ้าทั้งหลายจะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม ชาตุนั้นคือ ธรรมฐิติ (ความดำรงอยู่ตามธรรมชาติ) ธรรมนิยาม (กฎธรรมชาติ) อิทัปปัจจยตา (ภาวะที่สรรพสิ่งเกิดดับตามเหตุตามปัจจัย) ก็ยังมีอยู่ พระตถาคตเจ้าย่อมตรัสรู้ทั่วถึงซึ่งชาตุนั้นแล้วบอกแสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่าย”⁸

5 พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พระไตรปิฎก : สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้, พิมพ์ครั้งที่ 15, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, 2554, หน้า 16.

6 พระไตรปิฎก หรือ ตปิฎก คือ คัมภีร์ว่าคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งต่อมาได้มีการจัดทำและรวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่ โดยแบ่งออกเป็น 3 หมวดใหญ่ ประกอบด้วย พระวินัยปิฎก ได้แก่ ข้อบัญญัติเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติของภิกษุและภิกษุณี, พระสุตตันตปิฎก ได้แก่ พระสูตรที่พระพุทธองค์ได้เทศนาสั่งสอน หรือตรัสในโอกาสต่างๆ ตามสมควร และพระอภิธรรมปิฎก ได้แก่ หลักธรรมในเชิงวิชาการล้วนๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หรือเรื่องราวใดๆ.

7 พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พระไตรปิฎก : สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้, หน้า 18-24.

8 พระธรรมโกศาจารย์, (2560), พระพุทธศาสนากับทฤษฎีคอนดัม : ความเหมือนที่แตกต่าง, สืบค้นวันที่ 1 เมษายน 2560, จากhttp://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=686&articlegroup_id=21.

3. แนวคิดในการนำเอาคนลงเป็นทาสในซีกโลกตะวันตกและซีกโลกตะวันออก

ในอดีตกาลประเพณีการนำเอาคนลงเป็นทาสนั้นเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในทั่วทุกมุมโลก ทั้งทางซีกโลกตะวันตกและซีกโลกตะวันออก เนื่องจากระบบทาสเป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดระบบชนชั้นทางสังคมและเป็นแรงงานในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจทั้งในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ซึ่งในส่วนนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงวิวัฒนาการในการนำเอาคนลงเป็นทาสและกระแสความคลี่คลายตัวในเรื่องดังกล่าวทั้งในซีกโลกตะวันตก และซีกโลกตะวันออก (อินเดีย) ดังนี้

3.1 แนวคิดการนำเอาคนลงเป็นทาสในซีกโลกตะวันตก

การนำเอาคนลงเป็นทาสในซีกโลกตะวันตกนั้น ปรากฏหลักฐานว่ามีอยู่ตั้งแต่ในยุคอารยธรรมกรีกโบราณ ดังจะเห็นได้จากงานเขียนของ Aristotle ซึ่งเขาเห็นว่า “ทาสคือเครื่องจักร (machine) ที่มีชีวิต” และสังคมจำเป็นต้องมีทาสเพื่อขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าในยุคกรีกโบราณนั้นพวกทาสได้แก่บุคคลที่มีหนี้สินและยอมขายตนเองลงเป็นทาส รวมทั้งเชลยศึกที่ถูกกวาดต้อนมาจากการทำสงคราม ดังนั้นในเอเธนส์จึงมีการซื้อขายทาสกันโดยเสรีและเปิดเผย โดยบุคคลที่เป็นทาสนั้นมีสถานะเปรียบเสมือนทรัพย์สินของนายทาส นายทาสจะปฏิบัติต่อทาสของเขายังไงก็ได้ ดังนั้นทาสจึงมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของนายทาสในฐานะผู้คอยรับใช้ซึ่งส่วนใหญ่แล้วทาสเหล่านี้มักจะเป็นแรงงานสำคัญในภาคอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม⁹ ต่อมาเมื่อเข้าสู่ยุคของอารยธรรมโรมัน (ประมาณ 500 ปีก่อนคริสตกาล – คริสต์ศตวรรษที่ 10) ประเพณีทาสเหล่านี้ก็ยังคงมีอยู่เช่นเดิม โดยทาสในสมัยโรมันนั้น ได้แก่ กลุ่มบุคคลที่ถูกกวาดต้อนมาในฐานะเชลยศึกหรือถูกขายลงเป็นทาส โดยที่กฎหมายโรมันได้กำหนดให้นายทาสสามารถใช้แรงงาน หรือขายทาสได้ ในขณะที่เดียวกันนายทาสก็สามารถปลดปล่อยให้ทาสพ้นจากการเป็นทาสเมื่อใดก็ได้ และนายทาสไม่มีสิทธิที่จะลงโทษ ทรมานทาสหรือฆ่าทาสได้ตามอำเภอใจ¹¹ แม้กฎหมายโรมันจะให้สิทธิแก่ทาสมากขึ้นก็ตาม แต่ก็ยังมีการแบ่งแยกทาสให้มีความแตกต่างกับคนทั่วไปอย่างเห็นได้ชัด โดยคนที่เป็นทาสนั้นจะถูกบังคับให้สวมปลอกคอที่มีแผ่นป้ายเหล็กสลักข้อความว่า ถ้าผู้ใดจับทาสที่หนีไปได้แล้วส่งคืนเจ้าของ ผู้นั้นจะได้รางวัลตอบแทน ส่วนทาสที่พยายามหนีครั้งแล้วครั้งเล่าจะถูกตีตราที่หน้าผากด้วยเหล็กเผาไฟ ตราส่วนใหญ่จะเป็นอักษร F

9 อธิยา โกมลกาญจน์, ประวัติศาสตร์อารยธรรมกรีก-โรมัน, พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2541, หน้า 71.

10 บุญศรี มิวังศ์อุโฆษ, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552, หน้า 3 – 18 และอธิยา โกมลกาญจน์, ประวัติศาสตร์อารยธรรมกรีก-โรมัน, หน้า 71.

11 ปรีดี เกษมทรัพย์, นิติปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ 13, กรุงเทพฯ:โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557, หน้า 131-132.

ย้อมมาจาก *fugitivus* ซึ่งหมายถึงผู้หลบหนี¹²

หลังจากอาณาจักรโรมันล่มสลายเมื่อทวีปยุโรปเข้าสู่ยุคกลางทาสได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการปกครองภายใต้ระบบศักดินาสวามิภักดิ์เพื่อสนับสนุนระบบชนชั้น ทาสในยุคนี้จึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นผู้ติดตามและคอยรับใช้ชนชั้นปกครองเป็นแรงงานในภาคเกษตรและเป็นกำลังพลในการทำสงครามแย่งชิงดินแดนระหว่างอาณาจักรต่างๆ เรือยมาจนกระทั่งเข้าสู่ยุคฟื้นฟูแนวคิดการนำเอาคนลงเป็นทาสในซีกโลกตะวันตกเริ่มเปลี่ยนแปลงไปภายหลังมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมจนกระทั่งเข้าสู่ยุคของการล่าอาณานิคม เมื่อความต้องการทรัพยากรเพื่อตอบสนองการอุปโภคบริโภคเพิ่มมากขึ้น ทาสได้กลายเป็นแรงงานสำคัญที่ขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจเพื่อป้อนผลผลิตทางการเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม จึงทำให้บรรดานักล่าอาณานิคมจับชาวอาณานิคมโดยเฉพาะชาวพื้นเมืองในดินแดนในทวีปแอฟริกาให้กลายเป็นแรงงานทาส โดยในยุคนี้แนวคิดเรื่องการนำเอาลงเป็นทาสได้พัฒนาเป็นธุรกิจการค้าขายทาสอย่างเสรี¹³ เช่น ในประเทศอังกฤษ ในปี ค.ศ. 1660 มีการจดทะเบียนบริษัทค้าทาสที่ถูกกฎหมาย ชื่อ เดอะ รอยัล แอฟริกัน คอมพานี¹⁴ เป็นต้น

อย่างไรก็ดีในยุคดังกล่าวการขนส่งทาสจากทวีปแอฟริกาไปยังดินแดนทวีปยุโรปและอเมริกา นั้นต้องขนส่งทางเรือ ซึ่งการขนส่งทาสแต่ละครั้งนั้นมีการเกณฑ์แรงงานทาสลงเรือเป็นจำนวนมาก สภาพความเป็นอยู่ของทาสในเรือจึงมีความแออัดและเกิดโรคระบาดในหมู่ทาส เช่น ไข้เหลือง ไข้มาลาเรีย ฯลฯ ทาสบางส่วนล้มตายในเรือในขณะที่ทาสที่รอดชีวิตก็เป็นพาหะนำโรคระบาดดังกล่าวไปสู่ทวีปยุโรปและอเมริกา¹⁵ ประกอบกับในช่วงระยะเวลาดังกล่าวแนวคิดปรัชญากฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาอีกครั้งภายใต้กระแสแนวคิดแบบเสรีนิยม¹⁶ โดยมีนักปรัชญาที่สำคัญ เช่น Samuel Pufendorf, John Locke, Jaen Jacque Roasseau เป็นต้น ซึ่งแนวคิดนี้เชื่อว่า มนุษย์ทุกคนเป็นปัจเจกชนที่มีอิสระในตนเอง สิทธิในชีวิตและร่างกายเป็นสิทธิที่มนุษย์ทุกคนมีอยู่ตามธรรมชาติ โดยแนวคิดนี้ได้ถือกำเนิดขึ้นเพื่อลดทอนอำนาจของกษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งพัฒนาเป็นการปกครองใน

12 Jehovah's witnesses, "Did you know?, What was life like for slaves in the Roman world". *The Watchtower*, Vol. 135 (No. 7), 1 April, 2014, p. 13.

13 สุทัศน์ ยกส้าน, (2560), William Wilberforce ผู้มีบทบาทเลิกค้าทาสในอังกฤษ, สืบค้นวันที่ 20 ตุลาคม 2560, จาก <http://www.manager.co.th/science/viewnews.aspx?NewsID=9600000004190>.

14 นฤพนธ์ สุดสวาท, (2556), ทาสกับสงครามสู่อิสรภาพ, สืบค้นวันที่ 20 ตุลาคม 2560, จาก <https://www.thairath.co.th/content/344193>.

15 สุทัศน์ ยกส้าน, (2560), William Wilberforce ผู้มีบทบาทเลิกค้าทาสในอังกฤษ, สืบค้นวันที่ 20 ตุลาคม 2560, จาก <http://www.manager.co.th/science/viewnews.aspx?NewsID=9600000004190>.

16 ผู้สนใจโปรดอ่านเพิ่มเติมใน ปรีดี เกษมทรัพย์, นิติปรัชญา, หน้า 202 – 220.

ระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น กระแสความคิดในการต่อต้านการมีทาสและการค้าทาสจึงเริ่มถือกำเนิดขึ้นในประเทศอังกฤษ โดยในปี ค.ศ. 1772 เมื่อ Granville Sharp ได้เสนอกฎหมายให้ทาสต่างด้าวที่เดินทางเข้ามาในอังกฤษจะได้รับอิสรภาพแต่กฎหมายดังกล่าวก็ไม่ผ่านความเห็นชอบของรัฐสภา ต่อมาในปี ค.ศ. 1789 William Wilberforce สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของอังกฤษ ได้เสนอกฎหมายต่อต้านการค้าทาสเข้าสู่รัฐสภาอีกครั้ง แม้ในท้ายที่สุดกฎหมายดังกล่าวจะไม่ผ่านความเห็นชอบของรัฐสภาแต่ก็ทำให้กระแสการต่อต้านการค้าทาสในอังกฤษเริ่มขยายตัวเพิ่มมากขึ้น และมีความพยายามที่จะเสนอให้มีการตรากฎหมายต่อต้านการค้าทาสหลายครั้ง จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1807 กฎหมายเลิกการค้าทาสจึงผ่านความเห็นชอบจากรัฐสภาของอังกฤษ¹⁷ ส่วนในทวีปอเมริกานั้น ภายหลังจาก 13 อาณานิคม ประกาศอิสรภาพจากอังกฤษ ทำให้เกิดรัฐใหม่ คือ สหรัฐอเมริกา แม้ในคำประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกามีการรับรองว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดเสรีนิยมก็ตาม แต่การนำเอาคนลงเป็นทาสยังเป็นที่แพร่หลายอยู่ในบางมลรัฐ จนกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างมลรัฐทางตอนเหนือซึ่งไม่ยอมรับการมีทาสกับมลรัฐทางตอนใต้ที่สนับสนุนให้มีการค้าขายทาสได้อย่างเสรี และนำไปสู่สงครามกลางเมือง (Civil War) ระหว่างฝ่ายเหนือกับฝ่ายใต้ในปี ค.ศ. 1861 – 1865¹⁸ ในระหว่างที่ทั้งสองฝ่ายกำลังสู้รบกัน ในปี ค.ศ. 1863 ประธานาธิบดี Abraham Lincoln ได้อาศัยอำนาจตามรัฐธรรมนูญมาตรา 2 ข้อ 2 ประกาศเลิกทาส (Emancipation Proclamation) และภายหลังจากสงครามกลางเมืองดังกล่าวสิ้นสุดลงจึงได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ (ฉบับที่ 13)¹⁹ ซึ่งการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญครั้งนี้ นักประวัติศาสตร์สหรัฐอเมริกาเห็นกันว่า เป็นการปฏิวัติอเมริกา ครั้งที่ 2 เพราะว่าการยกเลิกทาสในสหรัฐอเมริกา คือ จุดเริ่มต้นของการเติมเต็มคำประกาศอิสรภาพที่ทำให้ค่านับสัญญา มนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน (all men are created equal)²⁰ นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมากระแสการต่อต้านการนำเอาคนลงเป็นทาสก็ได้แผ่ขยายไปยังประเทศต่างๆ ซึ่งในบางประเทศเกิดขึ้นโดยสันติวิธีในขณะที่บางประเทศเกิดขึ้นโดยใช้ความรุนแรง จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1945 เมื่อได้มีการก่อตั้ง

17 สุทัศน์ ยกส้าน, (2560), William Wilberforce ผู้มีบทบาทเลิกค้าทาสในอังกฤษ, สืบค้นวันที่ 20 ตุลาคม 2560, จาก <http://www.manager.co.th/science/viewnews.aspx?NewsID=9600000004190>.

18 ผู้สนใจโปรดอ่านเพิ่มเติมใน อนันตชัย จินดาวัฒน์, ประวัติศาสตร์อเมริกา, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : ยิปซี, 2556, หน้า 517 – 572.

19 รัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 13

ข้อ 1 การมีทาสหรือซ้ารับใช้โดยไม่สมัครใจไม่อาจมีได้ในสหรัฐหรือดินแดนที่อยู่ภายใต้อำนาจสหรัฐ เว้นแต่กรณีเป็นการลงโทษสำหรับผู้กระทำความผิดอาญาตามกฎหมาย

ข้อ 2 ให้รัฐสภาใช้อำนาจในการบังคับให้เป็นไปตามบทบัญญัตินี้โดยการตราเป็นกฎหมายอย่างเหมาะสม.

20 Linda R. Monk, The World We Live By: Your Annotated Guide to the Constitution, New York : A Stone-song Press Book 2003, p. 209 อ้างถึงใน มานิตย์ จุมปา และพรสันต์ เลี้ยงบุญเลิศชัย, รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา คำอธิบายเรียงมาตราพร้อมคำพิพากษาศาลฎีกา กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2552, หน้า 191 – 192.

สหประชาชาติ จึงเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าการนำเอาคนลงเป็นทาสไม่ว่ารูปแบบใดก็ตามถือเป็นการละเมิดต่อสิทธิมนุษยชนซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ทุกคน ซึ่งหลักการดังกล่าวได้รับการรับรองไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights 1948)²¹

3.2 แนวคิดการนำเอาคนลงเป็นทาสในซีกโลกตะวันออก

ในทางซีกโลกตะวันออกนั้น²² แนวคิดเรื่องการนำเอาคนลงเป็นทาสนั้นได้ถือกำเนิดขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดสถานะชนชั้นที่ยืนยันถึงแนวคิดนี้ได้แก่ ระบบวรรณะในประเทศอินเดีย ซึ่งแต่เดิมเป็นที่ตั้งของอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ (ประมาณ 2500-1500 ปีก่อนคริสตกาล) โดยมีชาวพื้นเมืองเดิมคือชาวดราวิเดียน²³ (Dravidian) หรือมีลักษณะ ตั้งถิ่นฐานอยู่²⁴ ต่อมาชาวอารยัน²⁵ หรืออริยกะได้เข้ามารุกรานดินแดนดังกล่าวเมื่อประมาณ 1,500 ปีก่อนคริสตกาล และครอบครองดินแดนบริเวณนี้แทนพวกดราวิเดียน และนำระบบการปกครองแบบราชามาใช้ในการปกครอง และเมื่อระบบดังกล่าวผสมผสานกับแนวคิดดั้งเดิมของพวกดราวิเดียนที่นับถือเทพเจ้าและภูตผีปีศาจจึงทำให้เกิดระบบวรรณะขึ้น โดยการยกสถานะของกษัตริย์เป็นสมมติเทพ มีพราหมณ์เป็นสื่อกลางในการสื่อสารระหว่างกษัตริย์กับเทพเจ้าด้วยการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในช่วงแรกๆ ที่พวกอารยันเข้ามาตั้งถิ่นฐานนั้น ระบบวรรณะยังไม่มีความเข้มงวดมากนัก มีการแบ่งชนชั้นในสังคมเป็น 3 ชนชั้นกว้างๆ คือ นักรบ นักบวช และสามัญชน จนกระทั่งพวกอารยันสามารถยึดครองดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำสินธุได้ทั้งหมด พวกดราวิเดียนจึงถอยร่นไปอยู่ทางตอนใต้ ส่วนพวกที่เหลืออยู่ก็ถูกจับเป็นทาสจึงทำให้ชนทั้งสองเชื้อชาติแต่งงานและเกี่ยวดองเกลือกกลืนเป็นพวกเดียวกัน พวกอารยันซึ่งรังเกียจพวกดราวิเดียนเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เนื่องจากเป็นพวกดราวิเดียนเป็นพวกผิวดำ รูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ จึงหาวิธีกีดกันไม่ให้ทั้งสองชนเผ่าเกี่ยวดองกันอีกต่อไป เพื่อรักษาความบริสุทธิ์ของเชื้อชาติทำให้เกิดระบบวรรณะ (Caste) ขึ้น เพราะคำว่า วรรณะ แปลว่า สี ดังนั้นระบบวรรณะก็คือการกีดกันสีผิวนั่นเอง²⁶

21 ข้อ 4 บุคคลใดจะตกอยู่ในความเป็นทาส หรือสภาวะจำยอมไม่ได้ ทั้งนี้ ห้ามความเป็นทาส และการค้าทาสทุกรูปแบบ.

22 บทความนี้จะกล่าวถึงแต่เฉพาะทาสในอารยธรรมอินเดียโบราณเท่านั้น.

23 สันนิษฐานว่าเป็นพวกเผ่าณีโกรเผ่าหนึ่ง มีรูปร่างเตี้ย ผิวดำ จมูกกว้าง เป็นพวกหยาบคายและป่าเถื่อน.

24 ประภัสสร บุญประเสริฐ, ประวัติศาสตร์เอเชียใต้, พิมพ์ครั้งที่ 9, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2548, หน้า 53.

25 สันนิษฐานว่าเป็นพวกยูโรเปียนอารยัน มีผิวขาว รูปร่างสูงใหญ่ จมูกโด่ง ศีรษะค่อนข้างยาว ผมสีอ่อน และรูปร่างได้สัดส่วน.

26 ดนัย ไชยโยธา, ประวัติศาสตร์เอเชียใต้ยุคโบราณ, กรุงเทพฯ: บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, 2527, หน้า 51-52 และ ประภัสสร บุญประเสริฐ, ประวัติศาสตร์เอเชียใต้, หน้า 58-63.

ระบบวรรณะถูกสร้างขึ้นมาจากได้แนวความคิดแบบเทววิทยาตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งปรากฏในคัมภีร์ฤคเวทว่า “จากปากของเขา (ปุรุช) กลายเป็นพราหมณ์ จากแขนทั้งสองกลายเป็นราชัน (กษัตริย์) จากตะโพกทั้งสองเป็นไวยสยะ (แพศย์) และจากเท้าทั้งสองศูทรก็เกิดมา”²⁷ ชาวฮินดูเชื่อในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด และเชื่อว่า พระพรหมทรงสร้างมนุษย์และกำหนดหน้าที่ของมนุษย์แต่ละคนไว้เพื่อให้เกิดสันติ จึงทำให้เกิดวรรณะ 4 วรรณะ และแบ่งหน้าที่ (ธรรมะ) ของแต่ละวรรณะออกจากกันอย่างชัดเจน²⁸ และหากคนในวรรณะใดได้ปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองได้อย่างถึงพร้อมแล้วก็จะได้เกิดในวรรณะที่สูงขึ้นในภพชาติต่อไป²⁹ ระบบวรรณะจึงกลายเป็นเครื่องมือในการกำหนดสถานะและหน้าที่ของคนในสังคมอินเดียโบราณได้เป็นอย่างดี อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงสติปัญญาของชาวอารยันที่สามารถนำเอาหลักของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับศาสตร์แห่งการปกครองและกฎหมายมาบูรณาการร่วมกันเพื่อให้เกิดผลใช้บังคับได้จริงได้อย่างลงตัว ดังตาราง

ตารางแสดงการแบ่งวรรณะตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

วรรณะ	ที่มาของแต่ละวรรณะ ที่ยึดโยงกับพระผู้เป็นเจ้า		หน้าที่ทางสังคม	ชนเผ่า
พราหมณ์	พระโอษฐ์ (ปาก)	ผู้สั่งสอน	ศึกษาพระเวท, สั่งสอนศิลปวิทยา, ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา	อารยัน
กษัตริย์	พระพาหา (แขน)	ผู้ปกครอง, ผู้ปกป้อง	ปกครองบ้านเมือง, บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่บ้านเมือง, ป้องกันภัยจากศึกสงคราม	อารยัน
แพศย์	พระเพลา (ตะโพก)	ผู้รองรับ	สร้างและขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ ประกอบกลสิกรรมและพาณิชยกรรม เช่น ทำไร่ทำนา งานฝีมือ เลี้ยงสัตว์ค้าขาย	อารยัน

27 ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, ศาสนาสำคัญของโลก, หน้า 47.

28 การจัดโครงสร้างชั้นทางสังคมโดยการแบ่งงานกันทำตามหน้าที่ในระบบวรรณะของฮินดูนั้น มีความคล้ายคลึงกับการแบ่งกลุ่มคนของเพลโตซึ่งได้แบ่งคนออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ นักปกครอง ผู้ช่วยนักปกครอง และชนชั้นกรรมาชีพ โดยเพลโตใช้คุณธรรมและสติปัญญาเป็นเกณฑ์ในการจัดแบ่งและกำหนดหน้าที่ของคนเหล่านั้น ผู้สนใจโปรดอ่านเพิ่มเติมในปริทัศน์ เกษมทรัพย์, นิติปรัชญา, หน้า 110-113.

29 ดนัย ไชยโยธา, ประวัติศาสตร์เอเชียใต้ยุคโบราณ, หน้า 100.

ศุท	พระบาท (เท้า)	ผู้รับใช้	รับใช้ในวาระพระราชมณั กษัตริย์ และแพศย์	ตราวิ เดียน
-----	------------------	-----------	---	----------------

จากตารางดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ชาวอารยันได้ใช้ระบบวรรณะในการสร้างชนชั้นทางสังคมขึ้นมาเพื่อกีดกันชาวตราวิเดียน จึงทำให้เกิดวรรณะศุท ซึ่งถือเป็นชนชั้นต่ำสุดและกีดกันพวกศุทมิให้มีสถานะในทางสังคมเทียบเท่ากับวรรณะอื่นๆ เช่น ห้ามมิให้นั่งเสมอกับวรรณะอื่น หากฝ่าฝืนวรรณะอื่นย่อมสามารถตีเดียนหรือลงโทษศุทผู้นั้นได้³⁰ ดังนั้นโดยทั่วไปแล้ววรรณะศุทจึงมีสถานะเป็นทาสทำหน้าที่รับใช้วรรณะอื่น ๆ และเพื่อมิให้มีการละเมิดกฎแห่งวรรณะ คัมภีร์มนูศาสตร์ยังได้กำหนดให้มีวรรณะย่อยๆ ในกรณีที่มีการแต่งงานข้ามวรรณะเกิดขึ้น และกีดกันมิให้ชายที่มีวรรณะต่ำแต่งงานกับหญิงที่มีวรรณะสูงกว่า เช่น บุตรที่เกิดจากบิดาที่อยู่ในวรรณะศุทกับมารดาอยู่ในวรรณะพราหมณ์นั้น จะถูกเรียกว่า “จันฑาล”³¹ ซึ่งถือว่าเป็นชั้นต่ำสุด และเป็นที่ยังเกลียดเหยียดหยามจากวรรณะอื่นๆ เป็นอย่างมาก หน้าที่ของพวกจันฑาล จึงได้แก่งานที่ต้องอยู่กับความสกปรก เช่น ล้างส้วม ขนอูจากระ ช่อมรองเท้า ขอบาน เป็นต้น และเพื่อป้องกันมิให้พวกจันฑาลเข้าใกล้คนวรรณะอื่นๆ พวกนี้จึงมักมีสัญลักษณ์โดยการแขวนลูกกระพรวน และเมื่อเวลาเดินไปเดินมาต้องถือไม้เคาะบอกว่าเป็นจันฑาลอยู่ตลอดเวลา³²

อิทธิพลของระบบวรรณะในอินเดียได้แผ่ขยายไปยังอาณาจักรโบราณในทวีปเอเชีย การขายตนเองลงเป็นทาสหรือการขายคนในครอบครัวลงเป็นทาสเป็นประเพณีที่ชาวเอเชียให้การยอมรับกันโดยทั่วไปว่าสามารถทำได้ ทาสจึงกลายเป็นแรงงานที่สำคัญและกลายเป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบชนชั้นทางสังคมที่ยังรากลึกอยู่กับวิถีในการดำเนินชีวิตของชาวเอเชียที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอารยธรรมอินเดียโบราณมาอย่างยาวนาน ซึ่งแม้แต่ประเทศไทยเองก็ยอมรับให้มีการซื้อขายทาสกันได้โดยมีการรับรองการมีทาสไว้ใน “พระอัยการทาส” ซึ่งเป็นกฎหมายที่ตราขึ้นตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาสืบเนื่องมาจนกระทั่งมีการเลิกทาสในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

4. ทรรศนะในทางพระพุทธศาสนากับการนำเอาคนลงเป็นทาส

ในสมัยพุทธกาลนั้น ได้มีการแบ่งทาสออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ทาสเกิดภายใน คือ ลูกที่

30 เรื่องเดียวกัน, หน้า 98.

31 มหาตมะ คานธี เรียกคนเหล่านี้ว่า พวก “หริชน” แปลว่า คนของพระเจ้า.

32 ดนัย ไชยโยธา, ประวัติศาสตร์เอเชียใต้ยุคโบราณ, หน้า 101-102.

เกิดจากทาส (ทาสี) ย่อมเป็นทาสเช่นเดียวกับมารดาผู้ให้กำเนิด, ทาสที่ช่วยมาด้วยทรัพย์ คือ ทาสที่นายทาสซื้อตัวมาจากนายเงินผู้อื่นแล้วนำทาสนั้นมาเป็นทาสของตน, ทาสที่เขานำมาเป็นเชลย คือ ทาสที่ถูกกวาดต้อนมาภายหลังจากที่กษัตริย์เป็นผู้ชนะสงครามฝ่ายที่แพ้สงครามก็จะถูกจับลงเป็นทาส และบุคคลที่ยอมเป็นทาสเอง คือ ทาสที่ยอมขายตนเองลงเป็นทาสเพื่อให้ได้รับการเลี้ยงดูหรือคุ้มครองจากผู้เป็นนายทาส ซึ่งการนำเอาคนลงเป็นทาสในสมัยพุทธกาลเป็นประเพณีที่สืบทอดมาจากระบบวรรณะตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ทาสจึงมีสถานะเป็นเหมือนทรัพย์สินอย่างหนึ่งของนายทาส และมีหน้าที่รับใช้และทำตามคำสั่งของนายทาสอย่างเดียวกันนั้น อย่างไรก็ตามในพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้ทรงวางแนวทางให้พุทธบริษัท 4 รวมถึงพุทธศาสนิกชนปฏิบัติต่อบุคคลที่เป็นทาสในยุคนั้นโดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกทั้งในฐานะที่เป็น “ธรรมะ” และ “วินัย” ดังนี้

4.1 ทัศนคติในการปฏิบัติต่อทาสที่ปรากฏในพระสูตรปิฎก

ในทางพระพุทธศาสนานั้น “ธรรมหรือธรรมะ” คือ ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดา เป็นกฎที่มีอยู่ตามธรรมชาติ แม้พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิดก็มีอยู่อย่างนั้น³³ เมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้พระองค์ทรงค้นพบธรรมและเข้าถึงตัวความจริงของธรรมนี้ และได้้นำเอาธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบเทศนาสั่งสอนให้แก่ผู้อื่นให้ได้ทราบและปฏิบัติตาม ซึ่งธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงตามโอกาสต่างๆ นั้น ได้ถูกบันทึกไว้ในพระสูตรปิฎกในเวลาต่อมา ดังนั้น ธรรมะที่ปรากฏในพระสูตรปิฎกจึงล้วนแต่เป็นกฎของธรรมชาติที่เป็นความจริงที่มนุษย์ทุกคนไม่อาจปฏิเสธได้ อีกทั้งยังคุ้มครองการที่มนุษย์ทุกคนควรน้อมนำไปปฏิบัติให้เกิดผลที่สอดคล้องกับธรรมชาติซึ่งก็คือประโยชน์สุขของชีวิตแก่ตนเองและผู้อื่น โดยธรรมที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงเทศนาไว้นั้นส่วนหนึ่งได้กล่าวถึงการปฏิบัติต่อทาสในฐานะที่ “ทาสเป็นมนุษย์เฉกเช่นเดียวกับชนชั้นวรรณะอื่น ๆ ” กล่าวคือ มีการแสดงถึงท่าทีของพระพุทธศาสนาที่มีการตีความต่อคติความเชื่อในเรื่องวรรณะของศาสนาพราหมณ์ฮินดู การวางแนวทางให้ฤๅษณ์ปฏิบัติต่อทาสโดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์ และท่าทีของพระพุทธศาสนาในการนำคนลงเป็นทาสหรือซื้อขายทาส ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.1.1 ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อคติความเชื่อในเรื่องวรรณะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

หากพิจารณาถึงคติความเชื่อเรื่องระบบวรรณะในอินเดียโบราณเปรียบเทียบกับแนวคิดทางด้านสิทธิมนุษยชนในปัจจุบันนั้น จะพบว่าคติความเชื่อดังกล่าวมีลักษณะของการละเมิดศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์อย่างชัดเจน เนื่องจากการแบ่งสถานะและหน้าที่ของบุคคลโดยระบบวรรณะนั้นเป็นการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลโดยอาศัยความแตกต่างของเชื้อชาติเป็นเกณฑ์สำคัญ แต่ในสมัย

33 สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) , นิติศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ 20, กรุงเทพฯ: ญาณุชน, 2560, หน้า 25.

พุทธกาลนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้ทรงแบ่งคนออกเป็นวรรณะต่างๆ ตามคติความเชื่อของพราหมณ์ – ฮินดูแต่อย่างใด ดังปรากฏใน อัครัญสูตร พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิวรรค สรุปใจความได้ว่า

เมื่อครั้งที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปราสาทของนางวิสาขา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี ได้ตรัสถาม สามเณรว่าเสฏฐะและสามเณรภราทวาชะ ผู้ซึ่งเคยเป็นวรรณะพราหมณ์และได้มาบวชเป็นสามเณรว่า พวกพราหมณ์ที่เป็นญาติของทั้งสองได้ว่ากล่าวติเตียนว่าอย่างไรบ้าง สามเณรทั้งสองทูลว่า ถูกด่าว่าอย่างรุนแรงที่ละทิ้งวรรณะพราหมณ์ซึ่งเป็นวรรณะประเสริฐอันเกิดจากพระโอษฐ์ของพระพรหม เหตุใดจึงมาเข้ารีตกับพวกคิริชะโล้น ซึ่งเป็นวรรณะต่ำทราม พระพุทธองค์จึงตรัสว่า พวกพราหมณ์เหล่านั้นมิได้รู้จริง เพราะพราหมณ์ทั้งหลายล้วนเกิดมาจากช่องคลอดของนางพราหมณี หาได้เกิดจากพระโอษฐ์ของเท้ามหาพรหมแต่อย่างใดไม่ ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ หรือศูทร ต่างก็มีได้เกิดจากพระพรหม แต่ล้วนเกิดมาจากช่องคลอดของผู้เป็นมารดาเสมอกันทั้งสิ้น และไม่ว่าจะเกิดมาจากวรรณะใดก็ตามหากประพฤติกายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต ก็ควรได้รับการยกย่องว่าประเสริฐ แต่หากวรรณะทั้งสี่ประพฤติกายทุจริต วชิทุจริต มโนทุจริต ก็ควรได้รับการติเตียนว่าเลวทราม³⁴

อัครัญสูตรดังกล่าวแสดงให้เห็นชัดเจนว่า พระพุทธองค์มิได้ทรงแบ่งแยกคนจากชนชั้นวรรณะ แต่ทรงแบ่งแยกคนออกเป็น 2 จำพวก โดยอาศัยหลักการการประพฤติธรรมเป็นเกณฑ์ อันได้แก่ 1) บุคคลที่ประพฤติอยู่ในกุศลธรรม ซึ่งเป็นบุคคลที่ควรค่าแก่การยกย่องสรรเสริญไม่ว่าบุคคลนั้นจะเกิดจากชนชั้นวรรณะใดก็ตาม และ 2) บุคคลที่ประพฤติอยู่ในอกุศลธรรมซึ่งหากผู้ที่เกิดในวรรณะพราหมณ์หรือกษัตริย์ประพฤติอยู่ในอกุศลธรรมก็สมควรแก่การถูกตำหนิติเตียน ดังนั้นชาติกำเนิดหรือความแตกต่างทางเชื้อชาติที่ต่างกันจึงมีอาจลดคุณค่าของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลใดได้ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าในทศณะของพระพุทธศาสนานั้นมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเกิดในเชื้อชาติหรือวรรณะใดมนุษย์ทุกคนย่อมมีความเสมอภาคกันนั่นเอง

4.1.2 ท่าทีของพระพุทธศาสนากับการวางแนวทางให้คฤหัสถ์ปฏิบัติต่อทาสโดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

สภาพสังคมของอินเดียในสมัยพุทธกาลที่ยังคงยึดถือและเคร่งครัดในระบอวรรณะอย่างเข้มงวดทำให้ชาวอินเดียส่วนใหญ่ยังคงนิยมที่จะมีทาสไว้ในปกครองในฐานะคนรับใช้และในฐานะแรงงาน ซึ่งพระพุทธองค์ไม่สามารถที่จะสั่งการให้บุคคลเหล่านั้นปลดปล่อยทาสให้เป็นไทได้เว้นแต่บุคคลดังกล่าวจะสมัครใจที่จะปลดปล่อยทาสเหล่านั้นเอง ดังนั้น พระพุทธองค์จึงได้ทรงวางแนวทาง

34 กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 11, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ:หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา), 2514, หน้า 71 – 76.

ให้บุคคลที่ยังคงยึดติดกับระบบวรรณะปฏิบัติต่อทาสในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่งมิใช่ปฏิบัติต่อทาสในฐานะที่เป็นทรัพย์สินของนายทาส โดยให้คำนึงถึงความเหมาะสมตามสมควรประหนึ่งว่าทาสหรือคนรับใช้เป็นสมาชิกคนหนึ่งในครอบครัว ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกสรุปใจความได้ว่า

เมื่อครั้งที่อุคคตสรีรพราหมณ์กำลังจะประกอบพิธีบูชาด้วยไฟเผาโคตัวผู้ โคตัวเมีย ลูกโค แพะ และแกะอย่างละ 500 ตัว ด้วยความเชื่อว่าเมื่อกระทำการเช่นนี้แล้วย่อมจะได้านิสงค์แห่งบุญมาก พระพุทธรองค์จึงได้ตรัสสั่งสอนอุคคตสรีรพราหมณ์ว่าการกระทำเช่นนั้นนอกจากจะไม่ได้บุญแล้วกลับยังเป็นบาปติดตัวไปมากมายอีกด้วย ดังนั้นการบูชาที่ถูกต้องและจะได้านิสงค์ที่ดีนั้นจะต้องบูชาไฟ 3 ประการ เรียกว่า “อัคคิสูตฺร” ดังปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาตว่า

“...อุทฺทพฺรพราหมณํ ไฟ 3 กองนี้ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ 3 กองเป็นไฉน คือ ไฟคืออาหุไนยบุคคล 1 ไฟคือคหบดี 1 ไฟคือทักษิณียบุคคล 1....ก็ไฟคือคหบดีเป็นไฉน คนในโลกนี้ คือ บุตร ภรรยา ทาส หรือคนใช้ นี้เรียกว่าไฟคือคหบดี ฉะนั้น ไฟคือคหบดีจึงควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ...”³⁵

การที่พระพุทธรองค์ทรงตรัสถึงอัคคิสูตฺรนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณและโทษของไฟ ดังนั้น หากบุคคลใดบูชาไฟในทางที่ไม่ถูกต้อง ย่อมก่อให้เกิดโทษได้ เช่น การบูชาด้วย การประหารสัตว์ เป็นบาป เป็นการสร้างทางไปสู่อกุศล แต่ถ้าบุคคลใดบูชาไฟอย่างถูกต้องย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ ซึ่งไฟที่ควรบูชาในที่นี้รวมไปถึงการบูชาไฟคหบดี ซึ่งได้แก่การบำรุงเลี้ยงดูคนในครอบครัว อันประกอบด้วย สามี ภรรยา บุตรธิดา รวมทั้งข้าทาสบริวารซึ่งเป็นทาสีทาสด้วย ดังนั้นนายทาสจึงต้องปฏิบัติต่อทาสซึ่งเป็นบริวารในครอบครัวให้เหมาะสมตามสมควรซึ่งย่อมก่อให้เกิดความสุขในครอบครัว

หลักปฏิบัติต่อทาสอีกประการหนึ่งที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก คือ การปิดป้องทิศ 6 ซึ่งพระพุทธรองค์ได้ตรัสสั่งสอนแก่สังคาลกมณพ สรุปใจความได้ว่า ก่อนที่บิดาของสังคาลกมณพจะถึงแก่กรรม ได้สั่งเสียแก่สังคาลกมณพให้ไหว้ทิศ 6 สังคาลกมณพจึงได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า เขาไหว้ทิศกันอย่างไร พระพุทธรองค์จึงตรัสกับสังคาลกมณพว่า อริยสาวกพึงละกรรมกิเลส 4 ประการ ไม่ทำบาปเพราะเหตุ 4 ประการ และไม่ข้องแวะอบายมุข 6 ประการ ย่อมเป็นผู้ปราศจากบาปกรรม 14 ประการ และได้ชื่อว่าเป็นผู้ปิดป้องทิศ 6 ได้ ดังปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย

35 กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 23, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ:หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา), 2514, หน้า 44 – 47.

ปาฏิหาริย์ สิ่งลึกลับ สุนทรียภาพ

“...คุณครูเคยบอกคุณครู ก็อธิบายว่าเป็นผู้ปกปิดทศทั้ง 6 อย่างไร ท่านฟังทราบทศ 6 เหล่านี้ คือ ฟังทราบมารดาบิดาว่าเป็นทศเบื้องหน้า...ทาสและกรรมกรเป็นทศเบื้องต่ำ...”³⁶

คำว่า ปิดป้องทศ นั้น หมายถึง ปิดช่องต่อระหว่างตนกับบุคคลที่เกี่ยวข้องตามฐานะในทศ ³⁷ หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึงหลักการปฏิบัติต่อกันระหว่างบุคคลตามสถานะและหน้าที่ซึ่งมีต่อกันนั่นเอง สำหรับการปฏิบัติต่อทศเบื้องต้นนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสสั่งสอนสังคัลลมานพว่า

“...คุณครูเคยบอกคุณครูทาสกรรมกรผู้เป็นทศเบื้องต่ำอันนายฟังบำรุงด้วยสถาน 5 คือ ด้วยจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง 1 ด้วยให้อาหารและรางวัล 1 ด้วยรักษาในคราวเจ็บไข้ 1 ด้วยแจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน 1 ด้วยปล่อยในสมัย 1 ฯ...”³⁸

จากกรณีดังกล่าวจะเห็นได้ว่า แม้ในสมัยพุทธกาลจะยังคงมีประเพณีทาสอยู่ก็ตาม แต่พระพุทธองค์ก็ทรงสอนให้นายทาสเคารพต่อสิทธิของทาสและปฏิบัติต่อทาสอย่างเหมาะสมด้วยความเมตตาปราณีเสมือนหนึ่งว่าทาสเป็นเพื่อนมนุษย์ร่วมโลกและเป็นคนในครอบครัว ในขณะที่คติความเชื่อของอินเดียโบราณ และคติความเชื่อของกรีก-โรมันซึ่งอยู่ในช่วงระยะเวลาเดียวกันกับในสมัยพุทธกาลกลับมองว่านายทาสจะปฏิบัติต่อทาสจะอย่างไรก็ได้ เพราะทาสเป็นทรัพย์สินของนายทาสเท่านั้น

4.1.3 ท่าทีของพระพุทธศาสนากับการนำเอาคนลงเป็นทาสและการค้าขายทาส

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงหลักธรรมว่าด้วยการค้าขายที่อุบาสกไม่ควรประกอบ 5 ประการ หรือที่เรียกว่า “มิจฉวนณิชา 5”ไว้ โดยสังคัลลมานพหรือการค้าขายสัตว์ ก็เป็นข้อห้ามประการหนึ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่าไม่พึงกระทำ ดังปรากฏใน พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจกนิบาต จตุตถปัณณาสก์ วณิขสูตร ว่า

“คุณครูทั้งหลาย การค้าขาย 5 ประการนี้ อันอุบาสกไม่พึงกระทำ 5 ประการเป็นไฉน คือ การค้าขายศาตรา 1 การค้าขายสัตว์ 1 การค้าขายเนื้อสัตว์ 1 การค้าขายน้ำเมา 1 การค้าขายยาพิษ 1 คุณครูทั้งหลายการค้าขาย 5 ประการนี้แล อันอุบาสกไม่พึงกระทำ ฯ...”³⁹

36 กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 11, หน้า 169.

37 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสุตตันตปิฎก เล่ม 1, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551, หน้า 229.

38 กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 11, หน้า 171.

39 กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 22, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา), 2514, หน้า 206.

ในอรรถกถาได้อธิบายว่าสัตตวณิชชาในที่นี้หมายถึงการค้ามนุษย์⁴⁰ อันได้แก่ การจำจวน แลกเปลี่ยนด้วยเงินทองเพื่อสำเร็จความพอใจที่เนื่องด้วยชีวิตมนุษย์ เช่น การซื้อประเวณี ตลอดถึงการค้าขายเด็ก การค้าทาส ตลอดจนการใช้แรงงานเด็กและสตรีอย่างทารุณเพื่อผลกำไร ซึ่งในสมัยพุทธกาลนั้นการซื้อขายทาสและการค้าประเวณีเป็นสิ่งที่บุคคลทั่วไปสามารถจะกระทำได้นี้เนื่องจากมิได้ขัดต่อกฎหมาย แต่พระพุทธองค์กลับทรงเห็นว่า แม้การกระทำดังกล่าวจะไม่ต้องห้ามตามกฎหมาย แต่ก็เป็นการกระทำที่ทารุณ โหดร้ายและเบียดเบียนชีวิตผู้อื่น ซึ่งขัดต่อหลักศีลธรรมอันดีและขัดกับหลักมนุษยธรรม เนื่องจากการกระทำที่ทำให้มนุษย์หมดอิสรภาพในตนเอง⁴¹ ดังนั้นอุบาสกหรืออุบาสิกา ซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดพระรัตนตรัยและยอมรับนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนจึงไม่พึงกระทำการดังกล่าว

4.2 ทรรศนะในการปฏิบัติต่อทาสที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายว่า วินัย” คือ การจัดตั้งวางระบบแบบแผนที่เป็นสมมุติเพื่อบังคับเกณฑ์กติกาในสังคม⁴² ส่วน “วินัย” หรือ “พระวินัยปิฎก” ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกนั้น หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นเพื่อใช้เป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในหมู่สังฆะ ซึ่งได้แก่ ภิกษุและภิกษุณี⁴³ ดังนั้นวินัยจึงมิใช่แค่เพียงข้อห้ามที่ห้ามประพฤติดังหากผู้ใดฝ่าฝืนย่อมต้องได้รับโทษเท่านั้น แต่วินัยยังเป็นเครื่องมือในการฝึกเพื่อสนับสนุนและพัฒนาให้สังฆะสามารถปฏิบัติตนเพื่อให้เข้าถึงธรรมได้อีกด้วย⁴⁴ ซึ่งในพระวินัยปิฎกเองก็ได้มีการบัญญัติถึงความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุและภิกษุณีกับทาสไว้ ทั้งการห้ามมิให้มีการบวชให้ทาส และการห้ามมิให้ภิกษุและภิกษุณีมีทาสไว้คอยรับใช้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.2.1 การห้ามมิให้มีการบวชให้ทาส

ในสมัยพุทธกาลนั้นมีทาสหลายคนได้ขอบวชเป็นภิกษุเพื่อให้ตนเองหลุดพ้นจากการเป็นทาส พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติพระวินัยห้ามมิให้มีการบวชให้ทาส ดังปรากฏใน มหาขันธกะ พระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค 1 สรุปใจความว่า

40 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม 3, กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551, หน้า 321 และ อรรถกถา อังคุตตรนิกาย ปิยจกนิบาต จตุตถปณณาสก อุปาสกวรรคที่ ๓ วมัชชสูตร, สืบค้นวันที่ 1 เมษายน 2560, จาก <http://www.84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=22&i=177>

41 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม 3, หน้า 321.

42 สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) , นิติศาสตร์แนวพุทธ, หน้า 40 – 41.

43 เรื่องเดียวกัน, หน้า 23 – 34.

44 เรื่องเดียวกัน, หน้า 68 – 72.

ทาสคนหนึ่งหนีไปบวชเป็นพระภิกษุ นายทาสพบทาสคนนั้นเข้าจึงทักท้วงว่า เหตุใดทาสคนนั้นจึงบวชได้ จึงติเตียนว่า เหตุใดจึงให้ทาสบวชได้ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย คนเป็นทาสภิกษุไม่พึงบวช รูปใดให้บวช ต้องอาบัติทุกกฏ”⁴⁵

สิ่งที่น่าพิจารณาในประเด็นนี้ คือ การที่พระพุทธองค์ทรงห้ามมิให้บวชให้ทาสนั้นถือเป็นการกีดกันทาสออกจากเหล่าพระภิกษุสงฆ์ อันเป็นการจำกัดสิทธิของบุคคลและเป็นการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลที่มีสถานะแตกต่างกันใช่หรือไม่? หากพิจารณาถึงเหตุผลในข้อนี้ให้ถี่ถ้วนจะพบว่า ประเพณีทาสในอินเดียชั้นฝักรากลึกอยู่กับระบบวรรณะมาอย่างช้านาน ซึ่งพระพุทธองค์ไม่สามารถที่จะทำให้ระบบทาสสิ้นไปได้ แต่เหตุผลที่พระพุทธองค์ทรงห้ามมิให้บวชให้ทาสนั้นเนื่องจากการไม่ต้องการให้ผู้เป็นทาสปลดแอกตนเองให้เป็นไทด้วยการหนีมาบวช แต่การมาบวชนั้นต้องการเป็นบวชเพื่อศึกษาพระธรรมซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้เพื่อให้เข้าถึงหนทางแห่งการดับทุกข์ และยังเป็นกุศโลบายให้นายทาสกระทำในสิ่งที่เป็นกุศลธรรมโดยการให้อิสระแก่ทาสที่ต้องการจะออกบวช ดังนั้นแล้วหากทาสคนใดประสงค์จะบวชจึงจักต้องได้รับอิสรภาพจากนายทาสก่อน ก่อนที่บุคคลใดจะบวชพระอุปัชฌาย์จึงต้องมีการสวดถามอันตรายิทธิกรรม 13 ข้อก่อน และหนึ่งในนั้นพระอุปัชฌาย์จะถามผู้บวชว่า “ภุชิสโสสิ (เธอเป็นไทย (มีโซทาส) หรือ ?) ผู้บวชพึงรับว่า “อามะ ภันเต (ขอรับ เจ้าข้า) ดังปรากฏในมหาวรรค ภาค 1 อุโบสถขันธกะ พระวินัยปิฎก ว่า

“...ดูกรภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้ภิกษุผู้ให้อุปสมบท ถามอันตรายิทธิกรรม 13 ข้อ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็แล พึงถามอุปสัมปทาเปกขะอย่างนี้...เป็นชายหรือ เป็นไทย หรือ...”⁴⁶

นอกจากนี้การที่พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตให้มีการบวชให้ทาสนั้นยังเป็นการป้องกันการแบ่งชนชั้นวรรณะในหมู่สังฆะได้อีกด้วย เพราะเมื่อทาสได้รับอิสระและได้บวชเป็นภิกษุหรือภิกษุณีแล้วและย่อมได้รับสิทธิทั้งปวงเทียบเท่ากับภิกษุรูปหรือภิกษุณีรูปอื่น⁴⁷ ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก จุลวรรค ภาค 2 ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนแม่น้ำใหญ่บางสาย คือ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรรพุมที ไหลถึงมหาสมุทรแล้วย่อมละนามและโคตรเดิมเสียถึงซึ่งอันนับว่ามหาสมุทร

45 กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 4, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ:หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา), 2514, หน้า 146.

46 กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 4, หน้า 181-182.

47 สุชีพ ปุญญานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา บทที่ 3 การเลิกทาส, สืบค้นวันที่ 1 เมษายน 2560 จาก <http://www.dharma-gateway.com/ubasok/sucheep/sucheep-01-03.htm>

ที่เดียว วรรณะ 4 เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ก็เหมือนกัน ออกจาก
เรือนบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละชื่อตระกูล
เดิมเสีย...”⁴⁸

ด้วยเหตุนี้ในสมัยพุทธกาลจึงมีทาสหรือทาสีจำนวนมากที่ได้รับการปลดปล่อยให้เป็นไท
และออกบวชจนสามารถบรรลุธรรมผล เช่น พระปุณณิกาเถรีภิกษุณีผู้ซึ่งเคยเป็นทาสในเรือนเบี้ย
ของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เป็นต้น จะเห็นได้ว่าการที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัยไว้เช่นนี้ แสดง
ให้เห็นว่าทรงมิได้รังเกียจหรือเหยียดหยามผู้เป็นทาสแต่อย่างใด ในทางตรงข้ามพระวินัยข้อนี้กลับ
ทำให้ทาสได้มีโอกาสเป็นอิสระและยกสถานะของตนให้สูงขึ้นเทียบเท่ากับปัจเจกชนทั่วไปอีกด้วย

4.2.2 การห้ามมิให้ภิกษุและภิกษุณีมีทาสไว้คอยรับใช้

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงพุทธบัญญัติที่พระพุทธองค์ทรงห้ามมิให้ภิกษุรับทาสที่มีผู้มอบ
ให้ ดังปรากฏในเทวชีขสูตร ที่ฉนิกาย พระสุตตันตปิฎก สลขันธวรรค ว่า

“ดูกรวราเสฏฐะ อย่างไรก็ตามก็จงเชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล...

17. เธอเว้นขาดจากการรับทาสีและทาส...”⁴⁹

และในพระวินัยปิฎกก็ได้ทรงห้ามมิให้ภิกษุณีมีทาสไว้ใช้ ดังปรากฏใน จุลวรรค ภาค 2 ภิกษุ
นีขันธกะ ว่า

“สมัยนั้นภิกษุณีฉัพพคีย์...ใช้กรรมกรให้บำรุง ใช้กรรมกรหญิงให้บำรุง...ตรัสว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณี...ไม่พึงใช้ทาสให้บำรุง ไม่พึงใช้ทาสีให้บำรุง...”⁵⁰

ในสมัยพุทธกาลนั้นการที่บุคคลใดได้ตัดสินใจบวชเป็นภิกษุหรือภิกษุณีย่อมถือว่าบุคคลดังกล่าวได้ตัดสินใจละเว้นปลีกตัวออกไปจากการเบียดเบียน และปลีกตัวออกจากกาม ทั้งกิเลสกาม
และวัตถุกาม ดังนั้น การที่ภิกษุหรือภิกษุณีมีทาสไว้คอยรับใช้นั้นก็ถือเป็นการเบียดเบียนชีวิตมนุษย์
ประการหนึ่ง พระพุทธองค์จึงทรงห้ามมิให้ภิกษุหรือภิกษุณีมีทาสไว้รับใช้ นอกจากนี้แล้วการที่
พระพุทธองค์ทรงห้ามมิให้ภิกษุหรือภิกษุณีมีทาสไว้รับใช้ ยังเป็นการสร้างความเสมอภาคในหมู่ภิกษุ
และภิกษุณี เนื่องจากการแสดงให้เห็นว่าไม่มีภิกษุหรือภิกษุณีรูปใดที่จะได้รับการปฏิบัติแตกต่าง
ไปจากภิกษุหรือภิกษุณีรูปอื่น อีกทั้งยังเป็นการแสดงออกถึงการให้ภิกษุและภิกษุณีในฐานะที่

48 กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 7, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ:หน่วยพิมพ์และจำหน่าย
ศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา), 2514, หน้า227.

49 กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 9, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ:หน่วยพิมพ์และจำหน่าย
ศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา), 2514, หน้า 418-419.

50 กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 7, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: หน่วยพิมพ์และ
จำหน่ายศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา), 2514, หน้า 272-273.

เป็นพุทธสาวกมีวัตรปฏิบัติที่เป็นแบบอย่างที่ดีให้พุทธศาสนิกชนได้ยึดถือและปฏิบัติตาม และเป็นการยืนยันได้เป็นอย่างดีพระพุทธรูปองค์นี้ได้ปรารถนาที่จะให้มีทาสในพระพุทธศาสนา

4.3 ทรรศนะในทางพระพุทธศาสนาในการนำเอาคนลงเป็นทาสกับความสอดคล้องกับกฎหมายในยุคปัจจุบัน

ในการทำความเข้าใจถึงความสอดคล้องของหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนากับกฎหมายนั้น จะต้องพิจารณาถึงความจริงที่ว่า พระพุทธศาสนานั้นได้อุบัติขึ้นภายหลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ และหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามีความเป็นโลกุตระธรรมที่มุ่งเน้นให้พุทธศาสนิกชนยึดถือปฏิบัติในสิ่งที่เบญจกัณฐกธรรมเพื่อให้ไปถึงจุดหมายปลายทางคือความหลุดพ้นจากทุกข์หรือนิพพาน ส่วนกฎหมายนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์ทั่วไปคิดค้นและบัญญัติขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมความประพฤติและความสงบเรียบร้อยของคนในสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัยซึ่งมีความเป็นโลกียธรรม อย่างไรก็ตามการนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาเปรียบเทียบกับแนวคิดของกฎหมายนั้นเป็นการเปรียบเทียบในลักษณะแสดงความเห็นในเชิงปรัชญาประการหนึ่งเท่านั้น⁵¹ ในทรรศนะของผู้เขียนเห็นว่า “ธรรมะ” นั้น พอที่จะเทียบเคียงได้กับ “ทฤษฎีอันเป็นที่มาของกฎหมาย” ส่วน “วินัยและสิกขาบท” เปรียบเสมือนตัวบทกฎหมายเพื่อให้บุคคลประพฤติปฏิบัติ ตาม ซึ่งหากพิจารณาถึงสาระสำคัญเกี่ยวกับท่าทีที่พระพุทธศาสนามีต่อทาสที่ปรากฏในพระสูตรต้นตอปิฎกและพระวินัยปิฎกจะพบว่า ธรรมะและวินัยในเรื่องที่เกี่ยวกับท่าทีที่มีต่อทาสในสมัยพุทธกาลนั้น แม้พระพุทธรูปจะมีได้ตรัสถึงหลักการในเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้โดยตรง แต่ท่าทีที่มีต่อทาสในทางพระพุทธศาสนากลับมีความสอดคล้องกับหลักการในเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องในยุคปัจจุบันซึ่งพอจะเทียบเคียงกันได้อย่างน่าอัศจรรย์ และเป็นเครื่องมือยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นมีความเป็น “อกาลิก” ดังนี้

4.3.1 ทรรศนะในทางพระพุทธศาสนาในการนำเอาคนลงเป็นทาสกับหลักความ

เสมอภาค

51 สำหรับประเด็นที่ว่าศาสนาเป็นเรื่องเดียวกับปรัชญาหรือไม่นั้นยังคงเป็นประเด็นที่ยังคงมีการถกเถียงกันอยู่ โดยท่านพุทธทาสภิกขุ ก็ได้ยืนยันว่า หลักธรรมของศาสนาทุกศาสนานั้นไม่ใช่ปรัชญา เพราะเป็นเรื่องที่ยึดแล้วไม่ใช่ทฤษฎีหรือความคิดเห็นตามแนวคิดในแบบของปรัชญา และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ก็มีความว่า พระพุทธศาสนา คือ คำสอนของพระสมณโคดมผู้ซึ่งเป็นศาสดาได้ตรัสไว้เพื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิตที่มีความแน่นอนชัดเจนอยู่ในตัวเอง แตกต่างจากปรัชญาที่เป็นเรื่องของถกเถียง การค้นหาเหตุผลเป็นสำคัญของบรรดานักปรัชญา ผู้สนใจโปรดอ่านเพิ่มเติม ใน นาดยา กัลโยธิน, ธัมมิกสังคมนิยม, กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, 2548, หน้า 42-48, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พระไตรปิฎก : สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้, หน้า 3.

การที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงดำหนิตติเตียนการแบ่งประเภทของคนโดยการนำเอาชาติตระกูลหรือวรรณะตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู มาเป็นเครื่องมือในการแบ่งชนชั้นทางสังคมนั้นนั้น และการห้ามมิให้มีการบวชให้ทาสนั้น เมื่อพิจารณาถึงธรรมวินัยเหล่านี้จะพบว่ามีความสอดคล้องกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights 1948) ข้อ 1 ข้อ 2 และข้อ 4 ซึ่งได้รับรองถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความเสมอภาคไว้ดังนี้

ข้อ 1 มนุษย์ทั้งปวงเกิดมามีอิสระและ เสมอภาคกันในศักดิ์ศรีและสิทธิต่างในตน มีเหตุผลและมโนธรรม และควรปฏิบัติต่อกันด้วยจิตวิญญาณแห่งภราดรภาพ

ข้อ 2 ทุกคนย่อมมีสิทธิและอิสรภาพทั้งปวง ตามที่กำหนดไว้ในปฏิญญานี้ โดยปราศจากการแบ่งแยกไม่ว่าชนิดใด อาทิ เชื้อชาติ ผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมืองหรือทางอื่น พื้นเพทางชาติหรือสังคม ทรัพย์สิน การเกิดหรือสถานะอื่น นอกเหนือจากนี้ จะไม่มีการแบ่งแยกใดบนพื้นฐานของสถานะทางการเมืองทางกฎหมาย หรือทางการเมืองระหว่างประเทศของ ประเทศ หรือดินแดนที่บุคคลสังกัด ไม่ว่าดินแดนนี้จะเป็นเอกราชอยู่ในความพิทักษ์มิได้ปกครองตนเอง หรืออยู่ภายใต้การจำกัดอธิปไตยอื่นใด

ข้อ 4 บุคคลใดจะตกอยู่ในความเป็นทาส หรือสภาวะจำยอมไม่ได้ ทั้งนี้ ห้ามความเป็นทาสและการค้าทาสทุกรูปแบบ

จากปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ที่ห้ามมิให้มีการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลโดยเหตุแห่งชาติกำเนิด เป็นการแสดงให้เห็นถึง “หลักความเสมอภาค” (Principle of Equality) ซึ่งเป็นหลักการสากลที่นานาประเทศต่างให้การยอมรับในฐานะที่เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ซึ่งเมื่อกล่าวถึงหลักความเสมอภาค โดยนัยแล้ว หมายถึง ความเสมอภาคในกฎหมาย กล่าวคือ บุคคลทุกคนมีสิทธิและหน้าที่ทางกฎหมายโดยเสมอกัน ซึ่งมีได้หมายความว่าความเสมอภาคในการมีวัตถุประสงค์ของเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงความเสมอภาคในสิทธิ หน้าที่ หรือภาระอีกด้วย⁵² ดังนั้น หลักความเสมอภาคจึงเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญของสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญของรัฐเสรีประชาธิปไตย เนื่องจากหลักความเสมอภาคเป็นหลักประกันที่จะทำให้เสรีภาพเกิดขึ้นได้จริง⁵³ กล่าวคือ แม้รัฐธรรมนูญจะให้การรับรองสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรี

52 หลวงประดิษฐมนูธรรม, “คำอธิบายกฎหมายปกครอง”, ใน ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526, หน้า 154 อ้างถึงใน สมคิด เลิศไพฑูรย์, “หลักความเสมอภาค” ใน วารสารนิติศาสตร์, ปีที่ 30 ฉบับที่ 2 มิถุนายน 2543, หน้า 166.

53 เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, (2548) **หลักความเสมอภาค**, สืบค้นวันที่วันที่ 23 มิถุนายน 2558 , จาก <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=657&Page=1>

ความเป็นมนุษย์ไว้มากมายเพียงใดก็ตาม หากปราศจากซึ่งหลักความเสมอภาคแล้วย่อมไม่สามารถทำให้ประชาชนทุกคนได้เข้าถึงสิทธิและเสรีภาพเหล่านั้นได้ เพราะรากฐานของสิทธิและเสรีภาพมาจากความเท่าเทียมกันตามธรรมชาติของมนุษย์⁵⁴ ความเสมอภาคทำให้การใช้สิทธิและเสรีภาพเป็นไปอย่างทั่วถึงและเสมอกันทุกคน⁵⁵ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือหลักความเสมอภาคก็คือสิทธิของราษฎรที่จะได้รับการปฏิบัติจากรัฐอย่างเท่าเทียม⁵⁶ ภายใต้หลักนิติรัฐ ทั้งในแง่ของการตรากฎหมายของฝ่ายนิติบัญญัติ การใช้อำนาจทางปกครองของฝ่ายบริหาร และการพิจารณาคดีพิพาทภาคีจากฝ่ายตุลาการ โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างในคุณสมบัติของบุคคล เช่น เชื้อชาติ ผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมืองหรือทางอื่น พื้นเพทางชาติหรือสังคม ทรัพย์สิน เป็นต้น ดังนั้นการที่พระพุทธรูปได้ทรงแบ่งความแตกต่างของมนุษย์โดยการนำเอาชนชั้นวรรณะมาเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง และได้ทรงบัญญัติวินัยเพื่อให้ภิกษุและภิกษุณีปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเสมอภาคในหมู่สังฆะนั้น เป็นการชักนำและจูงใจให้พุทธบริษัท 4 ปฏิบัติต่อผู้อื่นโดยเท่าเทียมกันและไม่เลือกปฏิบัติต่อกัน อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความจริงของธรรมะในข้อนี้สอดคล้องกับสัจตถะกับหลักความเสมอภาคในปัจจุบันนั่นเอง ซึ่งหลักความเสมอนี้ก็ได้มีการบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 4 และมาตรา 27 ดังนี้

มาตรา 4 คัดค้านความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองปวงชนชาวไทยย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเสมอกัน

มาตรา 27 บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน

ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน

การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ หรือเหตุอื่นใด จะกระทำมิได้

มาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อขจัดอุปสรรคหรือส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิหรือ

54 บรรเจิด สิงคะเนติ, **หลักพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์**, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : วิทยุชน, 2552, หน้า 154-155 และสมคิด เลิศไพฑูรย์, “หลักความเสมอภาค” ใน **วารสารนิติศาสตร์**, ปีที่ 30 ฉบับที่ 2 มิถุนายน 2543, หน้า 164-165.

55 เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, (2548) **หลักความเสมอภาค**, สืบค้นวันที่วันที่ 23 มิถุนายน 2558 , จาก <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=657&Page=1>

56 วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, **สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540**, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : วิทยุชน, 2543, หน้า 94-95.

เสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่น หรือเพื่อคุ้มครองหรืออำนวยความสะดวกให้แก่เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ หรือผู้ด้อยโอกาส ย่อมไม่ถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมตามวรรคสาม

บุคคลผู้เป็นทหาร ตำรวจ ข้าราชการ เจ้าหน้าที่อื่นของรัฐ และพนักงานหรือลูกจ้างของ องค์การของรัฐย่อมมีสิทธิและเสรีภาพเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป เว้นแต่ที่จำกัดไว้ใน กฎหมายเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการเมือง สมรรถภาพ วินัย หรือจริยธรรม

4.3.2 ทรรศนะในทางพระพุทธศาสนาในการนำเอาคนลงเป็นทาสกับการแก้ปัญหา การค้ามนุษย์ในปัจจุบัน

แม้ในปัจจุบันจะไม่มี การนำเอาคนลงเป็นทาสหรือซื้อขายทาสกันดังเช่นในอดีตแล้วก็ตาม แต่กระแสของความเปลี่ยนแปลงของโลกในปัจจุบันทำให้เกิดการนำเอาคนลงเป็นทาสในรูปแบบ ใหม่ที่เรียกว่า “การค้ามนุษย์” (Trafficking) ซึ่งเป็นการค้าทาสในยุคใหม่ในลักษณะของการบังคับ ใช้แรงงานอย่างกดขี่และไม่เป็นธรรมอันเป็นการละเมิดต่อหลักการในทางสิทธิมนุษยชน ซึ่งตาม พิธีสารเพื่อป้องกัน ปราบปราม และลงโทษการค้ามนุษย์ โดยเฉพาะสตรีและเด็ก เพิ่มเติมอนุสัญญา สหประชาชาติเพื่อต่อต้านอาชญากรรมข้ามชาติที่จัดตั้งในลักษณะองค์กร (Protocol to Prevent, Suppress, and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplement the United Nations Convention Against Transnational Organized Crime) มาตรา 3 ได้ให้คำนิยาม คำว่า การค้ามนุษย์ ไว้ว่า

“การค้ามนุษย์” หมายถึง การจัดหา ขนส่ง โยกย้าย ให้ที่พักอาศัย หรือรับบุคคล ด้วยวิธี การคุกคามข่มขู่ หรือการใช้กำลัง หรือการบีบบังคับในรูปแบบอื่น การลักพา การฉ้อโกง การใช้ อุบายหลอกลวง หรือการใช้อำนาจหรือสภาพที่อ่อนแอประการบางในทางมิชอบ หรือการให้ หรือการได้รับเงินหรือผลประโยชน์เพื่อให้ได้ความยินยอมของบุคคลที่มีความควบคุมเหนือบุคคล อื่น เพื่อวัตถุประสงค์ในการแสวงหาผลประโยชน์ การแสวงหาผลประโยชน์จะรวมถึงอย่างน้อยที่สุด ของการแสวงหาประโยชน์จากการค้าประเวณีของบุคคลอื่น หรือการแสวงหาประโยชน์ทางเพศใน รูปแบบอื่น การใช้แรงงาน หรือบริการโดยกดขี่ทารุณ การเป็นทาส หรือการปฏิบัติที่คล้ายกับการ เป็นทาส การตกอยู่ในสภาพเยี่ยงทาส หรือการตัดอวัยวะออก⁵⁷

จากปัญหาดังกล่าวจึงทำให้เกิดข้อตกลงระหว่างประเทศที่มีจุดมุ่งหมายในการป้องกันและ ปราบปรามการค้ามนุษย์หลายฉบับ เช่น ในระดับสหประชาชาติ ได้มีการสร้างกลไกในการแก้ไข ปัญหาในการค้ามนุษย์ในพิธีสารป้องกันปราบปรามและลงโทษการค้ามนุษย์โดยเฉพาะสตรีและเด็ก

57 กุลวดี ทองไพบูลย์ (แปล), การค้ามนุษย์ สิทธิมนุษยชน กับนิยามใหม่ของการคุ้มครองผู้ตกเป็นเหยื่อ, กรุงเทพฯ:องค์การ สากลต่อต้านความเป็นทาส และมูลนิธิผู้หญิง, 2546, หน้า 24.

(Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Person, Especially Women and Children, Supplement the United Nations Convention Against Transnational Organized Crime) หรือในองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labor Organization or ILO) ก็ได้มีการทำข้อตกลงในเรื่องนี้หลายฉบับ เช่น อนุสัญญาบังคับใช้แรงงาน ค.ศ. 19360 (no. 29) (The Convention concerning Forced or Compulsory Labour 1930), อนุสัญญาการจัดการบังคับใช้แรงงาน ค.ศ. 1957 (no. 105) (The Convention concerning the Abolition of Forced Labor, 1957), พิธีสารปี ค.ศ. 2014 ของอนุสัญญาบังคับใช้แรงงาน ค.ศ. 1930 (The Protocol to the Forced Labor Convention) เป็นต้น ซึ่งมาตรการต่างๆ ในการแก้ไขและปราบปรามการค้ามนุษย์นั้นมิทั้งมาตรการในเชิงรุกและเชิงรับ เช่น การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างประเทศที่เป็นต้นทางและปลายทางในการค้ามนุษย์ การตรวจกฎหมายในการลงโทษผู้กระทำความผิดในลักษณะที่เป็นการค้ามนุษย์ ให้ความช่วยเหลือและเยียวยาแก่ผู้ที่ตกเป็นเหยื่อจากการค้ามนุษย์ เป็นต้น ส่งผลให้ประเทศต่างๆ ให้ความสำคัญยอมผูกพันตามพันธะกรณีภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศต้องอนุวัติการกฎหมายภายในให้สอดคล้องกับข้อตกลงดังกล่าว ซึ่งหากพิจารณาถึงพระวินัยปิฎกที่พระพุทธองค์ทรงห้ามมิให้ภิกษุและภิกษุณีมีทาสไว้คอยรับใช้ และพระสูตรต้นตอปิฎกที่ทรงตรัสถึง “มัจฉาณิขชา 5” ซึ่งก็คือ การค้าขายที่อุบาสกไม่ควรประกอบหรือไม่พึงกระทำ 5 ประการ ซึ่งหมายถึง การค้ามนุษย์การค้าทาส การค้าแรงงาน และการค้าประเวณี อันเป็นการกระทำในลักษณะเบียดเบียนต่อชีวิตมนุษย์ เป็นการกระทำที่ทารุณ โหดร้าย ขัดต่อหลักศีลธรรมอันดีและหลักมนุษยธรรม ซึ่งมีไปในทิศทางเดียวกับการกระทำในลักษณะของการค้ามนุษย์ในปัจจุบันอย่างมีนัยสำคัญ อีกทั้งหากพิจารณาถึงจุดมุ่งหมายของธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ตั้งแต่ในพุทธกาลนั้นโดยเนื้อแท้แล้วมีสาระสำคัญคือ การไม่ประสงคิให้บุคคลใดปฏิบัติต่อมนุษย์ในลักษณะเยี่ยงทาสรวมถึงการไม่ส่งเสริมหรือสนับสนุนให้มีการค้ามนุษย์ ซึ่งแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้สอดคล้องกับการพยายามแก้ไขปัญหา การค้ามนุษย์ในปัจจุบันอีกด้วย

4.3.3 วรรณคดีในทางพระพุทธศาสนาในการนำเอาคนลงเป็นทาสกับหลักกฎหมายแรงงาน

หลักธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในเรื่อง “อัคริสูตร” และ “ทิต 6” นั้น เป็นหลักธรรมที่มุ่งเน้นให้นายทาสปฏิบัติต่อทาสเสมือนเป็นสมาชิกคนหนึ่งในกลุ่มครอบครัว โดยเฉพาะหลักปฏิบัติต่อทิตเบื้องต้นหรือทาสตามหลักทิต 6 นั้น แม้ในโลกยุคปัจจุบันจะมีการยกเลิกประเพณีทาสไปแล้วก็ตามแต่หลักการนี้ยังคงมีความเป็นอภิปรัชญา ที่ไม่มีเงื่อนไขแห่งเวลาอยู่เช่นเดิม และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับพลวัตทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะหลักการปฏิบัติต่อลูกจ้างตามกฎหมายแรงงาน เนื่องจากทิตเบื้องต้นในปัจจุบัน ได้แก่ “ลูกจ้าง” ตามกฎหมาย

แรงงานนั่นเอง ซึ่งหลักการปฏิบัติดังกล่าวมีความสอดคล้องกับหลักการสำคัญที่ปรากฏในข้อตกลงระหว่างประเทศขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ และกฎหมายแรงงานของไทย ซึ่งหากพิจารณาจากสิทธิของลูกจ้างตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 กับหลักการปฏิบัติต่อทาสเบื้องต้น จะเห็นได้ว่าหลักธรรมข้อนี้มีความสอดคล้องกับบทบัญญัติของกฎหมายฉบับนี้อย่างมีนัยสำคัญดังตาราง

ตารางเปรียบเทียบการปฏิบัติต่อทาสเบื้องต้นกับพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541

การปฏิบัติต่อทาสเบื้องต้นตามหลักทศ 6	พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541
จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง	ในหนึ่งต้องวันลูกจ้างต้องทำงานไม่เกินแปดชั่วโมง (มาตรา 23)
ให้อาหารและรางวัล	ค่าจ้าง ค่าล่วงเวลา ค่าทำงานในวันหยุด และค่าล่วงเวลาในวันหยุด(หมวด 6 มาตรา 53-77)
รักษาในคราวเจ็บไข้	สิทธิในการลาป่วยของลูกจ้าง (มาตรา 32 และ 33) และได้รับค่าจ้างเมื่อลูกจ้างลาป่วย (มาตรา 57) การตรวจสอบสุขภาพให้แก่ลูกจ้าง (มาตรา 107)
แจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน(แบ่งปันสิ่งของของหรือรางวัลพิเศษให้)	นายจ้างซึ่งมีลูกจ้างรวมกันตั้งแต่สิบคนขึ้นไป ต้องจัดให้มีข้อบังคับเกี่ยวกับการทำงาน(มาตรา 108) นอกจากนี้ยังรวมถึงกรณีที่นายจ้างอาจตกลงกับลูกจ้างในการจ่ายโบนัสพิเศษประจำปีได้อีกด้วย ซึ่งกรณีนี้มิได้กำหนดไว้ในกฎหมายแรงงาน
ปล่อยในสมัย (ให้หยุดงานตามโอกาส)	นายจ้างต้องจัดให้มีวันหยุดประจำปี (มาตรา 28) วันหยุดตามประเพณี (มาตรา 29) วันหยุดพักผ่อนของลูกจ้าง (มาตรา 30) สิทธิในการลา เช่น ลาป่วย ลากิจ (มาตรา 32-36)

5. ปัจฉิมบท

แม้ในอดีตทั่วโลกต่างให้การยอมรับว่าการนำเอาคนลงเป็นทาสเป็นประเพณีอย่างหนึ่งที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจและเป็นเครื่องมือในการจัดแบ่งระบบชนชั้นทางสังคมก็ตาม แต่ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงทางความคิดในยุคเสรีนิยมที่เชื่อในความเป็นปัจเจกบุคคลซึ่งยอมรับว่า การที่บุคคลใดต้องถูกนำเอาลงเป็นทาสไม่ว่าจะด้วยความสมัครใจหรือไม่ก็ตาม ทาสดังกล่าวต่างก็เป็นปัจเจกชนที่มีสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ไม่ได้แตกต่าง

ต่างไปจากคนทั่วไป จึงทำให้แนวคิดในการนำเอาคนลงเป็นทาสซึ่งมีมาอย่างยาวนานนับพันปีค่อยๆ คลี่คลายตัวลงจนกลายเป็นหลักการสากลที่นานาอารยประเทศให้การยอมรับว่าการนำเอาคนลงทาสนั้นไม่สามารถที่จะกระทำได้เพราะการกระทำที่เป็นการละเมิดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างร้ายแรง และนำมาซึ่งการตรากฎหมายทั้งในระดับความร่วมมือขององค์กรระหว่างประเทศ และกฎหมายภายในประเทศเพื่อป้องกันมิให้มีการนำเอาคนลงเป็นทาสหรือมีลักษณะของปฏิบัติต่อบุคคลเยี่ยงทาสอีกต่อไป ในขณะที่ในสมัยพุทธกาลนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงมีพระชนะต่อท่าทีของการนำเอาคนลงเป็นทาสในลักษณะของ “การให้คุณค่าในความเป็นมนุษย์” ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงไม่เห็นพ้องกับการจัดแบ่งชนชั้นของบุคคลภายใต้ระบบวรรณะตามคติความเชื่อแบบฮินดูโบราณ พระพุทธศาสนาจึงเปิดโอกาสให้ทาสที่ได้รับอิสรภาพจากนายทาสสามารถบวชเป็นภิกษุและภิกษุณีได้เพื่อเป็นการยืนยันว่าไม่ว่าบุคคลจะมีชาติกำเนิดมาจากชนชั้นวรรณะใดก็ตามต่างก็สามารถเข้าถึงหนทางแห่งการดับทุกข์ตามแนวทางของพระพุทธศาสนาได้อย่างเสมอภาคกัน อีกทั้งการห้ามมิให้ภิกษุและภิกษุณีมีทาสไว้คอยรับใช้และการวางแนวทางให้คฤหัสถ์ว่างเว้นจากการประกอบสัตว์นิชาหรือการค้าขายสัตว์ (ค่านุश्य) ตามหลัก “มิจฉาวณิชชา 5” ยังเป็นยืนยันได้อย่างดีว่าการมีทาสไว้คอยรับใช้ รวมไปถึงการนำเอาคนลงเป็นทาสในทุกรูปแบบเป็นการเบียดเบียนชีวิตมนุษย์ประการหนึ่ง นอกจากนี้การที่พระพุทธองค์ทรงวางแนวทางให้พุทธศาสนิกชนในยุคนั้นปฏิบัติต่อทาสเสมือนหนึ่งว่าทาสเป็นสมาชิกคนหนึ่งในครอบครัวตามหลัก “อัคคิสุต” และ “ทศ 6” เป็นการแสดงออกถึงการให้ความเคารพต่อสิทธิและเสรีภาพของทาสได้เป็นอย่างดี ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นหลักฐานที่สำคัญที่ยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อทาสในสมัยพุทธกาลนั้นมีความเป็น “อกาลิก” คือ ไม่มีเงื่อนไขแห่งเวลา และเป็นไปตาม “หลักการของการเคารพต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ในปัจจุบัน

หลักธรรมคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งผู้เขียนหยิบยกมาอธิบายในบทความนี้เป็นเพียงตัวอย่างบางส่วนที่แสดงให้เห็นว่า “ธรรม” และ “วินัย” ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ตั้งแต่สมัยพุทธกาลนั้นยังคงมีความสอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันแม้จะล่วงเลยผ่านมานานกว่า 2,500 ปีแล้วก็ตาม เหตุผลประการสำคัญที่ทำให้คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีความเป็น “อกาลิก” นั้น เนื่องจากธรรมและวินัยที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้มาจากฐานความจริงของธรรมชาติและมนุษย์ทุกคนต่างต้องอยู่ภายใต้กฎแห่งธรรมชาตินี้ด้วย นอกจากประเด็นเรื่องของท่าทีและการปฏิบัติต่อทาสตามแนวทางของพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แล้ว หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนายังมีประเด็นอื่นๆ ที่สอดคล้องกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และหลักสิทธิมนุษยชน รวมไปถึงศาสตร์อื่นๆ อีกหลายประการ แม้ว่า “พุทธศาสน” กับ “ศาสตร์” จะมีจุดมุ่งหมายปลายทางที่ต่างกัน กล่าวคือ พุทธศาสนมุ่งเน้นไปที่การแสวงหาความจริงเพื่อให้หลุดพ้นไปสู่หนทางในการดับทุกข์ทั้งปวง ส่วนศาสตร์

มุ่งเน้นไปที่การแสวงหาความรู้ที่ไม่มีที่สิ้นสุด แต่หากมีการศึกษาศาสตร์ต่างๆ โดยผ่านทางมุมมอง
ของพระพุทธศาสนาย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ในทางสร้างสรรค์ที่จะไปสู่การนำไปประยุกต์ใช้ศาสตร์
นั้นได้ดียิ่งขึ้นไป

บรรณานุกรม

หนังสือ

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2514). **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 4**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา).

_____. (2514). **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 7**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา).

_____. (2514). **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 9**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา).

_____. (2514). **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 11**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา).

_____. (2514). **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 22**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา).

_____. (2514). **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 23**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา). 2514.

กุลวดี ทองไพบูลย์ (แปล). (2546). **การค้ำมนุษย์ สิทธิมนุษยชน กับนิยามใหม่ของการคุ้มครองผู้ตกเป็นเหยื่อ**. กรุงเทพฯ:องค์การสากลต่อต้านความเป็นทาส และมูลนิธิผู้หญิง. 2546.

दनัย ไชยโยธา. (2527). **ประวัติศาสตร์เอเชียใต้ยุคโบราณ**. กรุงเทพฯ:บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. (2551) **ศาสนาสำคัญของโลก**. กรุงเทพฯ:โอเดียนสโตร์.

ธรรมรักษา (นามแฝง). (2540) **พระไตรปิฎก ฉบับชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ:รุ่งแสงการพิมพ์. 2540.

นิตินันท์ วิทเวศวรร (บรรณาธิการ). (2555). **พุทธเศรษฐ...ใน...ธรรมศาสตร์ โดยพระอาจารย์อารยวังโส วัดป่าพุทธพจน์หรือภูโยชัย**. กรุงเทพฯ:บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

บรรเจิด สิงคะเนติ. (2552). **หลักพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : วิญญูชน.

บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ. (2552). **กฎหมายรัฐธรรมนูญ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอนคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประภัสสร บุญประเสริฐ. (2548). **ประวัติศาสตร์เอเชียใต้**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ปรีดี เกษมทรัพย์. (2557). **นิติปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ:โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2554). **พระไตรปิฎก : สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้**. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2551). **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม 1**. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2551). **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม 3**. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มานิตย์ จุมปา และพรสันต์ เลี้ยงบุญเลิศชัย. (2552). **รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา คำอธิบายเรียงมาตราพร้อมคำพิพากษาศาลฎีกา**. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2543

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2560). **นิติศาสตร์แนวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ 20. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

อธยา โกมลกาญจน์. (2541). **ประวัติศาสตร์อารยธรรมกรีก-โรมัน**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

วารสาร

Jehovah's witnesses. (2014). "Did you know?.What was life like foe slaves in the Roman world" **The Watchtower**. Vol. 135 (No. 7). 1 April . 2014. p. 13.

เว็บไซต์

เกรียงไกร เจริญนาวัฒน์, (2548) **หลักความเสมอภาค**, สืบค้นวันที่ 23 มิถุนายน 2558, จาก <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=657&Page=1>

นฤพนธ์ สุดสวาท, (2556), **ทาสกับสงครามสู่อิสรภาพ**, สืบค้นวันที่ 20 ตุลาคม 2560, จาก <https://www.thairath.co.th/content/344193>.

พระธรรมโกศาจารย์. (2560) **พระพุทธศาสนากับทฤษฎีควอนตัม : ความเหมือนที่แตกต่าง**. สืบค้นวันที่ 18 เมษายน 2560 จาก http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=686&articlegroup_id=21.

สโรช สันตะพันธุ์. (2006) **พระพุทธศาสนากับหลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน**. สืบค้นวันที่ 8 มิถุนายน 2558 จาก <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=931>.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2560) **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา บทที่ 3 การเลิกทาส**. สืบค้นวันที่ 18 เมษายน 2560 จาก <http://www.dharma-gateway.com/ubasok/sucheep/sucheep-01-03.htm>

สุทัศน์ ยกส้าน, (2560), **William Wilberforce ผู้มีบทบาทเลิกค้าทาสในอังกฤษ**, สืบค้นวันที่ 20 ตุลาคม 2560, จาก <http://www.manager.co.th/science/viewnews.aspx?NewsID=9600000004190>.

Translated Thai References

Books

Department of Religious Affairs, Ministry of Education. (2014). **The path of Purity No. 4**. (Second Edition). Bangkok:/Religious Printing House.

Department of Religious Affairs, Ministry of Education. (2014). **The path of Purity No. 7**. (Second Edition). Bangkok:/Religious Printing House

Department of Religious Affairs, Ministry of Education. (2014). **The path of Purity No. 9**. (Second Edition). Bangkok:/Religious Printing House

Department of Religious Affairs, Ministry of Education. (2014). **The path of Purity No. 11**. (Second Edition). Bangkok:/Religious Printing House

Department of Religious Affairs, Ministry of Education. (2014). **The path of Purity No. 22**. (Second Edition). Bangkok:/Religious Printing House

Department of Religious Affairs, Ministry of Education. (2014). **The path of Purity No. 23**. (Second Edition). Bangkok:/Religious Printing House.

- Thongpibul K. (Translator). (2003). **Redefining Victim Protection of Human Traffick, Human Rights**. Bangkok: Foundation for Women.
- Chaiyotha D. (1984). **The History of South Asia**. Bangkok : Aksorn Charoenthat Company Limited.
- Wongtharama T.(2008) **World Religious**. Bangkok: Odian Store Limited Partnership.
- Dharraksa (Cryptonym). (1997) **Buddhist Scriptures for the People**. Bangkok : RungSaeng Business Printing.
- Wisaweisuan N. (editor). (2012). **Buddhist Economic.... In Thammasat by Ajay Arya Wang Temple Wat Buddhadhaphat Haruphunchai**. Bangkok : Amarin Printing & Publishing (PCL)
- Singhanati B. (2009) **Basic Principles of Human Rights, Liberty and Human Dignity**. Second edition. Bangkok, Winyuchon Publishing.
- Meewong U-code (2009). **Constitutional law**. Third Edition. Bangkok: Textbooks and Instructional Materials, Faculty of law, Thammasat University.
- Boonprasert P. (2005). **History of South Asia**. Ninth edition. Bangkok: Ramkhamhaeng Publishing.
- Kasemsap P. (2014). **Philosophy of law**. Thirteen edition. Bangkok : Textbooks and Instructional Materials, Faculty of law, Thammasat University
- Payutto P. (2011). **The Pali Canon : What a Buddhist Must Know**. Fifteen edition. Bangkok : Chanpen Publishing.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (2008). **The Buddhist Scriptures (Core value) by Mahachulalongkornratchavitayalai Sutta Pitaka No. 1**. Bangkok: Maha Chulalongkorn Ratchawittayalai Printing House.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (2008). **The Buddhist Scriptures (Core value) by Mahachulalongkornratchavitayalai Sutta Pitaka No. 3**. Bangkok: Maha Chulalongkorn Ratchawittayalai Printing House
- Jumpa M. and Liangboonlertchai P. (2009). **The Constitution of the United States of America Description of Section, with Judgment of the Supreme Court**.

Bangkok: Winyuchon Publishing.

Visarutpit W.(2000) **The Constitutional of the Kingdom of Thailand 1997**, Second edition, Bangkok: Winyuchon Publishing

Payutto P. (2017) **Buddhist Law**, twentieth edition. Bangkok, Winyuchon Publishing.

Komalaka k. (1998). *The History of Greek and Roman*. Fifth edition. Bangkok: Ramkhamhaeng Publishing

Websites

Charoenthanawat K , (2005) **Equality**. Retrieved on June 23 2015 <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=657&Page=1>

Sudsaw N. (2013) **Slave to the war of freedom**. Retrieved on October, 20 2017 <https://www.thairath.co.th/content/344193>.

Buddhadasa (2017) **Buddhist and Quantum theory**: Retrieved <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=931>. April 18, 2107

Santapan S. (2015) Buddhist and Public law principle: Retrieved on June, 8, 2015 <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=931>

Punyanupab S. (2017) **Special character of Buddhist; An Abolishment**. Retrieved on April, 18 2017 <http://www.dharma-gateway.com/ubasok/sucheeep/such-eeep-01-03.htm>

Yoksan S. (2017). **William Wilberforce who played a role in the abolition of slavery in England**. Retrieved on October 20 2017 <http://www.manager.co.th/science/viewnews.aspx?NewsID=9600000004190>

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา 140 หมู่ 4 ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 90000 เมล์ติดต่อ: jesada_po@hotmail.com

Affiliation: Faculty of Law Thaksin University 140, Moo 4 , Tambon Khoa-Roob-Chang , Muang Songkhla 90000 E-mail: jesada_po@hotmail.com

A Comprehensive Study on the Institution of Amicus curiae and the Current Practice in Investor-State Arbitration

Xinglong YANG

School of International Law, Southwest University of Political Science and Law,
No. 301, Baosheng Ave, Yubei District,
Chongqing Municipality, People's Republic of China 401120.
E-mail: yangxinglong.ed0301@gmail.com

Abstract

Amicus curiae, as a commonly used Latin term, the literal meaning is “friend of the court”. Amicus curiae are ordinarily justified on the basis of the friends are in a position to provide courts or arbitral tribunals their special perspectives or expertise relating to a dispute. The emergence of amicus curiae in Roman times undoubtedly provided courts an essential method to avoid erroneous decisions, and this practice was well developed in both common law and civil law jurisdictions, also the modern international proceedings, such as the investor-state arbitration. Even though allowing amicus curiae participation in investor-state arbitration would increase disputing parties burdens because the parties have to spend extra times and costs for reviewing amicus submissions, amicus participation is indeed playing a crucial role in preserving the public interests involved in investment arbitration, assisting arbitral tribunals to reach legitimate awards, bringing allegations against state's illegal behaviours, contributing to the development of international investment law, and avoiding fragmentation of international law. Due to the benefits, the institution of amicus curiae has been officially adopted by modern investment treaty as well as prominent arbitration rules.

Keywords: Amicus curiae, Investor-State Arbitration, Public Interests, Transparency of Arbitration.

I: Introduction

Many scholars suggested that it is not feasible to give a comprehensive definition to *amicus curiae*, the reason underlying this concern is that the features and functions of *amicus curiae* have varied according to the historical moment and the country in which *amicus curiae* interventions have been accepted. *Amicus curiae*, as a commonly used Latin term, the literal meaning is “friend of the court”.¹ *Amicus curiae* are ordinarily justified on the basis that the friends are in a position to provide courts or tribunals their special perspectives or expertise relating to a dispute.

Traditionally, investor-state arbitration was based on a decidedly “commercial” approach to dispute settlement favoring privacy and confidentiality.² Privacy of investor-state arbitration restricts general public’s access to arbitral hearings and documents, and confidentiality restricts disputants, tribunals, and arbitral institutions from releasing any information regarding a dispute to outsiders.³ Maintaining the confidentiality and privacy of arbitral proceedings aims to protect proprietary information, to avoid dissemination of trade secrets, and to block a similar claim from “free riders”.⁴ In order to protect these goals, *amicus curiae* who have significant personal interests or defend public interests, such as protection of human rights or environmental rights, by representing various and changing persons or collectives, are strictly forbidden to participate in arbitral proceedings. In addition, it has been widely acknowledged that allowing *amicus curiae* participation would increase disputing parties’ burdens because the parties should spend extra times and costs for reviewing *amicus* submissions. If *amicus curiae* move beyond submission of written briefs, and seek “discovery of documents, evidence-taking, and

1 Black’s Law Dictionary (10th ed. 2014).

2 Asteriti Alessandra and Tams Christian J, ‘Transparency and Representation of the Public Interest in Investment Treaty Arbitration’ (2010) *International Investment Law and Comparative Public Law*, 3.

3 Argen Robert, ‘Ending Blind Spot Justice: Broadening the Transparency Trend in International Arbitration’ (2014) 40:1 *Brooklyn Journal of International Law* 207, 215.

4 Charles F Forer, ‘Keeping the Confidential Arbitration Proceeding Confidential’ (2015) *The Legal Intelligencer*.

participation in oral arguments, there could be extra burdens placed on the efficiency of arbitral proceedings”.⁵

For the last two decades, such traditional practice has received numerous criticisms because an investment dispute claim against a state normally refers to a state’s judicial, executive, legislative measures concerning issues of public interests, like the interests of human right and environmental rights. One of the key goals of *amicus curiae* participation aims to ensure that arbitral tribunals take public interests or perspective of rights holders impacted by a potential award into account. In order to identify the necessity of *amicus* participation in investment arbitration, this Article will carefully examine the double-edged sword of *amicus* participation in arbitral proceedings and reach that even though the negative consequences of *amicus curiae* involvement have been claimed to refute the necessity of *amicus curiae* participation in investor-state arbitral proceedings, if the institution is well used, it could play an important role to preserve the public interests and improve the legal quality of arbitral awards.

In this Article, it firstly discusses how the traditional role of *amicus curiae* in Roman law has been undermined through analyzing the development of *amicus curiae* in both common law and civil law jurisdictions. The next section addresses the recent development of *amicus curiae* in WTO proceedings. In order to explore the current practice of *amicus* participation in investment arbitration worldwide, the following section firstly balances the concerns and benefits of *amicus curiae* participation and concludes that it is necessary to introduce *amicus curiae* into investment arbitral proceedings. The last section addresses the recent development of *amicus curiae* in investor-state arbitration.

II: *Amicus curiae* in Common Law and Civil Law Jurisdictions

It is still a controversial issue in terms of the origin of *amicus curiae*. Samuel Krislov suggested that this institution originated from Roman law and was well

⁵ Eugenia Levine, ‘*Amicus Curiae* in International Investment Arbitration: The Implications of an Increase in Third-Party Participation’ (2011) 29 *Berkeley Journal of International Law* 200, 219.

developed in English common law. Since such institution cannot be found in Roman scripts and writings,⁶ so many scholars, like Frank M. Covey. Jr, raised the doubt about the Roman origin⁷ and further suggested “*amicus curiae* practice was an early institution used at common law, this can be seen from old definitions and description and early cases recorded in the Year Books.”⁸ Even though *amicus curiae* has not been expressly written in Roman scripts, like other renowned Roman institutions that cannot be traced back to the Roman scripts, it does not necessarily indicate that *amicus curiae* was not an institution from Roman times.⁹

One of the Roman traditions, as scholar John Crook discussed in 1955, is that “men in positions of responsibility should not take decisions alone”.¹⁰ In the Roman Republic, the consilium constantly assisted the Emperor by giving opinions and providing advice on legislative proposals and administrative orders, although these opinions and advice had no binding effect on the Emperor,¹¹ this tradition made a great contribution to the Roman origin of *amicus curiae*. The practice of Roman *amicus curiae* begun at the time when a group of jurists, or “academic lawyers”, started to give opinions to courts on disputed point of law.¹² In addition, in the third century, the Roman emperors begun to hire leading jurists as members of the consilium,¹³ and the Magistrates could depend on the opinions provided by the consilium while deciding cases.¹⁴ As S. Chandra Mohan indicated, the members of

6 S.Chandra Mohan, ‘The Amicus Curiae: Friends No More?’ (2010) *Singapore Journal of Legal Studies* 1, 10.

7 Frank M Covey. Jr., ‘Amicus Curiae: Friend of the Court’ (1959-1960) 9 *DePaul L. Rev.* 30, 34-35.

8 Mohan (n 6) 5.

9 *ibid* 13.

10 John Crook, *Consilium Principis: Imperial Councils and Counsellors from Augustus to Diocletian* (Cambridge: Cambridge University Press 1995) 4.

11 E.T. Salmon, *Book Review of Consilium Principis: Imperial Councils and Counsellors from Augustus to Diocletian* by John Crook, 11:1 *The Phoenix* 39 at 40.

12 A.D.E Lewis & D.J Ibbertson, eds., *The Roman Law Tradition* (Cambridge: Cambridge University Press 1994) 4.

13 Fritz Schulz, *History of Roman Legal Sciences* (Oxford: Clarendon Press, 1964) 101.

14 Wolfgang Kunkel, *An Introduction to Roman Legal and Constitutional History* (Oxford: Clarendon Press 1973) 97.

the consilium should be independent and non-partisan legally trained persons. When a court needed the help of an impartial and wise friend, then, based on the invitation of the court, the members shall be called to offer their opinions.¹⁵ So pursuant to the early Roman practice, *amicus* participation should be deemed an institution used in Roman law.

The emergence of *amicus curiae* in Roman times undoubtedly provided courts an essential method to avoid erroneous decisions, and this practice was well developed in both common law and civil law jurisdictions, also the modern international proceedings. This section reviews the developments of *amicus curiae* in a number of domestic legal systems.

1. Common law Jurisdiction

The practice of *amicus curiae* in common law jurisdiction started at the time when the courts in England officially acknowledged the term, “bystander”, in the 13th century.¹⁶ A bystander, who is not necessarily a lawyer, can be permitted to provide factual and legal information to a court.¹⁷ This practice was formed because criminal defendants were not entitled to defense by counsels,¹⁸ so in order to avoid judicial errors and ensure justice, a court could allow a bystander that is “present may inform the court for the benefit of the prisoner of anything that may make the proceedings erroneous”. As Krislov described, “common law role of *amicus curiae* as that of the disinterested bystander who offered the court important information or suggestion.”¹⁹ In addition, the early English barristers, or the “serjeants-at-law”,²⁰ were regularly consulted to provide services to the courts. Furthermore, at that

15 Mohan (n 6) 14-17.

16 Ernest Angell, ‘The Amicus Curiae: American Development of English Institutions’ (1967) 16 Int’l & Comp. L.Q. 1017.

17 Helen A Anderson, ‘Frenemies of the Court: the Many Faces of Amicus Curiae’ (2015) 49 U. Rich. L. Rev 361, 367.

18 Herman Cohen, *A History of the English Bar and Attornatus to 1450* (London: Sweet & Maxwell Ltd 1929) 12-13.

19 Mohan (n 6) 7

20 Cohen (n 18) 218-219

time, due to the insufficiency of reporting cases in England,²¹ courts urgently needed assistances from outsiders. The emergence of “oral shepardizer”²² has resolved the obstacle because the “oral shepardizer” intended to provide the court with impartial information.²³

As noted above, the institution of *amicus curiae* originally served as the judiciary’s impartial friends, but the adversarial system of common law gradually undermined the traditional role. “Trail by duel”, as the key norm of common law, provides that parties to a dispute are the only masters to the suit, and any stranger cannot interfere.²⁴ Thus, during the proceeding under the adversarial system, the interests of third parties were normally ignored. In response to this inequity, common law courts have begun to accept *amicus* who can represent third party interests since 1736. In *Coxe v. Phillips*,²⁵ the common law court, for the first time in history, permitted an *amici* submission in order to preserve the court honor by avoiding mistakes, and also to serve the purpose of representing third-party interests. As Michael K. Lowman stated, the *Coxe* enabled *amicus curiae* to serve dual masters: the interests of both courts and *amicus curiae*.²⁶

Amicus curiae practice started relatively late in the United States due to the concept of dual state and federal sovereignties, which increased “the number of third party interests potentially left without representation in the course of a two-party trial.”²⁷ The reasons are well presented by Michael K. Lowman, firstly, the legal notion of trail by duel was adopted by the United States. Since controlling the course of litigation was the sole privilege of the parties, third party intervention

21 Mohan (n 6) 8

22 Samuel Krislov, ‘The Amicus Curiae Brief: From Friendship to Advocacy’ 72 Yale LJ, 694, 695.

23 Allison Lucas, ‘The Ethics of Amicus Curiae Brief Writing in First Amendment Litigation’ (1998-1999) 26 Fordham Urb. L.J 1605, 1607

24 Michael K Lowman, ‘The Litigating Amicus Curiae: When does the Party Begin After the Friend Leave’ (1992) 41 The American University Law Review 1243, 1249.

25 *Coxe v. Phillips*, 95 Eng. Rep. 152 (K.B. 1736).

26 Lowman (n 24) 1250

27 *ibid.*

was commonly restricted.²⁸ Furthermore, due to the “two procedural concepts, the standing²⁹ and the complete diversity of citizenship³⁰, which further limited the opportunity of third parties to represent their interests in the federal forum”.³¹ Federal courts did not welcome intervention from a third party, however, faced a growing number of interests, especially public interests, with a need for proper representation in the courts of private suits.³² In response to the imbalance, based on the courts’ inherent power to control its processes to prevent abuse, oppression, and injustice, the courts began to rely on informal means to assure that those interested parties should be granted a chance to represent themselves.³³

The turning point for *amicus* intervention was the *Green v. Biddle*³⁴ in 1823, it is the first time that the federal system has officially accepted *amicus curiae*. In *Green*, Henry Clay, who acted on behalf of the government of Kentucky, filed a motion to rehear a case involving land holding of the State of Kentucky because the State’s interest was left to be represented in trial. Pursuant to the decision rendered by the Federal court, the role of *amicus curiae* in the United States was no longer as an impartial party aiming to offer assistance to courts.³⁵ Since then, both the Federal and State governments have constantly acted as *amicus curiae* in civil litigation.³⁶ After nearly two centuries’ development of *amicus curiae* in the United States, *amicus curiae* practice has become a fixture in the federal judicial system. As Professor Anderson suggested, *amicus curiae* falls into six types at present, which are governmental *amici*, the court’s lawyer, the invited friends, friends of a party, independent friend, and near intervenors.³⁷ One conclusion the Article

28 *Krislov* (n 22) 698.

29 *Lowman* (n 24) 1252.

30 *ibid* 1252-1253.

31 *ibid* 1251

32 *Krislov* (n 22) 697

33 *Krislov* (n 22) 699.

34 *Green v. Biddle*, (1823) 21 U.S. (8 Wheat.) 1, 17-18.

35 *Lowman* (n 24) 1254.

36 *Krislov* (n 22) 701-702

37 *Anderson* (n 17) 374-384.

can reach here is that traditional role of *amicus curiae*, serving as impartial assistants to the judiciary as well as providing advice and information to a mistaken or doubtful courts, has been undermined due to the adversary judicial process of the United States.

2. Civil Law Jurisdiction

As previously mentioned, *amicus curiae* is an institution dating back to Roman times, but the practice of *amicus curiae* started relatively late in civil law jurisdictions. As commentator Steven Kochevar suggested, *amicus curiae* development in civil law jurisdictions can be split into two trends, namely formal recognition of *amicus* briefs and informal acceptance of *amicus* briefs in civil law courts.³⁸

Numerous civil law countries have formally established the practice of *amicus curiae* by modifying the procedural rules and statutes, or court decisions. For instance, several Latin American countries, like Brazil, Argentina, Peru, Mexico, have altered their court's procedural rules to cater to the demand for *amicus* participation.³⁹ Across the Atlantic, France, as one of the main European civil law countries, has officially acknowledged this institution in its procedural system as far back as the 1990s.⁴⁰ In 1998, the Paris Court of Appeal invited the President of the Paris Bar to “provide in the presence of all interested parties, all the observations that may enlighten the court in its process of solving the dispute”⁴¹ as an *amici*. Under the definition given by the court, *amici* is neither a witness who certifies facts nor an expert who offers a technical opinion to the courts, but gives its opinion and shares its knowledge “within the court on a general topic that may impact several disputes and that often relates to a subject giving rise to debates within the society.”⁴²

38 Steven Kochevar, ‘*Amici Curiae in Civil Law Jurisdiction*’ (2013) 122 Yale L.J 1653, 1659.

39 *ibid.*

40 Hogan Lovells, ‘*France and the Concept of Amicus Curiae: What Lies Ahead*’ (2012) Lexology <<http://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=5863bcb7-8662-43ba-b66a-812bfc23b409> > accessed 28 July 2017.

41 *ibid* and Paris Court of Appeal, 21 June and 6 July 1998, Gaz. Pal. 1998, 2, 700, Note Laurin

42 Kochevar (n 38).

At that time, *amicus curiae* practice was not acknowledged by the rules of the French Code of Civil Procedure due to the objection of the French courts. In 2010, the concept was officially codified in Article R. 625-3 of the French Code of Administrative Justice (Decree no. 2010-164) and followed by Article L. 621-20 of the French Monetary and Financial Code. Due to the development of *amicus curiae* in each independent European country, European laws have been altered to meet the demand. For instance, pursuant to Article 15 (3) of the Council Regulation (EC) No. 1/2003 on the Implementation of the Rules on Competition Laid Down in Article 81 and 82 of the Treaty, European courts are bound to allow competition authorities of the member states as well as the European Commission to make written submission concerning issue of antitrust. In addition, with the permission of the courts, they are allowed to provide oral observations.⁴³

Compared with formal acknowledgement of *amicus curiae*, the method of informal submission of *amicus* is more widespread in civil law jurisdictions. The practice normally takes place with the participation of Non-Governmental Organizations (“NGOs”) or not-for-profit organizations where a civil law country has no explicit codes or court procedural rules to govern *amicus* participation. To be more specific, the International Trademark Association, acting as an *amici*, offered expertise in trade law to several civil law courts around the world through *amicus* briefs, even though these courts have not formally recognized *amicus curiae* practice.⁴⁴ Presently, NGOs are playing a more important role in civil law jurisdiction by assisting courts with their expertise in a broad range of subjects. As Kochevar concluded, “it is difficult to comprehensively measure the scale and success of informal NGO *amicus* operations in civil law courts. However, the variety of prominent NGOs involved suggests that the practice is perceived to be worthwhile.”⁴⁵

43 Council Regulation (EC) No. 1/2003 of 16 December 2002 on the implementation of the rules on competition laid down in Articles 81 and 82 of the Treaty, Article 15(3). “ <http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=181659 > accessed 28 July 2017.

44 Kochevar (n 38) 1662.

45 *ibid* 1663.

III: *Amicus curiae* Participation under International Proceeding: WTO

The concept of *amicus curiae* has been accepted in a number of domestic legal systems, also it gained the recognition in various international proceedings, such as the WTO. The Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes (“DSU”),⁴⁶ as the Rules governing the settlement of disputes under the WTO, does not contain any specific language allowing *amicus* participation. Even though non-member countries, law firms, and NGOs have put numerous efforts in persuading the Dispute Resolution Panels (“the DRP”) and the Appellate Body (“the AB”) chosen by the Dispute Settlement Body (“the DSB”) to consider their *amicus* petitions before 1998,⁴⁷ none of them have been permitted because both the DRP and the DSB regarded the WTO dispute settlement system to be “strictly inter-governmental in nature, and believed they should address only those claims and arguments submitted by parties to the disputes”.⁴⁸ The turning point was reached in the *Shrimp - Turtle* Decision.⁴⁹ Since then, the practice of *amicus curiae* has been gradually developed at the WTO through a series of cases.

1. Power to Accept *Amicus* Briefs by the DRP: the *Shrimp - Turtle* Decision

In *Shrimp - Turtle*, four WTO Member States, India, Thailand, Malaysia, and Pakistan, brought a claim against the import ban of shrimp issued by the United States. The claimants claimed that the ban was discriminatory because the U.S. breached the duty pursuant to Article 11 of the GATT. On the contrary, the U.S. refuted that in accordance with the 1973 Endangered Species Act, all shrimping vessels must be fitted with Turtle Excluder Devices (“TED”), since the claimants

46 *Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes* (WTO) (adopted 15 April 1994) <https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto.pdf> accessed 29 July 2017.

47 Jared B Cawley, ‘Friend of the Court: How the WTO Justifies the Acceptance of the *Amicus Curiae* Brief from Non-Governmental Organization’, (2004) 23:1 *Penn State International Law Review* 47, 61.

48 Henry S Gao, ‘*Amicus Curiae* in WTO Dispute Settlement: Theory and Practice’, (2006) 1 *China Rights Forum* 51, 52.

49 *U.S. - Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products*, WT/DS58/AB/R, 1, 12 October 1998 [hereinafter *Shrimp-Turtle*].

failed to use TED to protect turtles, the U.S. is entitled to ban importation of shrimps from these countries to preserve the endangered sea turtles. During the proceeding, two *amicus* submissions were made to the DRP by three NGOs, and the main issue that the DRP needed to confirm was whether Article 13 of the DSU specifically granted the right for NGOs participation.⁵⁰ Article 13 states that:

“each panel shall have the right to seek information and technical advice from any individual or body which it deems appropriate, also panels may seek information from any relevant source and may consult experts to obtain their opinion on certain aspects of the matter”⁵¹

Based on that, the claimants argued against the NGOs’ submissions based on, firstly, only the DRP has discretion in seeking information relating to the case, when seeking information, the panel has to notify the contending Members that such information was being sought. Furthermore, WTO Member States cannot be granted the chance to make *amicus* submission, so it would be unfair for the DRP to accept submissions from the NGOs. Thirdly, *amicus* briefs would cause undue burdens to the opposing party as well as the DRP.⁵² So the DRP should reject the submissions in this dispute. The U.S, on the opposite side, argued “Article 13 permitted a panel or appellate body to accept *amicus* submission by any source it so chose, it does not specifically deny the submission of those *amicus* merely because they were unsolicited.”⁵³ The DRP, based on the arguments made by the claimants, denied the *amicus* submissions but admitted that any party to the dispute could attach the *amicus* submissions to their own submission.⁵⁴ Finally, the DRP made the determination that “the import ban by the U.S. was a threat to the multilateral trading system.”⁵⁵

Subsequently the U.S. has made an appeal to the AB. During the appellate

50 *Cawley* (n 47) 64.

51 *DUS* (n 46) art13.

52 *Shrimp - Turtle* (n 49) 10.

53 *Cawley* (n 47) 64

54 *Gao* (n 48).

55 *Shrimp - Turtle* (n 49) 5.

proceeding, the AB made an official explanation in terms of Article 13, “Article 13 grants each panel the authority to seek information, as well as the authority to seek no information at all.”⁵⁶ This authority should be considered with the Article 12.2, which authorizes panel procedures should provide sufficient flexibility so as to ensure high-quality panel reports, while not unduly delaying the panel process. This authority “grants to the panels by the DSB, does not seek to limit the information available to the panels in deciding a dispute; on the contrary, it grants the panel the authority to accept or reject any information that is submitted, even without being requested.”⁵⁷ So the AB held that denying to consider *amicus* briefs from these NGOs by the panel was unjust. This case confirmed that the DRP has the discretionary power to accept *amicus* briefs from NGOs even if the briefs are unsolicited.

2. Power to Accept *Amicus* Briefs by the AB: the EU- British Decision

The case of *EU- British*⁵⁸ has made a further contribution to the development of *amicus curiae* practice at the WTO because the AB has officially acknowledged its authority to receive and consider NGOs’ *amicus* briefs. During the panel proceeding of *EU-British*, the panelists rejected the *amicus* brief submitted by the American Iron and Steel Institute (“AISI”) because they hold that the brief was not submitted in time.⁵⁹ AISI, along with the Specialty Steel Industry of North America, resubmitted the brief at the time when the U.S. appealed. During the appellate proceeding, after taking the objection made by the claimants into account, the AB reclaimed that the DRP has the authority to decide whether or not to receive *amicus* brief pursuant to the interpretation of Article 13 made by the AB in *Shrimp –Turtle*.⁶⁰ The AB held it has the authority to accept *amicus* briefs on the basis that, firstly, the

56 Cawley (n 47) 66.

57 *ibid.*

58 *U.S.-Imposition of Countervailing Duties on Certain Hot-Rolled Lead and Bismuth Carbon Steel Products Originating in the United Kingdom*, WT/DS138/AB/R 1, 10 May 2000 (hereinafter *EU-British*).

59 Adideh Ala’i, ‘Judicial Lobbying at the WTO: The Debate Over the Use of Amicus Curiae Briefs and the U.S. Experience’, (2000) 44 *Fordham Int’l L.J.* 62, 77.

60 Cawley (n 47) 70.

DSU and the Working Procedures for Appellate Review⁶¹ (“Working Procedures”) neither specifically provide nor explicitly prohibit the acceptance or consideration of *amicus* briefs by AB.⁶² Furthermore, Article 17.9 of the DSU and Article 16.1 of the Working Procedures state that:

“in the interests of fairness and orderly procedure in the conduct of an appeal, where a procedural question arises that is not covered by these Rules, a division may adopt an appropriate procedure for the purposes of that appeal only, provided that it is not inconsistent with the DSU, the other covered agreements and these Rules.”

Thus combining the reasons above, the AB found that it has the authority to accept or consider unsolicited *amicus* briefs submitted by NGOs.

3. Establishing Procedural Conditions Concerning *Amicus* Submission for the Appellate Proceedings

In order to secure *amicus* participation rights as well as to protect public interests, the AB of the *European Communities – Measures Affecting Asbestos and Asbestos-Containing Products*⁶³ created another set of procedural rules, the “Additional Procedure”, pursuant to Rule 16(1) of the Working Procedures in spite of continued criticism.⁶⁴ The AB stated that any natural or legal person, other than a party or a third party to the dispute, who desires to make *amicus* brief, must petition the AB for leave to grant *amicus* status in the first instance.⁶⁵ The paragraph 3 lists seven detailed criteria for the application for leave to be granted *amicus* status, and the most important one for the applicant is:

61 *Working Procedures for Appellate Review* (adopted on 16 August 2010) <https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/ab_e.htm > accessed 1 July 2017.

62 *ibid.*

63 *Appellate Body Report, European Communities—Measures Affecting Asbestos and Asbestos-Containing Products* (“EC-Asbestos”), WT/DS135/AB/R, adopted 5 April 2001; *Panel Report, European Communities—Measures Affecting Asbestos and Asbestos-Containing Products* (“EC—Asbestos”), WT/DS135/R and Add.1, adopted 5 April 2001, as modified by the Appellate Body Report, WT/DS135/AB/R.

64 *Gao* (n 48) 53.

65 *Additional Procedure*, para. 2.

“to state why it would be desirable, in the interests of achieving a satisfactory settlement of the matter at issue, in accordance with the rights and obligations of WTO Members under the DSU and the other covered agreements, for the Appellate Body to grant the applicant leave to file a written brief in this appeal; and indicate, in particular, in what way the applicant will make a contribution to the resolution of this dispute that is not likely to be repetitive of what has been already submitted by a party or third party to this dispute.”⁶⁶

After releasing the “Additional Procedure”, 17 applications requesting leave to make submission have been made, 6 briefs were denied on the ground that they were not filed on time. Even though the rests were filed on time, but all were denied because the AB found none of them sufficiently compliant with the requirements set forth in the “Additional Procedure”.⁶⁷ Since then, both the DRP and the AB have officially acknowledged the practice of *amicus curiae* at the WTO, which makes a great contribution to the emergence of *amicus curiae* practice in other international proceedings, especially the mechanism of investor-state arbitration.

VI: Double-Edged Sword of *Amicus curiae* Participation in Investor-State Arbitration

Before surveying the recent development of *amicus curiae* participation in investor-state arbitration, this section firstly discovers the double-edged sword of *amicus* participation in investment arbitral proceedings, and further summarizes that promoting *amicus curiae* participation in investor-state arbitration is imperative. After proving the need for *amicus* participation, the following sections will address the current practice of *amicus* participation based on treaty provisions, arbitral rules, as well as prominent tribunal decisions.

⁶⁶ *ibid*, para 3.

⁶⁷ *Gao* (n 48) 53.

1. Negative Impacts of Allowing *Amicus curiae* Participation

In order to fully answer the question of the potential benefits of *amicus* involvement in arbitral proceeding, there is a strong demand to conduct a research on the potential negative consequences of *amicus* participation in the first place. There are several main arguments against a radical expansion of *amicus* participation in investor-state arbitration.

To begin with, it has been widely acknowledged that allowing *amicus curiae* participation would increase disputing parties burdens because the parties shall spend extra times and costs for reviewing *amicus* submissions.⁶⁸ If *amicus* move beyond submission of written briefs, and seek discovery of documents, evidence-taking, and participation in oral arguments, “there could be extra burdens placed on the efficiency of the process.”⁶⁹ Compared with domestic litigation, efficiency is deemed as one of the most prominent advantages of arbitration. So if tribunals voluntarily open the door for *amicus* participation, the arbitral process in this manner “would result in the arbitration procedure becoming “court-like” adjudication.”⁷⁰ Secondly, confidentiality of arbitration would be undermined, especially where the tribunals permit *amicus curiae* to access to key arbitral records.⁷¹ Furthermore, *amicus curiae* normally arise from those investment disputes relating to public interests, so it has been argued that the increased *amicus* participation could lead to lessening of settlement opportunities if the *amicus* are the best parties or persons representing the public interest.⁷² As arbitration specialist Noah Rubins stated, it is unavoidable that where a “claim gains exposure to the public domain, the parties could face increased pressure to continue the substantive outcome of the case.”⁷³ This is even true where a state, as a disputing party to an

68 Levine (n 5), 219.

69 *ibid.*

70 Noah Rubins, ‘Opening the Investment Arbitration Process: What Cost for What Benefit?’ (2006) *Transnat’l Disp. Mgmt.* 137.

71 Levine (n 5) 220.

72 *ibid.*

73 Rubins (n 70) 137.

investment dispute, faces additional pressures because given its perceived obligation to protect the right to regulate and the public good generally.⁷⁴ As Rubins suggested, allowing *amicus curiae* involvement could potentially “re-politicize” disputes because “the concern here is that third-party involvement could lead to the arbitration becoming a “court of public opinion.”⁷⁵ As illustrated above, the concerns of increasing costs, severe delay, losing confidentiality, and potential politicization drive investors to rethink the choice of resolving their disputes through investor-state arbitration mechanism, which could cause investors to cut down or suspend their investments in those countries with uncertain or less stable investment environment.

2. Benefits Stemming from *Amicus curiae* Participation

The negative consequences of *amicus curiae* involvement have been used to refute the necessity of *amicus* participation in investor-state arbitral proceedings, but if the institution of *amicus curiae* is used well, it may legitimize the overall arbitration system. Based on previous studies on the potential benefits stemming from *amicus curiae* participation in investment disputes made by many scholars, there are at least five reasons:

Firstly, due to the general public interests involved in investment disputes, increasing transparency of arbitral proceedings could preserve those interests and promote the procedural legitimacy of investment arbitration. Generally speaking, *amicus curiae* involvement, as a component of transparency in investment arbitration, can “promote a general interest in procedural openness and ensure that the broader public does not perceive the arbitration as secretive.”⁷⁶ In addition, specific public interests, such as human rights and environmental rights, are involved in most of the investment disputes. These interests are often left to be well represented because both of the disputing parties are strictly bound to focus on the legal and factual issues. Any disputing party may find it advantageous to raise

74 Levine (n 5) 220.

75 Rubins (n 70) 137.

76 Levine (n 5) 217.

the public interests during the proceedings, but the disputing party is not always the expert or specialist concerning the public interest. Therefore lacking sufficient expertise, tribunals might not be persuaded to rely on the statements made by the party while making the determination on the issue of public interests. Admitting *amicus curiae*, especially NGOs, could resolve the concern since most of the NGOs are equipped with the expertise, they could provide distinct and important perspectives on public interests that the disputing parties might not be able to provide, so giving *amicus curiae* a chance to address the matter within the scope of the dispute shall preserve the public interests.⁷⁷

Secondly, *amicus* participation plays an important role in improving the legal quality of arbitral awards. For instance, pursuant to Rule 37(2)(a) of the ICSID Arbitration Rules, *amicus curiae* shall be permitted to make a written submission where “the submission would assist the tribunal in the determination of a factual or legal issue related to the proceeding by bringing a perspective, particular knowledge or insight that is different from that of the disputing parties.”⁷⁸ So where a factual or legal issue has not been well addressed by neither of the disputing parties, allowing *amicus* submission could provide the tribunal an extra layer of expertise or perspective on issues that was not provided by the disputing parties, and could further improve the quality of award.⁷⁹

Thirdly, *amicus curiae* participation could be regarded as the mechanism to bring relevant allegations against illegal behaviors conducted by both disputing parties. It is undeniable that an investment agreement may be concluded based on illegal behaviors of the host state and the investor, for instance, violation of state’s duties, or corruption and bribery, but there are likely to be situations where neither the host state nor the investor would consider it would be advantageous to disclose

77 *ibid.*

78 ICSID Rules of Procedure for Arbitration Proceedings (‘ICSID Arbitration Rules’) (adopted April 2006). <<https://icsid.worldbank.org/apps/ICSIDWEB/icsidocs/Pages/ICSID-Convention-Arbitration-Rules.aspx>> accessed 29 July 2017.

79 Katia Fach Gomez, ‘Rethinking the Role of Amicus Curiae in International Investment Arbitration: How to Draw the Line Favorable for the Public Interest’ (2012) 35 Fordham International Law Journal 510, 545.

the illegal behaviors. From the perspective of the investor, bringing the illegality before the tribunal would not be a sound strategy because an illegal investment agreement could impede the investor's ability to claim compensation. For the state, it might not voluntarily disclose its illegal behaviors before the tribunal because its acknowledgement of illegality might cause further legal actions against the illegal conducts by authorized entities. Therefore, offering *amicus curiae* a chance to participate in arbitral proceedings could help the public to get access to the key information about the dispute, especially whether the investment agreement was illegally concluded. In addition, if there is a mandatory requirement of *amicus curiae* participation in investment arbitration, host states and investors may reconsider their illegal investment conduct before entering into an illegal agreement on the basis of the illegality of the agreement might be exposed to the public.

Furthermore, as some commenters suggested, *amicus curiae* participation would have the positive effect of public scrutiny on the future of the investment system. To be more specific, *amicus curiae* arise from investment disputes with important public interests, when the *amicus* submission has been made before the tribunal, the submission could attract media interests and influence public debates on these public interest topics.⁸⁰ Therefore, the submission made by *amicus curiae* could have a “long-term educational impact or even be an influence for significant changes in the future, such as a national legislative modification or the establishment of an international instrument to regulate a particularly sensitive issue.”⁸¹

The last point is that the fragmentation of international law has been criticized for many years because even if international conduct is legal under one international regime,⁸² it could be deemed as illegal under another international regime. So it has been argued that it is a massive challenge for international investment law to be interpreted consistently with international laws, such as

80 Camilla Graham, 'Amicus Curiae & Investment Arbitrations' Part Two (2012) *A4ID Advocates for International Development*, 6-10.

81 Gomez (n 79) 548.

82 Levine (n 5) 218.

human rights law, environmental treaties and WTO law. Many commentators stated that “a lack of coordination at the international level may lead to national authorities increasingly becoming subject to conflicting commands from different supranational systems.”⁸³ In order to prevent the fragmentation of international law, especially international investment law, increasing participation by representative of supranational regimes, such as the European Union Commission, could assist investment arbitral tribunals to reach a more consistent decision, which will avoid causing conflicting obligations for national governments.⁸⁴

V: Current Practice of *Amicus* Participation in Investor-State Arbitration

As noted above, *amicus* participation in investment arbitration could cause negative impacts and bring potential benefits to the international investment law system. It is undeniable that the negative impacts could cause both host states and investors to rethink the efficiency of investor-state arbitration, but if the *amicus curiae* regime is used well during arbitral proceedings, the benefits will prevail. For instance, the North America Free Trade Agreement⁸⁵ issued a Statement of the Free Trade Commission on Non-Disputing Party Participation (“NAFTA Statement”) in 2003⁸⁶ to cater to the urgent demand for *amicus curiae* participation. In 2006, the ICSID Arbitration Rules was rewritten to allow *amicus* participation and with certain admission criteria attached. The most unprecedented UNCITRAL Transparency Rules, came into effect in 2014, providing greater transparency in terms of the arbitral proceedings, especially by attaching the detailed criteria on *amicus curiae* participation. Moreover, provisions on *amicus* participation in recent

ibid.

84 *ibid.*

85 *North America Free Trade Agreement, (“NAFTA”) (US-Canada-Mexico) (adopted October 1992, entered into force 1 July 2003) <<https://icsid.worldbank.org/en/Pages/icsidocs/ICSID-Convention.aspx>> accessed 29 July 2017.*

86 *NAFTA Statement of the Free Trade Commission on Non-Disputing Party Participation (“NAFTA Statement”), (US-Canada-Mexico) (issued 7 October 2003), B para 6. <<https://www.state.gov/documents/organization/38791.pdf>> accessed 29 July 2017.*

Model BITs have seen the light of day.⁸⁷ In the following sections, a detailed study concerning the current practice of *amicus curiae* pursuant to the NAFTA, the ICSID Arbitration Rules, the UNCITRAL Transparency Rules, as well as the recent model IITs will be conducted.

1. *Amicus curiae* Participation Pursuant to the NAFTA

The development of *amicus curiae* in investor-state arbitration was lead by the NAFTA.⁸⁸ The NAFTA context itself did not create any discretionary power for the tribunals to allow *amicus curiae* involvement, also the arbitral rules governing arbitral proceedings contemplated in NAFTA Chapter 11 spent no ink on this issue at that time.⁸⁹ Thus the NAFTA tribunals have not permitted a single *amicus curiae* petition for many years on the ground that, unless mutual consent has been reached by both disputing parties, they lack the power to add a third party into the arbitral proceedings. This traditional view has been given a critical strike when the NAFTA tribunal of *Methanex Corporation v. United States of America* (“Methanex”) reached the conclusion that they have discretionary power to decide whether it is proper to introduce *amicus curiae* into the arbitral proceedings.

In *Methanex*, Methanex Corporation, as a Canadian corporation producing a gasoline additive, MTBE, in the United States, filed a claim against the State of California before the NAFTA tribunal pursuant to the UNCITRAL Arbitration Rules in 2000. Methanex alleged that the State’s executive order requiring the removal of MTBE was tantamount to expropriation of its business in accordance with Article 1110 of NAFTA. On the contrary, the State of California argued that MTBE is banned for the purpose of protecting public health and environment since MTBE was dam-

87 Christian Schliemann, ‘Requirements for Amicus Curiae Participation in International Investment Arbitration: A Deconstruction of the Procedural Wall Erected in Joint ICSID Cases ARB/10/25 and ARB/10/15’ (2013) 12 *The Law and Practice of International Courts and Tribunals* 365, 366.

88 James Harrison, ‘Recent Developments to Promote Transparency and Public Participation in Investment Treaty Arbitration’ (2011) 01 *University of Edinburgh School of Law Working Paper Series*, 2, 15.

89 J. Anthony VanDuzer, ‘Enhancing the Procedural Legitimacy of Investor-State Arbitration Through Transparency and Amicus Curiae Participation’ (2007) 52 *McGill Law Journal* 681, 708.

aging drinking water in California. During the merits phase of the proceeding, the International Institute of Sustainable Development, with several NGOs, submitted a petition for permission to make a written *amicus* submission by arguing that “they could provide an important and distinctive perspective on the environmental issues in the case and that their participation would be important to the public acceptance of the Chapter 11 process.”⁹⁰ Methanex promptly raised a rejoinder against the petition and claimed that the tribunal had no authority to permit the petition.

During the proceedings, the core issue was whether Rule 15 of the UNCITRAL Arbitration Rules included the right of making submission by *amicus curiae*. Since the Rule only explicitly provides that all parties to a dispute shall be treated with equality and allowed to present their case, but does not expressly indicate whether a third party is entitled to file submission before the tribunal. The tribunal heard vigorous arguments from the disputing parties as well as the Contracting States to the NAFTA. Firstly, the United States and Canada argued that *amicus curiae* should be allowed under Rule 15 based on the ground that *amicus curiae* is a well established institution in both domestic legal systems. But Methanex Corporation and the Contracting State, Mexico, on the opposite side, argued that “the right to file an *amicus* submission was a substantive right that could not be read into a procedural provision such as Rule 15.”⁹¹ The tribunal held that any investment disputes arising out of NAFTA should be resolved pursuant to international law, but not domestic law. So the acknowledgement of *amicus curiae* in both American and Canadian domestic legal systems does not imply an absolute right for *amicus* participation in investment arbitration. Furthermore, the tribunals pointed out that Rule 15 provides them the discretion regarding procedural issues, and due to the public interests involved in the case⁹² and “accepting *amicus curiae* briefs from a party other than a disputing party is not the equivalent of adding that entity as

90 *ibid* 709.

91 Meg Kinnear, *General Counsel, Trade Law Bureau, Departments of Justice & International Trade Canada ‘Transparency and Third Party Participation in Investor-State Dispute Settlement’* (SYMPOSIUM CO-ORGANISED BY ICSID, OECD AND UNCTAD, Paris, 12 December 2005) <<http://www.oecd.org/investment/internationalinvestmentagreements/36979626.pdf>> accessed 29 July 2017.

92 VanDuzer (n 89) 711.

a party to the arbitration.”⁹³ The tribunal held that *amicus* involvement must be limited to submitting written briefs on the issues raised by the parties. The tribunal did not illustrate the procedures and criteria applicable to *amicus* participation. In order to give a specific guideline for tribunals as well as to avoid potential negative impacts that *amicus* participation could bring, the NAFTA Free Trade Commission, in 2003, issued the NAFTA Statement recommending that the tribunals could adopt the procedure specified therein to deal with *amicus* participation.

The first section claims that “no provision of the NAFTA limits a Tribunal’s discretion to accept written submissions from a person or entity that is not a disputing party.”⁹⁴ The second section, the Procedures, recommends that Chapter 11 tribunals to adopt the attached specific procedure. Under the Procedures, any non-disputing party who wishes to file a written submission should apply for leave from the tribunal to file such a submission, and the submission shall be attached to the application. The second paragraph of the Procedures outlines the specific requirements for the application, for instance, it requires the *amici* to describe whether it has any direct or indirect affiliation with any disputing party, and to specify the nature of interests that the applicant has in the arbitration, etc. The third paragraph addresses that the *amici* has to provide a precise statement supporting the position only on the issues raised by disputing parties. Paragraph 6 provides several criteria to be applied by tribunals when deciding if an application may be granted. The tribunal should consider the extent to which:

- (a) the non-disputing party submission would assist the Tribunal in the determination of a factual or legal issue related to the arbitration by bringing a perspective, particular knowledge or insight that is different from that of the disputing parties;
- (b) the non-disputing party submission would address matters within the scope of the dispute;

93 Eric De Brabandere, ‘NGOs and the “Public Interest”: The Legality and Rationale of Amicus Curiae Interventions in International Economic and Investment Disputes’ (2011) 12 *Chicago Journal of International Law* 85, 100.

94 NAFTA Statement (n 86) A para 1.

- (c) the non-disputing party has a significant interest in the arbitration; and
- (d) there is a public interest in the subject-matter of the arbitration.⁹⁵

In addition, in determining whether to grant leave for making a submission, the tribunal must ensure that the submission does not disrupt the proceedings and unduly burden or unfairly prejudice neither disputing party. The statement itself is not binding on the future NAFTA tribunals because it is just a recommendation regarding a process for tribunals to follow.⁹⁶ In conclusion, notwithstanding the absence of any reference to *amicus curiae* participation in both of the NAFTA and the applicable arbitral rules as well as the non-binding nature of the Statement, the NAFTA tribunal established under the NAFTA have demonstrated that: “they are open to the possibility that submissions from NGOs of varying political orientations may be of assistance in resolving the issues before them and have applied a process and criteria for the acceptance of *amicus curiae* submissions that follows the FTC Statement.”⁹⁷

2. *Amicus curiae* Participation in Accordance with the ICSID Arbitration Rules

Before 2006, the ICSID Convention, the ICSID Arbitration Rules, and the Additional Facility Rules, sharing the practice of the NAFTA context, have no explicit words indicating ICSID tribunals’ discretionary power to accept *amicus* submissions. With more *amicus* briefs being accepted under NAFTA arbitrations, the ICSID urgently needed to adopt a new version of the arbitral rules, especially granting the tribunals the discretionary power to consider and accept *amicus* briefs.

The practice in terms of the tribunals’ power to accept *amicus curiae* briefs started from the *Suez, Sociedad General de Aguas de Barcelona, S.A., and Vivendi Universal S.A. v. The Argentine Republic* (Suez/Vivendi)⁹⁸ in 2005. During the arbitral

95 *ibid* B para 6.

96 *VanDuzer* (n 89) 709.

97 *ibid*, 716-7.

98 *Suez/Vivendi*, ICSID Case No. ARB/03/19. <<http://www.italaw.com/cases/1057>> accessed on 27 July 2017.

proceedings, five NGOs asserted that the case involved basic public interests and fundamental rights of the people living in the area. Even though the old ICSID Arbitration Rules did not explicitly grant the tribunals the power to accept *amicus curiae* petition, the tribunal held it had the power to regulate procedural questions in accordance with Article 44⁹⁹ of the ICSID Convention. Since the admission of *amicus* briefs falls into the content of procedural questions, the tribunal, for the first time in ICSID history, held that it had the power to accept *amicus* briefs.¹⁰⁰ In *Suez*, the tribunal also set out three criteria under which such submissions could be admitted:

- “(a) the appropriateness of the subject matter of the case;
- (b) the suitability of a given nonparty to act as *amicus curiae* in that case; and
- (c) the procedure by which the *amicus* submission is made and considered.”¹⁰¹

The tribunal examined whether the petition fully satisfied the conditions stated above, as to the first criterion, the tribunal believed that this case had significant public interests because the dispute centered on water and sewage services to millions of people, and any decision made in this case would potentially affect the operation of those systems and thereby the public they serve.¹⁰² With respect to the second criterion, after identifying the expertise, experience, and independence of the petitioners, the tribunal members held that the submission made by the petitioners would assist them arriving at a correct decision.¹⁰³ Lastly, as to the appropriate procedure, the tribunal concluded that when an appropriate procedure has been determined, the goal of such procedure “will be to enable an

99 *The Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States* (opened for signature 18 March 1965, entered into force 14 October 1966) (“ICSID Convention”) <<https://icsid.worldbank.org/apps/ICSIDWEB/icsiddocs/Documents/ICSID%20Convention%20English.p>> accessed 28 July 2017.

100 *Order in Response to a Petition for Participation as Amicus Curiae*, para 10-16 (19 May 2005). <<http://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0815.pdf>> accessed 29 July 2017.

101 *ibid* para 17.

102 *ibid* para 18-23.

103 *ibid* para 24-28.

approved *amicus curiae* to present its views and at the same time to protect the substantive and procedural rights of the parties.”¹⁰⁴ Then the tribunal concluded that the three criteria had been met, and decided to grant the petitioners a chance to file submission.

In 2005, the ICSID Secretariat made a proposal to update its arbitral rules for greater transparency, especially granting the tribunal the discretionary power to allow *amicus* participation. In the following year, the ICSID Administrative Council adopted the new 2006 amendments establishing the criteria to be applied by tribunals when considering *amicus* petitions. As Professor VanDuzer suggests, the criteria set out in the amendments “are virtually identical to those enumerated in the FTC Statement.”¹⁰⁵ Pursuant to the new Rules, the most significant change was the Rule 37(2), the second paragraph stipulating that:

“After consulting both parties, the Tribunal may allow a person or entity that is not a party to the dispute (in this Rule called the ‘non-disputing party’) to file a written submission with the Tribunal regarding a matter within the scope of the dispute. In determining whether to allow such a filing, the Tribunal shall consider, among other things, the extent to which:

(a) the non-disputing party submission would assist the Tribunal in the determination of a factual or legal issue related to the proceeding by bringing a perspective, particular knowledge or insight that is different from that of the disputing parties;

(b) the non-disputing party submission would address a matter within the scope of the dispute;

(c) the non-disputing party has a significant interest in the proceeding.

The Tribunal shall ensure that the non-disputing party submission does not disrupt the proceeding or unduly burden or unfairly prejudice either party, and that both parties are given an opportunity to present

104 *ibid* para 29.

105 VanDuzer (n 89) 717.

their observations on the non-disputing party submission.”¹⁰⁶

3. *Amicus curiae* Participation Bases on the UNCITRAL Transparency Rules

As previously mentioned, the main purpose of the UNCITRAL Arbitration Rules aims to address commercial arbitration between private parties, but the Rules has also become one of the most common choices for investors and states to govern their arbitral proceedings. As discussed earlier, even though several NAFTA tribunals held that considering and allowing *amicus* participation is a procedural question pursuant to Rule 15, the tribunals have discretionary power to permit *amicus* petitions and submissions. But such acknowledgement is limited to within the framework of the NAFTA only. In 2013, the United Nations Commission adopted the new Arbitration Rules, UNCITRAL Transparency Rules¹⁰⁷, which “would contribute significantly to the establishment of a harmonized legal framework for a fair and efficient settlement of international investment dispute, increasing transparency and accountability and promote good governance.”¹⁰⁸ In line with previous practices of the NAFTA and the ICSID tribunals, the Rules affirm the tribunals’ authority to accept submission from a third party, but also one of the biggest breakthroughs of the Transparency Rules is that it explicitly grants non-disputing Contracting States to the treaty the right to make submission on treaty interpretation or further matters within the scope of the dispute.

A third party refers to a person who is not a disputing party to the dispute or a Contracting State to the treaty. Before making a submission to address matters within the scope of the dispute, a third party should petition the UNCITRAL tribunal to be granted *amicus* status in the first place, this practice follows the practices of the NAFTA and the ICSID Arbitration Rules. In order to persuade the tribunal to grant *amicus* status, the party is bound to provide the necessary information specified in

106 ICSID Arbitration Rules (n 78) Rule 37(2).

107 UNCITRAL Rules on Transparency in Treaty-Based Investor-State Arbitration (“UNCITRAL Transparency Rules”) (came into force 1 April 2014) <<https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/rules-on-transparency/Rules-on-Transparency-E.pdf>> accessed 29 July 2017.

108 *ibid.*

Article 4(2), for example, the description of the third party, the direct or indirect connection with any disputing party, the financial support or other assistance that it receives from any government, person or organization, the nature of its interest in the arbitration, and the issues of fact or law in the arbitration that it wishes to address.¹⁰⁹ Upon receiving the petition, the tribunal must take the following two criteria into account in determining whether to grant *amicus* status: (a) whether a significant interest can be represented by the party; (b) whether the potential submission could assist the tribunal in the determination of the factual and legal issue related to the arbitral proceedings.¹¹⁰ If the petition satisfies both factors indicated above, then the third party is permitted to file a submission to address matters within the scope of the dispute by setting out a precise statement of its position on the specific issues.¹¹¹ Besides the guideline discussed above, the Rules have also shared another aspect with the NAFTA Statement and the ICSID Arbitration Rules, which requires that the tribunal shall “ensure any submission does not disrupt or unduly burden the arbitral proceedings, or unfairly prejudice any disputing party.”¹¹²

Before the Transparency Rules entered into force, non-disputing Contracting States to treaties played a limited role in helping the tribunals to shape the treaty interpretation. Pursuant to Article 5 of the Rules, for the first time in arbitration rules history, the UNCITRAL has officially acknowledged that investment arbitration might affect the rights and obligations of the Contracting States to the treaty because they are the masters and creators of the treaty, thus the States should have strong interests in the interpretation and construction of the treaty that it negotiated and entered into. Pursuant to Article 5, the tribunal can accept submissions made by non-disputing State in the following situations. In the first place, the arbitral tribunal may allow a non-disputing State to make a submission on issues of treaty interpretation, or may, on its own initiative, invite a non-disputing State to address any issues concerning treaty interpretation after consultation with the disputing

109 *ibid* art 4 (2).

110 *ibid* art 4 (3).

111 *ibid* art 4 (4).

112 *ibid* art 4 (5).

parties.¹¹³ In addition, if the non-disputing State aims to address issues other than treaty interpretation, the submission shall be made only based on the application by the non-disputing State, the arbitral tribunal itself has no power to invite such submission. In determining whether to allow such submission, the arbitral tribunal must take into consideration the same factors as these applied to a third party and, “for greater certainty, the need to avoid submissions which would support the claim of the investor in a manner tantamount to diplomatic protection.”¹¹⁴ Under both situations, the arbitral tribunal shall ensure that the submission does not disrupt or unduly burden the arbitral proceedings, or unfairly prejudice any disputing party.¹¹⁵

4. *Amicus curiae* Participation in the Context of the U.S. and Canada Model Treaties

The previous sections have examined the current practice of *amicus curiae* under the NAFTA, the ICSID Arbitration Rules, and the UNCITRAL Transparency Rules. Besides these developments, a few BITs have also begun to address *amicus* submission in either a general or detailed approach, especially those treaties concluded by States, such as the U.S. and Canada.

In 2004, the U.S. Government adopted the Treaty Between the Government of the United States of the America and the Government of [Country] Concerning the Encouragement and Reciprocal Protection Investment. (“US Model 2004 BIT”).¹¹⁶ Under the Model BIT, Article 28 (2) and Article 28 (3) grant arbitral tribunals the authority to accept non-disputing Contracting State’s oral and written submissions regarding the interpretation of the BIT and to consider submissions from a person or entity that is not a disputing party to the dispute.¹¹⁷ The articles are very general without giving a guideline concerning the criteria applicable to *amicus* participation. After the adoption of the Model BIT, the most recent U.S. BITs have

113 *ibid* art 5 (1).

114 *ibid* art 5 (2).

115 *ibid* art 5 (4).

116 *US Model 2004 BIT* <<http://www.state.gov/documents/organization/117601.pdf>> accessed 10 July 2017.

117 *ibid* art 28-29.

reflected these principles.

For instance, under the Article 10.20 (3) of the U.S. – Dominican Republic-Central American Free Trade Agreement (“CAFTA-DR”),¹¹⁸ the same texts have been provided to address *amicus curiae* participation, the tribunal “shall have the authority to accept and consider *amicus curiae* submissions from a person or entity that is not a disputing party.” The Free Trade Agreement Between the United States of America and the Republic of Korea (“KORUS-FTA”)¹¹⁹ adopted a more detailed approach by specifying that:

“After consulting the disputing parties, the tribunal may allow a party or entity that is not a disputing party to file a written *amicus curiae* submission with the tribunal regarding a matter within the scope of the dispute. In determining whether to allow such a filing, the tribunal shall consider, among other things, the extent to which:

(a) the *amicus curiae* submission would assist the tribunal in the determination of a factual or legal issue related to the proceeding by bringing a perspective, particular knowledge, or insight that is different from that of the disputing parties;

(b) the *amicus curiae* submission would address a matter within the scope of the dispute; and

(c) the *amicus curiae* has a significant interest in the proceeding.¹²⁰

Also the treaty states that the tribunal shall ensure the submission should not disrupt the proceeding or unduly burden or unfairly prejudice either disputing party, and the disputing parties should have an opportunity to present their

118 U.S. – Dominican Republic-Central American Free Trade Agreement (CAFTA-DR) (signed 5 August 2004, entered into force 1 April 2006) <https://ustr.gov/sites/default/files/uploads/agreements/cafta/asset_upload_file328_4718.pdf> accessed 27 July 2017.

119 Free Trade Agreement Between the United States of America and the Republic of Korea (US-Korea) (signed 30 June 2007, renegotiated and signed in early December 2010) <<https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/korus-fta/final-text>> accessed 29 July 2017.

120 *ibid* art 11.20.5.

observations on the submission. In 2012, the Government of U.S. revised the US Model 2004 BIT, but as to the issue of *amicus curiae* participation, the government kept the same texts as stated in the 2004 version.

In 2004, based on the practice of *amicus* participation under the investment chapter of the NAFTA and the previous experiences of NAFTA investor-state arbitration, Canada released a new Model Foreign Investment Promotion and Protection Agreement (“FIPA”) to cope with the growing demand of *amicus* participation in investment arbitration. Like the US Model 2004 BIT, the FIPA provides a basic framework concerning the question of arbitral transparency:

“apart from ensuring that all documents will be promptly made available to the public and that all hearings will be open to the public, confirm in Article 39 the possibility of submitting *amicus* briefs to the tribunals and develops guideline for their acceptance.”¹²¹

Besides the rapid development of *amicus* participation reviewed above, the Canada-China FIPA¹²² constitutes a landmark concerning the issue of *amicus* participation. The FIPA, for the first time in the history of Chinese BITs, has acknowledged the right of a third party to participate in arbitral proceedings through making *amicus* briefs. In accordance with the FIPA, *amicus curiae* fall into non-disputing Contracting States and non-disputing parties to the dispute. Pursuant to Article 27, a non-disputing Contracting State is entitled to “receive from the disputing contracting party a copy of the evidence that has been tendered to the tribunals, copies of all pleadings filed in the arbitration, and the written argument of the disputing parties.”¹²³ And it may make submission on a question of interpretation of the Agreement to the tribunal upon written notice to the disputing parties. The non-disputing State is also granted the power to attend oral hearings.¹²⁴

121 *Gomez (n 79) 529-530.*

122 *Agreement between the Government of Canada and the Government of the People's Republic of China for the Promotion and Reciprocal Protection of Investments (signed 9 September 2012, entered into force 1 October 2014) (Canada-China FIPA) <<http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/country/42/treaty/778>> accessed 26 July 2017.*

123 *ibid* art 27.

124 *ibid.*

In addition, where a non-disputing party (either a person or an entity that is not a disputing party) could represent public interests, the tribunal shall allow written submission made by such party after consultation with the disputing parties.¹²⁵ Sharing the practice of the NAFTA and the ICSID Arbitration Rules, before filing an *amici* submission to the tribunal, the non-disputing party has to file an application for leave to file such the submission in the first place. The Agreement also provides a detailed approach by stating the requirements applicable to the application, like describing the membership and legal status of the applicant, disclosing any direct or indirect affiliation with any disputing parties, identifying any financial or other assistance in preparing the submission which is provided by any government, person or organization, and specifying the nature of the interest that the applicant has in the arbitration, etc.¹²⁶ If the tribunal grants the petition, the non-disputing party should make the submission in accordance with Annex C.29(2)(c) and C.29(2)(d) by setting out a precise statement supporting the party's position on the issues within the scope of the dispute. In addition, the tribunal should also ensure that the submission "does not disrupt the proceedings and that neither disputing party is unduly burdened or unfairly prejudice by it."¹²⁷

VI: Conclusion

This Article, from a comparative perspective, reviewed the different roles of *amicus curiae* in both common law as well as civil law jurisdictions, and further identified the current practice in the WTO proceedings. In addition, in order to illustrate the necessity of *amicus* participation in investor-state arbitral proceedings, the Article also balanced the potential benefits served and drawbacks brought by *amicus* involvement, especially from the perspective of the public interests and the legitimacy of investor-state arbitration. After conducting the balancing act, the Article reached the conclusion that *amicus* participation is actually playing an

125 *ibid* art 29.

126 *ibid* Annex C.29(2)(c) and Annex C.29(2)(d).

127 *ibid* art 29.

essential role in perverting the public interests involved in investor-state arbitration and assisting tribunals to reach a more legitimate award. In accordance with this demand, the modern investment treaties, along with the recent modified arbitration rules have altered the traditional “commercial” approach to a more transparent approach. In order to avoid undue burdens caused by *amicus* participation in arbitral proceedings, the modern contexts also impose strict requirements to be applied to *amicus* participation. Only upon satisfying with these strict requirements examined above, *amicus curiae* can be justified to involve in arbitral proceedings.

References

- Adideh Ala'i, 'Judicial Lobbying at the WTO: The Debate Over the Use of Amicus curiae Briefs and the U.S. Experience', (2000) 44 Fordham Int'l L.J.
- Allison Lucas, 'The Ethics of Amicus curiae Brief Writing in First Amendment Litigation' (1998-1999) 26 Fordham Urb. L.J.
- Camilla Graham, 'Amicus curiae & Investment Arbitrations' Part Two (2012) A4ID Advocates for International Development.
- Christian Schliemann, 'Requirements for Amicus curiae Participation in International Investment Arbitration: A Deconstruction of the Procedural Wall Erected in Joint ICSID Cases ARB/10/25 and ARB/10/15' (2013) 12 The Law and Practice of International Courts and Tribunals.
- Eric De Brabandere, 'NGOs and the "Public Interest": The Legality and Rationale of Amicus curiae Interventions in International Economic and Investment Disputes' (2011) 12 Chicago Journal of International Law.
- Ernest Angell, 'The Amicus curiae: American Development of English Institutions' (1967) 16 Int'l & Comp. L.Q.
- E.T. Salmon, Book Review of Consilium Principis: Imperial Councils and A.D.E Lewis & D.J Ibbertson, eds., The Roman Law Tradition (Cambridge: Cambridge University Press 1994).
- Eugenia Levine, 'Amicus curiae in International Investment Arbitration: The Implications of an Increase in Third-Party Participation' (2011) 29 Berkeley Journal of International Law.
- Frank M Covey. Jr., 'Amicus curiae: Friend of the Court' (1959-1960) 9 DePaul L. Rev.
- Fritz Schulz, History of Roman Legal Sciences (Oxford: Clarendon Press, 1964).
- Helen A Anderson, 'Frenemies of the Court: the Many Faces of Amicus curiae' (2015) 49 U. Rich. L. Rev.

Henry S Gao, 'Amicus curiae in WTO Dispute Settlement: Theory and Practice', (2006) 1 China Rights Forum.

Herman Cohen, A History of the English Bar and Attornatus to 1450 (London: Sweet & Maxwell Ltd 1929).

J. Anthony VanDuzer, 'Enhancing the Procedural Legitimacy of Investor-State Arbitration Through Transparency and Amicus curiae Participation' (2007) 52 McGill Law Journal.

James Harrison, 'Recent Developments to Promote Transparency and Public Participation in Investment Treaty Arbitration' (2011) 01 University of Edinburgh School of Law Working Paper Series 2.

Jared B Cawley, 'Friend of the Court: How the WTO Justifies the Acceptance of the Amicus curiae Brief from Non-Governmental Organization', (2004) 23:1 Penn State International Law Review .

John Crook, Consilium Principis: Imperial Councils and Counsellors from Augustus to Diocletian (Cambridge: Cambridge University Press 1995).

Michael K Lowman, 'The Litigating Amicus curiae: When does the Party Begin After the Friend Leave' (1992) 41 The American University Law Review 1243.

Noah Rubins, 'Opening the Investment Arbitration Process: What Cost for What Benefit?' (2006) Transnat'l Disp. Mgmt.

Samuel Krislov, 'The Amicus curiae Brief: From Friendship to Advocacy' 72 Yale LJ.

S.Chandra Mohan, 'The Amicus curiae: Friends No More? ' (2010) Singapore Journal of Legal Studies.

Steven Kochevar, 'Amici Curiae in Civil Law Jurisdiction' (2013) 122 Yale L.J.

Wolfgang Kunkel, An Introduction to Roman Legal and Constitutional History (Oxford: Clarendon Press 1973).

Affiliation: School of International Law, Southwest University of Political Science and Law, No. 301, Baosheng Ave, Yubei District, Chongqing Municipality, People's Republic of China 401120.
E-mail: yangxinglong.ed0301@gmail.com

จົມไม่มีเสียงกรวญของมวลกรรมกร¹ The Silence of Labour

ศรัณย์ จงรักษ์

Saran Jongrak

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ถ.ห้วยแก้ว ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200
Faculty of Law, Chiang Mai University 239 Huay Kaew Road, Muang District,
Chiang Mai, Thailand, 50200

เมลติดต่อ: tokiya_kad@hotmail.com

E-mail: tokiya_kad@hotmail.com

บทคัดย่อ

แม้พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 จะเป็นกฎหมายที่มักถูกอธิบายว่าบัญญัติขึ้นเพื่อคุ้มครอง ช่วยเหลือ หรือให้ประโยชน์แก่ลูกจ้างจากการประสบอุบัติเหตุหรือเจ็บป่วยจากการทำงานให้แก่รายจ้างก็ตาม แต่ในความเป็นจริงสถิติของกองทุนเงินทดแทนกลับแสดงให้เห็นว่าในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาจำนวนของลูกจ้างที่สามารถเข้าถึงสิทธิประโยชน์ตามที่พระราชบัญญัติเงินทดแทนกำหนดกลับมีจำนวนลดลงเรื่อย ๆ ซึ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ดังกล่าวขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความคิดและการตัดสินใจของลูกจ้างใน 2 ลักษณะ ประการแรก คือ ลูกจ้างเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิเพราะถูกปัจจัยแวดล้อม (ในที่ทำงาน) กดดัน ประการที่สอง คือ ลูกจ้างสามารถคาดหวังต่อผลแห่งคดีและตระหนักถึงอุปสรรคในรูปแบบต่าง ๆ ที่ตนต้องเผชิญระหว่างการใช้กระบวนการทางกฎหมายเพื่อเรียกร้องสิทธิ ปัจจัยทั้งสองประการดังกล่าวจึงทำให้ลูกจ้างตัดสินใจเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิ ด้วยคิดว่าการเลือกในทิศทางดังกล่าวคุ้มกว่าหรือเป็นประโยชน์แก่ตนมากกว่าที่จะเรียกร้องสิทธิที่มีตามกฎหมาย

คำสำคัญ: พระราชบัญญัติเงินทดแทน, สิทธิประโยชน์, การไล่เลี่ย, ความคาดหวังในคดี

1 บทความขึ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ของผู้เขียน เรื่อง การให้และกีดกันสิทธิของผู้ใช้แรงงานโดยพระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 (Entitlement and Exclusion of Labor by Workmen's Compensation Act 2537) ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

Abstract

Although the Workmen's Compensation Act B.E. 2537 is the law that is often described as it is created to protect or benefit workers from an accident or illness caused by working for the employer. In fact statistics of the compensation fund show that in the last 10 years in the past, the number of workers who could accessed to the benefits provided by the Workmen's Compensation Act had steadily declined. The factors that cause this phenomenon are the worker's decision in 2 ways: first, worker choose not to use legal right, because they are pressured by environmental factors at work. Second, workers can expect the result of case and recognizes the various barriers that they face while using the legal process to claim their rights. Both of factors make workers decide not to use the right that they have, because they think that that decision is worth and more beneficial to them than to claim legal right.

Keywords: Workmen's Compensation Act, Benefit, Mediation

เกริ่นนำ

อุบัติเหตุจากการทำงานเป็นสิ่งที่เกิดกับผู้ใช้แรงงานมาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะในช่วงต้นทศวรรษที่ 2500 ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทยมีการพัฒนาเศรษฐกิจและปรับโครงสร้างพื้นฐานของประเทศขนานใหญ่ สังคมไทยจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการเป็นสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมมากขึ้น มีการนำเข้าเครื่องจักรจำนวนมากเพื่อใช้ในอุตสาหกรรมการผลิตโดยเฉพาะในเขตเมืองหลวง ความไม่คุ้นชินต่อการผลิตแบบระบบอุตสาหกรรมทำให้ในระยะแรกมีผู้ใช้แรงงานประสบอุบัติเหตุจากการทำงานเป็นจำนวนมาก ฉะนั้นเพื่อเป็นการป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวจึงมีการตราพระราชบัญญัติแรงงาน พ.ศ. 2499 ขึ้นบังคับใช้² พระราชบัญญัติแรงงานดังกล่าวจึงกลายเป็นกฎหมายที่คอยให้การช่วยเหลือผู้ใช้แรงงานที่ประสบอุบัติเหตุจากการทำงาน และมีการพัฒนาปรับปรุงเรื่อยมาเพื่อให้เข้ากับยุคสมัยจนกระทั่งกลายเป็นพระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537

2 คริส เบเกอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพฯ: พุศิจิยาน, 2556), หน้า 241

ในปัจจุบัน³

**ตารางแสดงจำนวนผู้ประสบอันตรายหรือเจ็บป่วยเนื่องจากการทำงาน
จำแนกตามความรุนแรง ปี 2548-2557**

ปี	จำนวนลูกจ้าง	ความรุนแรง					รวม
		ตาย	ทุพพลภาพ	สูญเสีย อวัยวะ	หยุดงาน เกิน 3 วัน	หยุดงาน ไม่เกิน 3 วัน	
2548	7,720,747	1,444	19	3,425	53,641	155,706	214,235
2549	7,992,025	808	21	3,413	51,901	148,114	204,257
2550	8,178,180	741	16	3,259	50,525	144,111	198,652
2551	8,135,606	613	15	3,096	45,719	127,059	176,502
2552	7,939,923	597	8	2,383	39,850	106,598	149,436
2553	8,177,618	619	11	2,149	39,919	103,813	146,511
2554	8,222,960	590	4	1,630	35,709	91,699	129,632
2555	8,575,398	717	19	1,818	36,166	93,106	131,826
2556	8,901,624	635	28	3,036	31,419	76,776	111,894
2557	9,132,756	603	11	1,463	29,254	68,903	100,234

ที่มา: รายงานประจำปี 2557 กองทุนเงินทดแทน

สถิติของกองทุนเงินทดแทนข้างต้นนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความไม่สัมพันธ์กันระหว่างจำนวนแรงงานที่กลายมาเป็นลูกจ้างกับจำนวนลูกจ้างที่สามารถเข้าถึงสิทธิตามที่พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 ได้ กล่าวคือ นับตั้งแต่ ปี 2548 – 2557 จำนวนของการเป็นลูกจ้างมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตั้งแต่ 8,575,398 คน ในปี 2555 8,901,624 คน ในปี 2556 และ 9,132,756 คน ในปี 2557 ตามลำดับ ในขณะที่จำนวนลูกจ้างที่สามารถเข้าถึงหรือใช้สิทธิตามพระราชบัญญัติเงินทดแทนได้นั้น กลับมีแนวโน้มที่จะลดลงเรื่อย ๆ ดังจะเห็นได้จาก ปี 2555 มีลูกจ้างได้รับสิทธิ 131,826 คน ปี 2556 มีลูกจ้างได้รับสิทธิ 111,894 และ ในปี 2557 มีลูกจ้างได้รับสิทธิ 100,234 คน ซึ่งการที่จำนวนลูกจ้างที่ได้รับสิทธิตามพระราชบัญญัติเงินทดแทนดังกล่าวลดลงนี้ ในแง่หนึ่งอาจแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าของระบบความปลอดภัยในอุตสาหกรรมไทย หรือความมีศักยภาพของแรงงานไทย ทำให้การประสบอันตรายรวมถึงการเจ็บป่วยจากการทำงานไม่ค่อยเกิดขึ้น เมื่อการประสบอันตรายจากการทำงานมีน้อยลงลูกจ้างที่ไปใช้สิทธิตามพระราชบัญญัติเงินทดแทนจึงน้อยลงตามไปด้วยแต่เมื่อพิจารณาจากสื่อตามช่องทางต่าง ๆ ข้อมูลจากองค์กรพัฒนาเอกชน รวมถึงบรรดา

3 บัณฑิตย์ ธนชัยเศรษฐวุฒิ, ปัญหาการบังคับใช้กองทุนเงินทดแทน, (มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พันธุ์, 2537), หน้า 6-7

เอกสารทางวิชาการต่าง ๆ เราจะพบว่าหาเป็นเช่นนั้นไม่ ลูกจ้างยังคงประสบอันตรายจากการทำงานอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ตั้งแต่การพลัดตกจากนั่งร้าน ก้อนปูนตกใส่หัว ไปจนถึงการถูกเครื่องจักรตัดนิ้วขาด หรือเสียชีวิตจากการติดตั้งระบบป้องกันอัคคีภัยของธนาคาร⁴ เป็นต้น สถิติการใช้สิทธิที่ลดลงข้างต้นจึงน่าจะมีสาเหตุมาจากปัจจัยอื่น ๆ มากกว่า

ในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2559 ได้มีการรวมกลุ่มของผู้ใช้แรงงานและองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อจัดกิจกรรมในวันกรรมกรสากลขึ้น ณ บ้านพักทัศนาวจร จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งรูปแบบกิจกรรมโดยหลักจะมุ่งจัดให้ผู้ใช้แรงงานได้พบปะพูดคุยกับบรรดาองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อบอกเล่าถึงสภาพปัญหาในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการถูกเอาเปรียบจากนายจ้าง สภาพการทำงานที่ไม่เป็นไปตามกฎหมาย หรือการไม่สามารถเข้าถึงสิทธิตามที่กฎหมายกำหนดได้ เป็นต้น ซึ่งหลังจากมีการพูดคุยในเรื่องดังกล่าวแล้ว บรรดาตัวแทนขององค์กรพัฒนาเอกชนก็จะผลัดกันขึ้นมาอธิบายพร้อมให้คำแนะนำเพื่อจัดการกับปัญหาเช่นนั้น

กระทั่งเมื่อมีการพูดคุยถึงประเด็นของพระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 กลับมีประเด็นที่น่าสนใจอย่างมากเกิดขึ้น คือผู้ใช้แรงงานส่วนใหญ่มีความเข้าใจในตัวหลักการของกฎหมายดังกล่าวเป็นอย่างดีสามารถแยกความแตกต่างระหว่าง การเข้าถึงสิทธิตามพระราชบัญญัติเงินทดแทน และพระราชบัญญัติประกันสังคมได้ ประกอบกับมีผู้ใช้แรงงานจำนวนมากที่เคยประสบอันตรายหรือบาดเจ็บในที่ทำงานหรือจากการทำงานให้แก่ นายจ้าง แต่ผู้ใช้แรงงานเหล่านี้กลับไม่มีสักคนที่เลือกใช้สิทธิตามพระราชบัญญัติเงินทดแทนดังกล่าว ตรงกันข้าม กลับเลือกใช้วิธีเจรจาและรับเงินช่วยเหลือเยียวยาจากนายจ้างเองโดยตรง เลือกที่จะเพิกเฉยต่อสิทธิอันพึงมีพึงได้ตามที่พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 กำหนด ซึ่งกรณีดังกล่าวถือเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจและชวนให้น่าตั้งคำถามอย่างยืงว่าอะไรคือปัจจัยที่ส่งผลต่อระบบความคิดและการตัดสินใจของลูกจ้างต่อการเลือกใช้สิทธิหรือไม่ใช้สิทธิตามกฎหมายของลูกจ้าง

ในขณะที่พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 ได้ถูกอธิบายจากบรรดานักกฎหมายว่า เป็นกฎหมายที่มุ่งช่วยเหลือเยียวยาบรรดาลูกจ้างหรือผู้ใช้แรงงานที่ประสบอันตราย ตาย สูญหาย หรือเจ็บป่วย อันเนื่องมาจากการทำงานหรือปกป้องผลประโยชน์ให้แก่ นายจ้าง ให้สามารถได้รับค่ารักษาพยาบาลหรือค่าชดเชยต่าง ๆ ในรูปของเงินทดแทน⁵ โดยกฎหมายดังกล่าวจะบังคับให้นายจ้างต้องจ่ายเงินสบทบให้แก่กองทุนเงินทดแทนทุก ๆ ปี ซึ่งหากมีความเสียหายอย่างใด ๆ เกิดแก่ลูกจ้างกองทุนเงินทดแทนก็จะทำหน้าที่จ่ายเงินทดแทนในรูปแบบต่าง ๆ ให้แก่ลูกจ้าง

4 ลักขณา ปันวิชัย, การประสบอันตรายของแรงงาน, [ระบบออนไลน์] เว็บไซต์ : <http://shows.voicetv.co.th/inherview/338757.html>, สืบค้นวันที่ 17 ก.ค. 2559

5 มาตรา 5 พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537

แทนนายจ้าง แต่หากนายจ้างมิได้ส่งเงินสมทบเข้ากองทุนเงินทดแทน กฎหมายเงินทดแทนก็จะบังคับให้นายจ้างเป็นผู้จ่ายเงินทดแทนแก่ลูกจ้างเองโดยตรง ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างหลักประกันให้แก่ลูกจ้างว่าลูกจ้างจะได้รับค่าชดเชย ค่าเสียหาย ตลอดจนค่ารักษาพยาบาลต่าง ๆ อย่างแน่นอน⁶ แต่ทั้งนี้จากปรากฏการณ์ตามกรณีตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า แม้ผู้ใช้แรงงานจะมีความเข้าใจหลักการและสิทธิประโยชน์ตามที่พระราชบัญญัติเงินทดแทนกำหนดก็ตาม แต่ลูกจ้างก็ยังคงเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิตามกฎหมายดังกล่าว ประหนึ่งว่ากฎหมายนี้ไม่มีตัวตนอยู่ พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 ดังกล่าว จึงกำลังตกอยู่ในสถานะที่ตรงกันข้ามกับสิ่งที่นักกฎหมายอธิบาย กล่าวคือ หากพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวเป็นกฎหมายที่ให้ประโยชน์แก่ลูกจ้าง ลูกจ้างก็ย่อมที่จะเลือกใช้สิทธิตามที่กฎหมายกำหนด ในทางกลับกัน การที่ลูกจ้างเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิตามกฎหมายก็ย่อมแสดงให้เห็นเช่นกันว่าพระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 อาจไม่เป็นกฎหมายที่ให้ประโยชน์แก่ลูกจ้างดังที่นักกฎหมายอธิบายไว้

บทความชิ้นนี้จึงเป็นงานเขียนที่พยายามทำความเข้าใจว่า บัดนี้กำลังเกิดอะไรขึ้นกับบรรดาลูกจ้าง ที่ต่างรู้และมีความเข้าใจเรื่องสิทธิของตนเป็นอย่างดีแต่กลับเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิเช่นนั้น โดยตั้งคำถามหลักว่า มีสาเหตุหรือปัจจัยอย่างไรที่ส่งผลให้ลูกจ้างตัดสินใจเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิตามที่พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 กำหนด ซึ่งข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์จะอาศัยจากบทสัมภาษณ์ของลูกจ้าง⁷ ผู้เคยทำงานอยู่ในคลังกระจายสินค้าของธุรกิจค้าปลีก และทนายความที่รับว่าความคดีแรงงานเป็นการเฉพาะ⁸ ซึ่งการพยายามทำความเข้าใจกับข้อมูลดังกล่าวนี้อาจเป็นตัวอย่างหรือแนวทางหนึ่งที่ช่วยอธิบายได้ว่า ทำไมจำนวนผู้ใช้สิทธิตามสถิติของกองทุนเงินทดแทนถึงมีแนวโน้มจำนวนลดลงเรื่อย ๆ รวมถึงสามารถอธิบายได้ว่า มีสาเหตุหรือปัจจัยอย่างไรที่ทำให้ลูกจ้างเลือกที่จะไม่ไปใช้สิทธิตามที่พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 กำหนด อันจะนำไปสู่การเข้าใจสภาพปัญหาของพระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 ได้อย่างรอบด้านมากขึ้น

ซึ่งจากวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พบว่า ปัจจัยที่ทำให้ลูกจ้างเลือกที่จะไม่ไปใช้สิทธิตามที่พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 นั้นประกอบไปด้วยสาเหตุต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

6 เกษมสันต์ วิลาวรรณ, **คำอธิบายกฎหมายแรงงาน**, พิมพ์ครั้งที่ 18 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน 2555), น. 313

7 บทสัมภาษณ์ คุณมั่งกร (นามสมมติ), ลูกจ้างผู้เคยทำงานอยู่ในจังหวัดสมุทรปราการ, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 18 ก.ค. 2559

8 บทสัมภาษณ์ คุณชาติ (นามสมมติ) และคุณช้าง (นามสมมติ) ทนายความผู้ต่อสู้และเคลื่อนไหวด้านคดีแรงงาน, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 17 ก.ค. 2559

1. ปัจจัยแวดล้อมตัวลูกจ้าง: อำนาจของนายจ้างที่แฝงเร้น

ปัจจัยแวดล้อมตัวลูกจ้างมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการเลือกใช้สิทธิของลูกจ้าง ซึ่งการมีอิทธิพลดังกล่าวมักจะปรากฏภาพชัดเจนในงานประเภทที่ใช้ระบบแบบสายพานการผลิต หรือในศูนย์กระจายสินค้าธุรกิจค้าปลีกต่าง ๆ เพราะงานในรูปแบบเช่นนี้จะมีการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน อีกทั้งงานแต่ละส่วนยังต้องประสานงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ ซึ่งหากส่วนใดไม่ปฏิบัติงานหรือปฏิบัติงานล่าช้า ส่วนอื่น ๆ ก็จะได้รับผลกระทบไปด้วยทันที ระบบการทำงานแบบสายพานการผลิตเช่นนี้จึงมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการคิดและตัดสินใจของลูกจ้าง โดยเฉพาะกับลูกจ้างที่ทำงานอยู่ในภาคอุตสาหกรรมและศูนย์กระจายสินค้า

คลังสินค้า (ศูนย์กระจายสินค้า) ธุรกิจค้าปลีก คือตัวกลางสำหรับการรับและส่งออกสินค้าไปยังร้านค้าต่าง ๆ กล่าวคือ เมื่อมีการผลิตสินค้าอย่างใด ๆ จากโรงงานขึ้น บรรดาสินค้าเหล่านั้นจะถูกขนย้ายมายังศูนย์กระจายสินค้าเพื่อรอการส่งสินค้าออกไปยังร้านค้าปลีกหรือร้านสะดวกซื้อต่าง ๆ ซึ่งสภาพการทำงานในศูนย์กระจายสินค้านี้โดยมากจะเป็นงานประเภทแบกหามและยกของหนัก ลักษณะงานเป็นงานซ้ำซากและต้องทำอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาน ลูกจ้างจะต้องคอยจัดเรียงสินค้าไปตามหมวดหมู่และสถานที่ตามที่คลังสินค้ากำหนด ซึ่งจุดที่กำหนดนั้นหลายแห่งเป็นชั้นวางของที่มีความสูงเกินศีรษะของลูกจ้าง ทำให้ลูกจ้างต้องแหงนศีรษะและใช้กำลังยกมากเป็นพิเศษ บางรายต้องยกของหนัก เช่น กระสอบน้ำตาลซึ่งมีน้ำหนักกว่า 50 กิโลกรัม และต้องกระทำเช่นนี้ตลอดทั้งวัน อีกทั้งทางคลังสินค้ายังกำหนดให้มีอัตราการเก็บรวบรวมสินค้าวันละเป็นจำนวนมาก (เฉลี่ย 700 รายการ/วัน) ทำให้สภาพการทำงานของลูกจ้างภายในคลังสินค้าเป็นไปอย่างเร่งรีบ และด้วยลักษณะของสภาพงานดังกล่าวนี้เองจึงส่งผลให้ลูกจ้างมักเป็นโรคที่เกี่ยวกับกระดูกและกล้ามเนื้อเป็นจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากการให้สัมภาษณ์ของคุณมังกร ว่า

“พวกลูกจ้างที่ทำงานในคลังสินค้าจะต้องยกของหนักมากแถมยังต้องเร่งรีบอยู่ตลอดเวลา ต้องก้ม ๆ เงย ๆ ทำซ้ำอยู่อย่างเงี้ยวอยู่ตลอด พวกเราทำงานหนักมากเพราะต้องเร่งให้ทันตามยอดที่ทางหัวหน้างานได้ตั้งเป้าเอาไว้ จนตอนนี้มีหลายคนที่มีอาการปวดหลังซึ่งผมก็เป็น แต่พอไปหาหมอหมอก็ไม่ได้วินิจฉัยว่าการเจ็บป่วยดังกล่าวเป็นอาการที่สืบเนื่องมาจากการทำงานมาก่อนเลยนะ มีหลายคนต้องลาออกไปเลย เพราะเค้าทำงานไม่ไหว แต่ผมก็ไม่เห็นนะว่าบริษัทจะรับผิดชอบอะไร”⁹

อย่างไรก็ตาม แม้มีปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นได้ว่าลูกจ้างเจ็บป่วยโดยมีสาเหตุมาจากการทำงานให้แก่นายจ้างจริงก็ตาม แต่ลูกจ้างผู้ให้สัมภาษณ์กลับเลือกจะไม่ใช้สิทธิตามที่พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 กำหนด ซึ่งการตัดสินใจในลักษณะดังกล่าวมีสาเหตุมาจากรื่องต่าง ๆ ดังนี้

9 บพสัมภาษณ์ คุณมังกร (นามสมมติ), ลูกจ้างผู้เคยทำงานอยู่ในจังหวัดสมุทรปราการ, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 18 ก.ค. 2559

1.1 ความอ่อนแอของสหภาพแรงงาน

สหภาพแรงงาน คือองค์กรที่เกิดจากการรวมกลุ่มกันของบรรดาลูกจ้างเพื่อสร้างพลังให้แก่ฝ่ายลูกจ้าง โดยสหภาพแรงงานจะทำหน้าที่เป็นหนึ่งในเครื่องมือให้แก่ฝ่ายลูกจ้างในการที่จะต่อสู้เรียกร้อง เจริญต่อหรือทำข้อตกลงกับนายจ้าง เพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ที่กลุ่มตนปรารถนาหรือแก้ปัญหาการถูกเอารัดเอาเปรียบ¹⁰ อย่างไรก็ตาม สหภาพแรงงานที่คุนมังกรได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกนั้นหาได้สามารถที่ต่อสู้หรือเรียกร้องผลประโยชน์อย่างใด ๆ ให้แก่ตนและลูกจ้างคนอื่น ๆ ได้เลย เพราะด้วยสภาพการทำงานในคลังสินค้า เป็นงานที่จะต้องทำต่อเนื่องกันตลอดเวลา ประกอบกับทางคลังสินค้า (เจ้าของบริษัท) ก็กำหนดอัตราการรวบรวมสินค้าต่อวันไว้ในอัตราที่สูงมาก ทำให้ลูกจ้างต้องเร่งทำงานและต้องทำงานตลอดทั้งวัน และด้วยสภาพที่ต้องทำงานตลอดทั้งวันทำให้ลูกจ้างไม่สามารถที่จะเตรียมการเพื่อขับเคลื่อนข้อเสนอของฝ่ายลูกจ้างได้ นอกจากนี้ยังทำให้ลูกจ้างไม่สามารถที่จะทำการศึกษาค้นคว้าบรรดาข้อกำหนดหรือระเบียบทางกฎหมายต่าง ๆ และรวมกลุ่มกันอย่างมีพลังได้ ปัจจัยดังกล่าวข้างต้นจึงส่งผลให้สหภาพแรงงานเกิดความอ่อนแอ และไม่สามารถต่อสู้เรียกร้องเพื่อให้ นายจ้างสร้างมาตรการช่วยเหลือป้องกันอุบัติเหตุที่มักเกิดจากงาน รวมถึงการเจ็บป่วยด้วยโรคอันเกิดจากการทำงานได้เลย ซึ่งความอ่อนแอของสหภาพแรงงานนี้เห็นได้จากการให้สัมภาษณ์ของคุนมังกร ว่า

“ผมมองไม่ออกว่าสหภาพแรงงานมีบทบาทอะไรไม่เห็นเค้าช่วยคนเจ็บป่วย ผมเคยไปหาเค้าบอกเค้าว่าผมทำงานไม่ไหวจริง ๆ นะเจ็บหลังมาก และผมขอให้สหภาพแรงงานไปช่วยเจรจากับนายจ้างว่าผมขอลาหยุดแค่ 1 เดือน หรือ 3 เดือนก็ได้ผมเอาหมด ผมอยากพัก ผมอยากออกเพราะผมทำงานไม่ไหว แต่ก็ไม่มีใครเสนอให้ผมเลย เค้าอธิบายแค่ช่วงนี้งานยุ่งมากของเค้าเยอะ”¹¹

สาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้สหภาพแรงงานอ่อนแอก็คือการที่ลูกจ้างทำงานประจำของตนจนไม่มีเวลาดูแลงานของสหภาพแรงงาน บทสัมภาษณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าแม้ในสถานที่ทำงานจะมีการจัดตั้งสหภาพแรงงานขึ้นแต่สหภาพแรงงานก็ไม่สามารถที่จะช่วยเหลือหรือปกป้องประโยชน์ของสมาชิกได้ การดำเนินงานของสหภาพแรงงานต้องอาศัยสมาชิกซึ่งเป็นลูกจ้างเข้ามาเป็นผู้ขับเคลื่อนและดำเนินการ ซึ่งหมายความว่างานของสหภาพแรงงานเป็นภาระงานอีกอย่างหนึ่งที่อยู่นอกเหนือจากงานปกติที่ลูกจ้างทำอยู่ ดังนั้นหากภาระงาน (งานหลักที่ทำอยู่) ของลูกจ้างผู้มีหน้าที่ต้องทำงานในสหภาพมีจำนวนมากขึ้นก็อาจส่งผลกระทบต่อภาระงานในส่วนของสหภาพด้วยเช่นกัน อีกทั้งในความเป็นจริงนายจ้างยังมักใช้วิธีเพิ่มภาระงานแก่ลูกจ้างเพื่อทำให้

10 บัณฑิตย์ ธนชัยเศรษฐวุฒิ, วิเคราะห์กฎหมายแรงงาน กับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน, พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพ : มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พันธุ์ มกราคม 2551) น.19-20

11 บทสัมภาษณ์ คุนมังกร (นามสมมติ), ลูกจ้างผู้เคยทำงานอยู่ในจังหวัดสมุทรปราการ, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 18 ก.ค. 2559

สหภาพแรงงานอ่อนแอลง เมื่อภาระงานมากขึ้นการจัดการเวลาในการทำงานของลูกจ้างก็จะยากขึ้นตามมาด้วย ดังจะเห็นได้จากการให้สัมภาษณ์ของนายช้าง ว่า

“หนึ่งในหลาย ๆ วิธีที่นายจ้างใช้เพื่อทำให้สหภาพแรงงานอ่อนแอก็คือเพิ่มยอดออเดอร์การผลิต จะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจอันนี้ไม่รู้แต่การเพิ่มยอดการผลิตมันทำให้ลูกจ้างเค้าต้องเร่งทำงาน ส่วนมากต้องทำนอกเวลาทำโอทีเพื่อให้งานมันเสร็จตามยอด พอมันเป็นแบบนี้ลูกจ้างเค้าจะเอาเวลาที่ไหนไปทำงานสหภาพ แคว้นปกติของเค้าเค้าก็เหนื่อยละ ถามว่าเค้าผิดไหมที่ไม่ทำงานของสหภาพ เอาจริง ๆ ก็โทษเค้าไม่ได้นะและไม่ควรโทษด้วย แต่วิธีแบบนี้แหละที่เรามักจะเห็นนายจ้างใช้อยู่บ่อย ๆ”¹²

อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่แต่เพียงการเพิ่มภาระงานแก่ลูกจ้างเพื่อทำให้สหภาพแรงงานอ่อนแอลงเท่านั้น นายจ้างยังได้ใช้วิธีการกล่อมลูกจ้างบางกลุ่มให้เข้ามาเป็นพวกของตนไปพร้อม ๆ กับใช้การพูดเชิงขู่บังคับเพื่อไม่ให้ลูกจ้างต่อสู้หรือเรียกร้องสิทธิ ซึ่งประเด็นนี้คุณมังกรได้อธิบาย ว่า

“เอาจริง ๆ ผมก็รู้ว่าทำไมสหภาพช่วยอะไรไม่ได้ คนที่ทำงานในสหภาพก็เป็นพวกสนิท ๆ กับนายจ้างเกือบหมด คนของเค้าทั้งนั้น อีกรายหนึ่งนายจ้างเคยพูดกับลูกจ้างเลยว่ามื่ออะไรให้คุยกันดี ๆ ไม่ต้องฟ้องร้องหรือทำอะไรให้เป็นเรื่องใหญ่โตหรอก มันไม่เกิดผลดีกับใครเลย เพราะหากพวกคุณฟ้องผมผมก็ต้องฟ้องคุณกลับหรืออาจให้คุณออก พอได้ยินอย่างนี้คนอื่นเค้าก็ไม่กล้าละ ผมยังกลัวเลยแต่ที่ไปยื่นเรื่องเพราะผมไม่ไหวแล้วจริง ๆ”¹³

บทสัมภาษณ์ข้างต้นจึงสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของนายจ้างที่ใช้ในหลากหลายรูปแบบเพื่อทำให้สหภาพแรงงานอ่อนแอลง ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มภาระงาน กล่อมลูกจ้างให้เข้ามาเป็นพวก หรือการพูดขู่บังคับเพื่อให้ลูกจ้างเกิดความกลัว กระทั่งส่งผลให้สหภาพแรงงานอ่อนแอและไม่สามารถให้การช่วยเหลือลูกจ้างในฐานะสมาชิกของสหภาพแรงงานได้

การไม่มีสหภาพแรงงานคอยหนุนหลังทำให้คุณมังกรต้องพยายามจัดการกับปัญหาดังกล่าวด้วยตัวเอง พยายามศึกษาว่าตนจะมีสิทธิหรือสามารถใช้สิทธิตามกฎหมายใดได้บ้าง ศึกษาว่าถ้าจะลาออกจะต้องลาออกแบบไหนจึงจะได้ค่าชดเชย ซึ่งจากการพยายามศึกษาดังกล่าวทำให้คุณมังกรค้นพบว่าตนสามารถใช้สิทธิตามพระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 โดยอาศัยเหตุว่าตนป่วยเป็นโรคอันเกิดจากการทำงานได้ อย่างไรก็ตาม การจะสามารถพิสูจน์ว่าตนเป็นโรคจากการทำงานได้นั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการตรวจหรือออกใบรับรองโดยแพทย์เพื่อใช้เป็นหลักฐานในการเข้าถึงสิทธิ คุณมังกรจึงเลือกที่จะดำเนินการในเรื่องดังกล่าวด้วยตนเองโดยไม่ผ่านสหภาพแรงงาน

12 บทสัมภาษณ์ นายช้าง (นามสมมติ), หมายเหตุจากมูลนิธิในจังหวัดเชียงใหม่, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 17 ก.ค. 2559

13 บทสัมภาษณ์ คุณมังกร (นามสมมติ), ลูกจ้างผู้เคยทำงานอยู่ในจังหวัดสมุทรปราการ, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 18 ก.ค. 2559

1.2 อคติของแพทย์และอำนาจของนายจ้างที่อยู่เหนือแพทย์

ส่วนใหญ่แล้วบรรดาโรงงานอุตสาหกรรม คลังกระจายสินค้า หรือสถานประกอบการที่มีขนาดใหญ่จะมีแพทย์ประจำอยู่ ณ สถานที่ต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นด้วย โดยมีการให้เหตุผลว่าเพื่อเป็นการป้องกัน และช่วยเหลือเยียวยาบรรดาลูกจ้างจากการประสบอันตรายหรือเจ็บป่วยด้วยโรคจากการทำงานได้อย่างทันท่วงที บางแห่งกำหนดให้มีการมีแพทย์มาประจำอยู่ในโรงงานนั้น ถือเป็นสวัสดิการอย่างหนึ่งที่นายจ้างกำหนดขึ้นเพื่อดูแลลูกจ้าง ซึ่งหน้าที่ของแพทย์ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ตรวจวินิจฉัยอาการในลักษณะต่าง ๆ ของลูกจ้างในเบื้องต้น อีกทั้งยังทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเชื่อมต่อให้ลูกจ้างสามารถเข้าถึงสิทธิประโยชน์ที่พึงมีตามกฎหมายได้ ดังเช่น กรณีที่แพทย์พบว่าลูกจ้างประสบอันตรายหรือตรวจพบว่าลูกจ้างเป็นโรคอันเกิดจากการทำงาน แพทย์ที่ประจำอยู่ในโรงงานจะเป็นผู้ออกเอกสารรับรองการเจ็บป่วย เพื่อให้นายจ้างหรือผู้ได้รับมอบอำนาจนำเอกสารดังกล่าวไปยื่นแก่สำนักงานประกันสังคม และโรงพยาบาลที่อยู่ในความตกลงของสำนักงานประกันสังคมเพื่อดำเนินการส่งตัวลูกจ้างไปทำการรักษาพยาบาล อันเป็นไปตามสิทธิที่พระราชบัญญัติเงินทดแทนกำหนด¹⁴ รวมถึงการออกใบรับรองแพทย์เพื่อยืนยันแก่นายจ้างว่าลูกจ้างเจ็บป่วยจริง อันจะเป็นการช่วยให้ลูกจ้างสามารถใช้สิทธิลาป่วยตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน หรือสิทธิการได้รับเงินทดแทนจากการขาดรายได้เพราะประสบอันตรายจากการทำงานให้นายจ้าง ตามพระราชบัญญัติเงินทดแทนเป็นต้น ดังนั้นแพทย์ที่ประจำอยู่ ณ โรงงานหรือสถานประกอบการต่าง ๆ จึงมีบทบาทอย่างสำคัญต่อการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายของลูกจ้างเป็นอย่างมาก¹⁵

คลังกระจายสินค้าที่คุนหมิงกรเป็นลูกจ้างอยู่นั้นก็มีแพทย์ประจำอยู่เช่นเดียวกัน ซึ่งเมื่อสหภาพแรงงานไม่สามารถเป็นที่พึ่งให้แก่คุนหมิงกรได้ คุนหมิงกรจึงเลือกที่จะดำเนินการตามสิทธิทางกฎหมายที่ตนมีอยู่ด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม แพทย์ที่ประจำอยู่ในคลังกระจายสินค้านั้นกลับได้กลายเป็นปัจจัยอย่างสำคัญอีกประการหนึ่งที่ให้คุนหมิงกรเข้าถึงสิทธิไม่ได้ จนเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิตามพระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 กำหนดไว้ ซึ่งปรากฏการณ์ที่ทำให้คุนหมิงกรเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิดังกล่าวนี้ มีสาเหตุหรือปัจจัยหลัก ๆ อยู่ 2 ประการ ประการแรก คือ แพทย์ในสถานประกอบการมีทัศนคติต่อลูกจ้างที่ไม่สู้จะดีนัก ดังจะเห็นจากการบอกเล่าของคุนหมิงกร ว่า

“ผมปวดหลังมากจนทำงานไม่ไหว เลยจะเข้าไปหาหมอเพื่อที่จะขอใบรับรองแพทย์จะได้ลาหยุดได้ และเอาไปขอรับเงินช่วยเหลือตามกฎหมาย แต่หมอมักกลับพูดกับผมว่า หมอรู้ว่า อยากได้ใบรับรองแพทย์เพื่อที่จะเอาไปหยุดงานเฉย ๆ ใช้ไหม จริง ๆ แล้ว

14 สำนักงานประกันสังคม, วิธีส่งตัวลูกจ้างเข้ารับการรักษาพยาบาล, [ระบบออนไลน์] เว็บไซต์ : <http://www.sso.go.th/wpr/category.jsp?lang=th&cat=941>, สืบค้นวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2559

15 รุ่งโรจน์ รื่นเรืองวงศ์, แรงงานกับใบรับรองแพทย์, [ระบบออนไลน์] ไฟล์ข้อความ : http://elib.coj.go.th/Article/d41_2_3.pdf สืบค้นวันที่ 9 ก.ค. 2559, หน้า 37

ไม่ได้เจ็บป่วยอะไรมากแค่อยากหยุดงานเฉย ๆ ไข้ไหม้ แคว่พุทกับผมมาแบบนี้เลย”¹⁶

อคติของแพทย์ได้สะท้อนผ่านบทสัมภาษณ์ข้างต้นออกมาอย่างค่อนข้างชัด และอคติดังกล่าวได้ส่งผลต่อการใช้สิทธิตามกฎหมายของลูกจ้าง เนื่องด้วยใบรับรองแพทย์ถือเป็นเอกสารสำคัญที่นับเป็นใบเบิกทางสู่การเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายแรงงานโดยเฉพาะกับพระราชบัญญัติเงินทดแทน และพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการลาป่วยและการรับเงินทดแทน

ประการที่สอง คือ แพทย์ถูกนายจ้างข่มขู่ ทำให้มีความจำเป็นและไม่สามารถออกใบรับรองแพทย์ให้แก่ลูกจ้างได้ กล่าวคือ เนื่องจากคลังกระจายสินค้าที่คุณมั่งกร ทำงานอยู่นั้นมีแพทย์ประจำอยู่สองคน เมื่อแพทย์คนแรกปฏิเสธที่จะช่วยเหลือ คุณมั่งกรจึงเข้าไปพูดคุยกับแพทย์อีกคนหนึ่งเพื่อให้ออกเอกสารต่าง ๆ เพื่อสามารถทำให้ตนหยุดงานโดยชอบและสามารถเดินทางไปรักษาตัวในโรงพยาบาลได้ แต่แพทย์คนดังกล่าวก็ไม่สามารถออกเอกสารหรือออกใบรับรองเพื่อให้คุณมั่งกรสามารถลาหยุดงานได้ ด้วยเพราะแพทย์คนดังกล่าวถูกนายจ้างข่มขู่เอาไว้

“ผมทราบว่านายจ้างได้เข้าไปพบหมอ และบอกหมอว่าไม่ให้ออกใบรับรองแพทย์ให้คนงาน ผมไปพบหมอกด้วยตัวเอง หมอบอกว่าฝ่ายบริหารของคุณมาคุยกับหมอครั้งละเป็นชั่วโมง ๆ แล้วบอกให้หมอออกใบลาหยุดคนไข้เต็มที่ไม่ให้เกิน 3 วันตามกฎหมาย แล้วเคายังบอกอีกนะว่า หากหมอเขียนว่าอาการเจ็บป่วยของลูกจ้างเป็นอาการที่สืบเนื่องมาจากการทำงานพวกเขาจะฟ้องหมอ หมอบอกผมว่าหมอไม่อยากมีปัญหากับผู้บริหารบริษัทจึงอยากให้คุณเข้าใจหมอกด้วย”¹⁷

จะเห็นได้ว่า แพทย์ได้ถูกทำให้กลายเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ส่งผลให้ลูกจ้างไม่สามารถเข้าถึงสิทธิตามที่พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 กำหนดได้ ไม่ใช่ตัวลูกจ้างไม่อยากใช้สิทธิ หากแต่มีอุปสรรคต่าง ๆ มาทำให้ไม่สามารถใช้สิทธิได้ ซึ่งจากบทสัมภาษณ์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นว่าบัดนี้แพทย์ที่ประจำอยู่ในคลังกระจายสินค้าอาจจะกำลังกลายเป็นส่วนหนึ่งในหลาย ๆ อุปสรรคต่อการเข้าถึงสิทธิตามพระราชบัญญัติเงินทดแทนของลูกจ้างก็เป็นได้

1.3 ความต้องการดูแลครอบครัวและแรงกดดันจากเพื่อนร่วมงาน

ปัจจัยอย่างสำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลให้ลูกจ้างเลือกที่จะไม่ไปใช้สิทธิตามพระราชบัญญัติเงินทดแทนกำหนดก็คือ ครอบครัวและเพื่อนร่วมงานของลูกจ้าง กล่าวคือ ลักษณะการทำงานในระบบอุตสาหกรรมจะเป็นระบบที่เรียกว่า “ไลน์การผลิตหรือระบบสายพานการผลิต” ซึ่งเป็นระบบที่จะกำหนดหน้าที่ของลูกจ้างแต่ละคนในการทำงานอย่างหนึ่ง ๆ โดยงานที่ลูกจ้างคนแรกทำ

16 บทสัมภาษณ์ คุณมั่งกร (นามสมมติ), ลูกจ้างผู้เคยทำงานอยู่ในจังหวัดสมุทรปราการ, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 18 ก.ค. 2559

17 เรื่องเดียวกัน

จะไปสัมพันธ์กับงานของลูกจ้างคนที่สองหรือคนที่สามหรือคนต่อ ๆ ไปเสมอ ตัวอย่างเช่น การผลิตโทรศัพท์มือถือเครื่องหนึ่ง จะมีการแบ่งหน้าที่ของลูกจ้างออกเป็นส่วน ๆ โดยลูกจ้างคนแรกอาจทำหน้าที่ประกอบแผงวงจร เมื่อประกอบเสร็จก็จะปล่อยแผงวงจรดังกล่าวตามสายพานเพื่อส่งให้ลูกจ้างคนที่สองนำแผงวงจรไปบรรจุในตัวเครื่อง ซึ่งลูกจ้างคนที่สองก็จะมีหน้าที่แต่เพียงการบรรจุแผงวงจรลงตัวเครื่องเท่านั้น เมื่อทำเสร็จก็จะส่งต่อตัวเครื่องและแผงวงจรไปให้กับลูกจ้างคนที่สาม ซึ่งลูกจ้างคนที่สามก็จะหน้าที่เพียงใส่ปุ่มโทรศัพท์ลงบนตัวเครื่อง จากนั้นก็ส่งไปยังลูกจ้างคนต่อไป ลูกจ้างจะส่งงานของตนต่อไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งออกมาเป็นโทรศัพท์ที่สามารถใช้งานได้ วิธีการเช่นนี้คือสิ่งที่เรียกว่า ระบบอุตสาหกรรมแบบสายพานการผลิต

แน่นอนว่าการทำงานแบบสายพานการผลิตนั้นได้ถูกนำมาใช้ในคลังกระจายสินค้าเช่นเดียวกัน เพียงแต่รูปแบบของการขนย้ายสินค้าจะไม่ใช้การปล่อยสินค้าไปตามสายพานดังเช่นการผลิตโทรศัพท์ดังที่กล่าวไปข้างต้น หากแต่ต้องใช้คนแทนสายพาน กล่าวคือ จะต้องมียู้งานที่คอยเคลื่อนย้ายสินค้าที่ถูกนำมายังคลังสินค้าจากบรรดาพาหนะต่าง ๆ จากนั้นก็จะมีลูกจ้างอีกกลุ่มหนึ่งคอยทำหน้าที่นำสินค้าต่าง ๆ นั้นเข้าไปในโกดังหรือคลังสินค้า และจะส่งต่อสินค้านั้นไปยังลูกจ้างอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งจะคอยทำหน้าที่นำสินค้าไปจัดวางตามชั้นสินค้าตามที่ทางนายจ้างเป็นผู้กำหนด และด้วยความที่ระบบสายพานการผลิตนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยความต่อเนื่องของเหล่าลูกจ้าง ดังนั้นเมื่อเกิดเหตุขัดข้องกับส่วนใดส่วนหนึ่งขึ้น ระบบดังกล่าวย่อมจะเกิดปัญหาและส่งผลกระทบต่อลูกจ้างในภาคส่วนอื่น ๆ ไปด้วย

ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้คุณเสือผู้เคยทำงานในลักษณะเดียวกับคุณมังกร ได้สะท้อนปัญหาที่ตนเองพบเจอผ่านบทสัมภาษณ์ว่า

“ลูกจ้างส่วนใหญ่หวาดกลัวว่านายจ้างจะให้ออกจากงาน เนื่องจากว่าผมเจ็บป่วยบ่อย จึงกระทบต่องานและลูกจ้างเหล่านั้น พวกเรามากถูกนายจ้างและหัวหน้างานเพ่งเล็งและไม่พอใจเนื่องจากประสิทธิภาพของงานลดลง ผมได้รับแรงกดดันจากเพื่อนร่วมงานเยอะมากและมักถูกต่อว่าว่าหยุดงานบ่อยแถมยังทำงานช้าอีก ซึ่งเป็นการเอาเปรียบคนอื่น นอกจากนี้พวกเขายังแสดงออกให้เห็นถึงความไม่พอใจอื่น ๆ เช่น ทำท่าทางล้อเลียน หรือพูดจาถากถางผมบ่อยเลย”¹⁸

เนื่องจากคุณเสือเป็นลูกจ้างที่มีหน้าที่นำสินค้าขึ้นไปจัดเรียงในชั้นวางสินค้า ประกอบกับตนกำลังมีอาการเจ็บหลังอย่างรุนแรงนั้น ทำให้คุณเสือทำงานได้ช้าลงและต้องหยุดงานอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งการหยุดงานบ่อยนี้ทำให้คุณเสือถูกรังเกียจและถูกพูดจาถากถางจากบรรดาเพื่อนร่วมงานคนอื่น ๆ อยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะลูกจ้างคนอื่น ๆ ล้วนมีหน้าที่ของตนอยู่แล้ว แต่เมื่อคุณเสือไม่มาทำงาน

18 บทสัมภาษณ์ คุณเสือ (นามสมมติ), ลูกจ้างในจังหวัดกรุงเทพมหานคร, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 21 ม.ค. 2560

จึงทำให้ลูกจ้างเหล่านั้นต้องผลิตเวียนกันมาทำงานในส่วนของคุณเสือซึ่งถือเป็นการเพิ่มภาระให้แก่ลูกจ้างคนอื่น นอกจากนั้นแม้อคุณเสือจะมาทำงานแต่ด้วยอาการเจ็บหลังทำให้ทำงานได้ช้าลงเมื่องาน ส่วนของคุณเสือช้าลง ผลของความล่าช้าดังกล่าวจึงทำให้งานส่วนอื่นพลอยช้าลงไปด้วยพร้อมกับทำให้ลูกจ้างคนอื่น ๆ ญกว่ากล่าวจากบรรดาหัวหน้างานและนายจ้างเพราะไม่สามารถทำยอดได้ตามที่กำหนด ซึ่งส่งผลให้ลูกจ้างคนอื่น ๆ พลอยเดือดร้อนจากการทำงานล่าช้าของคุณเสือไปด้วย

ความคับแค้นใจและความรู้สึกไม่ดีดังกล่าวจึงกลายเป็นอิทธิพลสำคัญที่ส่งผลให้คุณเสือเลือกที่จะไม่ขอลาหยุดหรือออกไปรักษาตัว รวมถึงการออกไปใช้สิทธิตามที่พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 กำหนด ทั้งนี้เพราะเกรงว่าหากกระทำการดังกล่าวไป การกระทำนั้นอาจส่งผลให้เพื่อนร่วมงานต้องได้รับความเดือดร้อนไปด้วย

อย่างไรก็ตาม เหตุผลที่ทำให้ลูกจ้างเลือกที่จะไม่ออกจากงาน เลือกที่จะไม่ต่อสู้ เพชิญหน้ากับนายจ้าง และเลือกที่จะไม่ไปใช้สิทธิตามที่กฎหมายกำหนดนั้น ปัจจัยเรื่องครอบครัวถือเป็นประเด็นที่สำคัญมาก ซึ่งความสำคัญดังกล่าวได้สะท้อนผ่านบทสัมภาษณ์ของคุณเสื่อดังต่อไปนี้ ว่า

“ไม่มีใครอยากป่วยหรอก ยิ่งไม่ค่อยมีตังค์อย่างผมนะยิ่งไม่อยากเลย เห็นเป็นผู้ชายแบบนี้เนะแต่บางครั้งก็นอนร้องไห้ รู้สึกว่าทำไมเรื่องแย ๆ ต้องมาเกิดกับตนเอง แบบรู้สึกเลยว่าตายไปซะเลยยังดีกว่า แต่พอนึกถึงหน้าลูก ๆ ก็มีกำลังใจที่จะต่อสู้กับภาระที่เกิดขึ้นเพื่อหวังว่าลูกทั้ง 3 คน จะได้ไม่ต้องทำงานหนักเหมือนกับพ่อที่ไม่มีความรู้ไม่มีการศึกษาคงจะออกก็ไม่ว่าจะหาเงินที่ไหนมาเลี้ยงครอบครัว ด้วยสุขภาพแบบนี้คงไม่มีใครที่ไหนรับเข้าทำงาน ก็เลยต้องดิ้นรนและทนลำบากอยู่กับสิ่งเหล่านี้ต่อไป”¹⁹

ความเป็นอยู่ของครอบครัวถือเป็นประเด็นสำคัญที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของลูกจ้างอย่างมาก ลูกจ้างแต่ละคนนั้นมีความห่วงใยต่อสมาชิกครอบครัวที่ตนมีหน้าที่ต้องดูแล บทสัมภาษณ์ของคุณเสือได้แสดงให้เห็นว่าความเป็นอยู่ของครอบครัวได้กลายเป็นแรงผลักดันให้ตนยังคงต้องทำงานต่อไป รวมถึงต้องกระทำการอย่างใด ๆ เพื่อให้ตนได้ทำงานต่อไป ถึงแม้ว่าการกระทำเช่นนั้นจะเป็นการกระทำที่ส่งผลร้ายต่อสุขภาพร่างกายของตนเอง หรือทำให้ตนเองต้องเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิประโยชน์ตามที่กฎหมายกำหนดก็ตาม

จากกรณีตัวอย่างของคุณมังกรและคุณเสือได้แสดงให้เห็นว่า ลูกจ้างมีความเข้าใจและต้องการที่จะเข้าให้ถึงสิทธิตามที่กฎหมายกำหนด แต่ในความเป็นจริงได้เกิดสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ส่งผลให้ลูกจ้างไม่สามารถใช้หรือเข้าถึงสิทธิได้ ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ว่าจะเป็น ความอ่อนแอของสภาพแรงงาน แพทย์ไม่วินิจฉัยหรือออกเอกสารรับรองการป่วยให้ หรือภาระทางครอบครัวและ

19 บทสัมภาษณ์ คุณเสือ (นามสมมติ), ลูกจ้างในจังหวัดกรุงเทพมหานคร, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 21 ม.ค. 2560

เพื่อนร่วมงาน บังคับเหล่านี้ได้ผลักดันให้ลูกจ้างตกอยู่ในสถานภาพที่จมนมในทางปฏิบัติ คือมีสิทธิตามกฎหมายแต่ก็ไม่สามารถต่อสู้เรียกร้องเพื่อสิทธิหรือสุขภาพของตนเองได้ ทำให้ลูกจ้างต้องยอมรับชะตากรรมและต้องกัดฟันอดทนอยู่กับสิ่งเหล่านี้ต่อไป

2. กระบวนการทางกฎหมายแรงงาน: ทางปฏิบัติที่ขวางกั้นสิทธิลูกจ้าง

แม้สภาวะความกดดันในสถานที่ทำงานรูปแบบต่าง ๆ จะทำให้ลูกจ้างต้องพบเจอกับสภาวะกดดันจนทำให้ลูกจ้างไม่สามารถเข้าถึงสิทธิหรือเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิตามที่พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 ได้กำหนดก็ตาม แต่สภาวะกดดันดังกล่าวก็หาได้เป็นเพียงปัจจัยเดียวที่ส่งผลให้ลูกจ้างเลือกปฏิบัติหรือกระทำการเช่นนั้นไม่ หากแต่ยังมีปัจจัยอย่างอื่นโดยเฉพาะปัจจัยที่เกิดมาจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและระบบการระงับข้อพิพาทตามกฎหมายแรงงานด้วย ดังจะเห็นได้จากกรณีดังต่อไปนี้

2.1 กระบวนการทางกฎหมายที่ยาวนาน

คดีแรงงานถูกนิยามว่าเป็นคดีพิเศษ ซึ่งความพิเศษจะทำงานภายใต้สโลแกนของศาลแรงงาน ที่ว่า สะดวก รวดเร็ว ประหยัด เป็นธรรม²⁰ กล่าวคือ ในคดีทั่วไปผู้ที่ต้องการจะใช้สิทธิทางศาลอย่างน้อย ๆ จะต้องมีส่วนที่เรียกว่า ค่าธรรมเนียมศาล ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาคดี และรวมถึงค่าใช้จ่ายอื่นที่ผู้ใช้สิทธิทางศาลจำเป็นต้องจ่าย เช่น ค่าส่งหมาย ค่าทำแผนที่พิพาท ค่าป่วยการและค่าพาหนะพยาน ค่าตรวจเอกสารโดยผู้เชี่ยวชาญ เป็นต้น²¹ อีกทั้งการฟ้องคดียังต้องฟ้องต่อศาล ณ สถานที่ที่เกิดเหตุพิพาทกันขึ้น หรือต้องฟ้องต่อศาลที่อยู่ในภูมิลำเนาของฝ่ายจำเลย หากมีการฟ้องผิดศาลคดีดังกล่าวจะไม่ได้รับการพิจารณาจากศาลนั้น ๆ และต้องกลับมายื่นฟ้องให้ถูกศาล

แต่ในคดีแรงงานกระบวนการทางกฎหมายจะเป็นอีกลักษณะหนึ่ง กล่าวคือ ลูกจ้างไม่จำเป็นต้องเสียค่าธรรมเนียมศาลเช่นว่านี้เลย อีกทั้งลูกจ้างยังสามารถฟ้องหรือร้องขอต่อศาลเพื่อให้ทำการพิจารณาคดียังศาลที่ตัวเองสะดวกจะเดินทางไปร่วมกระบวนการพิจารณาได้โดยไม่จำเป็นต้องเป็นศาลที่เกิดข้อพิพาทกัน หรือศาลตามภูมิลำเนาของจำเลยดังที่กำหนดในศาลแพ่งด้วย²² อีกทั้งในการพิพากษาคดีแรงงานยังกำหนดให้มีผู้พิพากษาสมทบซึ่งแต่งตั้งจากตัวแทนของฝ่ายลูกจ้างและฝ่าย

20 เกษมสันต์ วิลาวรรณ, *คนตัดสินคน*, พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2555), หน้า 86

21 ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ศาลยุติธรรม, *ค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีแพ่ง*, [ระบบออนไลน์] เว็บไซต์ : <http://www.library.coj.go.th/lawforpeople/money.php>, สืบค้นวันที่ 15 ก.ค. 2599

22 บทสัมภาษณ์ นายช่าง (นามสมมติ), นายความจากมูลนิธิในจังหวัดเชียงใหม่, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 17 ก.ค. 2559

นายจ้างเข้าร่วมพิจารณากับผู้พิพากษาหลักด้วย เพื่อเป็นการช่วยให้ผู้พิพากษาหลักสามารถเข้าใจบริบทของแรงงานได้ดีขึ้นอันนำไปสู่การพิพากษาที่เป็นธรรมต่อไป²³ คดีแรงงานจึงกลายเป็นคดีพิเศษที่ถูกออกแบบมาเพื่อช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกให้แก่เหล่าลูกจ้างนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงลูกจ้างหาได้รับความสะดวกจากกระบวนการต่าง ๆ ดังที่กล่าวไปไม่ แม้ว่าลูกจ้างจะไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมศาล รวมถึงสามารถร้องขอให้ทำการพิจารณาพิพากษาคดี ณ ศาลที่ตนเองสะดวกที่จะเดินทางหรืออยู่ใกล้กับถิ่นที่อยู่ข้างตนในช่วงเวลานั้นได้ก็ตาม แต่คดีแรงงานแต่ละคดีนั้นใช้เวลาในการพิจารณาพิพากษาคดียาวนานมาก ดังจะเห็นได้จากคดีของนางหนู่ม ไหมแสง ที่ใช้เวลาในการตัดสินคดีกว่า 8 ปี หรือคดีของนางสมบุญ สีคำดอกแค ที่ใช้เวลาตัดสินถึง 15 ปี²⁴ ซึ่งการตัดสินคดีที่ใช้เวลาอย่างยาวนานนี้เองได้กลายเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลให้ลูกจ้างเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิทางศาล รวมถึงไม่ใช้สิทธิตามพระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 ดังจะเห็นได้จากการให้สัมภาษณ์ของนายชาติ ว่า

“เหตุที่ทำให้ลูกจ้างจากที่ร่วมกันฟ้องเป็นสิบ ๆ คน จนกระทั่งตอนนี้อยู่คนเดียวแค่ 2 คน ก็เพราะลูกจ้างเค้าจำเป็นต้องทำมาหากินอยู่ตลอดเวลา รายได้ต่อวันแค่น้อยอยู่แล้ว แถมรายได้นั้นก็ไม่ได้มั่นคงว่าจะได้ทุกวันทุกเดือนเหมือนพวกมนุษย์เงินเดือน เพราะงั้นถ้าจะให้เค้ามามีรอรอเงินที่เค้าไม่จะได้ด้วยหรือเปล่า เป็น 10 ปี เค้าก็ไม่รอกันหรอก เค้าเลยหันไปรับเงินของนายจ้างกัน อีกอย่างการรับเงินของนายจ้างยังช่วยให้เค้าไม่มีปัญหากับนายจ้างด้วย ทำให้บางรายที่ยังทำงานได้ก็สามารถทำงานกับนายจ้างคนนั้นต่อไปได้ ลูกจ้างที่เจอส่วนมากเค้าก็จะพูดกันแบบนี้ เค้าบอกแบบนี้คุ้มแล้ว พอแล้ว เมื่อเค้าบอกแค่นี้พอแล้วเราก็จะไปยุเค้าให้เค้าสู้ก็ได้ แม้เราจะรู้ว่านายจ้างเอาเปรียบเราก็คูณเค้าไม่ได้ เพราะมันจะผิดจรรยาบรรณนายความ”²⁵

บทสัมภาษณ์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงการตัดสินใจของลูกจ้างว่า แม้จะต่อสู้เรียกร้องไป การกระทำดังกล่าวก็ไม่ได้ช่วยเหลือหรือให้ประโยชน์กับตนเท่าใดนัก การต้องต่อสู้คดีอย่างยาวนานไม่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของลูกจ้างที่ต้องทำงานอยู่อย่างไม่เป็นหลักเป็นแหล่ง และการต้องรอลำพิพากษาที่ใช้เวลาอย่างยาวนานดังกล่าวทำให้เกิดช่องว่างว่า ระหว่างช่วงที่รอนั้นลูกจ้างจะใช้เงินส่วนไหนในการรักษาตัวหรือหาเลี้ยงครอบครัว อีกทั้งหากรอแล้วศาลกลับพิพากษาไม่ให้ลูกจ้างเป็นฝ่ายชนะหรือได้สิทธิ ลูกจ้างจะอย่างไร ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้จึงส่งผลให้ลูกจ้างเลือกที่จะไม่ไปใช้

23 อีระพงศ์ จิระภาค, การยุติข้อพิพาทแรงงานโดยศาลแรงงาน, ปริญญานิติศาสตรบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2525, น. 26-27

24 คำพิพากษาฎีกาที่ 5185-5221/2553

25 บทสัมภาษณ์ นายชาติ (นามสมมติ), นายความจากมูลนิธิในจังหวัดเชียงใหม่, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 17 ก.ค. 2559

สิทธิทางศาลหรือตามที่พระราชบัญญัติเงินทดแทนกำหนด และเลือกที่จะรับเงินชดเชยจากนายจ้างเองโดยตรง แม้ว่าจำนวนเงินที่นายจ้างจ่ายให้มันจะมีจำนวนน้อยกว่าตามที่กฎหมายกำหนดไว้ก็ตาม

นอกจากนี้บรรดาผู้พิพากษาสมทบที่ถูกแต่งตั้งให้ไปร่วมองค์คณะ โดยเฉพาะผู้พิพากษาสมทบฝ่ายลูกจ้างนั้น ก็หาได้รับการยอมรับหรือได้รับความเชื่อถือจากผู้พิพากษาหลักผู้เป็นประธานองค์คณะไม่ ทำให้บรรดาคำตัดสินในหลายคดีกลายเป็นคำตัดสินที่ไม่สู้จะให้ประโยชน์แก่ลูกจ้างเท่าไรนัก ดังจะเห็นได้จากบทสัมภาษณ์ของนายช่างดังต่อไปนี้ ว่า

“เรารู้ใช้ใหม่ว่า ผู้ที่จะมีสิทธิให้ลูกจ้างได้รับเงินตามกฎหมายเงินทดแทนอะ มีอยู่ 2 คน คือศาลกับเจ้าหน้าที่ใช้ใหม่ แต่ที่นี้เวลาที่ศาลหรือเจ้าหน้าที่จะตัดสินให้เงินแก่ลูกจ้าง อันนี้เราพูดถึงกรณีลูกจ้างขอรับสิทธิและได้สิทธินะ ศาลกับเจ้าหน้าที่กลับชอบสั่งให้จ่ายเป็นงวด ๆ ซึ่งการจ่ายแบบเนี้ยมันเป็นการจ่ายแบบไม่เข้าใจวิถีชีวิตของแรงงานเลย โดยเฉพาะกับแรงงานข้ามชาติที่เค้าเข้ามาทำงานในไทยซึ่งกฎหมายไทยก็ไม่ได้ให้เค้าอยู่ตลอดไปได้ ถึงเวลาที่บังคับให้เค้ากลับ และแบบเนี้ยถ้าเค้ายังรับสิทธิไม่ครบจะทำไฉน หรือการที่เค้าต้องทำเรื่องต่าง ๆ จากฝั่งเค้าเพื่อมารับเงินไม่ก็หมิ่นแถมชอยเป็นเดือน ๆ อีกแบบนี้เค้าจะมาหรือ...เจ้าหน้าที่บางคนบอกกับพี่ว่า ก็โอนเงินให้ทางบัญชีเอา แบบเนี้ยมันยังสะท้อนให้เห็นเลยว่าเค้าไม่เข้าใจแรงงานและไม่มีความรู้เกี่ยวกับแรงงานอย่างมากพอ คือจะมีสักกี่ธนาคารที่ให้แรงงานต่างชาติเปิดบัญชีได้”²⁶

บทสัมภาษณ์ดังกล่าวสะท้อนประเด็นสำคัญให้เห็นว่าองค์กรศาล ไม่มีความเข้าใจบริบทหรือวิถีชีวิตของผู้ใช้แรงงานอย่างมากพอ การทำคำพิพากษาโดยมากจึงมีลักษณะที่ไม่เอื้อหรือให้ประโยชน์แก่ลูกจ้างเท่าใดนัก และความไม่เข้าใจเหล่านี้จึงกลายเป็นสาเหตุอย่างสำคัญที่ทำให้ลูกจ้างไม่สามารถใช้สิทธิตามพระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 กำหนดได้

2.2 กระบวนการไกล่เกลี่ยที่เลือกข้าง

ความพิเศษของคดีแรงงานนอกจากจะทำให้ลูกจ้างประหยัดและสะดวกต่อการต่อสู้คดีแล้ว ความพิเศษอีกอย่างหนึ่งก็คือ การมีกระบวนการไกล่เกลี่ยเข้ามาทั้งก่อนฟ้องคดีและระหว่างฟ้องคดี เพื่อเปิดโอกาสให้ฝ่ายนายจ้างและลูกจ้างได้ทำการประนีประนอมกัน อันจะนำไปสู่ความสงบในสถานที่ทำงาน ความมั่นคงในงานของลูกจ้าง และความมั่นคงของระบบเศรษฐกิจ²⁷

26 บทสัมภาษณ์ นายช่าง (นามสมมติ), ทนายความจากมูลนิธิในจังหวัดเชียงใหม่, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 17 ก.ค. 2559

27 นิคม จันทรวิทุร, กฎหมายแรงงาน : แนวคิดและปัญหา, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), น. 2

แต่ก็เช่นเดียวกับความที่กล่าวไว้ก่อนหน้านี้ ระบบการไถ่เกลียเมื่อนำมาสู่ขั้นตอนของการปฏิบัติกลับส่งผลเสียต่อลูกจ้างมากกว่าที่จะให้ประโยชน์กับลูกจ้าง แม้พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 จะกำหนดให้นายจ้างหรือกองทุนเงินทดแทนต้องจ่ายเงินให้แก่ลูกจ้างทันทีเมื่อลูกจ้างประสบอุบัติเหตุหรือเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากการทำงานให้นายจ้าง แต่ในทางปฏิบัติ ก่อนจะถึงขั้นตอนดังกล่าวจะมีการจัดพื้นที่ให้นายจ้างและลูกจ้างได้ทำการไถ่เกลียกันเองก่อนโดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นคนกลางไถ่เกลียให้²⁸ ซึ่งถ้านายจ้างและลูกจ้างสามารถตกลงกันได้ เงินทดแทนหรือเงินค่าเสียหายต่าง ๆ ก็จะเป็นไปตามที่ทั้งสองฝ่ายตกลงกัน แม้ว่าจำนวนเงินที่นายจ้างจ่ายให้นั้นจะมีจำนวนน้อยกว่าที่พระราชบัญญัติเงินทดแทนกำหนดไว้ก็ตาม แต่หากลูกจ้างไม่พอใจ ลูกจ้างจะต้องต่อสู้ตามกระบวนการที่กฎหมายกำหนดด้วยตนเองต่อไป²⁹

อย่างไรก็ตาม แม้พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 จะเปิดโอกาสให้ลูกจ้างสามารถต่อสู้เพื่อเรียกร้องเงินทดแทนตามจำนวนที่ตัวเองพอใจตามกระบวนการทางกฎหมายได้ แต่ในความเป็นจริงคดีเกี่ยวกับเงินทดแทนส่วนมากก็จะถูกทำให้จบลงตั้งแต่ขั้นการไถ่เกลียของเจ้าหน้าที่กองทุนเงินทดแทน ทั้งนี้เพราะเจ้าหน้าที่มักจะทำการไถ่เกลียโดยใช้วิธีการกดดันฝ่ายลูกจ้างเสียเป็นส่วนมาก เช่น เสนอให้รับเงินเสียตั้งแต่ตอนไถ่เกลียจะได้ไม่ต้องมีเรื่องกับนายจ้าง หรือเสนอให้รับเงินเสียตั้งแต่ตอนนี้เพราะศาลอาจสั่งให้ไม่จ่ายเงินแก่ลูกจ้างก็ได้ เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากการให้สัมภาษณ์ของของทนายชาติ ว่า

“กระบวนการไถ่เกลียโดยปกติมันต้องหาจุดตรงกลาง คุณจะสร้างสภาวะกดดันอะไรก็ตามแต่ก็ต้องหาจุดตรงกลาง แต่วิธีการไถ่เกลียของเจ้าหน้าที่รัฐ คือใครอ่อนคนนั้นจะถูกสร้างสภาวะกดดันที่แรงมากขึ้น ยิ่งอ่อนยิ่งกดดันแรง ไม่ได้สร้างความเท่าเทียม แต่ว่าจะเข้ตรงจุดอ่อนของคุณนี้แหละ เพราะเห็นแล้วว่านายจ้างแข็งก็เลยเลือกที่จะเข้ลูกจ้างตลอดเวลา มันเลยกลายเป็นการไถ่เกลียที่สร้างแรงกดดันให้แก่ลูกจ้างแต่ฝ่ายเดียว สุดท้ายแล้วให้ลูกจ้างยอม อันนี้คือวิธีการที่เจ้าหน้าที่ทำ”³⁰

28 การไถ่เกลียในคดีแรงงานโดยเจ้าหน้าที่รัฐจะมี 2 ระดับ ระดับแรกเป็นระดับเจ้าหน้าที่ อาจเป็นเจ้าหน้าที่จากกองทุนเงินทดแทน จากประกันสังคม หรือเจ้าหน้าที่จากกรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเภทคดีที่เกิดขึ้น ส่วนระดับที่สอง จะเป็นการไถ่เกลียโดยผู้พิพากษา ที่จะเป็นผู้ไถ่เกลียคดีให้ก่อนทำการพิจารณาคดีเสมอ ซึ่งการจะมาถึงการไถ่เกลียในขั้นนี้ได้นั้นต้องหมายความว่า ลูกจ้างได้เข้าร่วมการไถ่เกลียในขั้นแรกมาแล้วและเกิดความไม่พอใจจึงร้องขอต่อศาลให้เป็นผู้ตัดสิน

29 พศกร โยธินีรนาท, นโยบายรัฐและการปฏิบัติต่อแรงงานข้ามชาติตามพระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537, ปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, น. 75

30 บทสัมภาษณ์ ทนายชาติ (นามสมมติ), ทนายความจากมูลนิธิในจังหวัดเชียงใหม่, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 17 ก.ค. 2559

จะเห็นได้ว่าการใกล้เคียงในคติแรงงานจะเป็นลักษณะที่เน้นสร้างสภาวะกดดันให้แก่ฝ่ายลูกจ้าง ทำให้ลูกจ้างไม่กล้าที่จะต่อสู้คดีต่อ กระทั่งก่อให้เกิดสภาพบังคับทางอ้อมที่ทำให้ลูกจ้างเลือกรับเงินจากนายจ้างในที่สุด ซึ่งสาเหตุอย่างหลัก ๆ ที่ทำให้เจ้าหน้าที่เลือกกระทำการในลักษณะดังกล่าว นั้น มีสาเหตุอย่างสำคัญอยู่ 2 ประการ ประการแรก คือ เจ้าหน้าที่ผู้ทำการใกล้เคียงไม่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับพระราชบัญญัติเงินทดแทนหรือกฎหมายแรงงานฉบับอื่น ๆ และไม่มีความเข้าใจต่อวัตถุประสงค์ของกฎหมายแรงงานอย่างเพียงพอ เนื่องจากว่ากฎหมายแรงงานมีหลายฉบับประกอบกับตัวเจ้าหน้าที่เองมักยึดอยู่แต่เพียงระเบียบปฏิบัติที่สำนักงาน กรม หรือกระทรวงเป็นผู้กำหนด ไม่ศึกษาตัวบทกฎหมายอย่างจริงจังและมากพอ ทำให้การใกล้เคียงกระทำไปบนความต้องการให้ข้อพิพาทจบลงโดยเร็ว และเจ้าหน้าที่ต้องเป็นกลางห้ามเข้าข้างใครเป็นพิเศษ ทั้งที่กฎหมายแรงงานทุกพระราชบัญญัติต่างมีข้อกำหนดที่เปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่สามารถใช้ดุลยพินิจได้อย่างเต็มที่เพื่อตัดสิน ช่วยเหลือ หรือกระทำการอย่างใด ๆ อันเป็นการช่วยให้ลูกจ้างได้รับความเป็นธรรม หรือเกิดประโยชน์ต่อลูกจ้างที่สุด ตามคอนเซ็ปต์ (Concept) ของกฎหมายแรงงาน³¹ ดังที่นายช่างได้อธิบาย ว่า

“คือเจ้าหน้าที่รัฐโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ที่ต้องใช้กฎหมายแรงงานอะ เค้าวอยู่ภายใต้กฎหมายและระเบียบเยอะไปหมดนะ อย่างเจ้าหน้าที่ของคุ้มครองแรงงานอะแม้จะดูกฎหมายคุ้มครองแรงงานอย่างเดียว แต่คำสั่งหรือกฎกระทรวงอื่น ๆ ก็เยอะมากหรืออย่างเจ้าหน้าที่ของประกันสังคม เคื่อก็ต้องดูทั้ง พรบ. ประกันสังคม และพรบ. เงินทดแทน รวมถึงคำสั่งย่อยของ พรบ.พวกนั้นอีก ซึ่งความเยอะของมันตรงเนี่ยทำให้เจ้าหน้าที่ไม่สามารถมีความรู้เรื่องกฎหมายแรงงานได้อย่างเพียงพอ ส่วนมากก็จะยึดแต่ระเบียบปฏิบัติ ซึ่งการไม่รู้กฎหมายอย่างเพียงพอเนี่ยแหละมันส่งผลกระทบต่อลูกจ้าง...กฎหมายแรงงานเชื่อมั่นก็บอกว่ากฎหมายแรงงาน เพราะฉะนั้นมันก็ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ของแรงงานถูกไหม แต่เจ้าหน้าที่ไม่เข้าใจคอนเซ็ปต์ตรงนี้ พอไม่รู้ไม่เข้าใจบวกกับไม่รู้กฎหมายอย่างเพียงพอ การทำงานของเจ้าหน้าที่ก็เลยทำอยู่บนความไม่มั่นใจ ไม่มั่นใจเพราะอะไร เพราะว่ากฎหมายแรงงานมักเปิดช่องให้เจ้าหน้าที่ใช้ดุลยพินิจ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นคือ พอเจ้าหน้าที่จะใช้ดุลยพินิจแต่ก็ไม่ว่าอะไรทำได้บ้างทำอะไรไม่ได้บ้าง ดังนั้นการยึดตามระเบียบปฏิบัติจึงเป็นทางออกของเจ้าหน้าที่ที่กำหนดให้เจ้าหน้าที่ต้องเป็นกลาง ซึ่งการกระทำแบบเนี่ยพื้มองว่ามันส่งผลกระทบต่อลูกจ้าง”³²

31 บัณฑิตย ันชัยเศรษฐวุฒิ, สิทธิแรงงานในกระแสโลกาภิวัตน์พัฒนา, ในเอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2548 ในหัวข้อสู่สังคมสมานฉันท์, มูลนิธิอารมณังพศัง, พฤศจิกายน 2548, หน้า 4

32 บทสัมภาษณ์ นายช่าง (นามสมมติ), ทนายความจากมูลนิธิในจังหวัดเชียงใหม่, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 17 ก.ค. 2559

ประการที่สอง คือ เจ้าหน้าที่รัฐกฎหมายแรงงาน หรือพระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 เป็นอย่างดี ซึ่งความรู้หรือความเชี่ยวชาญดังกล่าวทำให้เจ้าหน้าที่สามารถประเมินได้ว่า หากต้องมีข้อพิพาทกันนั้น การรับมือกับลูกจ้างง่ายกว่าการต้องรับมือกับนายจ้าง กล่าวคือ เหตุที่เจ้าหน้าที่มักเลือกไล่เกลี้ยกดดันฝ่ายลูกจ้างก็เพราะ เจ้าหน้าที่สามารถประเมินได้แล้วว่าหากเข้าข้างลูกจ้างแต่ต้องถูกฟ้องร้องจากฝ่ายนายจ้าง ตนจะเดือดร้อนและอาจได้รับความเสียหายในด้านต่าง ๆ มากกว่า ในขณะที่ หากเลือกที่จะไล่เกลี้ยเข้าข้างนายจ้าง แม้จะถูกลูกจ้างฟ้องร้องแต่ตนก็สามารถจัดการหรือรับมือได้ง่ายกว่า ทั้งนี้เพราะลูกจ้างมีทรัพย์สิน เวลา รวมถึงอำนาจที่น้อยกว่านายจ้าง ดังจะเห็นได้จากการวิเคราะห์ของนายชาติ ว่า

“บางคนเนียเรอบอกว่าเค้าไม่รู้ก็ได้ บางคนเค้ารู้แต่เค้าเลือกใช้สิ่งที่เค้ารู้ในการจัดการอะไรบางอย่าง เค้ารู้ว่าถ้าเค้าสั่งแบบนี้เค้าจะถูกนายจ้างฟ้อง ถ้าเค้าสั่งแบบนี้เค้าจะถูกลูกจ้างฟ้อง เมื่อเทียบกันแล้วอะไรสำคัญมากกว่ากัน ถูกนายจ้างฟ้องเนียตัวเค้าอาจจะต้องสู้หนักเพราะนายจ้างมีทุน มีเวลา มีศักยภาพ มีอำนาจอะไรบางอย่าง แต่ถ้าเกิดลูกจ้างฟ้องยื้อ ๆ ไปเดี๋ยวก็จบ หรือดีไม่ดีก็ไม่ถูกฟ้องด้วยเพราะนายจ้างเองไม่ได้ ไปกล่อม ๆ ลูกจ้างเหนื่อยก็จบแล้ว แต่นายจ้างถ้าเค้าถูกสั่งแล้วเค้ารู้สึกว่าจะเสียหายเยอะเค้าไม่ยอม อันเนียผมว่าบางเรื่องเค้ารู้จนเค้าเลือกที่จะตัดสินใจ จึงไม่น่าแปลกใจที่ทำไมเวลาไล่เกลี้ยเจ้าหน้าที่ถึงต้องไล่เกลี้ยกดดันลูกจ้าง”³³

ปัจจัยทั้ง 2 ประการดังกล่าวจึงเป็นสาเหตุอย่างสำคัญที่ทำให้การไล่เกลี้ยของเจ้าหน้าที่มักจะสร้างสภาวะกดดันฝ่ายลูกจ้าง และส่งผลทำให้ลูกจ้างที่มักต้องเจอกับสภาพความกดดันเหล่านี้ทุกครั้งที่เข้าสู่ขั้นตอนของการไล่เกลี้ย

3. สู้ความเจียบของมวลกรรมกร: อำนาจของนายจ้างและการเลือกของผู้ใช้แรงงาน

พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 แม้จะเป็นกฎหมายที่ถูกอธิบายว่าบัญญัติขึ้นเพื่อให้ประโยชน์แก่ผู้ใช้แรงงานก็ตาม แต่ในความเป็นจริงกลับมีลูกจ้างที่เข้าไม่ถึงสิทธิหรือเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิตามพระราชบัญญัติเงินทดแทนอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งสาเหตุที่ทำให้ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นมาจากเงื่อนไขทางสังคมในหลากหลายลักษณะที่ได้กลายมาเป็นปัจจัยสำคัญอันส่งผลกระทบต่อระบบความคิดและการตัดสินใจของลูกจ้าง กระทั่งทำให้ลูกจ้างถอยร่นถึงตระหนักว่าการเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิตามกฎหมายนั้นคุ้มกว่าและเป็นผลดีแก่ตนมากกว่าการเลือกที่จะผินดิ่งดันเพื่อใช้สิทธิที่มีตามกฎหมายนั้นต่อไป

33 บทสัมภาษณ์ นายชาติ (นามสมมติ), นายความจากมูลนิธิในจังหวัดเชียงใหม่, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 17 ก.ค. 2559.

ซึ่งปัจจัยที่ส่งผลทำให้ลูกจ้างเลือกตัดสินใจในทิศทางดังกล่าวสามารถอธิบายในภาพรวมได้ออกเป็น 2 ลักษณะด้วยกัน ประการแรก คือ ปัจจัยแวดล้อมตัวลูกจ้างไม่ว่าจะเป็นเพื่อนร่วมงาน นายจ้าง แพทย์ประจำสถานที่ทำงาน สังคมและนโยบายในที่ทำงาน หรือแม้แต่ครอบครัวของลูกจ้าง ทั้งหมดล้วนเป็นปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลต่อระบบความคิดและการตัดสินใจของลูกจ้างทั้งสิ้น โดยเฉพาะนายจ้างที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด บทสัมภาษณ์ลูกจ้างและทนายความได้สะท้อนให้เห็นว่านายจ้างมีบทบาทอย่างมากต่อการทำให้สิทธิตามพระราชบัญญัติเงินทดแทนของลูกจ้างไม่สามารถบังคับใช้ได้จริงในความเป็นจริง ดังเช่น การเพิ่มภาระงานให้ลูกจ้างมากขึ้นเพื่อให้ลูกจ้างมีเวลาน้อยลง การส่งคนของตนเข้าไปอยู่ในสภาพแรงงาน การพูดคุยเชิงขู่บังคับกับลูกจ้างในเรื่องการใช้สิทธิตามกฎหมาย หรือแม้แต่ดึงแพทย์เข้ามาเป็นพวก (ทั้งด้วยการกล่อมและการข่มขู่) ทั้งหมดล้วนทำให้ลูกจ้างในสถานที่ทำงานแห่งนี้ไม่สามารถเข้าถึงสิทธิตามที่พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 กำหนดได้

ประการที่สอง คือ ปัจจัยเชิงระบบและกระบวนการทางกฎหมายแรงงาน ซึ่งการระงับข้อพิพาทหรือการใช้สิทธิทางศาลมักต้องใช้ระยะเวลาที่ยาวนานมาก อีกทั้งบรรดาเจ้าหน้าที่ตั้งเช่นผู้พิพากษาหรือเจ้าหน้าที่ของกองทุนเงินทดแทนในฐานะผู้มีอำนาจในการพิจารณาให้สิทธิแก่ลูกจ้างยังมีความไม่เข้าใจต่อชีวิตและบริบทการใช้แรงงานของลูกจ้างอยู่ค่อนข้างสูง ทำให้การขอรับสิทธิประโยชน์ของลูกจ้างเต็มไปด้วยความยากลำบาก นอกจากนี้ระบบใกล้เคียงที่รัฐสร้างขึ้นโดยหวังให้ข้อพิพาทระหว่างนายจ้างและลูกจ้างยุติโดยเร็วไปพร้อม ๆ กับการปรับความเข้าใจระหว่างนายจ้างและลูกจ้างนั้น ก็กลับกลายเป็นปัจจัยอีกอย่างหนึ่งที่เข้ามากดดันลูกจ้างต่อการใช้สิทธิตามกฎหมาย กระทั่งส่งผลให้ลูกจ้างตระหนักว่า การต่อสู้ในกระบวนการยุติธรรมนั้นถือเป็นการกระทำที่สูญเปล่าและไม่คุ้มค่า

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นประเด็นแห่งปัญหาที่สำคัญที่สุดอันส่งผลต่อการเข้าไม่ถึงสิทธิหรือการตัดสินใจเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิของลูกจ้างก็คือ อำนาจของนายจ้าง ด้วยเพราะภายหลังมีการตกลงจ้างแรงงานกันขึ้น ผลทางกฎหมายจะกำหนดให้นายจ้างมีอำนาจในการควบคุมหรือบังคับบัญชาลูกจ้างได้ทันที พร้อมกันนั้นก็กำหนดหน้าที่ให้ลูกจ้างว่าต้องปฏิบัติตามคำสั่งของนายจ้างภายในระยะเวลาหรือสถานที่ตามที่กฎหมายกำหนดด้วย ซึ่งอำนาจที่ได้โดยผลของกฎหมายดังกล่าวนี้ได้กลายเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่นายจ้างใช้ เพื่อกันไม่ให้ลูกจ้างเข้าถึงสิทธิที่มีอยู่ตามกฎหมาย ไปพร้อม ๆ กับการปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง ด้วยเพราะการปล่อยให้ลูกจ้างสามารถใช้สิทธิตามพระราชบัญญัติเงินทดแทนได้นั้น สิ่งที่ตนจะต้องแบกรับก็คือต้นทุนในอนาคตที่อาจเพิ่มขึ้นทันที การปล่อยให้ลูกจ้างสามารถใช้สิทธิตามกฎหมายดังกล่าวจะทำให้นายจ้างต้องจ่ายเงินสมทบในปีต่อไปมากขึ้น ยิ่งปล่อยให้ไปใช้สิทธิมากหลายคน เงินสมทบที่ต้องจ่ายก็จะยิ่งมากตามไปด้วย โดยเฉพาะกับงานที่ต้องทำในศูนย์กระจายสินค้าที่สามารถเกิดอุบัติเหตุและโรคจากการทำงานได้

ง่าย อีกทั้งหากข่าวเรื่องมีแรงงานบาดเจ็บแพร่ออกไปย่อมส่งผลกระทบต่อชื่อเสียงของกิจการซึ่งอาจนำมาสู่การเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้อีกด้วยเช่นกัน ดังนั้นการทำให้สหภาพแรงงานอ่อนแอ การดึงแพทย์มาเป็นพวก หรือการพุดคุ้ยเชิงขู่บังคับจึงเป็นยุทธศาสตร์ที่นายจ้างมักใช้เพื่อทำให้ผู้ใช้แรงงานอ่อนแอ และทำให้อำนาจบังคับบัญชาตามกฎหมายที่ตนมีเกิดเสถียรภาพและสามารถใช้ควบคุมลูกจ้างได้ดีขึ้น

ไม่ใช่แต่เพียงในสถานประกอบการเท่านั้นอำนาจของนายจ้างยังแพร่ไปสู่กระบวนการทางกฎหมายและเจ้าหน้าที่อีกด้วย แน่นอนว่าอำนาจที่เข้าควบคุมเจ้าหน้าที่ย่อมไม่ใช่อำนาจโดยผลของกฎหมาย แต่สถานะของความเป็นนายจ้างก็ช่วยสร้างมโนภาพให้เจ้าหน้าที่เห็นว่านายจ้างไม่ใช่กลุ่มคนที่สิ้นไร้ไม้ตอก หากแต่เป็นบุคคลที่มีทั้งทรัพยากรและต้นทุนอยู่ในมือทั้งยังพร้อมที่จะใช้ทรัพยากรเหล่านั้นเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน ซึ่งการตระหนักในเรื่องดังกล่าวได้ทำให้เจ้าหน้าที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของนายจ้างในอีกลักษณะหนึ่งที่ว่า อำนาจของนายจ้างโดยสถานะทางสังคม โดยอำนาจดังกล่าวได้เข้าไปควบคุมการคิดและการตัดสินใจของเจ้าหน้าที่ทั้งระบบ กระทั่งส่งผลให้นายจ้างที่ตระหนักว่าการเป็นศัตรูกับลูกจ้างดีกว่าการเป็นศัตรูกับนายจ้าง จึงส่งผลให้การไกล่เกลี่ยของเจ้าหน้าที่มักจะเลือกเน้นกดดันฝ่ายลูกจ้างแทนการหาจุดตรงกลางที่ทั้งนายจ้างและลูกจ้างสามารถยอมรับได้

อำนาจของนายจ้างทั้งสองลักษณะข้างต้นจึงเป็นสิ่งที่ส่งผลโดยตรงต่อการบังคับใช้กฎหมาย ส่งผลโดยตรงต่อการเลือกใช้สิทธิของลูกจ้าง และส่งผลให้เจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 ที่มุ่งให้การช่วยเหลือคุ้มครองแก่ลูกจ้างไม่สามารถเกิดขึ้นจริงได้ในทางปฏิบัติ กระทั่งทำให้ลูกจ้างหันหลังให้กับกฎหมายและเลือกที่จะรับเงินทดแทนจากนายจ้างโดยตรง แม้ว่าจำนวนเงินที่ได้รับนั้นจะน้อยกว่าจำนวนที่กำหนดไว้ในกฎหมายก็ตาม

แน่นอนว่าข้อมูลที่นำมาแสดงเหล่านี้อาจยังไม่พียงพอที่จะยืนยันว่าลูกจ้างจงใจเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิตามที่พระราชบัญญัติเงินทดแทนกำหนด หรือยืนยันว่าในทางปฏิบัติพระราชบัญญัติดังกล่าวไม่สามารถคุ้มครองลูกจ้างได้จริงก็ตาม แต่อย่างน้อยงานเขียนชิ้นนี้ก็ช่วยเผยร่องรอยให้เห็นว่าปัญหาดังกล่าวมีอยู่และกำลังเกิดขึ้นจริงในสังคมปัจจุบัน เพราะฉะนั้น การทำความเข้าใจกับประเด็นปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้จึงถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างมากต่อการนำมาพิจารณาปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 หรือระบบการให้สิทธิประโยชน์ของภาครัฐ ซึ่งการทำความเข้าใจกับเงื่อนไขทางสังคมในลักษณะต่าง ๆ จะช่วยให้สามารถมองเห็นปัญหาในตัวบทกฎหมายและการบังคับใช้ในความเป็นจริงได้อย่างรอบด้านมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้พระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537 สามารถเป็นกฎหมายที่ให้ประโยชน์แก่ลูกจ้างอย่างแท้จริง และเพื่อหลีกเลี่ยงของมวลกรรมที่กำลังเจียบอยู่นี้ เป็นการเจียบเพราะพวกเขาได้รับสิทธิ ไม่ใช่เจียบเพราะเงื่อนไขทางสังคมหรือผลของกฎหมายดังเช่นที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

หนังสือ

- เกษมสันต์ วิลาวรรณ. (2555). **คนตัดสินคน**. พิมพ์ครั้งแรก กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- _____. (2555). **คำอธิบายกฎหมายแรงงาน**. พิมพ์ครั้งที่ 18 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2556). **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ**. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: พุทธกิจายน.
- นิคม จันทรวีฑ. (2530). **กฎหมายแรงงาน : แนวคิดและปัญหา**. พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บัณฑิตย ฌนชัยเศรษฐวุฒิ. (2551). **วิเคราะห์กฎหมายแรงงาน กับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน**. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ : มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน.

งานวิจัย

- ธีระพงศ์ จิระภาค. (2535). **การยุติข้อพิพาทแรงงานโดยศาลแรงงาน** วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บัณฑิตย ฌนชัยเศรษฐวุฒิ. (2537). **ปัญหาการบังคับใช้กองทุนเงินทดแทน**. มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน.
- พศกร โยธินีรนาท. (2555). **นโยบายรัฐและการปฏิบัติต่อแรงงานข้ามชาติตามพระราชบัญญัติเงินทดแทน พ.ศ. 2537**. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยามหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรวิทย์ เจริญเลิศ และคณะ. (2557). **เรื่องโครงการส่งเสริมสุขภาพและความปลอดภัยในการทำงาน กรณีศึกษาผลกระทบต่อแรงงานที่มีอาการเจ็บป่วยเกี่ยวกับโรคโครงสร้างกระดูกและกล้ามเนื้อ** เนื่องจากการทำงานของแรงงานในภาคอุตสาหกรรมคลังสินค้าธุรกิจค้าปลีก. ปรับปรุง 15 มิ.ย. 2557. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

บทความ

บัณฑิตย ธนชัยเศรษฐวุฒิ. (2548). สิทธิแรงงานในกระแสโลกาภิวัตน์พัฒนา ในเอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2548 ในหัวข้อสู่สังคมสมานฉันท์. มูลนิธิอารมณพงศ์พจน์.

คำพิพากษา

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5185-5221/2553

เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

รุ่งโรจน์ รื่นเรืองวงศ์. แรงงานกับใบรับรองแพทย์. สืบค้นวันที่ 9 ก.ค. 2559 จาก http://elib.coj.go.th/Article/d41_2_3.pdf

เว็บไซต์

สำนักงานประกันสังคม, วิธีส่งตัวลูกจ้างเข้ารักษาพยาบาล, , สืบค้นวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2559 จาก <http://www.sso.go.th/wpr/category.jsp?lang=th&cat=941>

ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ศาลยุติธรรม. ค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีแพ่ง. สืบค้นวันที่ 15 ก.ค. 2559 จาก <http://www.library.coj.go.th/lawforpeople/money.php>,

บทสัมภาษณ์

บทสัมภาษณ์ นายชาติ (นามสมมติ), ทนายความจากมูลนิธิในจังหวัดเชียงใหม่, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 17 ก.ค. 2559

บทสัมภาษณ์ นายช้าง (นามสมมติ), ทนายความจากมูลนิธิในจังหวัดเชียงใหม่, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 17 ก.ค. 2559

บทสัมภาษณ์ คุณเต่า (นามสมมติ), ลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมจังหวัดจันทบุรี, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 28 ม.ค. 2560

บทสัมภาษณ์ คุณเสือ (นามสมมติ), ลูกจ้างในจังหวัดกรุงเทพมหานคร, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 21 ม.ค. 2560

บทสัมภาษณ์ คุณมังกร (นามสมมติ), ลูกจ้างผู้เคยทำงานอยู่ในจังหวัดสมุทรปราการ, สัมภาษณ์ ณ วันที่ 18 ก.ค. 2559

Translated Thai References

Books

Kasemson Wilawan. (2555). **Kon-Tad-Sin-Kon..** first edition, Bangkok: Winyuchon.

_____. (2555). **Labour law..**18 edition. Bangkok: Winyuchon.

Chris Baker and Pasuk Phongpaichit. (2556). **The Economic and Political in Bangkok era..** first edition Bangkok.

Nicom Chantravitoon.(2530). **Labour law: Concept and Problem..** first edition Bangkok: Thammasat University.

Bundit Tanachai-settawut. (2551). **The analysis of labor law and encouragement of quality of worker life..** First editoin Bangkok : Arom-pong-pa-engan foundation.

Research

Terapong Jiraphak. (2525).**The settlement of Labor Disputes by Labor Courts.,** faculty of law Thammasat University.

Bundit Tanachai-settawut. (2537). **The problem of enforcing the compensation fund.,** Arom-pong-pa-engan foundation.

Podsakorn Yothinneeranath,(2555). **Government policies and approaches towards migrant labours in regard to Workmen's Compensation Act B.E. 2537 (1994).** Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science Chulalongkorn University.

Voravidh Charoenloet and Team, (2557), **The Promotion of Occupational Health and Safety in Workplace Project: The case study of impacts of skeletal and muscular system related diseases among workers in warehouse and retail industry,** edition 15 Jun 2557, The Thailand Research Fund

Article

Bundit Tanachai-settawut. (2548). **Labour right in the Globalization time**. Arom-pong-pa-engan foundation.

Website

Rongroj Reunrerngwong, **Labour and Medical certificate**, Retrieved 9 Jul 2559 from http://elib.coj.go.th/Article/d41_2_3.pdf.

Social Security Office, **How to send patient to the hospital.**, Retrieved , 17 Jul 2559 from <http://www.sso.go.th/wpr/category.jsp?lang=th&cat=941>

Library of Justice Court, **Cost of process of law**, Retrieved 15 Jul 2559 from <http://www.library.coj.go.th/lawforpeople/money.php>.

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ถ.ห้วยแก้ว ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200 เมล์ติดต่อ: tokiya_kad@hotmail.com

Affiliation: Faculty of Law, Chiang Mai University 239 Huay Kaew Road, Muang District, Chiang Mai, Thailand, 50200 E-mail: tokiya_kad@hotmail.com

วิถีชีวิตในชุมชนอาคารชุด: กรณีศึกษาหมู่บ้านเอื้ออาทร จังหวัดเชียงใหม่ Living in Condominium Community: Case Study in Government Housing Complex, Chiang Mai Province

อจิรวดี เหลาอ่อน¹

Ajirawadee Lao-on

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ถ.ห้วยแก้ว ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200
Faculty of Law, Chiang Mai University 239 Huay Kaew Road, Muang District,
Chiang Mai, Thailand, 50200

อีเมล: eng.ajirawadee@gmail.com

E-mail: eng.ajirawadee@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ได้เสนอชีวิตความเป็นอยู่อาศัยในอาคารชุดของหมู่บ้านเอื้ออาทรแห่งหนึ่ง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความไม่สอดคล้องของพระราชบัญญัติอาคารชุด พ.ศ. 2522 กฎระเบียบของชุมชนและการอยู่อาศัยกับชีวิตจริง ว่ากฎหมายและกฎระเบียบต่างๆ ของชุมชนนั้น ส่งผลต่อสภาพความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของประชาชนอย่างไร และเพื่อศึกษาทำความเข้าใจต่อปัญหาที่เกิดขึ้นของการอยู่อาศัย และท่าทีของสมาชิกในชุมชนที่มีต่อการบังคับใช้กฎหมาย กฎระเบียบในชุมชนอาคารชุด โดยใช้วิธีการศึกษาการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์เชิงลึกสมาชิกในชุมชนบางส่วน การศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ในชุมชนอาคารชุดนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการเรียนรู้ชุมชนเมือง เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนหรือแก้ไข ปรับปรุงกฎหมาย กฎระเบียบของชุมชนให้มีความเหมาะสมกับสภาพของชุมชนต่อไป

คำสำคัญ: กฎหมายอาคารชุด, ชุมชนอาคารชุด, บ้านเอื้ออาทร, ชุมชนเมือง

1 นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรนิติศาสตร์มหาบัณฑิต

Abstract

This article is a study of a living in condominium community; Government Housing Complex in Chiang Mai, to illustrate the inconsistency of the Condominium Act of 1979 with the regulations and the real life; in which these rules and regulations have an impact on people living there; also, to understand the problems of living in condominium including attitudes of community members on the enforcement of Condominium Act, versus condominium regulations. The author used an observational method and in depth interview selected community members. The study of living in condominium community is significance for urban community learning, as it can be used to improve the community and implementation of the Condominium Act by law.

Keywords: Condominium Act; condominium community; government housing complex; urban community

บทนำ

การอาศัยอยู่ในอาคารชุดหรือคอนโดมิเนียมสำหรับผู้มีรายได้น้อยนั้น มิได้ถือว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นใหม่สำหรับสังคมไทย เนื่องจากในอดีตที่ผ่านมาทั้งรัฐและเอกชนต่างก็เคยสร้างที่อยู่อาศัยในแนวสูง²ให้กับประชาชนผู้มีรายได้น้อยได้มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง อาทิ แฟลตดินแดง³ แฟลตปลาทอง⁴ เป็นต้น ซึ่งลักษณะของการอาศัยอยู่ในอาคารชุดนี้ สมาชิกในชุมชนทุกคนจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายพระราชบัญญัติอาคารชุด พ.ศ.2522 และกฎระเบียบของชุมชนที่สร้างขึ้นมาจากสมาชิกในชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม การอาศัยอยู่ในอาคารชุดซึ่งมีห้องชุดหลายๆ ห้อง ภายในอาคารเดียวกัน และมีการใช้พื้นที่ส่วนกลางร่วมกันนี้ กฎหมายหรือกฎระเบียบของชุมชนนั้นไม่

2 ในการจัดหาที่อยู่อาศัยของการเคหะแห่งชาติ เรียกโครงการจัดสร้างอาคาร ออกเป็น 2 แบบ คือ แนวราบ ซึ่งหมายถึงการปลูกสร้างบ้านเป็นหลัก กับแนวสูง ซึ่งหมายถึงการปลูกสร้างอาคารแบบอพาร์ทเมนต์ หรืออาคารชุด

3 การเคหะแห่งชาติ, การพัฒนาที่อยู่อาศัยในประเทศไทย, รายงานประจำปี 2549, น. 2-3.

4 Think of Living, “แฟลตปลาทอง”, สืบค้นวันที่ 3 สิงหาคม 2560, จาก <http://thinkofliving.com/2013/12/28/แฟลตปลาทอง-รังสิตซีดี/>

สามารถใช้บังคับได้อย่างทันท่วงที เพราะในการดำเนินชีวิตประจำวันของสมาชิกในชุมชนนั้นมีโอกาสที่จะก่อให้เกิดการฝ่าฝืนกฎระเบียบอยู่ตลอดเวลา ทั้งข้อจำกัดทางด้านพื้นที่ของการอยู่อาศัย ภูมิหลังและอัตลักษณ์ของสมาชิกในชุมชนแต่ละคน อันได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ เป็นต้น ซึ่งทำให้การอยู่ร่วมกันของสมาชิกในชุมชนมีความซับซ้อนของปัญหาที่เกิดขึ้นจากการอยู่อาศัย โดยเฉพาะปัญหาข้อจำกัดทางด้านพื้นที่ของห้องชุดที่กำหนดให้เจ้าของห้องชุดหรือผู้เช่าอยู่อาศัยนั้นมีสิทธิเด็ดขาดเฉพาะในพื้นที่ห้องชุดของตนเท่านั้นส่วนพื้นที่ในส่วนกลางที่นอกเหนือไปจากนั้น สมาชิกทุกคนจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน ซึ่งส่งผลให้ปัญหาที่เกิดจากการอยู่อาศัยในห้องชุดและการใช้พื้นที่ส่วนกลางร่วมกันนี้มีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังเช่นเสียงสะท้อนของสมาชิกที่อาศัยอยู่ภายในหมู่บ้านเอื้ออาทรแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่

“อาคารนี้ ตอนเย็นเวลา3-4 ทุ่ม ทำกับข้าว เปิดทีวีเหมือนโรงหนัง ส่งเสียงดังทุกวัน กินเหล้าเสียงดังทุกวัน น่าเบื่อ”

“อาคารนี้ไม่ทะเลาะกันเสียงดัง ก็มีได้ร้องไห้เสียงดังแทบทุกเช้า ช่วยเกรงใจคนรอบข้างบ้างเถอะค่ะ”⁵

“สูบบุหรี่ในอาคารหรือบริเวณระหว่างอาคารส่งกลิ่นเหม็นไปทั่ว เช้า-เย็นได้กลิ่นตลอด เปิดบานเกร็ดไม่ได้เลย รำคาญมากๆ”⁶

“ไม่รู้ห้องไหนเอามามาเลี้ยงบางวันเห่าตลอด ตอนนี้อกลิ่นเหม็นเข้ามาถึงห้อง”⁷

“ผมพักอยู่ห้องติดบันได สมาชิกเอารถมาจอดตรงใต้บันไดบ้าง ตรงหัวนอนบ้าง ชีรธ เข้ามาเสียงดังหรือสตาร์ทออกไป ผมสะดุ้งตื่นประจำเพราะห้องห่างไม่เกิน 5 เมตร...” เป็นต้น⁸

จากข้อเท็จจริงในข้างต้น จะเห็นได้ว่าการอาศัยอยู่ในอาคารชุดนั้น ในสภาพแห่งความเป็นจริง กฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัยร่วมกัน บางครั้งแทบจะไม่มีการบังคับใช้ หรือมีการบังคับใช้ที่น้อยมาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาการอยู่อาศัยในอาคารชุด ทั้งการบริหารจัดการชุมชน การเคารพกฎระเบียบและคุณภาพชีวิตของผู้พักอาศัย ซึ่งปัญหาต่างๆ เหล่านี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่สมาชิกในชุมชนบางรายจะต้องพบเจอในแต่ละวัน

5 เก็บข้อมูลโดยวิธีการสังเกตการณ์, วันที่ 7 ธันวาคม 2559

6 เรื่องเดียวกัน

7 เก็บข้อมูลโดยวิธีการสังเกตการณ์, วันที่ 15 มกราคม 2560

8 เก็บข้อมูลโดยวิธีการสังเกตการณ์, วันที่ 26 มีนาคม 2560

ดังนั้น ในบทความนี้จึงมุ่งที่จะอธิบาย ลักษณะการอยู่อาศัยของผู้คนในชุมชนอาคารชุด ว่ามีท่าทีต่อกฎหมายอาคารชุดและกฎระเบียบของชุมชนอย่างไร ผ่านคำบอกเล่าของประธานชุมชนแม่บ้านในชุมชน เจ้าของร้านเสริมสวยในห้องชุดและลูกบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชน ซึ่งทั้งหมดเป็นสมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชน

1. ที่มาของกฎหมายว่าด้วยพระราชบัญญัติอาคารชุด พ.ศ. 2522

สำหรับประเทศไทยการอาศัยอยู่ในอาคารชุดหรือคอนโดมิเนียม นั้น ถือได้ว่าพัฒนาการค่อนข้างช้ากว่าหลายๆ ประเทศในทวีปเอเชียอย่างเช่นประเทศญี่ปุ่น สิงคโปร์ หรือฮ่องกง เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์และความเป็นอยู่ของสังคมไทยที่มีพื้นที่ประเทศกว้างใหญ่ อีกทั้งคนไทยเองก็มีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ที่แตกต่างกับชาวต่างประเทศอื่นๆ และนิยมอยู่เป็นครอบครัวใหญ่ แบบสังคมที่เป็นกลุ่มก้อนจึงทำให้มีความผูกพันกันมากกว่าในสังคมแบบยุโรปและอเมริกา⁹ ซึ่งทำให้อาคารชุดที่เกิดขึ้นในช่วงยุคแรกๆ (พ.ศ.2513) จึงไม่ประสบความสำเร็จ เพราะยังเป็นเรื่องที่ใหม่มากสำหรับการอยู่ร่วมกันของสังคมไทย¹⁰ อีกทั้งยังไม่มีกฎหมายรองรับจึงทำให้เกิดปัญหาว่าผู้ก่อสร้างและผู้ซื้อจะต้องยึดกฎหมายอะไร รวมถึงเรื่องกรรมสิทธิ์และการซื้อขายต่างๆ และหลักเกณฑ์สำหรับการบริหารงานต่างๆ ในอาคารชุด ซึ่งปัญหาการไม่มีกฎหมายเฉพาะใช้บังคับนี้ ส่งผลให้การทำธุรกิจอาคารชุดในขณะนั้นต้องนำหลักกฎหมายอื่นมาใช้เทียบเคียงเพื่อให้ธุรกิจอาคารชุดดำเนินการต่อไปได้ เช่น การใช้รูปแบบการถือกรรมสิทธิ์แบบบริษัทร่วมกรรมสิทธิ์” (Co-Operative Ownership) คือ ผู้ซื้อต้องมีการถือหุ้นในบริษัท ซึ่งหมายความว่าหนึ่งหุ้นเท่ากับการเป็นเจ้าของอาคารชุด 1 ห้อง¹¹ หรืออีกวิธีหนึ่งก็คือ การเช่าซึ่งถือว่าเป็นกรรมสิทธิ์ขั้นต่ำที่สุดและความแน่นอนในกรรมสิทธิ์ก็น้อยที่สุด เนื่องจากขึ้นอยู่กับระยะเวลาที่เช่าอาจจะเป็นในลักษณะเดือนต่อเดือน ปีต่อปี หรือทุก 30 ปีตามกฎหมายไทยอนุญาต เป็นต้น¹²

แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายอาคารชุดนั้น ปรากฏขึ้นครั้งแรกในสมัยรัฐบาลของ จอมพลถนอม กิตติขจร (พ.ศ. 2511) เมื่อทางราชการได้ส่งเจ้าหน้าที่ 2 คน คือผู้อำนวยการสำนักผังเมืองและหัวหน้าสำนักงานอาคารสงเคราะห์ กรมประชาสัมพันธ์ในขณะนั้น ไปประชุมสัมมนาเกี่ยวกับ condominium (อาคารชุด) ที่รัฐฮาวาย ประเทศสหรัฐอเมริกา และเมื่อเจ้าหน้าที่ทั้งสองไปประชุม

9 ประสงค์ แสงพยับ, การบริหารคอนโดมิเนียม, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2532, น. 3

10 ซอฟท์บิส พลัส, วิชาการคอนโดมิเนียม : แนวคิด ทฤษฎี กฎหมาย การบริหารนิติบุคคลอาคารชุด, สืบค้นวันที่ 3 สิงหาคม 2560, จาก <http://www.softbizplus.com/condominium/693-concept-in-evolutionary-theory-and-operation-of-condominiums>

11 อ่างแล้ว, ประสงค์ แสงพยับ, การบริหารคอนโดมิเนียม, น. 4-5.

12 มานพ พงศทัต, รวมเรื่องอาคารชุดของประเทศไทย, ม.ป.ป., 2527, น. 1-2.

กลับมาได้รายงานผลการประชุมให้กระทรวงมหาดไทยทราบและได้เสนอความเห็น ว่า ในอนาคต จะมีการสร้างอาคารชุดขึ้นในประเทศไทย จึงควรมีกฎหมายเกี่ยวกับการถือกรรมสิทธิ์ในอาคารชุด ขึ้นใช้บังคับ เพื่อให้ประชาชนสามารถซื้อได้โดยมีกรรมสิทธิ์ในแต่ละ unit ห้องชุด เป็นเอกเทศ โดย มีการแต่งตั้งให้คณะกรรมการและข้าราชการผู้ทรงคุณวุฒิจากหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องหลายหน่วย งานร่วมกันพิจารณา ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยกรรมสิทธิ์ในอาคารชุด พ.ศ. ...¹³ ซึ่งในการพิจารณา ร่างกฎหมายดังกล่าว คณะกรรมการกฤษฎีกา เห็นว่ามีปัญหาหลายประการทั้งปัญหาข้อเท็จจริงใน ทางปฏิบัติและปัญหาข้อกฎหมาย โดยเฉพาะปัญหาเรื่อง ฐานะนิติบุคคลของนิติบุคคลอาคารชุด¹⁴ จึงได้เสนอคณะรัฐมนตรีให้ระงับร่างพระราชบัญญัตินี้ไว้ จนกว่ากระทรวงผู้รับผิดชอบในเรื่องนี้จะ หาวิธีการบริหารอาคารชุดได้ใหม่โดยเหมาะสม แต่เนื่องจากกระทรวงมหาดไทยได้นำบันทึกเสนอ คณะรัฐมนตรีและอ้างว่า คณะกรรมการกฤษฎีกาเห็นว่า ไม่จำเป็นต้องจัดให้อาคารชุดมีสถานะเป็น นิติบุคคล เพราะบุคคลธรรมดาที่อาจจัดการได้ เจตนารมณ์ของร่างกฎหมายนี้เพียงเพื่อจะจัดระบบ การถือกรรมสิทธิ์ในอาคารชุดให้เป็นสัดส่วนแยกจากกรรมสิทธิ์รวมตามประมวลกฎหมายแพ่งและ พาณิชยเท่านั้น คณะรัฐมนตรีจึงได้ลงมติเห็นชอบและให้คณะกรรมการร่างพระราชบัญญัตินี้ ต่อไป แต่อย่างไรก็ตามร่างกฎหมายพระราชบัญญัติว่าด้วยกรรมสิทธิ์ในอาคารชุด พ.ศ. ... ยังคงมี ข้อขัดข้องหลายประการ อันจะทำให้เกิดความเสียหายขึ้นได้จึงได้มีการเสนอให้ปรับปรุงร่างกฎหมาย ดังกล่าว¹⁵ ซึ่งส่งผลให้ร่างกฎหมายฉบับนี้ค้างอยู่ที่กรมที่ดินผู้เป็นเจ้าของเรื่องเป็นเวลาประมาณ 8 ปี¹⁶

จนกระทั่งต่อมาในปี พ.ศ. 2519-2520 ร่างพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ในอาคารชุด พ.ศ. ... ได้ถูกนำมาพิจารณาใหม่อีกครั้ง โดยการเคหะแห่งชาติซึ่งในขณะนั้นมีปัญหาเกี่ยวกับการจัดการ ที่อยู่อาศัย และมีนโยบายที่จะขายแฟลตบางแห่งให้กับประชาชนแต่ไม่สามารถทำได้เนื่องจากติดขัด อยู่ที่ไม่มีข้อกฎหมายรองรับ การเคหะแห่งชาติจึงได้มีการฟื้นฟูการร่างกฎหมายคอนโดมิเนียมหรือ

13 โสภณ ชัยสุวรรณ, คำอธิบายกฎหมายอาคารชุด, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ทางหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธพาณิชย์, 2524 น. 1 อ้างใน วิกรณ์ รักษ์ปวงชน, กรรมสิทธิ์ในอาคารชุด, นิติศาสตร์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528, น.13.

14 บันทึกของเลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกา เรื่อง “การพิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยกรรมสิทธิ์ในอาคารชุด พ.ศ.” สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, กรกฎาคม 2517 อ้างใน วิกรณ์ รักษ์ปวงชน, กรรมสิทธิ์ในอาคารชุด, นิติศาสตร์ มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528, น.14.

15 คำชี้แจงของนายสนั่น สดงคุณท์ ปรากฏในรายงานการประชุม คณะกรรมการร่างพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ในอาคารชุด พ.ศ. ... ครั้งที่ 2 /2519 วันพุธที่ 15 ธันวาคม 2519 เวลา 13.30 น. ณ ห้องประชุมสำนักนโยบายและแผนมหาดไทย กระทรวงมหาดไทย อ้างใน วิกรณ์ รักษ์ปวงชน, กรรมสิทธิ์ในอาคารชุด, นิติศาสตร์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, 2528, น.14-15.

16 บันทึก มท.0606/1189 จากกองวิชาการกรมที่ดินเสนออธิบดีกรมที่ดิน เรื่องร่างพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ในอาคารชุด พ.ศ. ลงวันที่ 5 กรกฎาคม 2519 อ้างใน วิกรณ์ รักษ์ปวงชน, กรรมสิทธิ์ในอาคารชุด, นิติศาสตร์มหาบัณฑิต คณะ นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528, น.14-15

“กฎหมายอาคารชุด” ขึ้นใหม่อีกครั้งโดยได้ทำการศึกษากฎหมายอย่างละเอียดและมีการส่งผู้ชำนาญการเฉพาะเรื่องนี้เดินทางไปศึกษาและประชุมเกี่ยวกับคอนโดมิเนียมเพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งทำการเปรียบเทียบกฎหมายของต่างประเทศ เช่น ฝรั่งเศส อเมริกา อังกฤษและฟิลิปปินส์ เป็นต้น¹⁷ จนเป็นที่ยอมรับและมีการประกาศใช้ในพระราชกฤษฎีกาฉบับที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2522¹⁸

พระราชบัญญัติอาคารชุด พ.ศ. 2522

เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ “ปัญหาในด้านที่อยู่อาศัยภายในเมืองได้เพิ่มทวีมากขึ้น และระบบกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ไม่อาจสนองความต้องการของประชาชน ซึ่งต้องอยู่อาศัยในอาคารเดียวกันโดยร่วมกันมีกรรมสิทธิ์ห้องชุดในอาคารนั้นแยกจากกันเป็นสัดส่วนได้ สมควรวางระบบกรรมสิทธิ์ห้องชุดขึ้นเพื่อให้ผู้ที่อยู่ในอาคารเดียวกันสามารถถือกรรมสิทธิ์ห้องชุดในอาคารส่วนที่เป็นของตนแยกจากกันเป็นสัดส่วนและสามารถจัดระบบค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาอาคารร่วมกันได้ นอกจากนี้สมควรวางมาตรการควบคุมการจัดตั้งอาคารชุดให้เหมาะสมเพื่อเป็นหลักประกันให้แก่ผู้ที่จะมาซื้อห้องชุดเพื่ออยู่อาศัย จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้ขึ้น”¹⁹

ในปัจจุบันกฎหมายอาคารชุดได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมใหม่ถึง 3 ครั้งด้วยกัน ได้แก่พระราชบัญญัติอาคารชุด(ฉบับที่ 2) พ.ศ.2534 แก้ไขเรื่องการถือกรรมสิทธิ์ของบุคคลต่างด้าวหรือนิติบุคคลที่มีสิทธิในที่ดินเหมือนคนต่างด้าวบางประเภท²⁰ พระราชบัญญัติอาคารชุด (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2542 แก้ไขหลักเกณฑ์การได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในห้องชุดของคนต่างด้าวและนิติบุคคลที่กฎหมายถือว่าเป็นคนต่างด้าวให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เพื่ออำนวยความสะดวกในการซื้อห้องชุด²¹ และพระราชบัญญัติอาคารชุด(ฉบับที่ 4) พ.ศ.2551 แก้ไขหลักเกณฑ์หรือรายละเอียดบางประการที่ไม่สามารถใช้บังคับได้จริงและไม่เพียงพอที่จะคุ้มครองประชาชนที่ซื้อห้องชุดเพื่อการอยู่อาศัย อาทิ เรื่องการประกอบการค้าในอาคารชุดและบทลงโทษ เป็นต้น²²

สาระสำคัญของกฎหมายอาคารชุด กล่าวถึงผู้มีสิทธิขอจดทะเบียนเป็นอาคารชุดจะต้องเป็นเจ้าของที่ดินและมีโฉนดที่ดินซึ่งเป็นที่ตั้งของอาคารชุดนั้นๆ โดยมีหลักการสำคัญว่า บุคคลแต่ละคนสามารถแยกกันถือกรรมสิทธิ์ในอาคารหลังเดียวกันออกเป็นส่วนๆ และกรรมสิทธิ์ในอาคารชุด

17 อ่างแล้ว, ประสงค์ แสงพยับ, การบริหารคอนโดมิเนียม, หน้า 5-6.

18 ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 96 ตอน 67 พ.ศ. 2522

19 หมายเหตุ พระราชบัญญัติอาคารชุด พ.ศ. 2522

20 หมายเหตุ พระราชบัญญัติอาคารชุด (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2534

21 หมายเหตุ พระราชบัญญัติอาคารชุด (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2542

22 หมายเหตุ พระราชบัญญัติอาคารชุด (ฉบับที่ 4) พ.ศ.2551

จะประกอบไปด้วยกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคล (Personal Property) ห้องชุดแต่ละห้องชุด และกรรมสิทธิ์ส่วนร่วมในทรัพย์สินกลาง (Common Property) ได้แก่ โครงสร้างตัวอาคาร ที่ดินที่เป็นที่ปลูกสร้างอาคาร บันได ระเบียง ลิฟต์ สนามหญ้า ที่จอดรถ และอื่นๆ ที่กำหนดไว้ ซึ่งเมื่อจดทะเบียนอาคารชุดตามกฎหมายแล้ว เจ้าหน้าที่รัฐจึงสามารถออกหนังสือกรรมสิทธิ์ห้องชุด หรือโฉนดบนอากาศให้กับเจ้าของห้องชุดแต่ละรายได้ ซึ่งโฉนดดังกล่าวมีค่าและสิทธิเท่ากับโฉนดบนพื้นดินทั่วไป กล่าวคือกฎหมายรับรองสิทธิในหนังสือกรรมสิทธิ์ห้องชุดว่ามีอยู่จริงและสามารถใช้จดทะเบียนสิทธิและนิติกรรมได้ อาทิ ซื้อขาย จำนอง ให้เช่า เป็นต้น นอกจากนี้เรื่องของกรรมสิทธิ์กฎหมายอาคารชุดยังได้ระบุถึงการจัดตั้งนิติบุคคลอาคารชุด เพื่อทำหน้าที่ดูแลทรัพย์สินส่วนกลางรวมถึงกำหนดภาระหน้าที่ของเจ้าของห้องชุดและบทลงโทษอีกด้วย²³

ด้วยเหตุนี้ กฎหมายอาคารชุดจึงถูกร่างขึ้นมาเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในอาคารชุดไว้โดยเฉพาะ รวมทั้งกำหนดวิธีการบริหารจัดการอาคารชุด กำหนดสิทธิและหน้าที่ของเจ้าของห้องชุดให้สามารถอยู่กันภายในอาคารชุดได้อย่างสงบสุขซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการอยู่อาศัยร่วมกันภายในอาคารชุด แต่ในทางตรงข้ามการอาศัยอยู่ร่วมกันของผู้คนจำนวนมากนี้ กฎหมายอาคารชุดมิได้เป็นสิ่งที่จะสามารถบังคับและกำหนดกฎเกณฑ์ในการอาศัยอยู่ร่วมกันของผู้คนได้อย่างตายตัว การมีกฎหมายอาคารชุด จึงเป็นเพียงแบบแผนที่ใช้เป็นแนวทางในการออกข้อบังคับหรือกฎระเบียบต่างๆ ในการอาศัยอยู่ร่วมกันภายในชุมชนเท่านั้น เพราะการเห็นอกเห็นใจกัน การรู้จักเข้าใจกันผ่อนหนักผ่อนเบาและเกรงใจผู้ร่วมอาคารชุดด้วยกันนั้น²⁴ ถือได้ว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของการอาศัยอยู่ร่วมกันภายในอาคารชุด มากกว่าการคำนึงถึงแบบแผนตามกฎหมายหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ ซึ่งส่งผลให้การอาศัยอยู่ในอาคารชุดนอกจากจะประกอบไปด้วยกฎหมายอาคารชุด ข้อบังคับและกฎระเบียบของชุมชนแล้ว ยังหมายถึงความถึงกฎอื่นๆ ที่ไม่ใช่วางสำหรับการอาศัยอยู่ร่วมกันภายในอาคารชุดอีกด้วย

2. กฎหมายกับชุมชนอาคารชุด

เมื่อกล่าวถึงการอาศัยอยู่ในอาคารชุด สิ่งแรกที่คนทั่วไปนึกถึงอาจเป็นภาพของตึกสูงหรือคอนโดมิเนียมที่หรูหรา มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่ครบครันและมีระบบรักษาความปลอดภัยที่ดี แต่เมื่อนำมาถึงความหมาย “ชุมชน” ภาพที่ปรากฏเด่นชัดออกมากลับกลายเป็นแฟลตหรือที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยที่รัฐได้จัดหาให้กับประชาชน ภาพของผู้คนอาศัยอยู่กันอย่างหนาแน่นในอาคารชุดหรือ

23 วิชัย ตันติกุลนันท์ และจุฬาลักษณ์ ตันติกุลนันท์, คำอธิบายกฎหมายเกี่ยวกับอาคารชุด กฎหมายคอนโดมิเนียม, กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดพิมพ์อักษร, 2559, หน้า 1-4.

24 อ่างแล้ว, มานพ พงศทัต, รวมเรื่องอาคารชุดของประเทศไทย, หน้า 2-17, 2-18.

แพลตฟอร์มไม่ค่อยจะมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยและไม่น่าอยู่อาศัยเอาเสียเลย อย่างไรก็ตาม ชุมชนอาคารชุดนี้ ยังคงมีข้อกังขาของความเป็นชุมชนว่าการอาศัยอยู่ในอาคารชุดนั้น จะถือว่าเป็นชุมชนได้หรือไม่ หรือจะเป็นเพียงชุมชนเท่านั้น

สำหรับชุมชนอาคารชุด (หมู่บ้านเอื้ออาทรแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่) ในทัศนะของผู้เขียน เห็นว่า ชุมชนอาคารชุดมีลักษณะของความเป็นชุมชนตามแนวคิดของชุมชนเชิงสถาบัน กล่าวคือ ชุมชนเป็นองค์กรทางสังคมที่ผู้คนมารวมตัวกันโดยสมัครใจบนพื้นฐานของการร่วมมือ การเป็นเจ้าของร่วมกัน เน้นความเท่าเทียมกัน ยอมรับคุณค่าอันเดียวกันในการปกครองตนเอง โดยชุมชนดังกล่าวอาจเป็นได้ทั้ง ชุมชนในฐานะที่เป็นหน่วยของพื้นที่ ชุมชนที่เป็นโครงสร้างเชิงสถาบันหรือมองว่าชุมชนมีนัยครอบคลุมไปถึงประสบการณ์ของกลุ่มที่แตกต่างกัน ซึ่งทำให้ชุมชนตามแนวความคิดนี้สามารถผันแปรไปได้หลายรูปแบบ²⁵

เพราะเหตุนี้ ชุมชนอาคารชุดจึงถือได้ว่าเป็นชุมชนเชิงสถาบันอีกรูปแบบหนึ่ง อันเกิดขึ้นมาจากการรวมตัวกันของผู้คนที่มีความต่างกันและเข้ามาอาศัยอยู่ในอาคารชุดเดียวกันด้วยความสมัครใจ มีความเป็นเจ้าของในทรัพย์สินส่วนกลางร่วมกันและยอมรับในกฎหมายอาคารชุด ข้อบังคับและกฎระเบียบของชุมชนร่วมกัน รวมถึงการยอมรับในความเป็นหมู่บ้านเอื้ออาทรที่เป็นโครงการของรัฐ อันจัดทำขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือประชาชนผู้มีรายได้น้อยร่วมกัน ซึ่งการยอมรับในความเป็นชุมชนดังกล่าวของสมาชิกในชุมชนนี้ ส่งผลให้สมาชิกในชุมชนทุกคนต่างมีสิทธิและหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามต่อกฎกติกาด้วยกันและต่อชุมชนที่อยู่อาศัย ตามกฎหมายอาคารชุด และกฎระเบียบของชุมชนที่กำหนดไว้

2.1 สิทธิของเจ้าของห้องชุด

เจ้าของห้องชุดมีสิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคล ได้แก่ ห้องชุด และรวมถึงสิ่งปลูกสร้าง หรือที่ดินที่จัดไว้ให้เป็นของเจ้าของห้องชุดแต่ละราย และสิทธิในทรัพย์สินที่เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนกลาง ซึ่งหมายถึงส่วนของอาคารชุดที่ไม่ใช่ห้องชุด ที่ดินที่ตั้งอาคารชุดและที่ดินหรือทรัพย์สินอื่นที่มีไว้เพื่อใช้หรือเพื่อประโยชน์ร่วมกันสำหรับเจ้าของร่วม²⁶ ได้แก่ ทรัพย์สินที่จัดไว้สำหรับเจ้าของห้องชุดใช้ร่วมกัน เช่น ฐานราก เสาเข็ม เสาหลังคา ดาดฟ้า บันไดขึ้นลงสู่อาคารทุกชั้น และทรัพย์สินที่มีไว้เพื่อใช้หรือเพื่อประโยชน์ร่วมกันของเจ้าของร่วมทุกคน เช่น ลานจอดรถ สนามกีฬา สวนหย่อม บันได รั้ว เครื่องปั้มน้ำ ถังเก็บน้ำ เครื่องตัดหญ้า และทรัพย์สินอื่นๆ ตามที่กฎหมายกำหนด เป็นต้น²⁷ ทั้งนี้ในการใช้

25 อานันท์ กาญจนพันธุ์, *ถกความคิดสังคมศาสตร์ในสังคมไทย*, เชียงใหม่:ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555, น.63-64.

26 พระราชบัญญัติอาคารชุด พ.ศ. 2522, มาตรา 4

27 อ่างแล้ว,วิชัย ดันติกุลานันท์ และ จุฬาลักษณ์ ดันติกุลานันท์, *คำอธิบายกฎหมายเกี่ยวกับอาคารชุด กฎหมายคอนโดมิเนียม*, หน้า 11.

สิทธิในทรัพย์สินส่วนตัว เจ้าของห้องชุดจะต้องไม่กระทำการใดๆ ต่อทรัพย์สินบุคคลของตนอันอาจจะเป็นการกระทบกระเทือนต่อโครงสร้างความมั่นคง หรือกระทบต่อการป้องกันความเสียหายที่ต่อตัวอาคารไม่ได้ หรือการอื่นตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับ²⁸

2.2 หน้าที่ของ เจ้าของห้องชุดหรือเจ้าของร่วม

หน้าที่ของเจ้าของห้องชุด ได้แก่ การงดเว้นการกระทำใดๆ ต่อทรัพย์สินกลาง อันอาจก่อให้เกิดอันตราย ความเสียหาย ความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ความเดือดร้อนรำคาญหรือรบกวนการอยู่อาศัยของผู้อื่น การงดเว้นการประกอบการค้าในอาคารชุดเว้นแต่ในพื้นที่ที่มีการจัดไว้เพื่อเป็นการเฉพาะ การเข้าร่วมประชุมของเจ้าของร่วมเพื่อพิจารณาเรื่องราวต่างๆ และลงมติตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย ข้อบังคับและระเบียบของอาคารชุด การออกค่าใช้จ่ายของเจ้าของร่วมและชำระเงินอื่นๆ ตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย ข้อบังคับและระเบียบของอาคารชุดหรือตามมติที่ประชุมใหญ่ของเจ้าของร่วม เจ้าของร่วมต้องปฏิบัติตามมติที่ประชุมใหญ่หรือมติของเจ้าของร่วม หรือมติของคณะกรรมการนิติบุคคลอาคารชุดภายในกรอบของกฎหมาย ข้อบังคับและระเบียบของอาคารชุด เป็นต้น²⁹

อย่างไรก็ตาม นอกจากสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายที่เจ้าของห้องชุดจะต้องปฏิบัติตามแล้ว ในการอาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนอาคารชุด พบว่ายังคงมีกฎระเบียบ ข้อบังคับอื่นๆ ในการอาศัยอยู่ร่วมกัน ซึ่งชุมชนอาคารชุดในแต่ละแห่งนั้นจะมีกฎระเบียบที่แตกต่างกันออกไป แต่โดยส่วนใหญ่แล้วมักจะสอดคล้องและเป็นไปตามที่กฎหมายอาคารชุดกำหนด อย่างเช่นระเบียบการอยู่อาศัยของโครงการหมู่บ้านเอื้ออาทรแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งประกอบไปด้วยระเบียบเกี่ยวกับการใช้และการจัดการห้องพักของตนเอง ระเบียบเกี่ยวกับการอยู่อาศัยภายในห้องชุดและระเบียบเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ทรัพย์สินกลาง

ระเบียบเกี่ยวกับการใช้และการจัดการห้องพักของตนเอง อาทิ การเข้าอยู่อาศัยต้องใช้ห้องชุดสำหรับพักอาศัยเท่านั้นและต้องดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพเรียบร้อยดี หากเป็นห้องให้เช่าหรือให้ผู้อื่นพัก ขอให้แจ้งข้อมูลผู้พักและข้อมูลที่จำเป็นให้สำนักงานผู้จัดการบริหารงานโครงการบ้านเอื้ออาทรทราบเป็นลายลักษณ์อักษรเช่น โรคประจำตัว ระยะเวลาการพัก การตกแต่งต่อเติมห้องชุด ต้องมีการขออนุญาตและได้รับอนุญาตจากสำนักงานผู้จัดการบริหารโครงการบ้านเอื้ออาทรก่อนจึงจะดำเนินการได้ เจ้าของห้องชุดต้องไม่ใช่ห้องชุดกระทำการใดๆ อันส่อเจตนาไปในทางผิดกฎหมาย หรือขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชนและไม่ใช่ห้องชุดเป็นที่

28 พระราชบัญญัติอาคารชุด พ.ศ. 2522, มาตรา 13 วรรคสอง

29 การเคหะแห่งชาติ, หนังสือมอบบ้าน ฉบับคู่มือการอาศัยในอาคารชุด, สืบค้นวันที่ 29 กรกฎาคม 2560, จาก <https://www.nha.co.th/assets/portals/1/files/download/arkanchood.pdf>, หน้า 24-27

เก็บศพ ทำพิธีศพ หรือพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับศพ

ระเบียบเกี่ยวกับการอยู่อาศัยภายในห้องชุด อาทิจำของห้องชุดต้องไม่เลี้ยงสัตว์หรือส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ไม่ว่ารูปแบบใดๆ เช่น คอยให้น้ำแมว ให้อาหารนก ให้อาหารสุนัข เป็นต้น เจ้าของห้องชุดต้องแนะนำ ตักเตือนบริวารมิให้ส่งเสียงอึกทักจนเกิดความเดือดร้อนรำคาญแก่ผู้อาศัยใกล้เคียง เช่น การเปิดเสียงเครื่องรับวิทยุ โทรทัศน์เสียงดังหรือส่งเสียงดังเกินควร เป็นต้น เจ้าของห้องชุดต้องไม่วางถังขยะบริเวณทางเดินหน้าห้องชุดและควรใส่ถุงพลาสติก (ถุงดำ) หรือมัดปากถุงให้แน่นก่อนนำมาทิ้งถึงรับขยะ ณ จุดที่เตรียมไว้แต่ละอาคาร โดยแยกประเภทของขยะตามความเหมาะสมก่อนทิ้ง เจ้าของห้องชุดต้องไม่วางรองเท้า รวดตากผ้าหรือตากผ้า รวมทั้งอุปกรณ์อื่นๆ บริเวณทางเดินหน้าห้องชุด เจ้าของห้องชุดต้องไม่ตาก แขนว ผึ่ง หรือพาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือวางกระถางต้นไม้เหนือราวะระเบียงของห้องชุด ผ่นงายนอกห้องชุด พื้นที่ด้านหลังอาคารชุดและพื้นที่ส่วนกลางอื่นๆ ของชุมชน

ระเบียบเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ทรัพย์สินส่วนกลาง ทรัพย์สินส่วนกลาง หมายถึง ส่วนอาคารชุดที่ไม่ใช่ห้องชุด อาทิจำที่ดินที่ตั้งของอาคารชุดหรือทรัพย์สินอื่นๆ ที่มีไว้ใช้เพื่อประโยชน์ร่วมกันสำหรับผู้พักอาศัยในอาคารชุด เช่น ระเบียง ทางเดิน โถงบันได ระบบไฟฟ้า ประปาประจำอาคาร สวนสาธารณะ สนามเด็กเล่น เป็นต้น ซึ่งในการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินส่วนกลางเจ้าของห้องชุด หรือผู้พักอาศัยจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน ได้แก่ เจ้าของห้องชุดจะต้องไม่ละเมิดสิทธิการใช้ประโยชน์ จากทรัพย์สินส่วนกลางโดยมิได้รับอนุญาตและห้ามดำเนินการใดๆ ในลักษณะถือครอง เช่น ล้อมรั้ว กั้นเป็นแนว หรือดำเนินการใดๆ ที่เป็นการละเมิดสิทธิของผู้พักอาศัยอื่น เจ้าของห้องชุดจะต้องไม่ตั้งวาง ตอกตรึงสิ่งของบริเวณทรัพย์สินส่วนกลาง เช่น กระถางต้นไม้ รวดผ้า ฯลฯ เป็นต้น รวมทั้งต้องไม่ปิดแผ่นภาพ ป้ายชื่อหรือป้ายโฆษณา บริเวณผนังระเบียงนอกห้องชุด เจ้าของห้องชุดต้องชำระค่าธรรมเนียมหรือค่าบริการตามความเหมาะสมหรือตามที่กำหนด บุคคลภายนอกที่ไม่ใช่เจ้าของห้องชุดหรือบริวารจะเข้ามาในบริเวณอาคารชุดหรือใช้ทรัพย์สินส่วนกลางโดยมิได้รับอนุญาตไม่ได้ หากเจ้าของห้องชุดได้อนุญาตบุคคลภายนอกเข้ามาต้องรับผิดชอบหากเกิดความเสียหายขึ้นกับทรัพย์สินส่วนกลางและเมื่อพบเห็นว่ามีกรบุกรุกใช้ทรัพย์สินส่วนกลาง หรือพบเห็นความเสียหายที่เกิดกับทรัพย์สินส่วนกลางต้องแจ้งเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบดำเนินการแก้ไข เจ้าของห้องชุดและบริวารจะต้องไม่กระทำการใดๆ บริเวณทรัพย์สินส่วนกลาง หรือในห้องชุดอันเป็นการก่อแวนและสร้างความเดือดร้อนการอยู่อาศัยของผู้อื่น เช่น มั่วสุมดื่มสุราส่งเสียงดัง สูบบุหรี่ เปิดเสียงเครื่องใช้ไฟฟ้าดังเกินควร เป็นต้น³⁰

30 ระเบียบของโครงการบ้านเอื้ออาทรอาคารชุด ตามมติการประชุมของคณะกรรมการนิติบุคคล เมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

จากกฎระเบียบต่างๆ ในข้างต้น เมื่อพิจารณาถึงสภาพแห่งความเป็นจริงในการบังคับใช้กฎระเบียบของชุมชนอาคารชุด อย่างเช่นในกรณีของหมู่บ้านเอื้ออาทร พบว่ายังไม่ค่อยมีสภาพแห่งการบังคับเท่าที่ควร เนื่องจากวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนอาคารชุดแห่งนี้มีความหลากหลาย ทั้งในด้านสถานภาพ หน้าที่การงาน อายุ เพศ ภูมิหลัง ซึ่งทำให้ยากต่อการบังคับใช้กฎระเบียบ อีกทั้งในด้านของวัฒนธรรมทางสังคมในการอาศัยอยู่ร่วมกันภายในอาคารชุดยังคงมีความอะลุ่มอล่วยต่อการกระทำผิดกฎหมายและกฎระเบียบในการอยู่อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จนนำไปสู่การบังคับใช้กฎระเบียบอย่างไม่เป็นทางการของชุมชนอาคารชุดมากขึ้น ซึ่งสะท้อนผ่านการสังเกตการณ์โดยการเข้าพักอยู่อาศัยภายในชุมชนบ้านเอื้ออาทรของผู้เขียนระหว่างช่วงเดือนตุลาคม 2559-สิงหาคม 2560 ในการปฏิบัติตามระเบียบเกี่ยวกับการใช้และการจัดการห้องพักของตนเอง ระเบียบเกี่ยวกับการอยู่อาศัยภายในห้องชุดและระเบียบเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ทรัพย์สินส่วนกลางพบว่า

สมาชิกที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนมีมุมมองที่หลากหลายต่อกฎหมายอาคารชุดและกฎระเบียบของชุมชน อันประกอบไปด้วยสมาชิกที่เห็นว่าควรมีการปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนอย่างตรงไปตรงมา สมาชิกที่เห็นว่าควรมีการอะลุ่มอล่วยกันบ้างในบางกรณีและสมาชิกที่อาศัยอยู่ในห้องชุดอย่างเป็นเอกเทศโดยไม่มีความเห็นใดๆ ต่อกฎหมายหรือกฎระเบียบของชุมชน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า มุมมองต่างๆ ของสมาชิกในชุมชนแห่งนี้ล้วนแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการอาศัยอยู่ร่วมกันในลักษณะที่จะต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่เพื่อนบ้าน ซึ่งลักษณะร่วมดังกล่าวนี้ได้ส่งผลต่อสภาพแห่งการบังคับใช้กฎระเบียบของชุมชนในการอาศัยอยู่ร่วมกัน³¹ อาทิ

- กรณีห้องให้เช่าหรือให้ผู้อื่นพัก เจ้าของห้องชุดมีการแจ้งข้อมูลให้สำนักงานผู้จัดการบริหารงานโครงการบ้านเอื้ออาทรทราบน้อยมาก ซึ่งส่งผลให้นิติบุคคลอาคารชุดไม่สามารถระบุได้ว่าในหมู่บ้านเอื้ออาทรแห่งนี้มีผู้เช่าหรือผู้อื่นพักอยู่อาศัยมีจำนวนเท่าใดและเป็นใครบ้าง อันส่งผลต่อความปลอดภัยในการพักอาศัยของสมาชิกในชุมชนคนอื่นๆ

- กรณีการเลี้ยงสัตว์ภายในห้องชุด แม้ว่าจะมีกฎระเบียบเกี่ยวกับการอยู่อาศัยภายในห้องชุดห้ามไว้แล้วก็ตาม แต่ในสภาพแห่งความเป็นจริงยังคงมีการนำสัตว์มาเลี้ยงไว้ในห้องชุดและมีการอะลุ่มอล่วยให้กับผู้เลี้ยงสัตว์ที่ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ห้องข้างๆ และจะผิดกฎระเบียบเมื่อมีการร้องเรียนความเดือดร้อนเกี่ยวกับสัตว์นั้นต่อนิติบุคคลอาคารชุด

- การใช้พื้นที่ส่วนกลาง แม้ว่าจะมีกฎระเบียบเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ส่วนกลางแล้วก็ตาม แต่ในการอยู่อาศัยนั้นพื้นที่ดังกล่าวมีความยืดหยุ่นสูง เช่น การอนุญาตให้วางรองเท้าหน้าห้องได้ไม่เกิน 3 คู่ (ซึ่งส่วนใหญ่เกิน) รวมทั้งการวางสิ่งของหรืออุปกรณ์ต่างๆ บริเวณทางเดินหน้าห้องชุด หรือ

31 ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์ ของผู้เขียน จากการเข้าพักอาศัยในบ้านเอื้ออาทร เพื่อการเก็บข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้

แม้แต่การตากผ้ายื่นออกมาจนกระเบื้องหรือในพื้นที่ส่วนกลาง ปลุกต้นไม้หรือวางกระถางต้นไม้ เหนือราวระเบียงของห้องชุดก็มิได้ถือว่าเป็นการทำผิดกฎระเบียบของชุมชน และสามารถพบเห็นได้ทั่วไปตามอาคารต่างๆ รวมถึงการวางราวตากผ้าและสิ่งของต่างๆ ในลักษณะกึ่งถาวรในพื้นที่ส่วนกลาง (วางไว้โดยไม่เก็บเข้าห้องชุดของตนเอง) และการใช้พื้นที่ส่วนกลางเก็บทรัพย์สินของตนเอง เช่น จอรถยนต์ไว้ในพื้นที่ส่วนกลาง ซึ่งลักษณะการอยู่อาศัยดังกล่าวแม้ว่าจะเป็นการกระทำที่ผิดกฎระเบียบของชุมชนโดยชัดแจ้งแล้วก็ตาม แต่เมื่อสมาชิกชุมชนโดยส่วนใหญ่ได้ใช้ประโยชน์ กฎระเบียบดังกล่าวก็สามารถละลือล่วยกันได้

อีกทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันของสมาชิกในชุมชนเอง ยังคงพบว่าการฝ่าฝืนกฎหมายอาคารชุด โดยเฉพาะเรื่องการประกอบอาชีพในห้องชุด เช่นร้านเสริมสวย ร้านเย็บผ้า ร้านซักผ้า หรือการใช้ห้องชุดเป็นที่ตั้งสำนักงาน เป็นต้น ซึ่งการใช้ห้องชุดนอกเหนือไปจากการใช้เป็นที่อยู่อาศัยนี้ แม้ว่าจะเป็นการกระทำความผิดตามพระราชบัญญัติอาคารชุดมาตรา 17/1 วรรคสอง กำหนดห้ามมิให้มีการประกอบการค้าในห้องพักของตนเอง³² แต่ในสภาพแห่งความเป็นจริงนั้น สมาชิกในชุมชนต่างได้ใช้ประโยชน์จากการประกอบอาชีพดังกล่าว และการประกอบอาชีพในห้องชุดนั้น ผู้ที่อยู่อาศัยทั้งที่เป็นผู้เปิดร้าน มีความเห็นว่า สิ่งที่ตนเองทำก็ได้ทำให้เพื่อนบ้านเดือดร้อน ในทางกลับกัน ผู้พักอาศัยคนอื่นๆ ที่มาใช้บริการ ก็ยังมองว่า เป็นการอำนวยความสะดวกแก่ตนเองในการอยู่อาศัยอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม การบังคับใช้กฎระเบียบต่างๆ นี้ ย่อมขึ้นอยู่กับนิติบุคคลอาคารชุด คณะกรรมการนิติบุคคลอาคารชุดและสมาชิกในชุมชนในแต่ละแห่ง ว่าต้องการให้ชุมชนอาคารชุดของตนเองมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยเพียงใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการตระหนักถึงปัญหาและหาวิธีการแก้ไข ซึ่งเห็นได้จากเรื่องเล่าของสมาชิกในชุมชนในหัวข้อถัดไป

3. ชีวิตในอาคารชุด ชีวิตในชุมชนบ้านเอื้ออาทร

การอาศัยอยู่ภายในชุมชนบ้านเอื้ออาทรแห่งนี้ สมาชิกของชุมชนแต่ละคนต่างมีภูมิหลังและเงื่อนไขของการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน การอาศัยอยู่ในอาคารชุดสำหรับสมาชิกบางคนอาจเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการดำเนินชีวิตที่ยังไม่สมบูรณ์แบบ ตามความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ที่ต้องการมีบ้านสักหลังเป็นของตนเอง แต่สมาชิกบางคนอาจมองว่าการอาศัยอยู่ในอาคารชุดเป็นทางเลือกหนึ่งของชีวิตและอาจเป็นแหล่งที่พักพิงสุดท้ายยามแก่ชรา ซึ่งไม่ว่าจะมีทัศนคติแบบใดแต่เมื่อเข้ามาอยู่อาศัยภายในชุมชนบ้านเอื้ออาทรแล้วทุกคนต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และจะต้องปฏิบัติ

32 พระราชบัญญัติอาคารชุดมาตรา 17/1 วรรคสอง “ห้ามผู้ใดประกอบการค้าในอาคารชุด เว้นแต่เป็นการประกอบการค้าในพื้นที่ของอาคารชุดที่จัดไว้”

ตามกฎระเบียบในการอาศัยอยู่ร่วมกันของชุมชน ในการสัมภาษณ์สมาชิกที่เป็นตัวแทน จากผู้อยู่อาศัยในบ้านเอื้ออาทรนี้ ผู้เขียนได้พิจารณาจากผู้หญิงทั้งหมดโดยมีเงื่อนไขมาจากผู้ที่มีบทบาทที่โดดเด่น ในการทำกิจกรรมของชุมชน ซึ่งเรื่องราวต่อไปนี้จะเป็นการสะท้อนผ่านเรื่องเล่าการอยู่อาศัยภายในอาคารชุดและชุมชนของโครงการบ้านเอื้ออาทรแห่งหนึ่ง ในจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่

ปาร์ศมี(นามสมมุติ) ป่าจันทร์(นามสมมุติ) พี่สว(นามสมมุติ) และพี่มะลิ (นามสมมุติ) ซึ่งบุคคลทั้ง 4 รายนี้ ถือได้ว่าเป็นตัวแทนของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนโดยแท้³³ เนื่องจากการดำเนินชีวิตประจำวันของทั้ง 4 รายโดยส่วนใหญ่แอบอิงอยู่กับชุมชนตลอดเวลา กล่าวคือ ปาร์ศมีมีฐานะเป็นประธานชุมชนและเป็นแม่ค้าขายของในหมู่บ้าน ป่าจันทร์เป็นแม่บ้านของชุมชนซึ่งต้องทำงานอยู่ภายในชุมชนตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันเสาร์ ส่วนพี่สวทำงานอยู่ในห้องชุดภายในชุมชนเปิดร้านเสริมสวยและซักผ้า สุดท้ายพี่มะลิเป็นสมาชิกชุมชนทั่วไปอาศัยอยู่ในชุมชนและไม่ได้ทำงาน ซึ่งแตกต่างไปจากสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ทั้งผู้ชายและผู้หญิงที่ต้องออกไปทำงานนอกชุมชน อีกทั้งในการทำกิจกรรมหรือประกอบอาชีพในชุมชนส่วนใหญ่ผู้หญิงจะเข้ามามีบทบาทในการทำกิจกรรมมากกว่าผู้ชาย

3.1 ปาร์ศมี (นามสมมุติ)

ปาร์ศมีอาศัยอยู่ในชุมชนบ้านเอื้ออาทรแห่งนั้นนับตั้งแต่แรกเริ่มโครงการ ปัจจุบันอายุ 55 ปี เรียนจบชั้น ม.ศ.5 เป็นชาวจังหวัดลำปางมีอาชีพเป็นแม่ค้าและครูสอนรำให้กับโรงเรียนใกล้ๆ ชุมชนบ้านเอื้ออาทร ปาร์ศมีถือได้ว่าเป็นบุคคลหนึ่งที่มีความสำคัญต่อหมู่บ้านเอื้ออาทรในการช่วยพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชน และถือได้ว่าเป็นที่รู้จักทั้งสมาชิกในชุมชนและนอกชุมชน

“ตอนที่ป้าอยู่ที่มีช่วงหนึ่งที่ป้าไปเลี้ยงหลานที่กรุงเทพฯ และหมู่บ้านเรามีงานกีฬาพอดี ประธานชุมชนคนแรกก็โทรไปหาให้ป้าก็ช่วยประสานงานยืมของจากทางโรงเรียน จนหมู่บ้านเราได้รางวัลทองเขียวหรืออย่างสวนหย่อม ปลูกพืชผัก ปลูกดอกไม้ ป้าก็เป็นคนริเริ่ม ตอนนั้นได้งบประมาณจากบริษัทซีแพคที่อยู่ข้างหมู่บ้านเรา”

และด้วยลักษณะนิสัยของปาร์ศมีที่เป็นคนตรงๆ โผงผางไม่ยอมคน ไม่ชอบบออะไรก็มักจะค้านหัวชนผ้านั้น ทำให้ปาร์ศมีได้รู้จักกับหัวหน้าการเคหะ (ชุดแรก) จากการเข้าร่วมประชุมของหมู่บ้าน จึงได้ถูกชักชวนให้เข้ามาทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการชุมชน “ป้าทำงานตรงนั้นมา 7 ปีแล้วอยู่ในตำแหน่งทั้งคณะกรรมการชุมชน ประธานชุมชน กรรมการนิติบุคคลก็เห็นอะไรหลากหลาย” เพราะการอยู่อาศัยในชุมชนบ้านเอื้ออาทรในช่วง 5 ปีแรกนั้น การเคหะแห่งชาติจะเป็นผู้ดูแลชุมชนในเชิงบูรณาการ คือมีการจ้างบริษัทนิติบุคคลอาคารชุดเข้ามาบริหารชุมชนและเข้มงวดต่อกฎระเบียบ

33 ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนโดยแท้ หมายถึง ผู้ที่พักอาศัยอยู่ภายในโครงการหมู่บ้านเอื้ออาทร (อาคารชุด) และเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนอยู่บ่อยครั้งหรือเป็นประจำ รวมถึงผู้ที่อาศัยที่ให้ความร่วมมือและช่วยเหลืองานของชุมชน

“เคยมีคนเปิดร้านมินิมาร์ทในอาคารชุด การเคหะสั่งให้รื้อเลย เพราะการทำกิจการในห้องชุดมันผิดกฎหมาย แต่ในปัจจุบันอย่างร้านเสริมสวย เจ้าของมันหัวแข็งไม่ยอม ก็เลยอะลุ่มอล่วยกันไป”

การอาศัยอยู่ในชุมชนและทำงานให้กับชุมชนแห่งนี้มาโดยตลอด ทำให้ปาร์ศมีพบเจอกับปัญหามากมาย “เพราะที่นี้อยู่กันเป็นสังคมเมืองแบบต่างคนต่างอยู่ ข้าไม่สน มีอะไรก็ไม่สน แต่พอมีเรื่องเดือดร้อนก็จะมาแสดงตัว” ซึ่งปัญหาส่วนใหญ่ที่ปาร์ศมีพบเจอนั้น มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวันของสมาชิกในชุมชน เช่น การจอดรถซ้อนคันโดยไม่ปลดเบรกมือ การตักน้ำพริกเสียงดัง การเปิดทีวีเสียงดัง การเลี้ยงสัตว์ในห้องชุด การวางราวตากผ้าไว้ในพื้นที่ส่วนกลาง เป็นต้น ซึ่งปัญหาต่างๆ เหล่านี้จะถูกแจ้งให้ทราบผ่านแอปพลิเคชัน LINE กลุ่มของชุมชนหรือ LINE ส่วนตัว หรือพูดคุยผ่านทางโทรศัพท์หรือเดินมาบอกกับปาร์ศมีด้วยตนเอง ซึ่งปัญหาต่างๆ เหล่านี้เมื่อปาร์ศมีได้รับเรื่องก็มักจะดำเนินการด้วยวิธีการขึ้นเสียงตามสาย ขอความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนรวมทั้งอธิบายเรื่องกฎของชุมชนและพระราชบัญญัติอาคารชุดด้วยเสมอ รวมถึงการประสานงานกับนิติบุคคลอาคารชุดให้เข้ามาช่วยจัดการปัญหาต่างๆ

นอกจากแก้ไขปัญหาดังกล่าวแล้ว ปาร์ศมีในฐานะประธานชุมชนยังมีหน้าที่แจ้งข้อมูลข่าวสารต่างๆ ของทางราชการให้สมาชิกในชุมชนทราบอีกด้วย “บ้านเอื้ออาทรเป็นลูกเมียน้อย” เสียงสะท้อนหนึ่งของปาร์ศมีต่อการได้รับข้อมูลข่าวสารที่ล่าช้าจากทางราชการ เนื่องจากหมู่บ้านเอื้ออาทรแห่งนี้ตั้งอยู่ในชุมชนดั้งเดิม การรับข้อมูลข่าวสารต่างๆ จึงถูกส่งผ่านผู้ใหญ่บ้านอีกที “เวลาที่มึงงานอะไรป้าก็จะรู้ก่อน 1 วัน” ด้วยเหตุนี้ ทำให้ปาร์ศมีจึงมีความคิดที่จะลงสมัครผู้ใหญ่บ้านหรือได้รับเลือกเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เพื่อให้งบประมาณต่างๆ และข้อมูลข่าวสารได้เข้ามาถึงสมาชิกในชุมชน

ส่วนการจัดกิจกรรมต่างๆ หรือขอใช้พื้นที่ส่วนกลางชุมชนนั้น ปาร์ศมีในฐานะของคณะกรรมการนิติบุคคลได้รับหน้าที่ให้เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดกิจกรรมต่างๆ ซึ่งการจัดกิจกรรมต่างๆ ในหมู่บ้านเอื้ออาทรนี้ กำหนดให้มีการขออนุญาตการใช้พื้นที่จากการเคหะก่อนทุกครั้ง เพราะพื้นที่ส่วนกลางยังคงเป็นของการเคหะแห่งชาติ อย่างเช่น การจัดแข่งขันกีฬาเบตองเพื่อสามัคคีกันภายในชุมชน แต่งานครั้งนั้นเป็นงานใหญ่มีการเชิญคนจากเทศบาลและคนภายนอกเข้ามาร่วมแข่งขันด้วย โดยผู้จัดแข่งขันกีฬาไม่ได้แจ้งให้ปาร์ศมีทราบจึงให้ส่งเรื่องขอใช้พื้นที่ไม่ทัน ซึ่งจากเหตุการณ์ในครั้งนั้นทำให้ปาร์ศมีรู้สึกถึงความไม่ได้รับวางไว้วางใจจากเจ้าหน้าที่ของการเคหะเหมือนกับในอดีตที่ผ่านมา “ป่าเกิดปัญหากับการเคหะชุดใหม่ ขาดความน่าเชื่อถือและไม่ไว้วางใจป่าเหมือนเดิม” อย่างไรก็ตาม จากประสบการณ์ทำงานที่ผ่านมาของปาร์ศมีและปัญหาต่างๆ ของชุมชนที่จะต้องพบเจอในแต่วัน รวมถึงการขาดความน่าเชื่อถือและความไม่ไว้วางใจ ส่งผลให้ปาร์ศมีเริ่มมีความคิดที่จะย้ายออกไปอยู่อื่นขึ้นมา

“ป่าเบื่อมากๆ บางครั้งอยากขายบ้านทิ้งแล้วย้ายไปอยู่ที่อื่น แต่ลุงไม่ยอมเพราะไม่

อยากไปเริ่มต้นใหม่อีก”³⁴

3.2 ป่าจันทร์ (นามสมมุติ)

“ การอยู่ที่นี่กับบ้านเดิมมันต่างกัน ถึงแม้ป่าจะเคยอยู่หอมาก่อนก็เถอะ เพราะอยู่ที่นี่จะทำอะไรก็ต้องเกรงใจ อยากเปิดทีวีดังก็ไม่ได้ บางครั้งก็อยากเปิดเสียงทีวีตามที่ต้องการบ้างแต่ก็ทำไม่ได้ หรืออย่างตึกที่ป่าอาศัยอยู่มีคนต้ำน้ำพริกทุกวันเลย เสียงดังก้องจนต้องออกไปยืนนอกอาคารว่าห้องไหนต้ำ ”

ป่าจันทร์เดิมเป็นคนละแวกนี้ เมื่อก่อนอาศัยอยู่อีกหมู่บ้านหนึ่งใกล้ๆ กับหมู่บ้านเอื้ออาทรที่อาศัยอยู่ในปัจจุบัน การที่ป่าจันทร์ตัดสินใจเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเอื้ออาทรนั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากปัญหาทางบ้านทำให้ต้องออกมาหางานทำพร้อมๆ กับขายบ้านอันเป็นที่อยู่เดิมของตน ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับการจับจองห้องชุดจากการประกาศของผู้ใหญ่บ้านในช่วงของรัฐบาลทักษิณเพื่อช่วยเหลือคนจน ปัจจุบันป่าจันทร์ทำงานเป็นแม่บ้านให้กับนิติบุคคลอาคารชุดในหมู่บ้านเอื้ออาทรแห่งนี้ พร้อมกับเป็นอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.)

ป่าจันทร์ถือได้ว่าเป็นสมาชิกชุมชนรุ่นแรกๆ ของโครงการที่ยังคงอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเอื้ออาทรและไม่เคยย้ายออกไปอาศัยอยู่ที่อื่น การพักอาศัยอยู่ภายในชุมชนและทำงานในชุมชนนี้ ทำให้ป่าจันทร์พบเจอกับปัญหาเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะเรื่องเสียงดัง เสียงสัตว์เลี้ยง ท่อน้ำตัน น้ำซึม โดยเฉพาะชั้น 1 เพราะการใช้ท่อเดียวกันเวลาทำอาหารเศษไขมันจึงเข้าไปอุดตันท่อ ทำให้เกิดการอุดตันทุกอาคาร หรือบางครั้งป่าจันทร์เองก็ทำหน้าที่เช่นเดียวกันกับพนักงานรักษาความปลอดภัยของชุมชน ช่วยสอดส่องดูแลลูกบ้านเมื่อสมาชิกในชุมชนร้องขอ “บางคืนลูกบ้านก็โทรมาตามให้ป่าไปช่วยระงับเหตุการณ์ทะเลาะกันหน้าตึก คือนั่นฝนตกป่าก็ออกมาบอกเขา พอเขาไม่ฟังป่าก็เลยกลับป่าคิดว่าเขาคงเมาด้วย” หรือ “เรื่องการลักขโมยป่าก็เคยเจอห้องที่เสียหายอยู่ชั้น 4 ห้องติดกันเลย เพราะเขาไม่ทำเหล็กดัดตู้และมียอยเท้าการปีนข้ามมาจัดประตูจากด้านหลัง และคนขโมยก็ยังไปจัดห้องข้างๆ จากข้างหน้าอีก ป่าก็ไปขอร้องให้น้องห้องที่เสียหายไปแจ้งความ” อย่างไรก็ตามภายหลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวผู้กระทำความผิดได้ถูกตำรวจจับตัวไปดำเนินคดี พร้อมๆ กับการย้ายออกจากหมู่บ้านเอื้ออาทรของครอบครัวผู้กระทำความผิด เนื่องจากเป็นผู้มาเช่าอยู่อาศัยและทำความเดือดร้อนให้กับเพื่อนบ้านในอาคารชุด

จากประสบการณ์ที่ผ่านมาส่งผลให้ป่าจันทร์มีความคิดว่า “ปัญหาส่วนใหญ่มาจากคนเช่า” เนื่องจากผู้ที่มาเช่าพักอาศัยนั้นไม่ค่อยจะรู้จักกฎระเบียบเท่าที่ควร เช่น กรณีการเลี้ยงสัตว์ สุนัขและแมว เมื่อผู้มาเช่าพักอาศัยอยู่ประยะหนึ่งก็จะไปซื้อสัตว์มาเลี้ยงและเมื่อเลี้ยงดูไม่ไหวก็จะปล่อยไม่รับผิดชอบ เป็นต้น และเมื่อกล่าวถึงเรื่องผู้เช่าที่ทำให้เกิดปัญหานี้ การเช่าห้องชุดในโครงการบ้าน

34 สัมภาษณ์ป้าศรี (นามสมมุติ), วันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2560 และวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2560

เอื้ออาทรในช่วงของสมัยรัฐบาลทักษิณป้าจันทร์เองคิดว่ามันเป็นสิ่งที่ดี เพราะวัตถุประสงค์ของรัฐคือต้องการช่วยเหลือคนจน แต่ช่วงหลังๆ เรื่องการให้คนอื่นเช่าห้องหรือปล่อยเช่าไม่ได้เป็นสิ่งที่ผิดแล้ว “บ้านเอื้ออาทรเอื้อให้คนรวย” เพราะเจ้าของห้องชุดในหมู่บ้านโดยส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีฐานะดี “ซื้อไว้แล้วปล่อยเช่า” เจ้าของห้องชุดบางคนถือกรรมสิทธิ์หลายห้องซึ่งแต่ละห้องก็มีการใช้ซื้อลูกหลานหรือญาติพี่น้องแทน

สำหรับการอยู่อาศัยและทำงานเป็นแม่บ้านอยู่ในชุมชนแห่งนี้ ทำให้ป้าจันทร์เองมีสถานะเป็นทั้งเจ้าของห้องชุดและลูกจ้างของสมาชิกในชุมชน ซึ่งเมื่อเกิดปัญหาจากการบริหารจัดการของนิติบุคคลอาคารชุด ป้าจันทร์ก็มักจะถูกว่ากล่าวในนามของบริษัท อีกทั้งปัญหาของจำนวนแม่บ้าน 4 คนที่จะต้องดูแลทั้ง 20 ตึกและพื้นที่ส่วนกลางเองก็เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการทำงานและอำนวยความสะดวกให้กับสมาชิกในชุมชน เนื่องจากป้าจันทร์ในฐานะของหัวหน้าแม่บ้านได้แบ่งการทำงานเป็น 2 ส่วน คือทำงานบนอาคาร 2 คน (1 คนต่อ 10 อาคาร) และอีก 2 คนจะทำงานนอกอาคาร ซึ่งถือว่าเป็นงานที่หนักพอสมควร นอกจากนี้ป้าจันทร์ยังให้เหตุผลว่า การที่บริษัทไม่จ้างพนักงานทำความสะอาดเพิ่มนั้นเป็นเพราะกำไรของบริษัทจะลดลงและเมื่อเทียบกับการบริหารจัดการของบริษัทก่อนหน้านี้ที่การเคหะฯ เป็นผู้จ้างบริหารโครงการนั้น ประสิทธิภาพในการดูแลพนักงานจะดีกว่า

อย่างไรก็ตาม สำหรับปัญหาต่างๆ ในการอาศัยอยู่ในอาคารนั้น จะเห็นได้ว่าป้าจันทร์สามารถแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเองในระดับหนึ่งทั้งในฐานะของเจ้าของห้องชุดและในฐานะของแม่บ้าน เว้นเสียแต่ว่าปัญหาดังกล่าวเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยอำนาจการตัดสินใจจากคณะกรรมการนิติบุคคลทำให้ต้องรอรอการอนุมัติ เช่น การตัดต้นไม้ เป็นต้น และอีกช่องทางหนึ่งของการแก้ไขปัญหา คือส่งเรื่องให้ประธานชุมชน (ปาร์คมี่) เป็นผู้ดำเนินการแทน

“ตอนนี้ป้าไปซื้อที่ดินไว้ปลูกบ้านอยู่ที่อื่น ไม่ก็ตำรางเมตรหรือก แต่ไกลจากที่นี่อยู่นอกๆ เมือง”³⁵

3.3 พี่สวย (นามสมมุติ)

“พี่ไม่ได้ตั้งใจมาซื้อ มาซื้อเล่นๆ ขำๆ และไม่เคยมคิดจะมาซื้อด้วย เพราะรู้สึกที่บ้านเอื้ออาทรกระจะจอกมาก ในความคิดพี่คือโลว์คลาสมากไม่น่าอยู่และอยู่ไกลมาก เพราะเมื่อ 6 ปีที่แล้วมันดูไกลเมืองมากไม่มีความคิด แต่ตอนนั้นเพื่อนชวนมาก็มาดูถ้ามีชั้น 1 ก็จะทำเอา เพื่อไว้เปิดร้านได้จะได้ไม่ต้องไปเช่าเขาไม่ได้คิดอะไรเลย”

พี่สวยเป็นชาวจังหวัดพิจิตร เคยแต่งงานและได้เลิกกับสามีไปนานแล้วมีลูกชาย 1 คน

35 สัมภาษณ์ป้าจันทร์ (นามสมมุติ), วันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2560

ปัจจุบันอายุ 46 ปี เรียนจบชั้นม.ปลายและเคยไปเรียนเสริมสวยต่อที่กรุงเทพฯ จึงยึดอาชีพเป็นช่างเสริมสวยและซักรีดเสื้อผ้าเป็นอาชีพมาโดยตลอด ซึ่งก่อนที่จะเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเอื้ออาทรแห่งนี้ พี่สวยเคยเปิดร้านเสริมสวยและร้านซักรีดอยู่แถวหลังมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และด้วยคำชักชวนของเพื่อนพี่สวยจึงได้ซื้อห้องชุดในหมู่บ้านเอื้ออาทรไว้ แม้ว่าในตอนนั้นพี่สวยจะไม่ค่อยสนใจเท่าไรแต่เมื่อมีห้องถูกใจและสามารถเปิดร้านเสริมสวยได้จึงได้ซื้อเก็บไว้เพราะราคาค่อนข้างถูก

ต่อมาด้วยเหตุจำเป็น พี่สวยจึงได้ขายบ้านที่ใช้เป็นร้านเสริมสวยและร้านซักรีดหลังมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และย้ายเข้ามาอยู่อาศัยให้หมู่บ้านเอื้ออาทร พร้อมทั้งเปิดร้านเสริมสวยและร้านซักรีดในห้องชุด ซึ่งการพักอาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้ตัวพี่สวยเองยังไม่เคยเจอปัญหาเรื่องร้องเรียนอะไร เพราะส่วนใหญ่เพื่อนบ้านข้างห้องของพี่สวยนั้น จะออกไปทำงานในช่วงตอนกลางวันและจะกลับเข้าที่พักอีกทีก็เป็นช่วงเวลาเย็น-กลางคืนซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พี่สวยได้ปิดร้านแล้ว การเปิดร้านในห้องชุดนี้พี่สวยได้แจ้งให้ทางนิติบุคคลทราบเรื่องแล้ว และหากพิจารณาตามกฎหมายระเบียบแล้วพี่สวยไม่สามารถเปิดร้านเสริมสวยได้ แต่ด้วยลักษณะนิสัยของพี่สวยที่เป็นคนพูดจาฉะฉาน ไม่ยอมคน และเมื่อคิดว่าตัวเองไม่ได้ทำอะไรผิดและไม่ได้ทำให้ใครเดือดร้อน จึงทำให้พี่สวยกล้าที่จะเปิดร้านเสริมสวยในห้องชุดต่อไป โดยพี่สวยให้เหตุผลว่า

“เพราะพี่ต้องทำมาหากินอาชีพนี้พี่ทำมานานแล้ว ถ้าพี่ไปทำข้างนอกพี่ก็ต้องเสียค่าเช่ารายจ่ายมันก็ต้องเพิ่มขึ้น ในเมื่อพี่ซื้อและผ่อนธนาคารอยู่แล้วพี่ก็ต้องทำอะไรได้แต่ก็ต้องไม่ไปรบกวนคนอื่น แต่หากสมมุติว่าเป็นกฎระเบียบแล้วจะใช้กฎหมายมาบังคับโน้นนี่นั่น ถ้าว่าการเคหะสามารถบังคับการเคหะทั่วประเทศไม่ให้เปิดได้นั้นแหละพี่ถึงยอม เพราะมันเป็นสิทธิ์ของพี่ถ้าเขาออกกฎหมายมาจริงๆ แล้วมาบังคับพี่บอกไว้เลยที่อื่นก็มีเหมือนกันหมดนั่นแหละ ตอนที่พี่มาอยู่ใหม่ๆ เคยมีคนมาแจ้งบอกไม่ให้เปิด พี่บอกเลยถ้าการเคหะสามารถใช้กฎหมายบังคับไม่ให้เปิดร้านในการเคหะบังคับได้ทั่วประเทศ พี่ก็จะยอมที่อื่นก็เปิดร้านกฎระเบียบโน้นนี่นั่นถ้ามันห้ามได้ก็ต้องห้ามทั้งหมด”

อย่างไรก็ตาม นอกจากบ้านในชุมชนเอื้ออาทรที่ใช้เป็นที่ทำงานและที่พักอาศัยแล้ว พี่สวยยังได้ซื้อบ้านไว้หลังหนึ่งอยู่ที่สันป่าตอง นานๆ ทีถึงจะกลับไป³⁶

3.4 พี่มะลิ (นามสมมุติ)

ผู้เขียนได้รู้จักและมีโอกาสได้พูดคุยกับพี่มะลิในช่วงที่หมู่บ้านช่วยกันเตรียมงานทำบุญปีใหม่เมือง ระหว่างที่ช่วยกันเตรียมงานพี่มะลิได้เล่าถึงชีวิตและประสบการณ์ของการอยู่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านเอื้ออาทรให้ผู้เขียนฟังว่า

36 สัมภาษณ์พี่สวย (นามสมมุติ), วันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2560

พื้มะลิเดิมเป็นคนจังหวัดลำปาง อายุประมาณ 30 ปีต้นๆ พักอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเอื้ออาทร แห่งนี้กับแฟนมานานแล้วโดยห้องที่พักอาศัยอยู่ในปัจจุบันนั้นเป็นของญาติ(แฟนพื้มะลิ) โดยไม่ต้อง เสียค่าเช่าห้องและห้องพักยังใกล้กับที่ทำงานของแฟนที่อยู่ในเมือง จึงทำให้สะดวกในการเดินทาง ส่วนบ้านที่จังหวัดลำปางนั้นพื้มะลิจะเดินทางกลับไปบ้างเป็นบางครั้ง ในวันเสาร์อาทิตย์ การที่พื้มะลิอาศัยอยู่ที่บ้านเอื้ออาทรแห่งนี้เป็นเวลาานและไม่ได้ทำงาน จึงทำให้พื้มะลิรู้จักและสนิทกับ คนในชุมชนพอสมควร โดยเฉพาะเจ้าของร้านขายอาหารที่ถือได้ว่าเป็นเพื่อนและช่วยเหลือกันมา ตลอด “พื้มะลิและที่พานิดเจ้าของร้านขายอาหารไปซื้อสูตรผัดไทยมาขายที่นี่” หรืออย่างป้ารัศมีเอง พื้มะลิก็รู้จักจึงได้ถูกชักชวนให้มาช่วยกิจกรรมของชุมชนอยู่บ่อยๆ

“พื้มะลิอยู่ที่นี้เบื่อกมากเลยอยากจะออก ยิ่งเรื่องขึ้นกพื้มะลิไม่ชอบเลยมันเยอะมาก ห้องพื้มะลิติดกรงลวดหมดแล้วมันขี้อยู่ด้านบนมาติดที่ลูกกรงพื้มะลิคือกลิ่นเหม็นมากมันเหม็นจริง ๆ หน้าต่างนี่เปิดไม่ได้เลยยิ่งวันไหนฝนตกกลิ่นยิ่งออก แฟนพื้มะลิเคยคิดจะไปทำกับดักข้างบนด้วยเพราะทนไม่ได้และมีอยู่วันหนึ่ง ห้องข้างบนล้างขึ้นกแล้วน้ำไหลมาทางห้องพื้มะลิ (ขึ้นกไหลลงมาในจานผัดกระเพราะ) กระเพราะพื้มะลิแต่ขึ้นก ได้เททิ้งหมดเลย (พร้อมกับหัวเราะออกมา) พื้มะลิเลยตะโกนบอกเขาว่ากระเพราะเรามีแต่ขึ้นกหมดแล้ว เขาก็ตะโกนขอโทษเราใหญ่เลยแต่ก็ไม่ทันแล้ว ใจก็เซ็งๆ แต่ก็ต้องทนๆ ไป เพราะยังไม่มีเงินซื้อบ้าน นอกจากเรื่องนี้แล้ว เรื่องห้องข้างๆ พื้มะลิเบื่อกมาก ทั้งเลี่ยนหมาเลี่ยนแมว กลิ่นของสัตว์เหม็นมาก ไหนจะเสียงร้องมันอีก คือลูกของห้องข้างๆ ปากติมาก ใครทำอะไรเสียงดังมันก็ด่าเขาไปหมด ยิ่งตึกที่พื้มะลิอยู่สกปรกมาก คนเช่าอยู่เยอะ ยิ่งพวกคนงานไทใหญ่ ถอดรองเท้าถุงเท้าไว้หน้าห้องกลิ่นออกแบบเหม็นมาก พื้มะลิเคยกลิ่นหายใจก่อนเข้าห้องด้วยเพราะทนไม่ไหวจริงๆ”

อย่างไรก็ตาม เรื่องราวที่พื้มะลิสะท้อนเกี่ยวกับปัญหาของการอยู่อาศัยนั้น จึงเป็นเพียงการจับกลุ่มพูดคุยถึงปัญหาของการอยู่อาศัยในชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ รวมทั้งแสวงหาคำตอบในการจัดการจากกลุ่มผู้ร่วมพูดคุยเท่านั้น³⁷ เพื่อที่พื้มะลิเองจะได้คลายปัญหาความทุกข์ใจให้กับคนที่พักอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกันได้รับฟังและอาจนำไปสู่หนทางการแก้ไขต่อไป

จากตัวอย่างของทั้ง 4 คน เป็นเรื่องเล่าประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตของสมาชิกในชุมชนอาคารชุดของรัฐทั้ง 4 รายในข้างต้น จะเห็นได้ว่า การอาศัยอยู่ในชุมชนอาคารชุดนั้นนอกจากการมีกฎหมายอาคารชุดและกฎระเบียบของชุมชนที่บังคับใช้ภายในชุมชนแล้ว ยังมีปัจจัยอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านวัฒนธรรม อันส่งผลให้การบังคับใช้กฎหมายอาคารชุดหรือกฎระเบียบต่างๆ ของชุมชนจึงมีความยืดหยุ่นต่อการบังคับใช้สูง อีกทั้งการอาศัยอยู่ในอาคาร

37 สัมภาษณ์พื้มะลิ (นามสมมุติ), วันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2560

ชุดของรัฐที่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อยด้วยแล้วนั้น ทำให้สมาชิกในชุมชนโดยส่วนใหญ่ตกอยู่ในสถานะของผู้มีรายได้น้อยไปจนถึงฐานะปานกลาง ซึ่งทำให้มีความเห็นอกเห็นใจในการอยู่อาศัยร่วมกันมากกว่าการอาศัยอยู่ในอาคารชุดที่มีราคาแพงของบริษัทเอกชน สะท้อนออกมาให้เห็นผ่านมุมมอง การกระทำและวิถีคิดในการอยู่อาศัยของสมาชิกในแต่ละราย

กรณีของป้าจันทร์ ซึ่งมีอาชีพเป็นแม่บ้านทำให้พบเจอปัญหาเกี่ยวกับการฝ่าฝืนกฎระเบียบของชุมชนอยู่เป็นประจำ มองว่าปัญหาในการฝ่าฝืนกฎระเบียบหรือการก่อความเดือดร้อนรำคาญสำหรับการอยู่อาศัยในห้องชุดนั้น มักเกิดจากผู้เช่าอยู่อาศัยที่ไม่ค่อยรู้เรื่องกฎระเบียบหรืออาจจะรู้แต่ไม่ปฏิบัติตาม ซึ่งการมองว่าผู้เช่าส่วนใหญ่เป็นผู้กระทำผิดกฎระเบียบของป้าจันทร์ได้สะท้อนภาพของความเป็นอื่นระหว่างเจ้าของห้องชุดที่อาศัยอยู่ในชุมชนกับผู้เช่าอยู่อาศัยได้เป็นอย่างดีพร้อมๆ กับการแบ่งแยกสถานะทางสังคมของชุมชนอาคารชุดระหว่างเจ้าของห้องชุดกับผู้เช่าพักอาศัย และสะท้อนให้เห็นถึงสถานะแห่งการจัดการและอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างสมาชิกในชุมชน กล่าวคือผู้เช่าพักอาศัยจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนอย่างไม่มีเงื่อนไข เพราะเมื่อใดก็ตามที่ผู้เช่าอยู่อาศัยได้สร้างปัญหาให้กับสมาชิกในชุมชน ผู้เช่าอยู่อาศัยอาจจะต้องเป็นฝ่ายที่ย้ายออกไปจากชุมชน อย่างเช่น กรณีที่ผู้เช่าพักอาศัยทำความเดือดร้อนให้กับชุมชนโดยการลักขโมยของของเพื่อนบ้าน และเมื่อถูกจับได้ครอบครัวของผู้กระทำผิดก็ต้องย้ายออกจากห้อง หรือในกรณีที่ผู้เช่าเลี้ยงสัตว์และสร้างความเดือดร้อนให้แก่เพื่อนบ้าน เมื่อถูกแจ้งเตือนและไม่ปรับปรุงก็ต้องย้ายออกไปเช่นกัน แต่ในทางตรงกันข้ามหากสถานะความเป็นเจ้าของห้องชุดเป็นผู้กระทำผิดกฎระเบียบหรือกฎหมายเสียเอง อำนาจแห่งการต่อรองในการอยู่อาศัยก็จะมากกว่าผู้เช่าอยู่อาศัย ซึ่งเห็นได้ชัดในกรณีของพี่สวที่ใช้ห้องชุดเป็นร้านเสริมสวย หรือ กรณีของพี่มะลิ ที่ห้องข้างๆ ห้องเลี้ยงสัตว์และส่งเสียงดังรบกวน แม้ว่าจะมีการแจ้งให้เจ้าของห้องทราบแล้วก็ตาม อีกทั้งตัวของพี่มะลิเองก็ไม่ได้อยู่ในสถานะเป็นเจ้าของห้องชุด วิธีการจัดการปัญหาจึงเป็นไปในลักษณะแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งสะท้อนผ่านเรื่องเล่าของพี่มะลิในข้างต้น เช่นการชูปูนินทาเพื่อนบ้าน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม มุมมองหรือท่าทีต่อการอยู่อาศัยของสมาชิกในชุมชนอาคารชุดนั้น ย่อมแตกต่างกันออกไปตามสภาพแห่งการอยู่อาศัยในอาคารชุดแต่ละแห่งและภูมิหลังของแต่ละคน และนั่นอาจหมายความว่า การฝ่าฝืนกฎระเบียบหรือการก่อความเดือดร้อนรำคาญให้กับเพื่อนบ้านนั้น อาจจะมีได้เกิดจากผู้เช่าอยู่อาศัยเท่านั้นแต่ยังรวมถึงเจ้าของห้องชุดเองก็สามารถก่อความเดือดร้อนและการฝ่าฝืนกฎระเบียบได้ด้วยเช่นกัน แต่ไม่ว่าอย่างไรการฝ่าฝืนกฎระเบียบต่างๆ ของชุมชนทั้งจากเจ้าของห้องชุดเองหรือจากผู้เช่าพักอาศัยนั้น ยังคงมีความอะลุ้มอล่วยต่อกฎเกณฑ์ มีการแจ้งเตือน การกระทำความผิดเพื่อให้โอกาสในการปรับปรุงแก้ไขซึ่งถือว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของการบังคับใช้กฎระเบียบของชุมชน มีการผ่อนหนักผ่อนเบาต่อการกระทำความผิดที่สามารถเป็นที่ยอมรับได้และไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่สมาชิกคนอื่นๆ

และในทางกลับกันหากมองในเชิงทฤษฎีว่าด้วยพื้นที่ (space) อาคารชุดเปรียบเสมือนกับ “พื้นที่ชีวิต” (lived space)³⁸ ซึ่งเป็นปฏิบัติการเชิงพื้นที่ในระดับชีวิตประจำวันของสมาชิกในการอยู่อาศัยอยู่ในชุมชน เป็นกลุ่มคนสามัญชนที่ในแต่ละวันจะต้องผจญกับชีวิตประจำวันอันแปลกแยกและน่าเบื่อของเมืองสมัยใหม่ โดยเฉพาะการมีชีวิตอยู่ภายใต้ข้อจำกัดและการถูกจองจำผ่านการจัดการเชิงพื้นที่ การตกแต่งสิ่งปลูกสร้างทางกายภาพ เช่น ห้องเล็กๆ ให้กลายเป็นสถานที่ที่เรียกว่า “บ้าน” ไม่ว่าจะเป็น แพลต คอนโด ได้กลายเป็นเงื่อนไขที่ผู้คน (เช่น แรงงานอพยพ คนต่างด้าว คนจนเมือง เป็นต้น) จำเป็นต้องต่อรอง ต่อต้าน ผ่านการดัดแปลง ตกแต่ง ต่อเติมหรือสร้างสถานที่ที่เรียกว่า “บ้าน” รวมไปถึงจนถึงความเป็นเพื่อนบ้านและ “ชุมชน” ขึ้นมาใหม่ ซึ่งการฝ่าฝืนหรือการไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน เช่น การเลี้ยงสัตว์ในห้อง การเปิดทีวีเสียงดัง การตักน้ำพริกเสียงดัง การสังสรรค์ในห้องชุด การเอาชั้นรองเท้าวางไว้หน้าห้องอันเป็นพื้นที่ส่วนกลาง การวางราวตากผ้าในพื้นที่ส่วนกลาง การเปิดร้านเสริมสวย เป็นต้น จึงเป็นการต่อต้านกฎระเบียบของชุมชนไปพร้อมๆ กับการต่อรองให้สามารถดำเนินชีวิตในห้องชุดเฉกเช่นเดียวกันกับการอาศัยอยู่ใน “บ้าน” แม้ว่าการทำผิดกฎระเบียบของชุมชนจะเป็นความผิด แต่เมื่อความผิดดังกล่าวไม่ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับเพื่อนบ้าน ซึ่งลักษณะร่วมดังกล่าวของสมาชิกในชุมชนนี้จึงถือได้ว่าเป็นการต่อรองในการดำเนินชีวิตในอาคารชุด เช่น สามารถเลี้ยงแมวหรือสุนัขได้หากไม่ทำให้เพื่อนบ้านเดือดร้อน เป็นต้น

และในกรณีของพี่สวีย์ที่มองว่า การเปิดร้านเสริมสวยและร้านซักรีดในอาคารชุดนั้นเป็นสิทธิที่จะกระทำได้และไม่ใช่ว่าสิ่งที่ผิดกฎหมายเพราะไม่ได้ทำให้ใครเดือดร้อนนั้น นอกจากจะเป็นการต่อต้านในเชิงพื้นที่ชีวิตเกี่ยวกับอาชีพที่พี่สวีย์ทำมานานแล้ว เพราะหากพี่สวีย์ไม่ทำในพื้นที่ตรงนี้(ห้องชุด) พี่สวีย์เองก็จะมีรายจ่ายที่เพิ่มมากขึ้นและไม่สามารถหาเงินผ่อนธนาคารได้ตามที่ตั้งใจไว้ การปฏิบัติการเชิงพื้นที่นี้ของพี่สวีย์จึงทำให้ในปัจจุบันพี่สวีย์ยังคงสามารถเปิดร้านเสริมสวยและรับซักรีดในห้องชุดได้ต่อไป อีกทั้งการกระทำดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นถึงสำนึกทางกฎหมายของพี่สวีย์ที่มีต่อกฎหมายอาคารชุดและการบังคับใช้กฎหมายของหน่วยงานรัฐที่แทบจะไม่เคยถูกบังคับใช้โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐเลย “ถ้าว่าการเคหะสามารถบังคับการเคหะทั่วประเทศไทยไม่ให้เปิดได้นั้นแหละ พี่ถึงยอม” ถ้อยคำดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงการฝ่าฝืนข้อกฎหมายเกี่ยวกับการประกอบอาชีพในห้องชุดที่มีได้มีเพียงเฉพาะในชุมชนที่พี่สวีย์อยู่เท่านั้น แต่ยังมีกรทำในลักษณะเดียวกันกับพี่สวีย์อย่างกว้างขวางและมีได้มีความหวั่นเกรงต่อบทลงโทษที่กฎหมายได้บัญญัติไว้แต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ทำให้ของพี่สวีย์ที่มีต่อกฎหมายอาคารชุดในการฝ่าฝืนกฎหมายเปิดร้านเสริมสวยโดยไม่กลัวบทลงโทษทางกฎหมายนั้น จึงเป็นนิติสำนึก (legal consciousness) ที่พี่สวีย์รับรู้และเข้าใจสภาพแห่งการบังคับของกฎหมายอาคารชุดที่ไม่สามารถกระทำต่อตัวพี่สวีย์ได้³⁹

38 วสันต์ ปัญญาแก้ว, **วัฒนธรรมศึกษาเบื้องต้น**, เชียงใหม่:คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2560, น.98.

39 สมชาย ปรีชาศิลปกุล, **พรมแดนความรู้ของการศึกษากฎหมายแนวคิดสำนึกในสังคมไทย**, **วารสารนิติสังคมศาสตร์**

นอกจากนี้ในมุมมองทางด้านสังคม การเปิดร้านเสริมสวยดังกล่าวของพี่สวีย ยังสามารถยกสถานะให้ห้องชุดของพี่สวียที่เป็นพื้นที่ส่วนตัวให้กลายเป็นพื้นที่กึ่งส่วนตัวที่ใครๆ ก็สามารถเข้าถึงได้หมายถึงการเข้า-ออกห้องชุดของพี่สวียโดยไม่ต้องขออนุญาตในช่วงเวลาของการเปิดร้าน และด้วยลักษณะการอยู่อาศัยของพี่สวียที่ทำงานอยู่ในห้องชุดตลอดเวลา พี่สวียจึงเสียสละค่าไฟและพื้นที่ห้องบางส่วนเพื่อติดตั้งกล่องวงจรปิดทั้งตึก จึงทำให้สมาชิกในตึกโดยส่วนใหญ่ต่างให้การยอมรับพี่สวีย แม้ว่าพี่สวียจะใช้พื้นที่ส่วนกลางวางราวตากผ้าในลักษณะกึ่งถาวร (วางไว้ตลอดเวลา) และเปิดร้านเสริมสวยในอาคารชุดอันเป็นการทำผิดกฎหมายอาคารชุดและกฎระเบียบของชุมชนก็ตาม แต่ด้วยสถานะทางสังคมในชุมชนของพี่สวียจึงทำให้พี่สวียไม่เคยถูกร้องเรียนใดๆ จากสมาชิกในอาคารชุดของตนเลย

หรือในกรณีของป้ารัศมี การอาศัยอยู่ในชุมชนอาคารชุดยังเป็นการสร้างตัวตนใหม่ให้กับสมาชิกในชุมชน โดยที่ไม่ต้องคำนึงถึงภูมิหลังใดๆ เพราะทุกคนต่างเป็นผู้อยู่อาศัยหน้าใหม่ด้วยกันทั้งสิ้น ซึ่งแตกต่างไปจากการอาศัยอยู่ในชุมชนแนวราบหรือชุมชนดั้งเดิมของไทย เนื่องจากการก้าวเข้ามาเป็นผู้นำของชุมชนได้นั้นต้องมีภูมิหลังที่ดีและเป็นที่รู้จักของชุมชนมาก่อน ซึ่งสะท้อนให้เห็นผ่านกรณีของป้ารัศมีที่นอกเหนือจากการเป็นแม่ค้าและคุณครูสอนรำแล้ว การเป็นคณะกรรมการนิติบุคคลและประธานคณะกรรมการชุมชน ยังสามารถสร้างตัวตนใหม่ให้กับป้ารัศมีได้เป็นที่รู้จักนับหน้าถือตาและไว้วางใจในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชน รวมถึงการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภายนอก เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การเคหะแห่งชาติ เป็นต้น จากสถานภาพทางสังคมในชุมชนอาคารชุดนี้ ป้ารัศมีจึงกลายเป็นพลเมืองที่ตระหนักรู้ถึงสิทธิของตนตามกฎหมายอาคารชุดและกฎระเบียบของชุมชน รวมถึงการเข้าไปมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกับนิติบุคคลอาคารชุดในการบริหารจัดการชุมชนและรัฐ ซึ่งต่างไปจากการอยู่อาศัยในชุมชนเดิมของป้ารัศมีที่มีได้มีบทบาทใดๆ ในชุมชน

ด้วยเหตุนี้ การอาศัยอยู่ในชุมชนอาคารชุดทั้งของป้ารัศมี ป้าจันทร์ พี่สวียและพี่มะลิ นับตั้งแต่แรกเริ่มของการตัดสินใจเข้าอยู่อาศัยไปจนถึงการคิดที่จะย้ายออกจากชุมชนนั้น พบว่ามีปัจจัยหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งสถานะทางเศรษฐกิจของสมาชิกในชุมชน ราคาของที่อยู่อาศัย การเคยสูญเสียที่อยู่อาศัย สถานภาพทางสังคมในชุมชน สภาพแวดล้อมและข้อจำกัดของการอยู่อาศัยในอาคารชุด รวมไปถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมในการใช้ชีวิตของแต่ละบุคคล ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นหนึ่งในปัจจัยที่จะทำให้สมาชิกของชุมชนเลือกที่จะยังคงอาศัยอยู่ในชุมชนต่อไปหรือย้ายออกไปสู่สังคมใหม่

4. บทสรุป

จากเรื่องเล่าประสบการณ์ของสมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชนอาคารชุดในข้างต้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะการดำเนินชีวิตของผู้นที่อาศัยอยู่ในอาคารชุดแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเพียงตัวอย่างของกรณีศึกษาชุมชนอาคารชุดเท่านั้น จึงไม่อาจอ้างได้ว่าการอาศัยอยู่ในชุมชนอาคารชุดทุกแห่งจะมีลักษณะเช่นเดียวกันกับชุมชนแห่งนี้ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงชุมชนอาคารชุดแล้วไม่ว่าจะตั้งอยู่แห่งไหนใด หรือผู้ใดเป็นเจ้าของโครงการจะเป็นของรัฐหรือของเอกชน ก็ล้วนแต่อยู่ภายใต้พระราชบัญญัติอาคารชุดพ.ศ.2522 อันเป็นหัวใจสำคัญของการเริ่มต้นชีวิตในชุมชนอาคารชุด

สำหรับการใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนอาคารชุดในแต่ละแห่งนั้น สมาชิกในชุมชนไม่สามารถเลือกเพื่อนบ้านของตนเองได้ว่าจะเป็นใครและมาจากไหน หรือมีภูมิหลังของชีวิตอย่างไร เว้นเสียแต่ว่าสมาชิกได้มีการชักชวนเพื่อนฝูงหรือญาติพี่น้องให้มาซื้อห้องชุดในอาคารเดียวกัน ชั้นเดียวกันและห้องชุดติดๆ กัน แต่ในสภาพแห่งความเป็นจริงการใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนอาคารชุดและมีเพื่อนบ้านที่รู้จักมาก่อนเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้น้อยหรือพบเห็นได้ไม่บ่อยนัก และด้วยความหลากหลายของผู้คนที่อยู่อาศัยภายในชุมชนอาคารชุดนี้เอง กฎหมายอาคารชุดและระเบียบของชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนอาคารชุดร่วมกันของผู้คนให้มีความสุขและเป็นระเบียบเรียบร้อย แต่ในขณะเดียวกันกฎหมายอาคารชุดและกฎระเบียบของชุมชนมิได้เป็นเพียงสิ่งเดียวที่จะสามารถบังคับให้สมาชิกในชุมชนปฏิบัติตามได้ เพราะยังคงมีปัจจัยอื่นๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการอาศัยอยู่ในชุมชนอาคารชุด ทั้งสภาพสังคมของชุมชน สภาพเศรษฐกิจของสมาชิกในชุมชนรวมถึงภูมิหลังและอัตลักษณ์ของสมาชิกในชุมชนแต่ละคนที่ไม่เหมือนกัน ทำให้กฎระเบียบที่เป็นทางการจึงไม่อาจบังคับได้เสมอไป การเห็นอกเห็นใจกันและการอะลุ่มอล่วยต่อการกระทำความผิดจึงถือว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติอีกรูปแบบหนึ่งของชุมชนอาคารชุด ซึ่งเป็นกฎระเบียบที่ไม่เป็นทางการแต่สมาชิกทุกคนต่างยอมรับในการกระทำความผิดกล่าว

เพราะฉะนั้น ในชุมชนอาคารชุดแต่ละแห่งสมาชิกของชุมชน จึงมีท่าทีต่อกฎหมายหรือกฎระเบียบของชุมชนที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งเห็นได้จากภาพสะท้อนการดำเนินชีวิตประจำวันในชุมชนอาคารชุดของสมาชิกชุมชนทั้ง 4 รายในข้างต้น กล่าวคือ ป้าจันทร์มีท่าทีต่อเพื่อนบ้านที่มาเช่าพักอาศัยว่าไม่ค่อยจะรู้กฎระเบียบหรือรู้แต่ไม่ปฏิบัติตาม แต่ส่วนตัวป้าจันทร์เองเป็นเจ้าของห้องชุดและแม่บ้าน จึงเข้าใจและปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน หรือพี่มะลิต่างก็มีท่าทีต่อเพื่อนบ้านทั้งที่เป็นเจ้าของห้องและผู้เช่าโดยเฉพาะคนชายขอบอย่างคนไทใหญ่ว่าไม่ค่อยจะปฏิบัติตามกฎระเบียบ จึงทำให้พี่มะลิเองรู้สึกเบื่อหน่ายกับการพักอาศัยในชุมชนอาคารชุด ส่วนพี่สวैयाเจ้าของร้านเสริมสวยแม้จะรู้ว่าการกระทำของตนผิดกฎระเบียบแต่เมื่อไม่ได้ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน จึงทำให้พี่สวैयाข้ามพ้นความกลัวว่าจะต้องรับผิดชอบจากการเปิดร้านเสริมสวยในห้องชุดของตน สุดท้ายป้ารัศมีเมื่อก้าวเข้ามาเป็นคณะกรรมการนิติบุคคลและประธานชุมชนแล้ว การรักษากฎระเบียบของชุมชนจึงเป็นเรื่องสำคัญ ป้ารัศมีจึงกลายเป็นพลเมืองที่ตระหนักสิทธิและหน้าที่ของตนในการอาศัยอยู่ในชุมชนอาคาร

ชุด แต่ในขณะเดียวกันในความเป็นชุมชนที่ต้องเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกันนี้ ปาร์ศมีก็จะมีการอะลุ่มอล่วยต่อกฎระเบียบในบางข้อ เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งในชุมชนอาคารชุดด้วยเช่นกัน

สุดท้ายนี้ จะเห็นได้ว่าในการดำเนินชีวิตประจำวันตามความเป็นจริงของสมาชิกในชุมชนอาคารชุดนั้น บางครั้งกฎหมายอาคารชุดและกฎระเบียบของชุมชนอาจไม่สอดคล้องต่อวิถีชีวิตของประชาชน จึงทำให้มีการฝ่าฝืนและละเมิดกฎหมายอาคารชุดและกฎระเบียบของชุมชน ดังนั้นกฎหมายจึงควรเปิดช่องทางให้สมาชิกในชุมชนได้มีสิทธิกำหนดรูปแบบชุมชนของตนได้อย่างอิสระบนฐานของมติสมาชิกในชุมชน เช่น การยินยอมให้ประกอบอาชีพบางประเภทในห้องชุดได้โดยไม่เป็นความผิดต่อกฎหมาย

บรรณานุกรม

กฎหมาย

พระราชบัญญัติอาคารชุด พ.ศ. 2522

พระราชบัญญัติอาคารชุด (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2534

พระราชบัญญัติอาคารชุด (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2542

พระราชบัญญัติอาคารชุด (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2551

หนังสือ

การเคหะแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). การพัฒนาที่อยู่อาศัยในประเทศไทย รายงานประจำปี 2549

ประสงค์ แสงพ่ายพ. (2532). การบริหารคอนโดมิเนียม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ไพโรจน์ อารักขา. (2559). คำอธิบายว่าด้วยอาคารชุด. กรุงเทพฯ: นิติธรรม

มานพ พงศทัต, (2527). รวมเรื่องอาคารชุดของประเทศไทย. ม.ป.ท.

วสันต์ ปัญญาแก้ว. (2560). วัฒนธรรมศึกษาเบื้องต้น. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วิกรณ์ รักษ์ปวงชน. (2528). กรรมสิทธิ์ในอาคารชุด. นิติศาสตร์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิชัย ตันติกุลนันท์ และจุฬาลักษณ์ ตันติกุลนันท์. (2559). คำอธิบายกฎหมายเกี่ยวกับอาคารชุด กฎหมายคอนโดมิเนียม. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดพิมพ์อักษร

สมชาย ปรีชาศิลป์กุล. (2558). พรหมแดนความรู้ของการศึกษากฎหมายแนวนิตินักในสังคมไทย. วารสารนิติสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ปีที่ 8 (1)

อคิน รพีพัฒน์และคณะ. (2542). ชุมชนแออัด: ความรู้กับความเป็นจริง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2555). ถกความคิดสังคมศาสตร์ในสังคมไทย. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เว็บไซต์

การเคหะแห่งชาติ.(ม.ป.ป.) หนังสือหมอบ้าน ฉบับคู่มือการอาศัยในอาคารชุด. สืบค้นวันที่ 29 กรกฎาคม 2560, จาก <https://www.nha.co.th/assets/portals/1/files/download/arkanchood.pdf>

ซอฟต์แวร์ บิส พลัส.(ม.ป.ป.). วิวัฒนาการคอนโดมิเนียม : แนวคิด ทฤษฎี กฎหมาย การบริหารนิติบุคคล อาคารชุด. สืบค้นวันที่ 3 สิงหาคม 2560, จาก <http://www.softbizplus.com/condominium/693-concept-in-evolutionary-theory-and-operation-of-condominiums>

Think of Living.28 ธันวาคม 2559. แพลตปลาทอง. สืบค้นวันที่ 3 สิงหาคม 2560, จาก <http://thinkofliving.com/2013/12/28/แพลตปลาทอง-รังสิตชี้ดี/>

เอกสารอื่นๆ

ระเบียบของโครงการบ้านเอื้ออาทรอาคารชุด ตามมติการประชุมของคณะกรรมการนิติบุคคล เมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2560

เก็บข้อมูลโดยวิธีการสังเกตการณ์. (วันที่ 7 ธันวาคม 2559). โดยอจิวดี เหลาอ่อน, หมู่บ้านเอื้ออาทร จังหวัดเชียงใหม่

เก็บข้อมูลโดยวิธีการสังเกตการณ์. (วันที่ 15 มกราคม 2560). โดยอจิวดี เหลาอ่อน, หมู่บ้านเอื้ออาทร จังหวัดเชียงใหม่

เก็บข้อมูลโดยวิธีการสังเกตการณ์. (วันที่ 26 มีนาคม 2560). โดยอจิวดี เหลาอ่อน, หมู่บ้านเอื้ออาทร จังหวัดเชียงใหม่

สัมภาษณ์ปาร์ศรี (นามสมมุติ). (วันที่ 31 มกราคม 2560 และวันที่ 13 พ.ค. 2560). สัมภาษณ์โดยอจิวดี เหลาอ่อน, หมู่บ้านเอื้ออาทร จังหวัดเชียงใหม่

สัมภาษณ์ปาจันทร์ (นามสมมุติ). (วันที่ 24 กรกฎาคม 2560). สัมภาษณ์โดยอจิวดี เหลาอ่อน, หมู่บ้านเอื้ออาทร จังหวัดเชียงใหม่

สัมภาษณ์พี่สวอย(นามสมมุติ), (วันที่ 2 สิงหาคม 2560). สัมภาษณ์โดยอจิวดี เหลาอ่อน, หมู่บ้านเอื้ออาทร จังหวัดเชียงใหม่

สัมภาษณ์พี่มะลิ (นามสมมุติ). (วันที่ 29 เมษายน 2560). สัมภาษณ์โดยอจิวดี เหลาอ่อน, หมู่บ้านเอื้ออาทร จังหวัดเชียงใหม่

Translated Thai References

Legislation

The Condominium Act B.E. 2522, Thai Royal Gazette, No. 96 Section 67, B.E. 2522

The Condominium Act (No.2) B.E. 2534

The Condominium Act (No.3) B.E. 2542

The Condominium Act (No.4) B.E. 2551

Books

Artraksa, P. **Description of condominium.** Bangkok: Nititham law books

Ganjanapan. A. (2012). **Critical social science of Thai society.** Chiang Mai: Department of Sociology and Anthropology Chiang Mai

National Housing Authority (N.d.). **Housing development in Thailand**, Annual Report 2006

Panyakaew. W. (2016). **Introducing cultural studies.** Chiang Mai: Department of Sociology and Anthropology Chiang Mai

Pongsatat, M. (1984). **Condominium in Thailand Omnibus.** N.d.

Preechasinlapakun. S. (2015). **Knowledge of Legal Consciousness in Thailand society.** CMU Journal of Law and Social Sciences. 8(1)

Ragpuangchon. W. (1985). **The ownership of condominium.** LLM. Faculty of law Graduate school Thammasat University.

Rabibadhana. A. et al. (1999). **Slums: knowledge and fact.** Bangkok: The Thailand Research Fund.

Sangpayap, P. (1989). **Condominium management.** Bangkok: Ramkhamhaeng University press.

Tantikulananta, V. & Tantikulananta, J. (2016). **Legal Description of the Condominium Law Condominium.** (9 th edition). Bangkok: phim-aksorn

Electronic databases

National Housing Authority (N.d.). **Moh Ban handbook edition: Living in Condominium.** Retrieved july 29, 2017 from <https://www.nha.co.th/assets/portals/1/files/download/arkanchood.pdf>

Softbiz Plus (N.d.). **Evolution of condominium: concept, theory, legal, legal entity's condominium management.** Retrieved August 3, 2017, from <http://www.softbizplus.com/condominium/693-concept-in-evolutionary-theory-and-operation-of-condominiums>

Think of Living December 28, 2016. **Flat Pa Thong.** Retrieved August 3, 2017, from <http://thinkofliving.com/2013/12/28/แฟลตปลาทอง-รังสิตซีดี/>

Other Documents

Rule of Government Housing Complex (Unit xx, Chiang Mai), resolution of the committee meeting on February2017 ,28

Data collection by observation. December 7, 2016. By Ajirawadee Laoaon. Government Housing Complex (Unit xx), Chiang Mai

Data collection by observation. January2017 ,15 . By Ajirawadee Laoaon. Government Housing Complex (Unit xx), Chiang Mai

Data collection by observation. March2017 ,26 . By Ajirawadee Laoaon. Government Housing Complex (Unit xx), Chiang Mai

Interview Jan (anonymous). July 24, 2017. Interview by Ajirawadee Laoaon. Government Housing Complex (Unit xx), Chiang Mai

Interview Mali (anonymous). April 29, 2017. Interview by Ajirawadee Laoaon. Government Housing Complex (Unit xx), Chiang Mai

Interview Rasmee (anonymous). January 31, 2017 and May 13, 2017. Interview by Ajirawadee Laoaon. Government Housing Complex (Unit xx), Chiang Mai

Interview Suay (anonymous). August 2, 2017. Interview by Ajirawadee Laoaon. Government Housing Complex (Unit xx), Chiang Mai

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ถ.ห้วยแก้ว ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200 เมล์ติดต่อ: eng.ajirawadee@gmail.com

Affiliation: Faculty of Law, Chiang Mai University 239 Huay Kaew Road, Muang District, Chiang Mai, Thailand, 50200 E-mail: eng.ajirawadee@gmail.com

บทปริทัศน์หนังสือ
“ทนายวัฒนธรรม: ใช้กฎหมายเพื่อคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมชุมชน”
Book Review “Cultural Heritage Protection Lawyers:
Using Law for the Protection of Local Cultural Heritage”

ปีติเทพ อยู่ยืนยง
Pedithep Youyuenyong
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ถ.ห้วยแก้ว ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200
Faculty of Law, Chiang Mai University 239 Huay Kaew Road,
Muang District, Chiang Mai, Thailand, 50200
เมลติดต่อ: pedithep.y@cmu.ac.th
E-mail: pedithep.y@cmu.ac.th

บทคัดย่อ

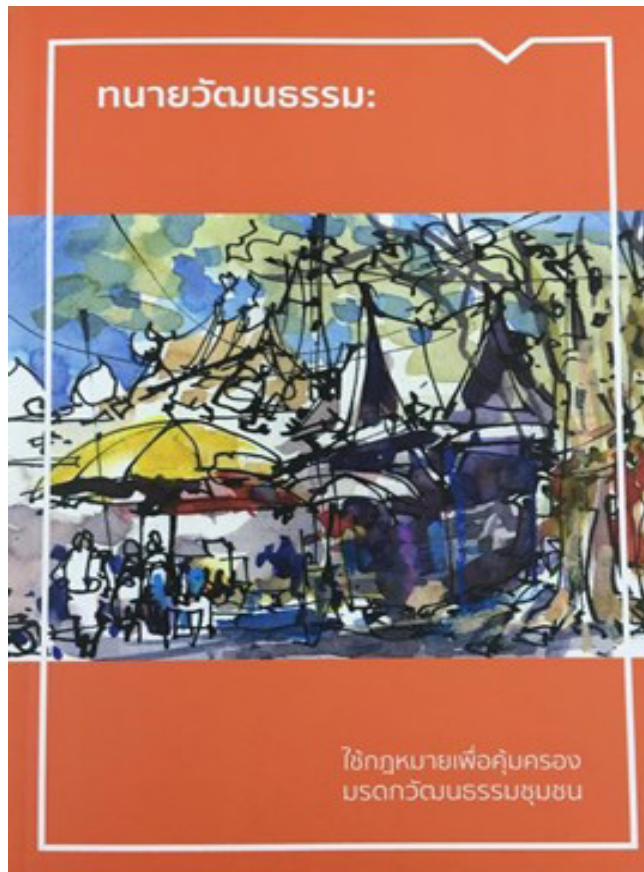
“ทนายวัฒนธรรม: ใช้กฎหมายเพื่อคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมชุมชน” เป็นหนังสือเกี่ยวกับวิธีการในทางกฎหมายกับเทคนิคทางกฎหมายที่ถูกนำมาใช้ในการปกป้องมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น หนังสือดังกล่าวได้ถูกแบ่งออกเป็น 5 ภาคด้วยกัน ภาคแรกกล่าวถึงสิทธิชุมชนกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ภาคที่สองได้นำเสนอกฎหมายว่าด้วยโบราณสถานกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ภาคที่สามได้กล่าวถึงกฎหมายผังเมืองกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ภาคที่สี่ได้รวบรวมเรื่องเล่าจากชุมชนและผู้นำท้องถิ่น และภาคที่ห้าได้บรรยายถึงสิทธิชุมชนตามกฎหมายไทยและตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ หนังสือเล่มนี้ได้พยายามหยิบยกประเด็นที่น่าสนใจหลายประการ อันสนับสนุนการเรียนรู้เพิ่มเติมที่นำไปสู่การริเริ่มอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนในประเทศไทย จนทำให้ผู้อ่านได้รับทราบกรณีศึกษาและประเด็นทางวิชาการที่น่าสนใจเพื่อสนับสนุนให้ชุมชนต่างๆ ในประเทศไทยเกิดความร่วมมือและร่วมใจตอบสนองต่อปัญหาว่าด้วยมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน

คำสำคัญ: มรดกวัฒนธรรม, สิทธิชุมชน, กฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน, กฎหมายผังเมือง, กฎหมายไทย, กฎหมายระหว่างประเทศ

Abstract

“Cultural Heritage Protection Lawyers: Using Law for the Protection of Local Cultural Heritage” is a book about the legal methods and regulatory techniques used in local cultural heritage protection. The book has been divided into 5 parts. The first part provides an introduction to community rights and cultural heritage conservation and the second chapter presents law on the protection of historical premises and the potential of community participation. The next chapter cover the law on the conservation of archaeological and cultural heritage sites. In the fourth chapter, the authors discuss case studies in community engagement within the context of local communities’ cultural heritage conservation. In the last chapter, the authors bring together the findings of research on the local community engagement practice of cultural heritage partnerships in community rights under Thailand’s legislation and international frameworks. Interestingly, the book’s purpose was to support further learning across local cultural heritage conservation initiatives in Thailand, with the main output consisting of a set of case studies illustrating good legal practice and highlighting key learning points for supporting Thailand’s communities to engage in collaborative and partnership responses to the local cultural heritage issues.

Keywords: Cultural Heritage, Community Rights, Historical Sites Conservation Law, Planning Law, Thai Law, International Law

1. บทนำ

หนังสือเรื่อง “ทนายวัฒนธรรม: ใช้กฎหมายเพื่อคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมชุมชน” เกิดจากการรวบรวมหลักเกณฑ์ทางกฎหมาย บทบัญญัติทางกฎหมายและบทเรียนจากชุมชนที่ได้ใช้กฎหมายมาเป็นเครื่องมือสำหรับอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน ซึ่งเขียนโดยผู้เขียนที่เป็นผู้นำท้องถิ่น ผู้นำสังคมและนักวิชาการหลายท่าน ผ่านการอธิบายถึงข้อเท็จจริง หลักเกณฑ์ ทัศนะและมุมมองที่หลากหลาย ที่ได้มาจากประสบการณ์การขับเคลื่อน การต่อสู้ และการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมชุมชน สำหรับผู้ที่สนใจความรู้ด้าน “มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น” (Cultural Heritage) หนังสือเล่มนี้สามารถให้ความรู้ผ่านข้อเขียนของผู้มีบทบาทขับเคลื่อนการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนโดยอาศัยกฎหมาย (Law) เป็นสิ่งที่รับรองหรือคุ้มครองสิทธิในมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น (Cultural Heritage Rights) กล่าวคือ สิทธิในมรดกวัฒนธรรมย่อมถือเป็นสิทธิที่มีการกำหนดเอาไว้เป็นลายลักษณ์อักษรทั้งในกฎหมายไทยและกฎหมายระหว่างประเทศ

อีกทั้งกฎหมายยังถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถนำมาใช้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนและสร้างความตระหนักเกี่ยวกับสิทธิในมรดกวัฒนธรรมชุมชน

2. ภาคที่ 1: สิทธิชุมชนกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

กองบรรณาธิการได้จัดลำดับของประเด็นเกี่ยวข้องกับการใช้กฎหมายเพื่อคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมชุมชนเอาไว้ที่น่าสนใจ เริ่มต้นของภาคที่ 1 ของหนังสือเล่มนี้ด้วย “สิทธิชุมชนกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม” ที่เป็นประตูไปสู่ความเข้าใจแนวคิดว่าด้วยการคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมที่เน้นความสำคัญแก่พื้นที่และไม่ละเลยมรดกวัฒนธรรมของชุมชนเก่าแก่ อันกล่าวถึงสิทธิชุมชนที่รัฐธรรมนูญรับรองหรือคุ้มครอง หน้าแรกของภาคที่ 1 ได้หยิบยกคำพูดของพงษ์สวัสดิ์ อักษรสวัสดิ์ ที่ได้กล่าวว่า “ชุมชนต้องอ้างสิทธิชุมชนเป็นตัวนำในการอยู่ในพื้นที่และจะร่วมมือกับรัฐในการดูแลรักษาโบราณสถานของชาติ” อันเป็นคำพูดในเชิงอภิปรายว่าอำนาจตามรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศได้มีการบัญญัติรับรองและคุ้มครองสิทธิชุมชนในมรดกวัฒนธรรมแก่ปัจเจกชนที่อยู่ในชุมชนหรือกลุ่มคนที่อยู่รวมกันในชุมชน ก่อให้เกิดสิทธิที่จะเรียกร้องให้รัฐ หน่วยงานของรัฐ และท้องถิ่นดูแลรักษามรดกวัฒนธรรมชุมชน อีกนัยหนึ่งก็อาจใช้สิทธิเรียกร้องให้เอกชนระงับ ยับยั้งหรือยุติการทำกิจกรรมที่อาจส่งผลกระทบต่อความดำรงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งชุมชนที่มีมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นมรดกวัฒนธรรมนามธรรม (Intangible Cultural Heritage) หรือเป็นมรดกวัฒนธรรมแบบกายภาพ (Tangible Cultural Heritage) ต่างก็อาจอ้างตัวบทกฎหมายในการเรียกร้องสิทธิชุมชนหรืออาจอาศัยวิธีการอื่นๆ ที่หลากหลายในการเรียกร้องสิทธิดังกล่าว นอกจากการอาศัยตัวบทกฎหมาย

อนึ่ง ยังมีผู้เขียนท่านอื่นๆ มาร่วมถ่ายทอดประสบการณ์เล่าเรื่องราวในภาคที่ 1 เกี่ยวกับการต่อสู้เรียกร้องในกรณีพิพาทเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมชุมชนและรณรงค์ให้ชุมชนตระหนักรู้เกี่ยวกับสิทธิในมรดกวัฒนธรรมชุมชน เช่น กรณีศึกษาชุมชนบ้านคร้ว (วุฒิ นาอิม, สัมฤทธิ์ ลิขันธ์บุตร และพิษณุ จาริพันธ์ ผู้แทนมัสยิดบ้านคร้ว) กรณีศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬ และกรณีศึกษาชุมชนวัดกัลยาณ (รองศาสตราจารย์ชาติรี ประกิตนันทการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร) และชุมชนวัดกัลยาณ (วรชัย พิลาสรมย์ อดีตประธานชุมชนวัดกัลยาณ) แต่ละกรณีศึกษาก็มีประเด็นนำเสนอที่น่าสนใจ พร้อมทั้งให้แง่คิดในการรักษามรดกวัฒนธรรมชุมชน ผ่านกระบวนการเรียกร้องที่แตกต่างกันออกไป

3. ภาคที่ 2: กฎหมายว่าด้วยโบราณสถานกับการมีส่วนร่วมของสิทธิชุมชน

หน้าแรกในภาคที่ 2 ได้หยิบยกเอาประโยคของพงษ์สวัสดิ์ อักษรสวัสดิ์ ที่ได้กล่าวไว้ว่า “หากชุมชนยับยั้งการทำลายมรดกวัฒนธรรมอย่างไม่ลดละ เดินตามเส้นทางกฎหมายที่ถูกต้อง กฎหมายก็เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนได้ ในขณะที่เดียวกันชุมชนก็สามารถทำให้กฎหมายเกิดศักดิ์และสิทธิ์ขึ้นมาได้” กล่าวตามนัยของประโยคนี้นี้ ชุมชนจึงอาจต้องยึดถือปฏิบัติตามตัวบทกฎหมายในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมอย่างเคร่งครัดและต่อเนื่อง เพราะทำให้กฎหมายกลายมาเป็นหลักประกันให้กับชุมชนในการที่จะดำรงรักษามรดกวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ตัวอย่างเช่น พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ข้อบัญญัติเทศบาลที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถานที่ยังคงใช้อยู่ในแต่ละท้องถิ่นและกฎหมายอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เท่ากับว่าผู้เขียนนอัมภทได้เล็งเห็นความสำคัญของกฎหมายลายลักษณ์อักษรทั้งที่เป็นกฎหมายและอนุบัญญัติอันเป็นกลไกของรัฐในการอนุรักษ์ ปกป้องและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชุมชนให้ดำรงอยู่ พร้อมทั้งให้อำนาจรัฐกับเจ้าหน้าที่ของการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย เช่น มาตรการคุ้มครองโบราณสถาน มาตรการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมบริเวณโดยรอบโบราณสถานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชน

ในภาคที่ 2 นี้ ยังมีผู้เขียนอีกหลายท่านนำเสนอกรณีศึกษาเกี่ยวกับการใช้กฎหมายเพื่อคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมชุมชนทั้งในมุมของการใช้กฎหมาย ควบคู่ไปกับสร้างจิตสำนึกให้กับประชาชนในชุมชน ได้ทราบถึงการใช้อย่างถูกต้องเพื่อคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม ในทางตรงกันข้ามก็มีการนำเสนอมุมมองการใช้กฎหมายที่ท้ายที่สุดแล้วกลับไม่ประสบความสำเร็จและจบลงด้วยการไม่บรรลุวัตถุประสงค์ของผู้ขับเคลื่อนการคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมชุมชน ตัวอย่างเช่น เขาหน้าหมี่ ตำบลทับปรี อำเภอมะนัง จังหวัดกระบี่ (มาลีภรณ์ คุ่มเกษม นิติกรชำนาญการ กรมศิลปากร) เมืองเก่าแพร่ (วุฒิไกร ผาทอง เครือข่ายลูกหลานเมืองแพร่) การทบทวนทำลายอาคารศาลฎีกา (รองศาสตราจารย์ชาติรี ประกิตนันทการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร)

4. ภาคที่ 3: กฎหมายผังเมืองกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

ในภาคที่ 3 ได้หยิบยกเอาคำกล่าวของท่านแรก ได้แก่ ดุษฎี สุวรรณขจร “สังคมไทยขาดการให้ความรู้หรือให้ความรู้แต่ไม่แน่นและขาดอีกอย่างหนึ่งคือขาดการชวนขวญหาความรู้” คำกล่าวนี้อาจสะท้อนว่าสังคมไทยก็อาจยังขาดความรู้ในเชิงกฎหมายผังเมืองอันเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินของรัฐและเอกชนให้เป็นระเบียบและไม่กระจุกกระจายอย่างไร้ระเบียบ (sprawl) อีกทั้งยังกล่าวโดยนัยที่แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยยังขาดการผสมผสานองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินให้สอดคล้องกับการพัฒนาด้านคมนาคมขนส่งกับการพัฒนาที่

อยู่อาศัย รวมไปถึงสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานอื่นๆ อีกทั้งในตอนต้นของภาคที่ 3 ได้หยิบยกคำกล่าวของธารณี สวัสดิ์รักษ์ ที่ได้กล่าวไว้ว่า “เมื่อทำงานกับชาวบ้าน ไม่ควรเริ่มต้นที่ตัวหนังสือ ข้อบัญญัติท้องถิ่น ผังเมืองชาวบ้านไม่สนใจ แต่สิ่งที่ต้องทำคือ ยกประเด็นมรดกวัฒนธรรม นำคุณค่าที่มองไม่เห็นมาให้สัมผัสได้” อันถือเป็นการกล่าวโดยสังเขปว่าการยกประเด็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับทราบ ผู้ปฏิบัติงานจึงจะต้องหยิบยกประเด็นให้ชาวบ้านตระหนักถึงคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมให้ชาวบ้านได้ทราบก่อน แล้วจึงค่อยให้ความรู้แก่ชาวบ้านเกี่ยวกับกฎหมายผังเมืองท้องถิ่นเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมชุมชน จากคำโปรยของผู้อรรถาธิบายทั้งสองท่าน ย่อมเป็นส่วนแสดงให้ผู้อ่านได้รับทราบว่ากฎหมายผังเมือง (Planning Law) ได้แก่ กฎหมายว่าด้วยการวาง จัดทำและดำเนินการให้เป็นไปตามผังเมือง รัฐเองก็สามารถที่จะกำหนดแผนผังและจัดทำโครงการดำเนินการเพื่อบำรุงรักษามรดกวัฒนธรรมเฉพาะแห่งในชุมชนเมืองและบริเวณที่พื้นที่โดยรอบ เพื่อประโยชน์แก่การผังเมืองได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง กฎหมายผังเมืองจึงอาจถูกใช้มาเป็นเครื่องมือในการบูรณะปรับปรุงหรือฟื้นฟูย่านอันเป็นที่ตั้งของมรดกวัฒนธรรมหรือที่มีการดำรงอยู่ของมรดกวัฒนธรรม ให้กลับมาตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน หากกำหนดการใช้งานที่ดินให้เป็นมิตรกับการดำรงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมชุมชนแล้ว ก็จะทำให้ชุมชนสามารถได้ประโยชน์ในที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพสูง ในขณะเดียวกันก็ยังสามารถก่อให้เกิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนให้ดำรงอยู่ได้ด้วยในคราวเดียวกัน

ในภาคที่ 3 นี้เองก็ยังได้รวบรวมกรณีศึกษาจากผู้มีประสบการณ์เกี่ยวกับการใช้กฎหมายผังเมืองมาเป็นเครื่องมืออนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น ชุมชนวัดเกต (ดร.ดุขี สุวรรณขจร ผู้แทนกลุ่มรักษ์บ้านรั้งเชียงใหม่) เครือข่ายรักษ์คุ้มบางกระเจ้า (สุกิจ พลับจำรัส ผู้แทนเครือข่ายคุ้มบางกระเจ้า) ชุมชนท่าศาลา (ธารณี สวัสดิ์รักษ์ นักวิชาการอิสระด้านผังเมือง) และกลุ่มรักษ์บางปะทุน (นาวัน มีบรรจง ผู้แทนกลุ่มรักษ์บางปะทุน)

5. ภาคที่ 4: เรื่องเล่าจากชุมชนและผู้นำท้องถิ่น

ในส่วนของภาคที่ 4 ได้เกริ่นนำด้วยการกล่าวถึงการที่ทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ชุมชน ท้องถิ่นและปัจเจกชนได้หันมาร่วมกันเพื่อขับเคลื่อนและตัดสินใจเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมชุมชน รวมไปถึงร่วมมือกันรับผิดชอบในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการปกป้องมรดกวัฒนธรรมชุมชน กล่าวอีกนัยหนึ่ง การมีส่วนร่วม (Participation) ย่อมเป็นสิ่งจำเป็นต่อการปกป้องมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันดำเนินการ และร่วมกันติดตาม

ภาคที่ 4 นี้เองยังได้หยิบยกเอากรณีศึกษาที่หลากหลายประเด็นเกี่ยวกับการใช้กฎหมาย เพื่อคุ้มครองมรดกวัณธรรมชุมชน โดยมีหัวข้อของกรณีศึกษา ดังต่อไปนี้ อำเภอเชียงคาน (กมล คงปิ่น นายกเทศมนตรีตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย) เมืองสงขลา (พิษณุ เจริญ เนตรกุล ผู้อำนวยการส่วนควบคุมและผังเมือง สำนักการช่าง เทศบาลนครสงขลาและชายแดน สุวรรณชาติ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย) ตลาดน้ำ- ยานจีนถิ่นบางกอก (จุฑาธิ์ กังวานภูมิ ผู้แทนโครงการยานจีนถิ่นบางกอก) บริษัทชุมชนเลื่อนฤทธิ์ จำกัด (ศุเรนทร์ ฐปนางกูร กรรมการบริษัทเลื่อนฤทธิ์ จำกัด) นางเล็กกับการฟื้นฟูอัตลักษณ์ชุมชน (นวรรตน์ แวพลอยงาม ประธานชุมชนนางเล็ก) และอัมพวา สมุทรสงคราม (บัณฑิต ป้านสวาท ผู้แทนกลุ่มสมุทรสงครามจัดการตนเอง)

6. ภาคที่ 5: สิทธิชุมชนตามกฎหมายไทยและตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ

ภาคที่ 5 เป็นภาคสุดท้ายของหนังสือเล่มนี้ ได้ปิดท้ายด้วยการหยิบยกเนื้อหาและอธิบายสาระสำคัญของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกวัณธรรมชุมชน อันถือเป็นการสร้างความเข้าใจให้กับผู้อ่าน ได้รับทราบถึงหลักเกณฑ์และมาตรการเพื่อคุ้มครองมรดกวัณธรรม

ส่วนเริ่มต้นด้วยการอธิบายถึง “สิทธิชุมชนตามกฎหมายไทย” อันเป็นการปูพื้นฐานให้ผู้อ่านได้รับทราบว่าสิทธิชุมชน คือ สิทธิที่กฎหมายรับรองและได้รับการคุ้มครองแก่ประชาชนที่รวมตัวกันเป็นชุมชน รวมไปถึงประชาชนที่มารวมตัวกันนั้นย่อมสามารถกระทำการหรืองดเว้นกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใด เพื่อจัดการ สืบสานและอนุรักษ์มรดกวัณธรรมในชุมชนของตน อีกทั้งผู้เรียบเรียงในภาคนี้ยังได้พยายามหยิบถ้อยคำหรือเนื้อความตามตัวบทของมาตราต่างๆ ในรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่กล่าวถึงเรื่อง สิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญเอาไว้ ตัวอย่างเช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 (มาตรา 46) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 (มาตรา 66 และ 67) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 (มาตรา 4) และ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับวันที่ 6 เมษายน 2560 (มาตรา 41 มาตรา 42 มาตรา 43 มาตรา 57 มาตรา 58 มาตรา 70 และมาตรา 72) ผู้เขียนยังพยายามชี้ให้เห็นว่ารัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรในอดีตและปัจจุบันได้รับรองและคุ้มครองสิทธิชุมชนในมรดกวัณธรรมเอาไว้อย่างไรบ้าง พร้อมกับวิเคราะห์ในเชิงเปรียบเทียบระหว่างรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรฉบับต่างๆ เช่น การเปรียบเทียบสาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิในการอนุรักษ์มรดกวัณธรรมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับวันที่ 6 เมษายน 2560 กับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ว่ามาตราที่เกี่ยวข้องกับการให้ความคุ้มครองสิทธิชุมชนจากโครงการหรือการดำเนินกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อมรดกวัณธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม มีสาระสำคัญที่เหมือน

กันอย่างไรบ้าง นอกจากนี้ ส่วนเริ่มต้นยังได้กล่าวถึง กฎหมายที่บังคับใช้เพื่อคุ้มครองสิทธิชุมชน ผู้เรียบเรียงเนื้อหาในส่วนนี้เอง ได้พยายามหยิบยกกฎหมายหลายฉบับที่สามารถนำมาใช้บังคับ เพื่อส่งเสริมสิทธิชุมชนในมรดกวัฒนธรรมและสามารถนำมาบังคับใช้สำหรับคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม ชุมชน ได้แก่ พระราชบัญญัติว่าด้วยการเข้าชื่อเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน พ.ศ. 2548 และพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 กฎหมายต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่รับรองหรือคุ้มครองสิทธิแบบรวมกลุ่ม (collective rights) กล่าวคือ การรวมกลุ่มของชุมชนย่อมสร้างอำนาจการต่อรองรักษาประโยชน์ของชุมชน เมื่อเป็นประเด็นด้านมรดกวัฒนธรรมชุมชนของท้องถิ่นแล้ว ก็ถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐ หรือหน่วยงานของรัฐที่จะต้องยื่นมือเข้ามาจัดการดูแล เพื่อการรักษามรดกวัฒนธรรมชุมชนอันถือเป็นประโยชน์สาธารณะประการหนึ่ง

ส่วนถัดมาของภาคนี้ได้รวบรวม “กฎหมายว่าด้วยอำนาจหน้าที่ของรัฐและการคุ้มครองรักษามรดกวัฒนธรรม” ซึ่งประกอบด้วยกฎหมายหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติเกี่ยวกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง 5 รูปแบบ (พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการเมืองพัทยา พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 และพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540) กฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2545 ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2518 และประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสาธารณสุขสมบัติของแผ่นดิน)

ส่วนต่อไปของภาคนี้ได้อธิบายเกี่ยวกับ “กฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” เช่น พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 และประมวลกฎหมายอาญา

ส่วนสุดท้ายของภาคนี้ได้นำเสนอ “กฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิชุมชนตามหลักสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน” ผ่านการรวบรวมและหยิบยกเนื้อหาความบทบัญญัติของกฎหมาย

ระหว่างประเทศดังกล่าว เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบว่ามีความหมายระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิชุมชนฉบับไหนกล่าวถึงเรื่องการคุ้มครองสิทธิในมรดกวัฒนธรรมชุมชนบ้าง เช่น กฎบัตรสหประชาชาติ (Charter of United Nations 1945) ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights 1948) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights 1976) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights 1976) และปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิชนเผ่าพื้นเมือง พ.ศ. 2550 (United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples 2007)

7. บทส่งท้าย

การหลอมรวมองค์ความรู้ด้านกฎหมายในหนังสือเล่มนี้ผ่านการแสดงทรรศนะของผู้มีบทบาทขับเคลื่อนการเรียกร้องต่อสู้ปกป้องมรดกวัฒนธรรมชุมชนเช่น นักวิชาการ แกนนำชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องกับการใช้กฎหมายเพื่ออนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ตลอดจนถึงการรวบรวมกฎหมายว่าด้วยการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมชุมชน (ทั้งในกฎหมายภายในประเทศและระหว่างประเทศ) รวมไปถึงการอธิบายสาระสำคัญของกฎหมายว่าด้วยการปกป้องคุ้มครองสิทธิชุมชนที่จะหวงแหนรักษามรดกวัฒนธรรมชุมชน ย่อมทำให้ผู้อ่านหนังสือเล่มนี้สามารถที่จะมองเห็นภาพรวมของกฎหมายในฐานะที่เป็นเครื่องมือสำคัญที่ถูกนำมาใช้ปกป้องมรดกวัฒนธรรมชุมชน

คำแนะนำการจัดทำต้นฉบับบทความ เพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารนิติสังคมศาสตร์

วารสารนิติสังคมศาสตร์ มีกำหนดออกปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน และฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม

1. ประเภทของเรื่องที่จะตีพิมพ์

- 1) บทความวิชาการทางด้านนิติศาสตร์เป็นบทความ
- 2) บทความวิจารณ์หนังสือหรือบทความปริทรรศน์

2. รูปแบบการเขียนบทความ

บทความวิชาการ ทางด้านนิติศาสตร์ ควรมีความยาวตั้งแต่ 5,000 คำ แต่ไม่ควรเกินกว่า 15,000 คำ (จำนวนคำถือตามการนับจำนวนคำใน Microsoft Word) หรือ จำนวนหน้า ตั้งแต่ 15 หน้า แต่ไม่ควรเกิน 30 หน้า (ไม่รวมบรรณานุกรม ภาพประกอบ และคำบรรยายภาพ) ลงในกระดาษ B5 ระยะห่างจากขอบกระดาษ ทั้งด้านบน ด้านล่าง ด้านซ้าย และด้านขวา 2 เซนติเมตร แบบอักษร TH SarabunPSK ขนาด 15 Point ภาพประกอบความละเอียดที่ 300 Pixel/High Resolution ขนาดไฟล์ไม่ต่ำกว่า 500 KB และมีข้อมูลตามลำดับต่อไปนี้

- 1) บทคัดย่อ ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
- 2) ชื่อ-นามสกุล ตำแหน่ง ตำแหน่งทางวิชาการ หน่วยงานที่สังกัด ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
- 3) หัวข้อเรื่อง
- 4) เนื้อหา
- 5) การจัดองค์ประกอบ สามารถจัดได้ตามความเหมาะสม
- 6) เชิงอรรถและบรรณานุกรม
- 7) บรรณานุกรมภาษาไทยที่แปลเป็นภาษาอังกฤษ

3. การจัดส่ง

ส่งทางระบบวารสารออนไลน์ที่ <https://www.tci-thaijo.org/index.php/CMUJLSS> โดยสมัครสมาชิกวารสารในระบบและจัดส่งบทความผ่านระบบทุกบทความ หากมีข้อสงสัยเกี่ยวกับระบบสอบถามได้ที่เมลล์ cmujlss@gmail.com หรือโทร. 053-942921

4. การพิจารณาบทความ

กองบรรณาธิการจะทำหน้าที่พิจารณากลับกรองบทความและจะแจ้งผลการพิจารณาให้ผู้ส่งบทความทราบภายใน 2 เดือน นับตั้งแต่วันที่ได้รับบทความ ทั้งนี้ กองบรรณาธิการจะทำหน้าที่ประสานงานกับผู้ส่งบทความในทุกขั้นตอน

กองบรรณาธิการจะดำเนินการจัดรูปแบบของบทความให้เป็นระบบเดียวกันทุกบทความก่อนนำเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิ (peer review) พิจารณา จากนั้น จึงส่งบทความที่ได้รับการพิจารณาในเบื้องต้นให้กับ

ผู้ทรงคุณวุฒิ (peer review) จำนวน 2 ท่าน เป็นผู้พิจารณาให้ความเห็นชอบในการตีพิมพ์เผยแพร่บทความ โดยใช้เวลาพิจารณาแต่ละบทความไม่เกิน 2 เดือน ผลการพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิดังกล่าวถือเป็นสิ้นสุด จากนั้น จึงส่งผลการพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิให้ผู้ส่งบทความ หากมีการแก้ไขหรือปรับปรุงให้ผู้ส่งบทความแก้ไขและนำส่งกองบรรณาธิการภายในระยะเวลา 15 วันนับตั้งแต่วันที่ได้รับการพิจารณา

กองบรรณาธิการนำบทความที่ผ่านการพิจารณาและแก้ไขแล้ว เข้าสู่กระบวนการเรียบเรียงพิมพ์ และการตีพิมพ์ โดยใช้ระยะเวลาดำเนินการประมาณ 1-2 เดือน

ผู้ส่งบทความจะได้รับ “วารสารนิติสังคมศาสตร์” จำนวน 2 เล่มเป็นการตอบแทน ภายใน 1 เดือน นับตั้งแต่วารสารนิติสังคมศาสตร์ได้รับการเผยแพร่ และผู้ส่งบทความจะได้รับค่าตอบแทนตามความเหมาะสม

5. การอ้างอิงเอกสาร

การอ้างอิงเอกสารในเนื้อเรื่องใช้ระบบเชิงบรรณของวารสารนิติสังคมศาสตร์ มีหลักเกณฑ์ ดังนี้

การอ้างอิงแบบเชิงบรรณ (footnote citation) วิธีการอ้างอิงแบบนี้เป็นการอ้างอิงโดยแยกส่วน เนื้อหาจากการอ้างอิงออกจากกัน แต่อยู่ภายในหน้าเดียวกัน โดยให้การอ้างอิงอยู่ส่วนล่างของหน้ากระดาษ มีเส้นขีดคั่นขวางประมาณ 1/3 ของหน้ากระดาษ เนื้อหาส่วนที่ต้องการอ้างอิงให้ลงหมายเลขกำกับ เรียงลำดับตามลำดับการอ้างอิง

1) รูปแบบอ้างอิงแบบเชิงบรรณ

1.1 การอ้างอิงสำหรับเอกสาร สิ่งพิมพ์ หนังสือ ตำรา งานวิจัย

รูปแบบ

¹ ผู้แต่ง,/ชื่อเรื่อง,/สถานที่พิมพ์:/ สำนักพิมพ์,/ปีที่พิมพ์,/หน้า/เลขหน้า.

1.2 การอ้างอิงสำหรับบทความวารสารใช้รูปแบบเดียวกับบรรณานุกรม

รูปแบบ

¹ ผู้แต่ง,/“ชื่อบทความ”,/ชื่อวารสาร,/ปีที่ (ฉบับที่)/ :หน้า/วาระที่ออก.

1.3 การอ้างอิงสำหรับบทความหนังสือพิมพ์

รูปแบบ

¹ ผู้แต่ง,/ “ชื่อบทความ”/ชื่อหนังสือพิมพ์,/วันที่ เดือน ปีที่ออก./หน้าที่.

1.4 การอ้างอิงแบบเชิงบรรณจากการสัมภาษณ์

รูปแบบ

¹ ชื่อ นามสกุลผู้ที่ให้สัมภาษณ์,/ตำแหน่ง (ถ้ามี),/วันที่สัมภาษณ์.

2 ข้อกำหนดการอ้างอิงซ้ำ

การอ้างอิงแบบเชิงบรรณนี้มีรูปแบบสำหรับการอ้างอิงซ้ำในกรณีที่เคยอ้างมาแล้วและเรียบเรียงไว้ในหน้าเดียวกัน มี 2 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 เรื่องเดียวกัน = Ibid. (มาจากคำเต็มภาษาละตินว่า Ibidem) ใช้ในกรณีอ้างอิงซ้ำติดกัน ไม่มีเชิงบรรณอื่นคั่น

วิธีที่ 2 “ชื่อผู้แต่ง, ชื่อหนังสือ, เลขหน้า” ใช้ในกรณีที่อ้างอิงซ้ำไม่ติดกัน โดยมีเชิงอรรถอื่นคั่น และไม่ได้อ้างหน้าเดิม

6. การเขียนบรรณานุกรม

เอกสารอ้างอิงทุกเรื่องที่ปรากฏในรายการอ้างอิงให้นำมาเขียนเป็นบรรณานุกรมทุกรายการ มีหลักเกณฑ์ดังนี้

- 1) จัดทำรายการสิ่งพิมพ์ภาษาไทยก่อน ตามด้วยรายการสิ่งพิมพ์ภาษาต่างประเทศ
- 2) การอ้างอิงที่เป็นตัวเลขใช้เลขอารบิกทุกกรณี
- 3) เรียงลำดับตามตัวอักษรของผู้แต่ง

ก. เขียนชื่อทุกคนที่ร่วมเขียนเอกสารภาษาไทยให้เขียนชื่อ ทุกคนเรียงกันไป คั่นด้วยจุลภาค (,)

ข. คนสุดท้ายให้เชื่อมด้วย “และ” เช่น วัลลภ สันติประชา, ขวัญจิตร สันติประชา, และชูศักดิ์ ณรงค์เดช.

ค. เอกสารที่มีผู้เขียนชุดเดียวกัน ให้เรียงลำดับตามปี จากปีที่พิมพ์ก่อน-ปีที่พิมพ์หลังต่อไป แต่ถ้าหากเป็นปีเดียวกันให้ใส่ ก ข ค กำกับไว้ที่พุทธศักราช หรือ A B C กำกับไว้ที่คริสต์ศักราชโดยเรียงตามลำดับของเล่มที่พิมพ์ก่อน-หลังและตามลำดับตัวอักษรของชื่อเรื่องสำหรับชื่อเรื่องให้ใช้ตัวเอน

ง. ชื่อผู้แต่งในรายการคัดจากรายการแรกให้แทนชื่อผู้เขียนด้วยการขีดเส้นใต้ จำนวน 16 เคาะ (8 ตัวอักษร) ตามด้วยจุด (.)

จ. บรรณานุกรมที่มีความยาวเกิน 1 บรรทัด ในการพิมพ์/เขียนบรรทัดที่ 2 ให้เยื้องเข้าประมาณ 1/2 นิ้ว

4) ชื่อเรื่องหนังสือ ชื่อบทความ ชื่อวารสารภาษาต่างประเทศ ให้ขึ้นต้นด้วยอักษรตัวพิมพ์ใหญ่ทุกคำ ยกเว้นคำบุรพบทและสันธาน

5) หากไม่ปรากฏเมืองที่พิมพ์ สำนักพิมพ์ ให้ใช้คำว่า ม.ป.ท. หรือ n.p. หากไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ให้ใช้คำว่า ม.ป.ป. หรือ N.d.

6) ในกรณีไม่มีชื่อผู้แต่ง ผู้รวบรวม ผู้แปล หรือบรรณาธิการ ให้ลงรายการชื่อเรื่องแทน

7) ลำดับการเขียนและเครื่องหมายวรรคตอนให้ใช้ดังนี้

หนังสือ

(1) ผู้แต่ง 1 คน

ไทย ชื่อ//สกุล/(ปีพิมพ์)/ชื่อเรื่อง/(พิมพ์ครั้งที่)/สถานที่พิมพ์:/สำนักพิมพ์.

อังกฤษ สกุล,อักษรย่อชื่อ/(ปีพิมพ์)/ชื่อเรื่อง/(พิมพ์ครั้งที่)/สถานที่พิมพ์:/สำนักพิมพ์.

(2) ผู้แต่ง 2 คน

ไทย ชื่อ//สกุลและชื่อ//สกุล/(ปีพิมพ์)/ชื่อเรื่อง/(พิมพ์ครั้งที่)/สถานที่พิมพ์:/

//////สำนักพิมพ์.

อังกฤษ สกุล,อักษรย่อชื่อ./&สกุล,ชื่อ/(ปีพิมพ์)/ชื่อเรื่อง/(พิมพ์ครั้งที่)/สถานที่พิมพ์/

//////พิมพ์:/สำนักพิมพ์.

ถ้าผู้แต่งมากกว่า 3 คน ให้มีเพียงชื่อผู้แต่งคนแรก เว้นวรรค แล้วตามด้วย “และอื่นๆ” หรือ et al

บทความบรรณาธิการ

ไทย ชื่อ//สกุล/(ปีพิมพ์)/ชื่อบทความ./ใน/ชื่อ//สกุลบรรณาธิการ/ (บ.ก.)/ชื่อหนังสือ/
////////(เลขหน้า)/สถานที่พิมพ์:/สำนักพิมพ์.

อังกฤษ สกุล/อักษรย่อชื่อ/(ปีพิมพ์)/ชื่อบทความ./In/สกุล/ชื่อ/(Ed. หรือ Eds.)/
////////ชื่อหนังสือ/(เลขหน้า)/สถานที่พิมพ์:/สำนักพิมพ์.

วารสาร

ไทย ชื่อ//สกุล/(ปีพิมพ์)/ชื่อบทความ./ชื่อวารสาร,/เลขของปีที่(เลขของฉบับที่)/,เลขหน้า.

อังกฤษ สกุล/อักษรย่อชื่อ/(ปีพิมพ์)/ชื่อบทความ./ชื่อวารสาร,/เลขของปีที่(เลขของฉบับที่)/
////////เลขหน้า.

หนังสือพิมพ์

ไทย ชื่อ//สกุล/(ปี,/วัน/เดือน)/ชื่อคอลัมน์./ชื่อหนังสือพิมพ์,/เลขหน้า.

อังกฤษ สกุล/อักษรย่อชื่อ/(ปี,/เดือน/วัน)/ชื่อคอลัมน์./ชื่อหนังสือพิมพ์,/เลขหน้า.

วิทยานิพนธ์

ไทย ชื่อ//สกุล/(ปีที่เผยแพร่)/ชื่อวิทยานิพนธ์./ระดับปริญญา,/ชื่อสาขาวิชาหรือ
////////ภาควิชา/คณะ/ชื่อมหาวิทยาลัย.

อังกฤษ สกุล/อักษรย่อชื่อ./ชื่อวิทยานิพนธ์/(ระดับปริญญา)/ชื่อสาขาวิชาหรือภาควิชา/
////////คณะ/ชื่อมหาวิทยาลัย.

เว็บไซต์

ไทย ชื่อ//สกุลผู้เขียน/(ปีที่เผยแพร่)/ชื่อบทความ./สืบค้นวันที่xx/เดือน/ปี,/จาก/URL

อังกฤษ สกุล/อักษรย่อชื่อผู้เขียน/(ปีที่เผยแพร่)/ชื่อบทความ./Retrieved/เดือน/วัน/ปี,
/////////from/URL

การสัมภาษณ์

ไทย ชื่อ//สกุล/(ปี,/วัน/เดือน)/สัมภาษณ์โดยชื่อ/สกุล/ตำแหน่ง (ถ้ามี)/สถานที่.

อังกฤษ สกุล/อักษรย่อชื่อ/(ปี,/วัน/เดือน)/Interviewed by/อักษรย่อชื่อ/สกุล/
////////[วิธีการบันทึก]/ตำแหน่งของผู้ถูกสัมภาษณ์,/เมือง